

41603

T. C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE SELÇUKLULARI - EYYUBİ İLİŞKİLERİ

(1175 - 1250)

(DOKTORA TEZİ)

HAZIRLAYAN
SULEYMAN ÖZBEK

DANIŞMAN
Prof. Dr. ALİ SEVİM

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

ANKARA 1995

A.Ü. SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOKTORA TEZ SAVUNMA TUTANAĞI

A.Ü. Sosyal Bilimler EnstitüsüTARİH (Okunmuş Tarihi).....
Anabilim Dalı Doktora öğrencisi ...SÜLEYMAN ÖZBEK'..... in
"TÜRKİYE SELÇUKLUK LARI - EYYÜBİ İLİŞKİLERİ (1175-1250)"
....." başlıklı tezini değerlendirmek üzere görevlendirilen jürimiz, Prof. Dr. Ali
SEVİM'in..... başkanlığında, 07.07.1995..... günü saat10.00.....da
DİL NO TARİH COĞRAFYA..... Fakültesi'nde toplandı.

Tezin;

- PEKİYİ..... derece ile başarılı sayılmasına,
- düzeltilmek üzere geri verilmesine,
- reddine, '

Oybirliği/Oyçokluğu ile karar verildi.

Prof. Dr. Ali SEVİM
Üye
(Başkan)
.....

Prof. Dr. Mustafa Kafalı
Üye
.....

Prof. Dr. Kazım Yaşar Koyuncu
Üye
.....

Dr. Akar
.....

İ Ç İ N D E K İ L E R

ÖNSÖZ.....	VII
KISALTMALAR.....	XI
KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALARA HAKKINDA	
I- Diplomatik Belgeler.....	XIII
II- Kitâbeler.....	XV
III- Meskûkât.....	XVI
IV- Vakfiyeler.....	XVII
V- Vekâyinâmeler.....	XVII
1- Arapça Kaynaklar.....	XVII
a) Özel Vekâyinâmeler.....	XVII
b) Genel Vekâyinâmeler.....	XXV
2- Farsça Vekâyinâmeler.....	XXIX
3- Bizans Vekâyinâmeleri.....	XXXIII
4- Ermeni Vekâyinâmeleri.....	XXXIV
5- Süryani Vekâyinâmeleri.....	XXXIV
VI - Araştırmalar.....	XXXVI
GİRİŞ	1

I . B Ö L Ü M

II. KILIÇARSLAN - SELÂHADDİN EYYÜBİ DEVRİ SELÇUKLU - EYYUBİ İLİŞKİLERİ (1175 - 1192)	17
A - ANADOLU VE MİSİR'DA SİYASİ DURUM	17
a) II. Kılıç Arslan ve Anadolu Birliği	17
b) Selâhaddin Eyyûbî'nin Mısır ve Suriye'de Hakimiyetini Sağlaması	22

B - SELÇUKLU-EYYÛBî İLİŞKİLERİNİN BAŞLAMASI.....	27
a) Ra'bân Kalesi Buhranı.....	27
b) II. Kılıç Arslan - Nureddin Muhammed Anlaşmazlığı	31
c) Ermeni Krallığına Karşı Selçuklu - Eyyûbî Ortak Askerî Harekâtı.....	35
d) Haleb Hâkimi el-Melikü's-Sâlih İsmail'in Ölümü Üzerine Gelişen Olaylar	38
e) Anadolu ve Kuzey-Suriye'ye Türkmen Göçü ve İki Devlet Arasındaki İlişkilere Etkisi.....	46
C- SELÇUKLU HANEDANI İÇİNDE HAKİMİYET MÜCADELELERİ	50
a) II. Kılıç Arslan'ın Ülkeyi Oğulları Arasında Paylaşması	50
b) Kardeşler Arası Mücadeleler	52
D - III. HAÇLI SEFERİ	55
E- SELÂHADDİN EYYÛBî'NİN ANADOLU ÜZERİNE SEFERE ÇIKMA DÜŞÜNCESİ.....	67

I I . B Ö L Ü M

SELÇUKLU VE EYYÛBî HANEDAN ÜYELERİ ARASINDAKİ HÂKİMİYET MÜCADELELERİ FETRET DEVRİ (1192 - 1211)	69
A- EYYUBî HÂNE DANI ÜYELERİ ARASINDAKİ HÂKİMİYET MÜCADELELERİ	69
B - SELÇUKLU HÂNE DANI ÜYELERİ ARASINDAKİ HÂKİMİYET MÜCADELELERİ	76
a) I. Gıyâseddin Keyhûsrev - Rükneddin Süleymanşâh Mücadelesi.....	77
b) I. Gıyâseddin Keyhûrev'in Haleb Eyyûbî Hükümdarlığına Sığınması.....	80

C - RÜKNEDDİN SÜLEYMANŞAH DEVRİ SELÇUKLU - EYYÜBİ İLİŞKİLERİ	83
a) Rükneddin Süleymanşâh - el-Melik ez-Zâhir Gıyaseddin Gâzi İttifakı ve Ermeni Seferi	83
b) Rükneddin Süleymanşah'ın Doğu ve Güney - Anadolu'daki Faaliyetleri.....	85
c) el-Melikü'l-Efdal Ali ile el-Melikü'l-Adil Seyfeddin Ebubekir Anlaşmazlığı ve el-Efdal'in Selçuklu Hakimiyetini Tanıması.....	88
D - I. Gıyâseddin Keyhüsrev Zamanı Selçuklu - Eyyûbi Münasebetleri.....	90
a) I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Kuzey-Suriye'deki Faaliyetleri	94
b) I. Gıyâseddin Keyhüsrev - el-Melikü'z-Zâhir Gıyâseddin Gâzi İttifakı ve Ermeni Seferi.....	97
c) el-Melikü'l-Adil Seyfeddin Ebûbekir'in Sincar Kuşatması ve Gıyâseddin Keyhüsrev - el-Melikü'z-Zâhir Gâzi İttifakı.....	99

I I I . B Ö L Ü M

I. İZZEDDİN KEYKÂVUS DEVRİ SELÇUKLU - EYYÜBİ İLİŞKİLERİ (1211 - 1220).....	102
A - EYYÜBİLER İLE İLK TEMAS.....	102
a) I. İzzeddin Keykâvus'un Ermeni Seferi ve Antalya'yı Fethi	107
b) I. İzzeddin Keykâvus - el-Melikü'z-Zâhir Gıyâseddin Gâzi İttifakı	110
B) I. İZZEDDİN KEYKÂVUS'UN KUZEY - SURİYE HAREKÂTI	115
a) Mısır Eyyûbi Hükümdarı el-Melikü'l-Adil Seyfeddin Ebûbekir'e Karşı I. İzzeddin Keykâvus - el-Melikü'l-Efdal Nureddin Ali İttifakı.....	118
b) I. İzzeddin Keykâvus'un Halep Seferi.....	122

IV . B Ö L Ü M

I. ALÂEDDİN KEYKUBÂD DEVRİ SELÇUKLU - EYYÛBİ İLİŞKİLERİ (1220 - 1236)	134
A - ALAEDDİN KEYKUBÂD'IN OTORİTEYİ TESİSİ....	134
B - ABBASİ HALİFESİNİN MOĞOLLARA KARŞI YARDIM TALEBİNDE BULUNMASI	137
C - EYYUBİLERLE İLK TEMAS.....	140
a) I. Alâeddin Keykubâd - el-Melikü'l-Eşref Musa İttifakı, I. Alâeddin Keykubâd'ın Kâhta'yı Fethi.....	142
b) I. Alâeddin Keykubâd'ın el-Melikü'l-Adil Seyfeddin Ebûbekir'in Kızı ile Evlenmesi	149
D - MOĞOLLARIN HAREZMSAHLARLA MÜCADELESİ VE BUNUN SELÇUKLU - EYYÛBİ İLİŞKİLERİNE ETKİSİ.....	152
a) I. Alâeddin Keykubâd ile Celâleddin Mengüberti Arasında İttifak Arayışları.....	152
b) Celâleddin Mengüberti'nin Orta-Doğu Bölgesinde Tehdit Unsuru Haline Gelmesi.....	157
c) Celâleddin Mengüberti'nin Ahlat'ı Kuşatması ve Fethi.....	158
d) Celâleddin Mengüberti'ye Karşı Selçuklu - Eyyûbî İttifakı ve Yassı Çemen Savaşı.....	163
E - DOĞU VE GÜNEY DOĞU ANADOLU'DA SELÇUKLU - EYYÛBİ ÇATIŞMASI	171
a) Ahlat'ın Eyyübîlerden Alınması	172
b) Selçuklu - Eyyubî Çatışması	175

V . B Ö L Ü M

II. GİYÂSEDDİN KEYHÛSREV DEVRİ SELÇUKLU - EYYÛBİ İLİŞKİLERİ (1237 - 1246)	186
a) Selçuklularla - Haleb Eyyübîleri Arasında Karşılıklı Evlilik Girişimi	190
b) el-Melikü'l-Kâmil Muhammed'in, Selçuklu Tabiiyetindeki Haleb Üzerine Seferi ve Ölümü.....	191

B - SADEDDİN KÖPEK VE SELÇUKLU DEVLET ADAMLARININ ORTADAN KALDIRILMASI.....	194
a) Sâdeddin Köpek'in Güney-Doğu Anadolu'da Gerçekleştirdiği Askerî Faaliyetler.....	196
b) Harezmlî Askerlerin Kuzey - Suriye'deki Faaliyetleri	198
c) Doğu-Anadolu ve Kuzey-Suriye'de Tehdit Unsuru Haline Gelen Harezmlîlerin Etkisiz Hale Getirilmesi....	199
d) Selçukluların Amid'i Fethi	201
B - EL - MELİKÜ'S - SALİH NECMEDDİN EYYÛB'UN MİSİR EYYÛBİ TAHTINI ELE GEÇİRMESİ	204
C - MEYYÂFARİKÎN HAKİMİ ŞİHÂBUDDİN GÂZİ'NİN ÂMİD'E YÜRÜMESİ	206
D - ANADOLU'YA İLK MOĞOL SALDIRILARI VE BUNUN SELÇUKLU - EYYÛBİ İLİŞKİLERİNE ETKİSİ	210
a) Moğol istilasına Karşı İttifak Arayışları	211
b) Köseadağ Savaşı.....	214
c) Köseadağ Savaşı Sonrasında Anadolu'dan Suriye'ye Göç Hareketleri	216
d) Çukurova Ermeni Krallığı Üzerine Sefer Düzenlenmesi...	219
SONUÇ	226
RESUME	235
BİBLİYOGRAFYA	237
HARİTA	

Ö N S Ö Z

Coğrafi konum itibarıyla Asya ile Avrupa arasında bir köprü durumunda olduğu her zaman dile getirilen Anadolu'nun komşu ülkeler ile siyasi, ticari ve kültür esas olmak üzere her türlü faaliyet içerisinde bulunulması kaçınılmazdır. Bu sebeble bölgede bir geçit durumunda olan Güney Anadolu ve Kuzey Suriye bölgesi ilk çağlardan beri Anadolu, Mısır ve eski Mezopotamya'da hakim olan kavim ve devletler arasında büyük mücadelelere sahne olmuştur. Hitit - Eski Mısır ve Mezopotamya devletleri arasında başlayan bu mücadeleler, Bizans - Sasani, Arap - Sasani, Arap - Bizans, Bizans - Selçuklu, Selçuklu - Eyyübî, Osmanlı - Memlûk devletleri ile devam etmiştir. Kuzey Suriye diğer adı ile Orta Doğu günümüzde dahi sahip olduğu petrol yüzünden bütün dünya ülkelerinin gözünü diktiği dünyadaki stratejik önemi haiz yegane bölgelerden biri olma özelliğini devam ettirmektedir.

Tarih boyunca Anadolu ile Suriye-Mısır arasında cereyen eden ilişkilerin bu derece yoğun olmasına karşı gerek yurt içinde ve gerekse yurt dışında konu üzerinde detaylı bir çalışma yapılmamış olması büyük bir eksiklik olarak kabul edilmelidir. Bu eksiklik doktora tezi olarak Selçuklu - Eyyubî ilişkileri konusunu seçmemizde büyük rol oynamıştır. Ayrıca, Anadolu ile Suriye - Mısır ilişkileri bu bölgelerdeki Türk hakimiyeti bakımından olduğu kadar, Mısır'dan Diyarbakir'e kadar uzanan Şam kıtasında ortaya çıkmış Türk kültür unsurlarının da yerleşmesi ve değerlendirilmesi açısından büyük önem taşır. İlişkiler, Osmanlı Devleti'nin bu bölgeleri fethi ile son bulmadığı gibi XIX ve XX. yüzyıllar boyunca da dünya kamuoyunun gündemini sürekli olarak işgal etmiştir.

Bölgedeki karışıklık bu gün dahi Güneydoğu Anadolu meselesi çerçevesinde hâlâ geçerliliğini korumaktadır.

Anadolu ile Suriye - Mısır ilişkilerini başlangıçtan günümüze kadar değerlendirmek tabii olarak bir doktora tez konusunu aşmaktadır. Bu sebeble biz, tez konumuzu Türkiye Selçukluları - Eyyubî ilişkileri (1175-1250) olarak sınırlandırdık. Her ne kadar, Eyyûbî Devleti 1250 yılında fiilen ortadan kalkmış ve yerine Mısır Türk Memlûk Devleti kurulmuşsa da, Suriye'de bulunan pek çok Eyyûbî emirliği uzun yıllar varlığını sürdürmüştür. Eyyûbîlerin varlığı uzun yıllar devam etmesine karşı, neden 1250 tarihi ile konuyu sınırlandırdığımız sorusu akla gelebilir. İlk olarak, 1175-1250 tarihleri Mısır Eyyûbî devletinin kuruluş ve yıkılış tarihleri olup, bölgedeki hemen hemen bütün Eyyûbî emirliklerinin Mısır hükümdarının hakimiyetini tanımaları sebebiyle biz de bu devletin kuruluş ve yıkılış tarihlerini esas aldık. İkinci olarak, Türkiye Selçukluları daha 1243'de Köse-dağ'ında Moğollar karşısında büyük bir hezimete uğramış bunun sonucunda da Anadolu Moğol tahakkümü altına girmiştir. Bu sebeble Selçuklu - Eyyûbî ilişkileri de tabii olarak bir kesintiye uğramış ve bu tarihten sonra Anadolu -Mısır coğrafyası arasında cereyan eden ilişkiler Moğol-Eyyûbî-Memlûk üçgeninde devam etmiştir. Bir diğer sebep ise, Anadolu'daki Moğol hakimiyetine paralel olarak 1250 tarihinde Mısır'da Eyyubî Devleti yıkılmış ve yerine Türk Memlûk Devleti kurulmuştur. Bu tarihten sonra diğer Eyyûbî emirlikleri ile Memlûkler arasında hakimiyet ve nüfûz mücadelesi başlamış ve bu sebeble Anadolu ile olan ilişkilerde Memlûk sultanı el-Melikü'z-Zâhir Baybars zamanına kadar kesintiye uğramıştır. 1250 tarihinden sonra Selçuklu - Memlûk ilişkilerinin ön plana çıkması ile yeni bir dönem başlamış olması sebebiyle 1250 tarihi bizim için bir sınır olmuştur.

Çalışmamızın başında konu itibariyle bize bilgi veren birinci elden ve muahhar kaynaklar ile araştırmalar kısa bir değerlendirmeye tâbii tutulmuştur.

Tezimiz için bir bakıma girizgâh niteliği taşıyan Giriş kısmında, 1071 Malazgirt savaşından Selçuklu - Eyyubi ilişkilerinin başladığı 1175 tarihine kadar Orta-Doğu'nun siyasi durumu hakkında genel mahiyette bilgi verilmiştir.

I. Bölüm'de, iki hanedan arasında ilk münasebetlerin başladığı II. Kılıç Arslan ve Selâhaddin'in ülkelerinde otoriteyi sağlamaları ve ilk ilişkilerin başlaması ele alınmıştır. Buna bağlı olarak Artukluların varlıklarını devam ettirmek için bölgede takip ettikleri siyasetin iki devlet arasındaki ilişkileri nasıl etkilediği ve III. Haçlı Seferi'nin bölgedeki etkilerini anlatmaya çalıştık.

II. Bölüm'de, II. Kılıçarslan ve Selahaddin'in ölümlüyle iki tarafın hanedan üyeleri arasında ortaya çıkan taht mücadeleleri ve bu mücadeleler sonucunda karşılıklı sığınma olaylarının, iki devlet arasındaki ilişkilere etkisini ortaya koymaya çalıştık.

III. Bölüm'de ise I. İzzeddin Keykâvus'un Halep Eyyübi hükümdarlığı üzerine gerçekleştirdiği başarısız seferin sebep ve sonuçlarını ayrıntılı olarak ele aldık.

IV. Bölüm'de, Türkiye Selçukluları için zirve dönemi olan I. Alâeddin Keykubâd devri Selçuklu-Eyyübi ilişkileri özellikle el-Melikü'l-Kâmil Muhammed, Celâeddin Harezşah ve Alâeddin Keykubâd arasında Güneydoğu Anadolu üzerinde cereyan eden hakimiyet mücadeleleri ve Moğolların bölgede ilk defa ortaya çıkışlarını tafsilatlı olarak ortaya koymaya çalıştık.

V. Bölüm'de II. Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında Türkiye Selçuklularının Eyyübîlerle, özellikle de Haleb Eyyübîleri ile olan ilişkilerini ele aldık. Ayrıca, Yassı Çemen savaşından sonra bölgede başıboş halde dolaşan Harezmsahlıların sebebiyet verdiği huzursuzluk ve bunların berterafı ile Köseadağ savaşından sonra Anadolu'da Moğol tahakkümü ve Mısır'da Memlûk devletinin kurulmasını ortaya koymaya çalıştık.

Tezimin bu hâle gelmesinde teşvik ve yardımlarını gördüğüm değerli hocalarım Prof. Dr. Ali Sevim ile Prof. Dr. Kâzım Yaşar Koprâman'a burada minnet ve şükranlarımı arz ederken, emeği geçen tüm arkadaşlara teşekkür ederim.

Süleyman ÖZBEK

Ankara 1995

K I S A L T M A L A R

e.	Adı geçen eser
m.	Adı geçen makale
sarayî, Müsameretü'l-Ahbâr	Müsameretü'l-Ahbâr ve Müsayeretü'l-Ahyâr
z.	Bakınız
Yük İslâm Tarihi	Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi
hen, La Syrie du Nord	La Syrie du Nord à l'epoque des Croisades et la Principaute Franque d'Antioche
	Cilt
u'l-Ferec, Tarih	Ebu'l-Ferec Tarihi
u'l-Fida, Ahbâru Beşer	el-Muhtasar Fî Tarihi'l-Beşer,
u Şâme, Ravzateyn	Kitabu'r-Ravzateyn Fî Ahbârı'd-Devleteyn, Kahire 1288; (Tahkık ve nşr. M. Hilmi Muhammed Ahmed), Kahire 1956-1962.
tttschalk, el-Kâmil	el-Malik el-Kâmil Von Egypten Und Seine Zeit
n-i Bibî, el-Evâmir, Mufassal	el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fî'l-Umuru'l-Alâ'iyye
n-i Bibî, el-Evâmir Muhtasar,	Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi. Trc.N. Gençosman
n-i Kesir, el-Bidâye	el-Bidâye ve'n-Nihâye,
n-i Tanrıberdî, en-Nücûm	en-Nücûmü'z-Zâhire fî Mülûkı Mısır ve'l-Kahire
n-i Şeddad, en-Nevâdir	en-Nevâdiru's-Sultaniyye ve'l-Mehâsinu'l-Yusufiyye.
n-i Vasıl, Müferricü'l-Kürûb	Müferricü'l-Kürûb fî Ahbârı Benî Eyyûb
nü'l-Adim, Zübdetü'l-Haleb	Zübdetü'l-Haleb Fî Tarihi Haleb

ibnü'l-Esîr, el-Kâmil	el-Kamil fi't-Tarih
i.A	İslâm Ansiklopedisi
küt. no:	Kütüphanesi numarası
mad.	Madde, maddesi
Makrizî, es-Sülûk	Kitâbu's-Sülûk li Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk
Nesevî, Sireti Celaleddin	Sireti Celaleddin Mengübirî
nşr.	Neşreden
O. Turan, Resmî Vesikalar	Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar
O. Çetin, Anadolu'da İslâmiyet	Selçuklu Müesseseleri ve Anadolu'da İslamiyetin Yayılışı
S.	Sayı
s.	Sahife
S. Koca, I. İzzeddin Keykâvus	Sultan I. İzzeddin Keykâvus Zamanında Türkiye Selçuklu Devleti (1211-1220)
SAD.	Selçuklu Araştırmaları Dergisi
Sıbt, Mir'atü'z-Zeman	Mir'atü'z-Zeman fi Tarihi'l-Ayan
Şeşen, Selahaddin Devri	Selahaddin Devrinde Eyyûbiler Devleti
Şeşen, İmadü'd-din'deki Kayıtlar	İmadeddin Katip el-İsfehânî'nin Eserlerindeki Anadolu Tarihi İle İlgili Bahisler "
TAD	Tarih Araştırmaları Dergisi
Taneri, Celâlu'd-Din Harizmşah	Celâlu'd-Din Hârizmşah ve Zamanı
TOEM	Tarih-i Osmânî Encümeni Mecmuası

KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR HAKKINDA

Ortaçağ Türk tarihinin önemli bir safhasını teşkil eden Türkiye Selçukluları, Eyyûbiler ve Memlûk devletleri tarihine dair kaynak ve araştırmalar önceki devirlere oranla daha boldur. Bu kaynakların çoğunluğunu olayların geçtiği coğrafi sahalara göre Arap, Fars, Gürcü, Ermeni, Süryani ve Bizans kaynakları oluşturmaktadır. Bunlardan bilhassa Memlûk kaynakları ile Fars kaynaklarında ayrıntılı ve önemli bilgiler mevcuttur. Söz konusu dillerde pek çok kıymetli kaynak elimizde bulunmasına rağmen bazı boşluklar da vardır. Buna yayınlanmış bazı kaynakların Türkiye kütüphanelerinde bulunmaması da eklenince çalışmamız esnasında karşılaşılan güçlükler daha da artmaktadır. Tezimizi hazırlarken yararlandığımız kaynak ve araştırmaları şöylece tasnif etmek mümkündür.

I - DİPLOMATİK BELGELER

Selçuklu - Eyyûbi ilişkilerini değerlendirirken diplomatik belge cinsinden pek çok malzemedan yararlandık. Bu malzemeler arşiv belgelerinden ziyade, dönemin tarihçileri tarafından toplanarak biraraya getirilmiş malzemelerdir. Bunlardan Türkiye Selçuklu Devleti ile ilgili belgelerden pek çoğu İbn-i Bîbî tarafından kaleme alınan el-Evâmiru'l - Alâiyye fi'l-Umûri'l-Alâiyye adlı eserde kaydedilmiştir (1). Ayrıca Osman Turan'ın Türkiye

1- İbn-i Bîbî, el-Evâmiru'l-Alâiyye fi'l-Umûri'l-Alâiyye,

Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar (2) adlı eserinde de özellikle Selçuklu - Harezşah münasebetlerine ait resmî belgeler neşredilmiştir. Eyyûbî Devleti açısından diplomatik belgelerin toplandığı kaynak kitaplar arasında en önemlisi imâdeddin Kâtib el-İsfehânî tarafından kaleme alınmış olan el-Barku's-Şâmi adlı eserdir (3). Selâhad-din Eyyûbî'nin veziri el-Kâzî el-Fâzıl'ın kaleme aldığı resmî mektupların büyük çoğunluğu bu eserde kaydedilmiştir. Bundan başka Ebû Şâme'nin Kitabu'r-Ravzateyn fî Ahbârı'd-Devleteyn ve yine aynı müellifin buna zeyl olarak kaleme aldığı Zeylu'r-Ravzateyn adlı eserleri (4) ile İbn-i Vâsıl'ın Müferricü'l-Kürûb fî Ahbârı Benî Eyyûb adlı eseri (5) ve Kalkaşandî'nin Subhu'l-Aşâ fî Sınâ'âti'l-İnşâ adlı eserinde (6) de, Eyyûbî devletine ait çok sayıda resmî belge kaydedilmiştir. Muhammed Mâhir Hammâde'nin Vesâiku'l-Hurûbi's-Salibiyye ve'l-Moğoliyye adıyla yayınladığı eser (7) belge neşri konusunda önemli yer tutar. Hammâde bu eserinde, İslâm âlemi ile mücadele eden Haçlılar ve Moğollara ait resmî mektup v.s. 'yi dönemin Arapça, Farsça ve Latin kaynaklarından toplayarak konularına göre tasnif ettikten sonra Arapça

(tıpkı basım), Nşr., A. Erzi, Ankara 1956 ; Anadolu Selçukî Devleti Tarihi, İbn-i Bibî'nin Farsça Muhtasar Selçuknâmesinden, trc. N. Gençosman, Ankara 1941.

2- Osman Turan, Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar, Ankara 1958.

3- İmâdeddin el-Kâtib el-İsfehânî, el-Bark el-Şâmi, V. Cilt, Nşr. Ramazan Şeşen, İstanbul, 1979.

4- Ebû Şâme, Kitabu'r-Ravzateyn fî Ahbârı'd-Devleteyn , Kahire 1287 ve Zeylu'r-Ravzateyn, Kahire 1947.

5- İbn-i Vâsıl, Müferricü'l-Kürûb Fî Ahbârı Benî Eyyûb, Nşr C. eş-Şeyyâl, Kahire 1957.

6- Kalkaşandî, Subhu'l-Aşâ fî Sınâ'âti'l-İnşâ, Kahire 1913-1919.

7- Muhammed Mâhir Hammâde, Vesâiku'l-Hurûbi's-Salibiyye ve'l-Gazvi'l-Moğoliyye li'l-Alemi'l-İslâmî (489-1206/1096-1404), III. bsk. Beyrut 1986.

olmayanlarını bu dile tercüme ederek yayınlamıştır. Hammâde'nin bu eserinde Selçuklu - Eyyûbî ilişkilerine dair çok sayıda belge mevcuttur.

II - KİTÂBELER

Selçuklu - Eyyûbî münasebetleri konusunda kitâbeler bakımından oldukça şanslı sayılırız. Gerek yurt içinde gerekse yurt dışında bu devir kitâbeleri üzerinde pek çok araştırma yapılmıştır. Türkiye'de bulunan kitâbeler hakkında i.Hakkı Uzunçarşılı (8), Halil-Edhem (Eldem) (9) ve Ahmed Tevhid'in (10), çalışmaları önemlidir. Türkiye dışında bulunan kitâbeler ise G. Wiet ve M. Van Berchem tarafından *Matériaux Pour un Corpus Inscriptionum Arabicarum* adı altında Paris'te bir külliyyât halinde neşredilmiştir (11).

8- i.Hakkı, Uzunçarşılı, Kitâbeler, II cilt, İstanbul 1928-1929.

9- Halil, Edhem, " Anadolu'da İslâmî Kitâbeler, Beyşehir, Uluborlu, Alaiyye ", TOEM, V, s. 135; " Melik Gazi ", TOEM, VI, s. 449 ; " Karatay Hanı ", TOEM, VI, s. 513; " Tokat ", TOEM, VI, s. 641 ve 727; " Merzifon'da Pervane Muinüddin Süleyman Namına bir Kitabe", TOEM, VIII, s. 42; " Antalya Kitabelerine Dair ", TTEM, XIV, s. 336; " Antalya Surları Kitabeleri ", TTEM, XV, s. 165.

10- Halil, Edhem, " Antalya Surları Kitâbeleri " TTEM, 86 (1341), s. 165-176 ; Yine aynı müellif, " Konya Müzesinde Bir Kitabe, TTEM, 87 (1342).

11- Matériaux Pour un Corpus Inscriptionum Arabicarum [CIA].
Birinci kısım: Egypte, 2 Cilt.

I. Cilt, M. van Berchem, Le Caire, Mémoires de la Mission Archéologique Française au Caire, XIX (1894-1903)

II. Cilt, G. Wiet, Le Caire (Suite), Mémoires de l'Institut Français d'Archéologie Orientale (MIFAO), LII (1930)

İkinci kısım: Syrie du Nord, 2 Cilt.

I. Cilt, M. Sobernheim, Akkâr, Hısn al-Akrâd, Tripoli, MIFAO, XXV (1909)

II. Cilt, E. Herzfeld, Inscriptions et Monuments d'Alep, 2 cilt, MIFAO, LXXVI - LXXVIII (1954 - 1956)

M. van Berchem, Syrie du Sud, Jerusalem, 3 cilt, MIFAO, XLVIII-XLV (1922-1949)

Üçüncü kısım: Asie Mineure

I. Cilt, M. van Berchem - Halil Edhem, Sivas et Divrigi, MIFAO, XXIX (1917).

III - MESKÛKÂT

Selçuklu paraları hakkında Ahmed Tevhid (12), İbrahim Artuk ve Coşkun Alptekin'in çalışmaları konumuz bakımından büyük önem taşır (13). Eyyûbî devri meskûkâtı hakkında ise umumî İslâmî meskûkât hakkında yapılan çalışmaların dışında Hasaneyn er-Rabî'e (14), Abdurrahman Fehmî, (15), P. Balog (16) ve A.S. Ehrenkreutz (17)'un çalışmaları önemli yer tutar.

12- Meskûkât-ı Kadîme-i İslâmîye Kataloğu, I. Kısım, Meskûkât-ı Türkmâniyye Kataloğu (Benî Artuk, Benî Zengî, Furu'u Atabekîyye, Mülûku Eyyubiyye-i Meyyafârikin Meskûkâtı) İstanbul 1311; II. Kısım, (Hulefâ-i Râsîdin Zamanında Sâsâniyân ve Bizantiyân tarzındaki sikkeler, Hulefâ-i Emeviyye ve Abbasiyye ve Furu'u Abbasiyeden Benî Tolun, Benî İhsîd, Ali Sâmân, Benû Hamdân, Ali Büveyh ve Benî Mervan Meskûkâtı) İstanbul 1312; III. Kısım, (Mülûk-u Cengizîyye ve İlhanîyye ve Celâiriyye ve Kırım Hanları Meskûkâtı), İstanbul 1318; IV. Kısım, (Türkistan Hakanları, Ali Sebüktekin, Horasan ve Irak Selçukluları, Benî Saltuk, Benî Mengüç, Danışmendiler, Rum Selçukluları, Karaman, Aydın, Saruhan, Mentese, Germiyan, İsfendiyyar Oğulları, Benî Eretna, Kara Koyunlu, Ak Koyunlu Meskûkâtı), İstanbul 1321; V. Kısım, (Fatîmiyyûn, Eyyûbiyyun ve Memâlik-i Mısır Meskûkâtı), İstanbul 1334.

13- C. Alptekin, " Selçuklu Paraları ", Selçuklu Araştırmaları Dergisi, III, Ankara 1971, s. 435-591

14- Hasaneyn er-Rabî'e, el-Nuzûm el-Mâliyya fî Mısır Zaman el-Eyyûbiyyin, Kahire 1964 ; Hasaneyn er-Rabî'e, The Financiel System of Egypte (564-741/1169-1341), London 1972.

15- el-Sikkat el-Ayyûbiyya el-Mısriyya bi'l-Mathaf el-Fann el-İslâmî, (bkz. R. Şeşen, Selahaddin Devrinde Eyyûbiler Devleti (Hicrî 569-589 / Miladî 1171-1193), İst. 1983, s. 30/ hasîye 103).

16- P. Balog, " Etudes Numismatiques de l'Egypte Musulmane. Periode Fatimite et Ayoubite." BIE, XXXIII (1950-1951) s. 1-42; BIE, XXXIV (1951-1952), s. 17-55; BIE, XXXI (1952-1953), s. 401-429.

17- A.S. Ehrenkreutz, " Arabic Dinars Struck by the Crusaders, a Case of Ignorance or of Economic Subversion " , JESHO, VII (1964), s. 167-182; " The Crisis of the Egypt of Saladin" , JAOS, LXIV (1954).

IV-VAKFIYELER

Büyük çoğunluğu Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde bulunan Selçuklu devri vakfiyeleri hakkında bir hayli çalışma yapılmıştır. Bunlardan Osman Turan (18), M. Kemal Özergin (19), A. Temir, İ. Kayaoğlu ve R. Yinanç'ın çalışmaları zikredilmelidir (20). Eyyûbi vakıfları hakkında maalesef bir araştırmaya rastlayamadık.

V - VEKÂYNAMELER

ARAPÇA KAYNAKLAR

a - ÖZEL VEKÂYNAMELER

EL-KÂDİ EL-FÂZİL, Abdurrahim b. Ali b. Muhammed el-Askalâni (? - 1199)

Hayatı hakkındaki bilgilerimiz çok azdır. Kendisinin 1162 - 1199 tarihleri arasında Fatımi ve Eyyûbi inşâ divânında kâtip olarak çalıştığını biliyoruz. El- Kâdi

18- O. Turan, " Selçuklu Kervansarayları ", Belleten, X, sayı 39 (1946), s. 471-496; " Selçuklu Devri Vakfiyeleri I, Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyesi ve Hayatı", Belleten, XI, sayı 42 (1948), s. 197-235 ; O.Turan, " Selçuklu Devri Vakfiyeleri II Mübârizü'd-Din Ertokuş ve Vakfiyesi " , Belleten, XI, sayı 43 (1947), s.415-429; O. Turan, " Selçuklu Devri Vakfiyeleri III, Celaleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri " Belleten, XII, sayı 45 (1948), s. 17-171;

19- M. K. Özergin, " Anadolu'da Selçuklu Kervansarayları ", İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, XV, sayı 20 (1965).

20- Ahmet Temir, Kırşehir Emiri Cacaoğlu Nure'd-Din'in Arapça - Moğolca Vakfiyesi, Ankara 1959 ; İsmet Kayaoğlu, " Turumtay Vakfiyesi ", Vakıflar Dergisi, XII (1978); İ. Kayaoğlu, " Rahatoğlu Vakfiyesi ", Vakıflar Dergisi, XIII (1980); Refet Yinanç, İlk Selçuk Vakfiyeleri, Ankara 1980; R. Yinanç, " Selçuklu Medreselerinden Amasya Halifet Gazi Medresesi ve Vakıfları ", Vakıflar Dergisi, XV (1982).

el-Fâzıl, Selâhaddin devrine ait verdiği kıymetli bilgiler ile değer taşır. Ramazan Şeşen, onun kaleme aldığı resmî ve özel belgelerin 100 cilde ulaştığını fakat bunlardan büyük bir kısmının günümüze gelemediğini kaydeder (21). Günümüze ulaşan ciltlerden bazıları İstanbul ve Paris kütüphanelerinde bulunmaktadır (22). Fakat bu ciltler üzerinde çalışmalarda bulunan R. Şeşen, bu ciltlerde bulunan mektupların ekseriyetinin el-Barku's-Şâmî, el-Ravzateyn ve Müferricü'l-Kürûb gibi eserlerde kullanıldığını ortaya koymuştur. Bu bilgiler çerçevesinde diğer kaynaklar üzerinde yaptığımız çalışmalar esnasında başta imâdeddin el-İsfehânî, Ebû Şâme, İbn-i Vâsıl olmak üzere daha sonraki pek çok müelifin el-Kâdı el-Fâzıl'ın verdiği bilgileri eserlerinde kullandıklarını tesbit ettik.

İMÂDEDDİN EL-İSFEHÂNİ: Muhammed b. Muhammed el-Kâtip (1125-1200)

Selâhaddin ve devrini anlatan eserleri ile ana kaynaklarımızdan birisidir. 1167-1200 yılları arasında Nureddin Zengi ve Selâhaddin Eyyûbî'nin devletlerinde Divân-ı İnşâ'da kâtip olarak görev yapmıştır. Görevi sebebiyle olayları gerçek kaynağından öğrenme imkanı bulmuş, çoğu zaman da devletler arası yazışmaları bizzat kendisi kaleme aldığı gibi dışarıdan gelen resmî belgeleri de görmüştür. İmâdeddin, gerek iki cilt olarak kaleme aldığı ve Selâhaddin Eyyûbî'nin hayatı ile cihadlarını anlattığı el-Fethu'l-Kussî fî'l-Fethi'l-Kudsî (23) adlı eserinde gerekse daha sonra yedi cilt olarak

21- R. Şeşen, Selâhaddin Devri, s. 4-7.

22- Eyyûb Hacı Beşir Ağa ktp., nr. 127; Ayasofya ktp., nr. 4239; Konya Yusuf Ağa ktp., nr. 4881; Paris Bibliothèque National, Arabe, nr. 6024.

23- İmadeddin el-Kâtip el-İsfehânî, el-Fethu'l-Kussî, nşr. C.

kaleme aldığı el-Barku's-Şâmi (24) adlı eserinde konumuz ile ilgili olarak Selçuklu - Eyyûbî ilişkilerine dair, bilhassa Selâhaddin devri Eyyûbî cephesi hakkında doğru ve ayrıntılı bilgiler vermiştir. İmâdeddin, II. Kılıç Arslan ile Selâhaddin arasında cereyan eden Ra'bân kalesi anlaşmazlığı ile yine II. Kılıç Arslan ile Artuklu Nureddin Muhammed arasındaki anlaşmazlığı bize ayrıntılı olarak aktarmıştır. İmâdeddin'in eserlerinde verdiği bilgiler bizzat şahid olduğu olaylara ve inşâ divanındaki görevi sebebiyle arşiv belgelerine dayanmaktadır. İmâdeddin el-İsfehânî'nin eserlerindeki Anadolu ile ilgili bahisler R. Şeşen tarafından tercüme edilerek bir makale halinde yayınlanmıştır (25). Müellifin Nusretü'l-Fitre ve Usretü'l-Fitre (26) adlı bir başka eseri daha var ise de, kronolojik olarak 1167 yılına kadar cereyan eden hadiseleri anlatması sebebiyle konumuz dışında kalmaktadır.

İBN-İ ŞEDDÂD, Bahaeddin Ebu'l-Mehasin Yusuf b. Râfi (1145-1239)

İbn-i Şeddâd'ın Selâhaddin Eyyûbî'nin hayatı ve siyasî faaliyetlerini anlattığı el-Nevädiru's-Sultâniyye ve'l-Mehâsinu'l-Yusufiyye veya Siret-i Selâhaddin adlı

de Landberg, Leiden 1186; ayrıca Kahire 1904.

24- Sana'l-Bark el-Şâmi (Nsr, R. Şeşen), I, Beyrut 1971; el-Barku's-Şâmi (nsr. R. Şeşen), V, İstanbul 1979.

25- Ramazan Şeşen, " İmâd al-Din al-Kâtib al-İsfahânî'nin Eserlerindeki Anadolu Tarihiyle İlgili Bahisler ", SAD, III (1971), s. 249-269.

26- İmadeddin el-İsfehânî'nin, vezir Anuşirvan b. Hâlid'in Farsça eseri, Futûru Zamâni's-Sudûr ve Sudûru Zamâni'l-Futûr adlı eserine zeyl olarak kaleme aldığı bu eseri, Feth Ali el-Bundari tarafından ihtisar edilmiştir. Eser, M. H. Houstma tarafından 1889 yılında Leyden'de basılmış ve K. Burslan tarafından Irak ve Horasan Selçukluları adıyla 1943'te Türkçeye tercüme edilmiştir.

eseri (27) bizim için fevkalâde önemlidir. İbn-i Şeddâd, bu eserinde verdiği bilgilerle İmâdeddin el-İsfehânî'yi tamamlar. Müellif bu eserde II. Kılıç Arslan ile Selâhaddin Eyyûbî'nin gerek Ra'bân kalesi sebebiyle gerekse Hısn-ı Keyfâ Artuklu hükümdarı Nureddin Muhammed sebebiyle karşı karşıya gelmelerini ayrıntılı olarak anlatır. Ayrıca, III. Haçlı Seferi ve bu sefer esnasında Kılıç Arslan'ın çocukları arasında cereyan eden taht mücadeleleri hakkında da detaylı bilgi verir. Tezimizi hazırlarken İbn-i Şeddâd'ın bu eserinin C. eş-Şeyyâl tarafından yapılan neşrini kullandık.

EBÜ ŞÂME; Şihâbeddin Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. İsmail (1203-1267)

Değişik konularda eserler kaleme almış olan Ebû Şâme'nin eserleri arasında en önemli yeri tarihi eserleri alır. Onun bu sahadaki ilk eseri, İbn-i Asâkir'in "Tarihu Medinet-i Dimâşk" adlı eserinin ihtisarıdır. Fakat Ebû Şâme'nin en meşhur eseri şüphesiz, Nureddin Zengî (-1174) ve Selâhaddin Eyyubî'nin (1174-1193) hayatlarını anlattığı "Kitabu'r-Ravzateyn fi Ahbari'd-Devleteyn" adlı eseridir. Ebû Şâme, daha sonra bu eserine bir zeyl yaparak, eseri, 665 (1266-1267) yılına kadar getirmiştir (28).

Ebû Şâme'nin Selçuklu - Eyyûbî ilişkilerine dair verdiği bilgiler çok ayrıntılı olmakla birlikte diğer Arapça kaynaklarda olduğu gibi meseleyi sadece Eyyûbiler

27- İbn-i Şeddâd, Kitâbu Nevâdiri's-Sultaniyye ve'l-Mehâsinil-Yusufiyye (nşr. Cemaleddin eş-Şeyyâl), Kahire 1964.

28- Ebû Şâme'nin, Zeylü'r-Ravzateyn adlı eserinin bir nüshası İstanbul Köprülü Kütüphanesi 1080 numarada kayıtlı, bir başka nüshası da Kütahya Veli Efendi Kütüphanesi'nde mevcut bulunmaktadır. Kitabu'r-Ravzateyn 1288'de Zeylu Ala'r-Ravzateyn ise 1947'de Mısır'da neşredilmiştir.

açısından değerlendirmektedir. Fakat O, Selçuklu - Eyyûbî ilişkileri açısından bazı noktalarda sessiz kalan diğer Arapça kaynakların aksine, konuya tam bir hakimiyet göstermekte ve bilhassa Selâhaddin devri için sık sık el-Kadı el-Fâzıl ile el-İsfehânî'ye atıflar yapmaktadır. Ebû Şâme gerek Selâhaddin devrinin ana kaynaklarından İbn-i Ebî Tâyy'ın bugün elimizde bulunmayan eserinden nakiller yapmış olması ve gerekse el-Barku's-Şâmi'nin aslında bulunup, muhtasarında bulunmayan bazı arşiv belgelerini kaydetmiş bulunması bakımından da fevkalâde önemlidir. Bu sebeble Ravzateyn ve Zeyl'i, gerek Eyyûbîler Devleti gerekse Haçlı Seferleri üzerinede çalışanların başvurdukları ana kaynaklardan birisi olmuştur (29).

İBN-İ VÂSİL; Cemaleddin Ebû Abdullah Muhammed b. Salim Nasrullah el-Hamavî (1207-1298)

Müellif, "Müferricü'l-Kurûb fî Ahbâr-i Benî Eyyûb" adlı eseriyle meşhurdur. H. 630 (M. 1232-1233) yılına kadar olan Eyyubî hanedanı tarihi hakkında kendinden önceki tarihçilerin eserlerinden yaptığı nakillerle kısa bilgi veren İbn-i Vâsıl, bu yıldan itibaren Eyyûbîler tarihinden mufassal olarak bahseder. Müellif, bu eserinde ele aldığı devreye ait olayları büyük bir dikkat ve itina ile anlatmakta, en ufak ayrıntıyı bile ihmal etmemektedir. Başta İmâdedin Kâtib el-İsfehânî, İbnü'l-Esir ve İbn-i Şeddâd olmak üzere, kendisinden önceki tarihçilerin eserlerinden nakiller yapmıştır. Mısır'da yayınlanan eserin II. cildinin son kısmına yayıncı tarafından Selâhaddin Eyyûbî'ye ait resmi mektup ve belgeler de eklenmiştir (30).

29- C. Brockelmann, "Ebû Şâme", İslâm Ansiklopedisi, IV, s.51; R. Şeşen, Selahaddin Devri, s. 20.

30- Müferricü'l-Kurûb'a, daha sonra Ali b. Abdurrahim b.

İBNU'L-ADİM, Kemâlüddin Ebu'l-Kâsım Ömer (1192-1262)

Müellifimiz, Bugyetü't-Taleb fî Târih-i Haleb adlı hacimli eseriyle tanınmaktadır (31). Daha sonraları bu hacimli eserinin Zübdetü'l-Haleb min Târihi Haleb adıyla bir özetini yapan müellif, kısalttığı bu esere Bugye'nin aslında bulunmayan Eyyübîler devrine ait pek çok orjinal bilgi eklemiştir. İbnü'l-Adım, Haleb'te yaşamış olması sebebiyle Selçuklu-Eyyübî ilişkilerinin ortasında kalmış, böylece doğru ve güvenilir bilgi verme imkânını bulmuştur. İbnü'l-Adım'ın özellikle Selçuklu Devleti ile Haleb Eyyübî hükümdarlığı arasındaki tâbi - metbû ilişkilerine, II. Gıyâseddin Keyhüsrev ile Haleb hükümdarı el-Melikü en-Nâsır'ın kızkardeşi Gâziye Hatun arasında gerçekleşen nikâh akdine ve Yassı Çemen'den sonra bölgede yağma hareketlerinde bulunan Harezmsahlara ait verdiği ayrıntılı bilgiler orijinal nitelik taşımaktadır. Biz, çalışmalarımız sırasında müellifin Zübdetü'l-Haleb adlı muhtasar eserinin S. ed-Dehhân tarafından yapılan neşrinden yararlandık (32).

Ahmed tarafından H. 695 (1296) yılına kadar gelen bir zeyl yazılmıştır. Eserin, Paris Bibl. Nationale'de Mss. Ar. 1702 numara-
da kayıtlı tam bir nüshası vardır. Ayrıca İstanbul'da da Molla Çelebi Kütüphanesi 119 numarada kayıtlı olmak üzere eserin II. cildinin bir nüshası mevcuttur. Eserin ilk III cildi, Cemâleddin eş-Şeyyâl tarafından 1953 - 1960 yıllarında Kahirede IV - V. Ciltleri ise Hasaneyn er-Rabie tarafından 1972-1977 yıllarında yine Kahire'de neşredilmiştir.

31- İbnü'l-Adım ve eseri hakkında daha fazla bilgi için bkz. Ali Sevim, Biyografilerle Selçuklular Tarihi, İbnü'l-Adım, Bugyetü't-Taleb fî Tarih-i Haleb, Çeviri, notlar ve Açıklamalar, Ankara, 1982.

32- İbnü'l-Adım, Zübdetü'l-Haleb min Tarih-i Haleb (Nşr. Sami ed-Dehhân), Dımaşk 1951-1968, Cilt I-III.

İBN-İ KESİR, İsmail b. Ömer İmâdeddin Ebû'l-Fidâ
(1301 - 1373)

Müellif'in el-Bidâye ve'n-Nihâye adında kaleme aldığı eseri, tezimizi hazırlarken başvurduğumuz muahhar bir kaynaktır (33). Selçuklu - Eyyûbî ilişkileri hakkında kısa bilgiler veren İbn-İ Kesir, bilhassa Selçuklu sultanlarının isimlerini verirken sık sık yanlışlığa düşmüştür. Buna rağmen, kendinden önceki müelliflerden, nakiller yapan müellif, diğer kaynaklardaki bilgileri teyid etmesi bakımından önemlidir.

NESEVİ, Muhammed b. Ahmed b. Ali b. Muhammed

Selçuklu - Eyyûbî münasebetleri konusunda önemli bir kaynak da, XIII. Asır müelliflerinden Nesevî'nin Siretu Celâleddin Mengübertî adlı eseridir (34). Adından da anlaşılacağı üzere eser Harezşah Devleti hükümdarı Celâleddin'in hayatı ve siyasi faaliyetlerinden bahsetmektedir. Eserde, Moğolların önünden kaçarak Azerbaycan'a gelen Celâleddin'in başta Selçuklu ve Eyyûbîler olmak üzere bölge hükümdarları ile olan ilişkileri detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. Celâleddin'in, Alaeddin Keykûbad ve el-Adil Seyfeddin Ebubekir'e karşı el-Melikü el-Muazzam İsa ile ittifakı, el-Eşref Musa'nın elindeki Ahlat kalesini fethi hakkında detaylı bilgi verilmektedir. Celâleddin'in bölgede tehdit unsuru olması üzerine Alaeddin Keykûbad ile Eyyûbîlerin ittifak kurması sonucunda Yassı Çemen'de Harezşahlıların yenilgisinden

33- İbn-İ Kesir, el-Bidâye ve'n-Nihâye (Nşr. Ali Necib Atevi, Ahmed Ebû Mülhim, Ali Abdü's-Şâtir), XIV cilt + Fihrist, Beyrut, 1988.

34- Nesevî, Siretu Sultan Celaleddin Mengüberti, nşr. O. Houdas, Paris 1891; Celâlü'd-Din Harezşah, Türkçe trc. Necip Asım, İst. 1934; Arapça trc. ve tahkiki neşir, H. Ahmed Hamdi, Siretü Sultan Celalddin Mengübirtî, Kahire 1953 .

ayrıntılı olarak bahsedilmektedir. Nesevî, Selçuklu - Eyyûbî - Harezşah devletlerinin kurdukları üçgen hakkın- da ayrıntılı bilgi vermesi ve diğer çağdaş kaynakları teyit etmesi bakımından önemli bir kaynaktır.

el-MAKRİZİ, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ali b. Abdulkâdir el-Hüseyinî (1364-1442)

el-Makrizî'nin, çeşitli konularda pek çok eseri olmakla birlikte Selçuklu ve Eyyûbî devletleri hakkında ayrıntılı bilgi verdiği " Kitâbu's-Sülûk li-Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk" adlı eseri bizim için mühim olanıdır. Makrizî, kendisinden önceki devirlere ait bilgileri ibnü'l-Esir, Ebu Şâme, ibn-i Vâsıl gibi müelliflerin eserlerinden nakletmiştir. el-Makrizî'nin bu eseri Ka- hire'de IV cilt olarak yayınlanmıştır (35).

el-KALKAŞANDÎ, Şihabeddin Ebû Abbas Ahmed b. Ali b. Ahmed b. Abdullah (1335 - 1412)

el-Kalkaşandî , " Subhu'l-A'sâ fi Sınâ'ati'l-İnşâ" adlı Tamamı ondört cilt olan dev eserinde Eyyûbî hüküm- darlarının çevre hükümdarlar ile yaptığı antlaşma suret- lerini kaydederek zamanımıza kadar ulaşmasını sağlamıştır (36). Ayrıca Kalkaşandî'nin özellikle eserinin V. cil- dinde Anadolu coğrafyası ve Anadolu'da Türkiye Selçuklu- ları'nın ınkırazı ile kurulan beylikler hakkında verdiği tafsilatlı bilgiler kayda şayandır (37).

35- el-Makrizî, Kitâbu's-Sülûk li-Ma'rifet-i Düveli'l-Mülûk, ilk II cilt Nşr. M. M. Ziyade , Kahire 1934-1958; III ve IV. Cilt- ler nşr. S. A. Aşûr, Kahire 1970-1973.

36- el-Kalkaşandî, Subhu'l-A'sâ Fi Sınâ'ati'l-İnşâ, XIV cilt + Fihrist, Beyrut 1987; 1-4. Ciltler nşr. Muhammed Hüseyin Şemsed- din; 5. Cilt, nşr Nebil Halid Hatîb; 6. Cilt Yusuf Ali Tavîl; 7. Cilt Muhammed Hüseyin Şemseddin; 8-9. Cilt, nşr. Yusuf Ali Tavîl; 10-14 . Ciltler + Fihrist, nşr. Muhammed Hüseyin Şemseddin.

37- el-Kalkaşandî, Subhu'l-A'sâ, V, s. 322-381.

Ahmed b. Mahmud (? - 1570)

Müellifin, Selçuklu hanedanının tarihine dair kaleme aldığı Selçuk-Nâme adlı eserinin bizim için fazla bir önemi yoktur. Eserin aslı Arapça olmakla birlikte XVI. yüzyılda bir müstensih tarafından Osmanlı Türkçesine tercüme edilmiştir (38). Eser bizim için muahhar kaynak olup, Selçuklu - Eyyübi ilişkileri hakkında bilgi vermediği gibi tarih ve bilgi yanlışlıklarına da sık sık rastlanmaktadır.

b - GENEL VEKÂYİNÂMELER

İBNU'L-ESİR, İzzeddin Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed
(1160 - 1231)

Değişik konulara dair pek çok eser yazmıştır. Bizim için önemli olanı onun tarih sahasında yazmış olduğu eserleridir. Müellifin bu konuda iki eseri vardır. Bunlardan ilki bir umûmi tarih olan el-Kâmil fi't-Tarih adlı meşhur eseridir (39). Diğeri ise el-Bâhir fi Devleti'l Atabekiyye bi'l-Mavsıl'dır (40). Biz çalışmalarımızda el-Kâmil'in Türkçe tercümesini kullandık.

38- Ahmed b. Mahmud, Selçuk-Nâme (Haz. E. Mercil), İstanbul 1977.

39- İbnü'l-Esir, el-Kâmil fi't-Tarih, XII C. (Nşr C. J. Tornberg), Leiden 1851-1876; XII cilt, Kahire 1884; Beyrut, 1929 ve Beyrut 1965; İslam Tarihi, el-Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi (trc. A. Ağırakça, A. Özaydın) XII C., İstanbul, 1987.

40- İbnü'l-Esir, Tarihu'l-Bahir fi'd-Devleti'l-Atabekiyye bi'l-Mevsıl (Nşr. Abdulkâdir Ahmed Tulaymat), Kahire, 1963.

el -Kâmil, 1231 tarihinde son bulmaktadır. Bu tarihe kadar cereyan eden tarihi hadiseleri kaydeden ibnü'l-Esîr, Selçuklu - Eyyûbî münasebetleri konusunda oldukça ayrıntılı bilgi vermiştir. Ailesinin, Selçuklu - Eyyûbî devletleri arasında tampon bölge olan Musul Atabeyliği hizmetinde çalışmış olması sebebiyle iki devlet hakkında da teferruatlı bilgi edinme imkanını bulmuştur. ibnü'l-Esîr, Selâhaddin Eyyûbî'nin son zamanlarında hanedan üyeleri ile yaptığı istişâre sonucunda Anadolu üzerine sefer kararı alındığına dair orjinal bir bilgi kaydetmektedir . Biz araştırmalarımız sonucu diğer kaynaklarda buna benzer bir başka kayıda rastlayamadık. ibnü'l-Esîr'in kaynakları arasında ibnü'l-Kalanisi, el-Kazı el-Fâzıl, imâdeddin el-İsfehânî'nin eserleri ilk sırayı almaktadır. Eser, ibnü'l-Esîr, çalışmalarımız esnasında başvurduğumuz ana kaynaklarımızdan birisi olmuştur.

SİBT İBNÜ'L-CEVZÎ, Ebu'l-Muzaffer Yusuf (1186-1256)

1186 yılında Bağdat'ta dünyaya gelen müellif, meşhur ilim adamı ve tarihçi Cemâleddin ibnü'l-Cevzî'nin torunudur. Mir'atü'z-Zemân fi Tarihi'l-Ayân adında genel vekâyiname türünde bir eser kaleme almıştır. Hilkatten başlayan eser 1256-57 yıllarına kadar cereyan eden tarihi olayları kapsar. Müellif, Bağdat'da yaşaması sebebiyle Büyük Selçuklu Devleti hakkında, bilhassa Selçuklu - Abbasi Halifeliği münasebetleri konusunda güvenilir bilgi kaynağı olarak kabul edilir (41). Ne var ki, Türkiye Selçukluları hakkında Sıbt'ın güvenilirliği biraz tartışma konusudur. Nitekim Selçuklu - Eyyûbî münasebetlerinin, Eyyûbî cephesi hakkında doğru ve diğer kaynak-

41- Sıbt İbnü'l-Cevzî ve eseri hakkında daha fazla bilgi için bkz. Mir'âtu'z-Zemân fi Tarihi'l-Ayan. Selçuklular ile İlgili Kısımları yay. Ali Sevim, Ankara, 1968.

larda bulunmayan bazı bilgiler verirken, Selçuklu devleti hakkında fazla bilgi vermemekte ve verdiği bilgilerde de genellikle yanlışlıklar görülmektedir. Mesela; Sıbt, Abbasi halifesinin Selçuklu sultanı Alaeddin Keykûbad'a elçi göndererek Moğollara karşı yardım istemesinden hiç bahsetmemektedir. Oysa ki biz, müellifin Bağdat'da yaşıyor olması sebebiyle, bu elçi heyeti hakkında diğer kaynaklara nazaran daha ayrıntılı bilgi vermesini bekliyorduk. Yine müellif, Yassı Çemen savaşından sonra Erzurum'un ele geçirilmesinin Alâeddin Keykûbad yerine el-Eşref Musa tarafından gerçekleştirildiğini kaydederek bir yanlışlığa düşer. Bundan başka Keykûbad'ın ölümünden bahsederken, " yerine oğlu el-Melikü'n-Nâsır Yusuf geçti " kaydı ile Gıyâseddin Keyhûsrev'den hiç bahsetmeden bir Eyyûbi hükümdarının kullandığı ünvanları sıralar. Bunun yanında Sıbt, el-Eşref'in ağzından Celâleddin'in ölümü vesilesiyle, " O, müslümanlarla Moğollar arasında bir set idi. Şimdi o set yıkıldı. Moğollara islâm beldelelerinin yolu açıldı " sözlerini nakleder ki, çağdaş kaynaklarda bulunmayan bu kayıt, Moğollarla mücadelede Celâleddin'in değerini göstermesi açısından önemlidir. Biz Mir'atü'z-Zemân'ın II ciltlik Haydarabat neşrini kullandık.

EBU'L-FİDÂ, İsmail b. Mahmud b. Ömer b. Şehinşah b. İmâdeddin el-Eyyûb (1273-1331)

Genel vekâyinâme türündeki " Kitâbu'l-Muhtasar fi Ahbârı'l-Beşer " (42) adlı eser hilkatten başlayarak 1329 yılına kadar cereyan eden olayları ihtiva etmektedir. Ebû'l-Fidâ, bu eserin III. cildine dercettiği Türk-

42- Ebû'l-Fidâ, el-Muhtasar fi Tarihi'l-Beşer, ist. 1286.

ıye Selçukluları ile Eyyûbilere ait olayları İmâdeddin el-İsfehânî, Ebû Şâme ve İbn-i Vâsıl'dan düzenli bir şekilde nakletmiştir.

İBN-İ TAGRİBİRDİ, Ebu'l-Mehâsin Cemaleddin Yusuf b. Tagrıbirdî b. Abdullah ez-Zâhirî (1411 - 1470)

Aynı ve Makrizî'nin öğrencisi olup, onların tesiri altında kalan İbn-i Tagrıbirdî, en-Nücûmu'z-Zâhire fî Mülûk-ı Mısır ve'l-Kahire (43) adlı eseriyle ün kazanmıştır. Müellifin, ayrıca el-Menhelü's-Sâfi ve'l-Müstevfi Ba'de'l-Vâfi (44) adlı bir biyografya kitabı da vardır. el-Menhelü's-Sâfi'de yer alan hal tercümeleri Selçuklu - Eyyûbî münasebetlerine ışık tutmaktadır. Esasen bu bilgiler Ebû Şâme, İbn-i Vâsıl ve Sıbt İbnü'l-Cevzi'den nakildir.

MÜNECCİMBAŞI, Şeyh Ahmed Dede Efendi

XVII. yüzyıl Osmanlı tarihçisi Müneccimbaşı, Câmiu'd-Düvel adlı eserinde, Selçuklu - Eyyûbî ilişkilerine dair bilgi vermektedir. Müellif eserini hazırlarken konu ile ilgili Arapça, Farsça pek çok eserden yararlanmıştır. Müneccimbaşı'nın eseri, muahhar bir kaynak olmasına rağmen, günümüze kadar ulaşmamış kayıp vekayinâmelerden nakiller yapması sebebiyle önemlidir. Eser III. Ahmed zamanında oluşturulan Şair Nedim başkanlığındaki tercüme kurulu tarafından Sahâifü'l-Ahbâr fî Vekâyii'l-Asâr adıyla Türkçeye tercüme edilmiştir. Son zamanlarda

43- İbn-i Tagrıbirdî, el-Nücûmu'z-Zâhire fî Mülûk-i Mısır ve'l-Kahire, XVI cilt, Kahire, 1929-1972.

44- İbn-i Tagrıbirdî, el-Menhelü's-Sâfi ve'l-Müstevfi Ba'de'l-Vâfi, yazma Nuruosmaniye Ktp. nr. 2428, 2429; I-II. Ciltler nşr., M. Muhammed Emin, S. A. Aşur, Kahire, 1984-1985; III. Cilt nşr. Nebil M. Abdulaziz Kahire, 1986; IV. Cilt nşr. M. Muhammed Emin, Kahire, 1986; V. Cilt nşr. Celal b. Ahmed b. Yusuf, S. A. Aşur, Kahire, 1988.

araştırmacılar tarafından da eserin bazı kısımları günümüz Türkçesine aktarılarak neşredilmiştir (45).

FARŞA VEKÂYİNÂMELER

İBN BİBİ, Muhammed b. Ali el-Ca'ferî er-Rugedî

Türkiye Selçukluları tarihinin en mühim kaynağı olan el-Evâmiru'l-Alâiyye fi'l-Umûrı'l-Alâiyye (46), Selçuklu - Eyyûbî münasebetleri konusunda ana kaynaklarımızdan biri olmuştur. Kaynaklarda İbn-i Bibî'nin hayatı hakkında detaylı bilgi yoktur. Fakat, babasının devrin ilim adamları arasında seçkin bir yeri olduğunu ve Alaeddin Keykûbâd zamanında Anadolu'ya gelerek Selçuklu devletinin hizmetine girdiğini biliyoruz. İbn-i Bibî'nin, İlhanlı veziri meşhur tarihçi Alâaddin Cüveynî'ye takdim ettiği bu eser, XII. Yüzyılın son yarısı ile XIII. Yüzyılın son yarısına kadar Anadolu'da cereyan eden olayları anlatmaktadır. Türkiye Selçuklularının kuruluşu hakkında hiç bilgi vermeyen İbn-i Bibî, eserine I. Gıyâseddin Keyhüsrev dönemi ile başlamaktadır. Selçuklu - Eyyûbî ilişkilerine dair detaylı bilgi veren tek Selçuklu kaynağıdır. Arapça kaynakların konumuz ile ilgili olarak bazen eksik, bazen de yanlış bilgileri düzeltme ve bu konuda ortaya çıkan tereddütlerimizi gidermede İbn-i Bibî önemli rol oynamıştır. Mesela, Arap kaynakları,

45- Müneccimbaşı, Şeyh Ahmed Dede Efendi, Sahâifu'l-Ahbâr fi Vekâyii'l-Asâr, III cilt, İstanbul, 1235; Anadolu Selçukluları Kısım, çev. H. F. Turgal, İstanbul, 1939; Karahanlılar Kısım N. Lugal, İstanbul, 1940.

46- İbn-i Bibî, el-Evâmiru'l-Alâiyye fi'l-Umûrı'l-Alâiyye, tıpkı basım nşr. A. Erzi, Ankara, 1956; Alaeddin Keykûbad'ın tahta geçtiği zamana kadar olan kısımlar, Adnan Erzi ve Necati Lugal tarafından tenkidli olarak 1957 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi yayınları arasında neşredilmiştir. Eserin faksimile basımı henüz tamamlanmamıştır.

Moğol istilasına karşı yardım talebiyle Alâeddin Keykûbad'a gönderilen Halifelik elçilerinden hiç bahsetmezler. Halbuki, İbn-i Bîbî, elçilik heyeti ve istekleri hakkında detaylı bilgi verir. Yine İbn-i Bîbî, I. İzzeddin Keykâvus'un Halep seferi ve Alâeddin Keykûbâd devri ile Yassı Çemen savaşı hakkında bize detaylı bilgi vermektedir. Ancak, Ermenilere karşı gerçekleşen Selçuklu - Eyyûbî ittifakı konusunda İbn-i Bîbî'de zaman zaman Arapça kaynaklar gibi sessiz kalır. Ama buna rağmen, tezimizi hazırlarken yararlandığımız tek yerli kaynak olması İbn-i Bîbî'nin değerini artırmaktadır. Eserin muhtasar nüshasının N. Gençosman tarafından yapılmış bir tercümesi vardır (47).

ANONİM SELÇUKNÂME

Yararlandığımız bir başka kaynağımız da, kim tarafından kaleme alındığı bilinmediği için ilim âleminde Anonim Selçuknâme diye isimlendirilen Farsça eserdir. Müellif, eserinde Selçuklu devleti hakkında, özellikle 1270 - 1292 yılları olayları hakkında ayrıntılı bilgi verir. İbn-i Bîbî, olayları anlatırken tarih vermemekte ne kadar ısrarlı ise, Anonim Selçuknâme bunun tam tersine en küçük hadiselerin dahi tarihlerini vermekte o derece ısrarlıdır. Selçuknâme'de diğer kaynaklarda bulunmayan orjinal ve teyid edici bilgiler verilmesinin yanında bazı olaylarla ilgili bilgilerin eksik veya yanlış verildiği görülmektedir. Mesela, kardeşi Süleymanşah'a yenilerek Konya'yı terkeden Gıyâseddin Keyhûsrev'in, Halep Eyyûbî hükümdarının yanına giderek yardım istemesinden hiç

47- Anadolu Selçukî Devleti Tarihi, İbn Bîbî'nin Farsça Muhtasar Selçuknâmesinden (trc. M. Nuri Gençosman), Ankara 1941; İbn-i Bîbî'nin eserini muhtasar hale getiren müellif, bazı hadiselerin eserin aslında bulunmayan tarihlerini vermiştir. Muhtasar eserin bu açıdan değeri daha önemlidir.

bahsetmeden Bizans'a gittiğini kaydeder. Yine İzzeddin Keykâvus ile Alâaddin Keykûbad'ın hâkimiyet mücadelelerine dair ayrıntılı bilgi vermez. Anonim kaynağımızın en büyük yanlışlarından birisi İzzeddin Keykâvus'un yenilgiyle sonuçlanan Halep seferinden bir süre sonra yeniden Halep'e karşı harekete geçtiği ve Şam hükümdarları olarak isimlendirdiği Eyyübîlerin, şehri hiç savunmadan teslim ettiklerine dair olan bilgidir. Halbuki, diğer kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre, İzzeddin Keykâvus Halep üzerine II. bir sefer tertip edemedi vefat etmiştir. Anonim kaynağımız, Keykûbad devrini anlatırken, Selçuklu sultanı Keykubad'ın, Moğollar ile defalarca savaşarak onları yenilgiye uğrattığını ve Selçuklu devletine haraç ödemeye mecbur bıraktığını kaydeder ki, bu bilgiler de yanlıştır. Bütün bu olumsuzluklara rağmen, Anonim Selçuknâme, verdiği orijinal bilgiler ve özellikle olayların tarihlerini kaydetmesi ve diğer kaynakları teyit etmesi açısından önem taşımaktadır. Biz çalışmalarımız sırasında Anonim Selçuknâme'nin, F. N. Uzluk tarafından yapılan tercümesinden yararlandık (48).

CÜVEYNİ, Alâaddin Ata Melik (1226-1283)

Cüveynî, Tarih-i Cihan - Güşâ adlı Farsça eserinde (49). Moğol - Harezşah mücadelelerini ayrıntılı olarak anlatır. Celâleddin Harezşah'ın Azerbaycan ve Kuzey Suriye'de gösterdiği faaliyetler, Selçuklu ve Eyyübî hükümdarları ile yaptığı yazışmalar, el-Melikü el-Muazzam İsa ile ittifakı ve Yassı Çemen savaşı detaylı olarak ele alınmıştır. Celâleddin Harezşah'ın Ahlat'ı fethinden

48- Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi, trc. F. N. Uzluk, Ank. 1952.

49- Ata Melik Cüveynî, Tarih-i Cihan - Güşâ, trc. Mürsel Öztürk, III cilt, Ankara 1988; daha fazla bilgi için bkz. İ.A. " Cüveynî " mad.

hemen sonra bölge hükümdarlarına gönderdiği ve sıranın Anadolu ile Mısır'a geldiğini bildirdiği Ahlat Fetihnâmesi'nin bir kopyası da kaydedilmiştir ki (50), bu fetihnâme Celâleddin'e karşı Selçuklu - Eyyûbî ittifakının gerçekleşmesinde önemli rol oynamıştır.

AKSARAYî, Kerîmüddin Mahmud b. Muhammed (- 1324)

Aksarayî'nin, Müsâmeretü'l-Ahbâr ve Müsâyeretü'l-Ahyâr adlı eseri (51), Türkiye Selçukluları tarihinin ana kaynaklarından biridir. Eser, kapsadığı dönem itibariyle İbn-i Bîbî'yi tamamlamaktadır. Bu vasfı dolayısıyla Müsâmeretü'l-Ahbâr'ın, Selçuklu - Eyyûbî münasebetlerine dair ayrıntılı bilgi vereceğini umuyorduk. Ne yazık ki, Aksarayî, bizim araştırma konumuza dair kısımları bir kaç satırla özetlemiş ve fazla bilgi vermemiştir.

RAVENDî, Muhammed b. Ali Süleyman

Râvendî, Râhatu's-Sudûr ve Ayetü's-Sürûr, adıyla kaleme aldığı eserini (52), Türkiye Selçuklu hükümdarı Rükneddin Süleymanşah'a ithaf etmek için hazırlamıştır. Fakat, daha eser tamamlanmadan Süleymanşah'ın ölümü üzerine bazı küçük değişiklikler yaparak bu defa Gıyâseddin Keyhüsrev'e sunmuştur. Ancak eser, Büyük Selçukluların siyasi tarihini anlatmaktadır. Aksarayî'nin

50- Cüveynî, Tarih-i Cihan - Güşâ, trc. M. Öztürk, II, s. 145-147.

51- Aksarayî, Müsâmeretü'l-Ahbâr, Moğollar Zamanında Türkiye Selçukluları Tarihi, nşr. O. Turan, Ankara 1944; Tarihî Al-i Selçuk der Anadolu. Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi, trc. M. N. Gençosman, F.N. Üzlük, Ankara 1952; A. Taneri, Aksarayî'nin eserinin devlet teşkilâtı bakımından bir değerlendirmesini yapmıştır " Müsâmeretü'l-Ahbâr'ın Türkiye Selçukluları Devlet Teşkilâtı Bakımından Değeri " , TAD, IV (1966), s. 127-171.

52- Râhatu's-Sudûr ve Ayetü's-Sürûr, trc. Ahmed Ateş, Ankara, 1957.

eserinde olduğu gibi Râhatu's-Sudûr'da da Selçuklu - Eyyûbî ilişkilerine dair fazla bilgi bulamadık.

BİZANS VEKÂYİNÂMELERİ

Selçuklu - Bizans ilişkileri hakkında ayrıntılı bilgi veren Bizans kaynakları, Selçuklu - Eyyûbî ilişkileri hakkında maalesef sessiz kalmışlar ve beklediğimiz bilgileri vermemişlerdir. B. Lehmann, Türkiye Selçukluları dönemini ihtiva eden XII ve XIII. yüzyıla ait Bizans kaynaklarını toplayarak neşretmiştir (53). Bu eserin, I. Gıyâseddin Keyhûsrev dönemi Mihin Eren tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir (54). Ayrıca G. Moravczik, *Byzantino - Turcica* (Berlin 1958) adlı eserinde Bizans kaynaklarının Türkler hakkında verdiği bilgileri ve Selçuklu - Bizans ilişkilerini değerlendirmiştir. Bizans kroniklerinin tamamı batı dillerine tercüme edilerek yayınlanmıştır. Biz, çalışmalarımız sırasında Bizans ve Haçlı vekâyinamelerine dayanarak eserler kaleme alan G. Ostrogorsky, S. Runciman, Cl. Cahen, W. Heyd'den yararlandık.

53- B. Lehmann, Die Nachrichten des Nicketas Choniates, Georgios Akropolites und Pachymeres über die Seldsucken, 1939.

54- M. Eren, " Theodor Laskaris I. (1204-1222) and Gıyaseddin Keyhusrev I. " , SAD., III (1971), s. 593-610.

ERMENİ VEKÂYİNÂMELERİ

Ermeni kaynakları arasında bizi en çok ilgilendiren Aknerli Grigor'un eseridir (55). Eser Muhtasar bir Moğol tarihi olmakla birlikte, Selçuklu - Eyyûbî- Ermeni üçgeninde cereyân eden ilişkiler Köseadağ savaşı sonrasında başlamak üzere ayrıntılı olarak verilmiştir. Aknerli Grigor'un Köseadağ savaşı hakkında, Ermenilerin Moğollar safında savaşa katılmaları ve gösterdikleri şecaatla savaşın sonucunu tayin ettiklerine dair verdiği bilgiler gayet orijinal olup, diğer kaynaklarda mevcut değildir. Aknerli Grigor, bu kaydının haricinde diğer kaynaklarımızı teyid etmekten başka bir yenilik getirmemektedir.

Bir başka Ermeni kaynağı ise Genceli Krikos'un Moğol Tarihi adıyla kaleme aldığı eseridir. Eser, Türk Tarih Kurumu tarafından 1942 yılında H. Anderasyan'a tercüme ettirilmiş, fakat hâla basılmamıştır. Biz eserin TTK. Kütüphanesinde bulunan daktilo metninden istifade ettik.

SÜRYANİ VEKÂYİNÂMELERİ

SÜRYANİ MİHAEL (- 1199)

Bir papazın oğlu olarak Malatya'da doğmuş ve 1166 dan, ölüm tarihi olan 1199'a kadar Antakya 'da Yakûbî Patrikliği görevinde bulunmuştur. Eseri hilkatten 1195 yılına kadar gelen hadiseleri ihtiva eder (56). Eserin Türk tarihi ile ilgili kısımları, Türk Tarih Kurumu

55- Aknerli Grigor, Moğol Tarihi, çev. H. Andreasyan, İstanbul 1954.

56- Choronique de Michel le Syrien Partriarche Jacobite d'Antioche (1166-99). Fr. trc. J. B. Chabot, IV cilt, Paris, 1899-1924.

tarafından yıllar önce H. D. Andreevian'a tercüme ettirilmiş, fakat henüz yayınlanmamıştır. II. Kılıç Arslan'ın hususi dostluğunu kazanmış olması sebebiyle Türkiye Selçukluları Sultanı ile aralarında cereyan eden yazışmaların bazılarını eserine kaydetmiştir. Süryani Michael'in, çalışmamız bakımından ehemmiyeti, II. Kılıç Arslan devri hakkında verdiği bilgiler sebebiyledir.

EBU'L-FEREC, Gregory Bar Hebraeus (1225 - 1286)

ilâhiyat, felsefe ve Süryani grameri konularında pek çok eseri bulunan Ebû'l-Ferec, tarih sahasında genel vekâyinâme türünde bir eser kaleme almıştır. İlkatten başlayarak zamanımıza kadar geçen olayları kapsayan eserinde Arapça ve Farsça kaynaklardan da istifade edilmiştir. Ebû'l-Ferec, ölümünden biraz evvel, bazı ileri gelen müslümanların ricası üzerine, eserinin " Tarihu Muhtasaru'd-Düvel " adıyla kısa bir Arapça tercümesini de yapmıştır (57). Muahhar bir kaynak olmasına rağmen, Ebû'l-Ferec'in Selçuklu - Eyyûbi ilişkilerine dair verdiği bilgiler çok kıymetlidir. Ebû'l-Ferec, iki devletin mücadele sahası olan Kuzey - Suriye'de yaşamış olması sebebiyle Arap kaynaklarının atladığı pek çok hadiseyi doğru olarak kaydetmiştir. Ebû'l-Ferec, Kilikya Ermeni krallığı ve bu devletin Selçuklu ve Eyyûbi devletleri ile olan ilişkilerine dair verdiği bilgilerle ana kaynak durumundadır. Müellif, Moğolların Anadolu, Suriye, Irak ve Ermeni Krallığı topraklarındaki işgalini de ayrıntılı olarak kaydetmiştir.

57- C. Brockelmann, *i.A.*, "İbnü'l-İbri" mad.; Muhtasaru'd-Düvel adlı muhtasar eser, Ş. Yaltkaya tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. İstanbul 1941.

A R A Ş T I R M A L A R

Mısır Arap Cumhuriyeti'nde A. Ebû'l-Futûh tarafından yapılan bir master çalışması ile E. Mercil ve C. Alptekin'in bir kaç sahifelik iki makalelerinden başka yurt içinde ve yurt dışında Selçuklu - Eyyûbî ilişkileri üzerine doğrudan bir çalışma yapılmamıştır. Bunlardan Abdu'l-Mecid Ebû'l-Futûh, yaptığı Master çalışmasında Selçuklu-Eyyûbî ilişkileri hakkında kapsamlı bir çalışma gerçekleştirmiştir. Ancak bu çalışmada sadece Arapça kaynaklar kullanılmış olup, Farsça kaynaklardan özellikle de İbn-i Bibî'nin eserinden hiç istifade edilmemiştir. Bu hâliyle büyük ölçüde eksik bir çalışma olmakla birlikte bir master tezi için başarılı bir çalışma sayılabilir (58).

Türkiye'de konumuz ile ilgili ilk çalışma E. Mercil tarafından, Hittin Savaşı'nın 800. yıl dönümü vesilesiyle, 1988 yılında Kahire'de düzenlenen konferansa sunulan tebliğdir. Mercil, " Selâhaddin Eyyûbî'nin Anadolu'daki Türk Devletleriyle Münasebetleri " konulu tebliğinde Selâhaddin Eyyûbî - II. Kılıç Arslan dönemlerinde iki devlet arasındaki münasebetleri, bir bildiri kapsamını aşmayacak şekilde, kısaca özetlemiştir (59).

Selçuklu - Eyyûbî münasebetleri konusundaki ikinci çalışma ise C. Alptekin tarafından yapılmıştır. C. Alptekin bu çalışmasında Selçuklu askerî teşkilâtı ile Eyyûbî askerî teşkilâtını karşılaştırmış ve Eyyûbîlerin

58- Abdü'l-Mecid el-Fütûh, el-Alâkât Beyne Selâcıkati'r-Rûm ve'l-Eyyûbiyyin , Kahire Üniversitesinde hazırlanmış Master Tezi.

59- Erdoğan, Mercil, " Selahaddin Eyyûbî'nin Anadolu'daki Türk Devletleriyle Münasebetleri ", Belleten, LIV, 209 (Ankara 1990), s. 417-426.

askeri teşkilât bakımından Selçuklu devletinden etkilen-
diğini yüzeysel de olsa ortaya koymaya çalışmıştır (60).

Bu iki çalışma dışında iki devlet arasında cereyan eden ilişkileri doğrudan ele alan başka bir çalışma mevcut değildir. Ancak gerek Selçuklu devleti gerekse Eyyûbî devleti üzerine yapılan araştırmalarda yeri geldikçe Selçuklu - Eyyûbî ilişkilerinden bahsedilmiştir. Bu eserlerin başında Osman Turan'ın "Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi " adlı eseri ilk sırayı alır (61). Türkiye Selçuklularının siyasi tarihini ayrıntılı bir şekilde ele alan müellif, buna bağlı olarak Selçuklu - Eyyûbî ilişkilerini de bütün detayı ile ele almıştır. Yine aynı müellife ait bir başka eser de " Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar " dır (62). Osman Turan bu eserde Türkiye Selçuklularına ait çeşitli kaynaklarda yer alan resmî belgeleri değerlendirmiştir. Bu belgelerden bizim için önemli olanları, Alâaddin Keykûbad ile Celâleddin Harezmsah arasında teâti edilen mektupların değerlendirmesidir. Osman Turan'ın diğer bir eseri ise " Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi " adını taşır (63). Bunun yanında Turan'ın konu ile ilgili çok sayıda makalesi bulunmaktadır (64).

60- Coşkun Alptekin, " Selçuklu Devletinin Askeri Teşkilatının Eyyubî Devleti Askeri Teşkilatına Tesiri ", Belleten, LIV, 209 (Ankara, 1990), s. 117-120.

61- O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi , İstanbul, 1971.

62- O. Turan, Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar, Ankara, 1958.

63- O. Turan, Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, İstanbul, 1973.

64- Bunlar arasında , Tarihi Akış İçinde Din ve Medeniyet, İst. 1960 ile " Selçuklular Zamanında Sivas Şehri ", A.Ü. DTC. Fak. Dergisi, IX / 4 (1951), s.444-447; " Ortaçağlarda Türkiye - Kıbrıs Münasebetleri " , Belleten, 110 (1964); " Selçuklu Türkiyesi ve Dünya Ticareti " , Türk Yurdu, 50 / 10 (1960), s. 4-6 .

Ali Sevim'in, Selçuklu tarihinin kaynakları üzerinde yaptığı ilmi araştırmalar sonucu kaleme aldığı Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi adlı eseri (65), tez konumuza bir giriş niteliği taşımaktadır. A. Sevim bu eserde, Plânlı bir fetih politikası izleyen Selçuklu komutanlarının Kuzey - Suriye ve Filistin bölgelerindeki ilk yerleşimleri hakkında detaylı bilgi vermektedir. Ayrıca A. Sevim'in, Artukoğlu Sökmen'in siyasi faaliyetleri ve Türkiye Selçuklularını uzun süre uğraştıran Cimri hadisesi üzerine kaleme aldığı çeşitli makaleleri de konumuzla dolaylı olarak ilgilidir (66). A. Sevim, halk tipinde kaleme aldığı Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi adlı dipnot vermediği eserinde de Türkiye Selçuklu sultanları hakkında kronolojik olarak bilgi verirken yeri geldikçe Selçuklu Eyyûbî ilişkilerine temas etmektedir (67).

Selçuklu - Eyyûbî münasebetlerine temas eden bir başka araştırmacı Ramazan Şeşen'dir. Şeşen'in " Selâhaddin Devrinde Eyyûbîler Devleti " (68), " Selâhaddin ve Devlet " ve Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi adlı eserde kaleme aldığı " Eyyûbîler Devleti " adlı çalışmaları konumuz bakımından önemlidir. Bu çalışmalarında Eyyûbî devletinin siyasi tarihini ele alan Şeşen, yeri geldikçe Selçuklu - Eyyûbî münasebetlerini de değerlendirmiştir. Şeşen'in " İmâdeddin el-Kâtib el-İsfehâni'nin eserlerindeki Anadolu ile ilgili kısımlar " adıyla

65- Ali Sevim, Suriye ve Filistin Selçukluları, II. baskı, Ankara, 1989.

66- A. Sevim, " Artukoğlu Sökmen'in Siyasi Faaliyetleri ", Belleten, XXVI (1962), s. 501-520 ; " Cimri Vak'ası ", Belleten, XXV / 97 (1961), s. 63-74.

67- Ali Sevim, Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi, Genişletilmiş 2. bsk., Ankara, 1993.

68- R. Şeşen, Selahaddin Devrinde Eyyûbîler Devleti, İstanbul, 1983.

yaptığı tercümedeki açıklamaları çok değerlidir (69).

Konumuzla temas eden bir başka önemli çalışma ise Remzi Ataoğlu'nun basılmamış doktora tezidir. Ataoğlu, *Hısn-ı Keyfâ Artuklu Devleti* adlı bu çalışmasında Selçuklu - Eyyûbî ilişkilerinde anahtar devlet konumunda olan Artukluların siyasi ve kültür tarihini ele almıştır. Özellikle siyasi tarih kısmında yeri geldikçe Selçuklu-Eyyûbî ilişkilerini ele alan Ataoğlu, Artukluların bazen Selçuklu bazen de Eyyûbî hâkimiyetini tanıyarak varlıklarını sürdürdüklerini detaylı bir şekilde ortaya koymuştur.

Ataoğlu, konumuzla ilgili olarak kaleme aldığı "Selçuklu-Artuklu Münasebetlerine Toplu Bir Bakış" başlıklı makelesinde (70), Türkiye Selçukluları-Artuklu-Eyyûbî üçgeninde cereyan eden münasebetleri bir makale ölçüsünde nisbetinde genel olarak ele almıştır.

i. Hakkı Uzunçarşılı tarafından kaleme alınan *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal* adlı eser, Türkiye Selçukluları ile Eyyûbîlerin devlet teşkilâtlarının birbirlerinden etkilendikleri noktalara göstermesi bakımından büyük önem taşır. Ayrıca Uzunçarşılı'nın bir seri olarak kaleme aldığı *Osmanlı Tarihi* adlı eserinin I. cildinde kısa da olsa konumuz ile ilgili bilgi bulmak mümkündür (71).

69- R. Şeşen, "İmad al-Din al-Kâtib al-İsfehânî'nin Eserlerindeki Anadolu Tarihiyle İlgili Bahisler", *SAD.*, III (1971), s.249-369.

70- R. Ataoğlu, "Selçuklu Artuklu Münasebetlerine Toplu Bir Bakış", Prof. Dr. Fikret İşıltan'a 80. Doğum Yılı Armağanı, İstanbul, 1995, s. 143-176.

71- i. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Medhal*, 2. baskı, Ankara, 1970 ; aynı müellif, *Osmanlı Tarihi I*, 2. baskı, Ankara, 1972.

Tezimizle yakından ilgili birkaç tane biyografya çalışması mevcuttur. Bunlardan ilki Alman tarihçi Hans L. Gottschalk'ın el-Melikü el-Kâmil Muhammed hakkında yaptığı çalışmadır (72). Gottschalk, bu çalışmasında Selçuklu - Eyyûbî münasebetleri üzerinde detaylı bilgi vermiştir. Onun Haçlı seferleri hakkında batılı kaynaklara dayanarak yaptığı değerlendirmeler de bizim için yol gösterici olmuştur.

İkinci biyografik çalışma Aydın Taneri tarafından yapılmıştır. Harezmsah hükümdarı Celâleddin'in hayatı ve siyasi faaliyetlerini anlatan eserde Taneri, Celâleddin'in Selçuklu ve Eyyûbî devletleri ile olan ilişkilerini, Ahlat'ın fethini ve Yassı Çemen savaşını detaylı olarak ele almıştır (73).

Bir başka biyografik çalışma ise Abdulhâluk Çay tarafından kaleme alınan II. Kılıç Arslan'ın hayatı ve siyasi faaliyetleri ile ilgili eserdir (74). A. Çay, bu çalışmasında II. Kılıç Arslan zamanında Selçuklu - Eyyûbî ilişkilerini değerlendirmiştir. Çay'ın, II. Kılıç Arslan ile Selâhaddin arasındaki hâkimiyet mücadelesi ve özellikle III. Haçlı seferine dair değerlendirmeleri dikkat çekmektedir.

Nejat Kaymaz'ın Pervane Muinu'd-Din Süleyman (75) adlı çalışması da dolaylı olarak konumuzla ilgilidir. Kaymaz, Moğolların Anadolu ve Kuzey - Suriye'deki faaliyetleri ve 1243 Köseadağ savaşı sonrasında Türkiye

72- Hans L. Gottschalk , Al-Malik al-Kâmil Von Egypten Und Seine Zeit, Wiesbaden, 1958.

73- A. Taneri, Celâlu'd-Din Hârizmsâh ve Zamanı, Ankara, 1977.

74- Abdulhâluk Çay, II. Kılıçarslan, Ankara, 1987.

75- Nejat Kaymaz, Pervane Muinu'd-Din Süleyman, Ankara, 1970.

Selçuklu devletinin içine düştüğü bunalım devresi hakkında ayrıntılı bilgi verir. Kaymaz'ın Türkiye Selçuklu devletindeki idare sistemi ile ilgili olarak kaleme aldığı makaleler de önemli çalışmalardandır (76). Kaymaz, bu çalışmasında Selçuklu devletinin yıkılmasında büyük rol oynayan idare sistemindeki bozulmayı detaylı olarak anlatmaktadır.

Son biyografik çalışma Salim Koca tarafından hazırlanan Sultan I. İzzeddin Keykâvus Zamanında Türkiye Selçuklu Devleti (1211 - 1220) konulu doktora çalışmasıdır. Koca, bu çalışmasında Keykâvus'un Haleb Eyyûbî hükümdarlığı üzerine yaptığı seferin hazırlık safhası ve sonuçlarından detaylı olarak bahsetmektedir.

Tuncer Baykara'nın şehir tarihi üzerine kaleme aldığı Türkiye Selçukluları Devrinde Konya (77), adlı eserini de burada zikretmek gerekir. Baykara, bu eserinde Türkiye Selçukluları devletinin başkenti olan Konya'nın siyasi, iktisadi-ticari ve kültür tarihi üzerine detaylı bir çalışma yapmıştır. Ancak Selçuklu - Eyyûbî ilişkileri açısından fazla bilgi mevcut değildir.

Osman Çetin'in Anadolu'da İslamiyetin Yayılışı adıyla (78) kaleme aldığı çalışma Anadolu'da kültür ve kültür müesseselerinin yerleşmesi ve gelişmesini göstermesi açısından önemlidir. Ancak bu çalışmada da konumuz ile ilgili fazla bilgi mevcut değildir.

76- N. Kaymaz, " Anadolu Selçuklu Devleti'nin İnhitatında İdare Mekanizmasının Rolü I " TAD., II/2-3 (1964), s. 91-156 ve " Anadolu Selçuklu Devleti'nin İnhitatında İdare Mekanizmasının Rolü II " , TAD, III/ 4-5 (1965), s. 23-62.

77- T. Baykara, Türkiye Selçukluları Devrinde Konya, Ankara, 1985.

78- O. Çetin, Selçuklu Müesseseleri ve Anadolu'da İslamiyetin Yayılışı, İstanbul, 1981.

Yurtdışında yapılan çalışmalara gelince; gerek Türkiye Selçukluları ve gerekse Eyyübîler üzerinde Avrupa ve Arap ülkelerinde özellikle Mısır'da pek çok çalışma yapılmıştır. Bunlar arasında doğrudan Selçuklu - Eyyübî münasebetlerini ele alan - bir master tezi haricinde - bir çalışma olmadığını daha önce söylemiştik. Bunun haricinde yapılan çalışmalar tez konumuz ile dolaylı olarak ilgili olduğu için burada sadece bir kaç hakkında kısa bilgi vermekle yetineceğiz.

Yurt dışında Eyyübî devleti üzerine yapılan çalışmalar arasında Cl. Cahen ilk sırayı alır. Müellifin, *Pre Ottoman Turkey* (79) adlı Türkçe'ye de tercüme edilen eserinde Selçuklu - Eyyübî münasebetleri hakkında yer geldikçe kısa bilgiler verilmiştir. Ancak Cahen bu eserinde dipnot vermemektedir.

Cahen'in bizim için asıl önemli çalışması, Haçlı ve Bizans kaynaklarına ağırlık vererek kaleme aldığı *La Syrie du Nord* adlı eseridir. Cahen bu eserde, Kuzey - Suriye'de kurulan Haçlı kontlukları ve bunların komşu devletlerle olan ilişkilerini ele almıştır (80).

Selçuklu - Eyyübî ilişkilerinde önemli bir yer tutan Moğol istilâsı batılı tarihçiler tarafından detaylı olarak incelenmiştir. Bunlardan M.D'Ohson'un, E.Quatre-mère'nin ve B.Spuler'in eserlerinde Moğolların Anadolu ve Kuzey - Suriye'de gerçekleştirdikleri istilâ hareketleri ve 1243 Köseadağ savaşı hakkında bilgi

79- Cl. Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, 1968 ; *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, trc. Y. Moran, İst. 1979.

80- Cl. Cahen, *La Syrie du Nord a l'Epoque des Croisades et la Principaute Franque d'Antioche*, Paris 1940.

mevcuttur(81).

Türkiye Selçuklularını ile Eyyübilerin Hristiyan âlemi ve Suriye'deki Haçlı bakiyyeleri ile olan münasebetleri hakkında, Haçlılara ait umumî eserlere bakmak icap eder. Bunlardan G.Hanotaux'un idaresinde neşredilen *Histoire La Nation Egyptienne* adlı eserin IV.cildini kaleme alan G.Wiet, en ayrıntılı bilgiyi verir. Ayrıca, R.Grousset'in Haçlı Seferleri'ne dair eseri (82) ile S. Runciman'ın Haçlı Seferleri'nin sebepleri cereyanı ve sonuçlarını detaylı şekilde anlattığı eseri (83), G. Ostrogorsky'in Bizans Devleti'nin siyasi tarihi hakkında kaleme aldığı eseri (84) konumuz açısından büyük önem taşır. Bu eserler sayesinde ulaşamadığımız batı kaynaklarına özellikle Haçlı ve Bizans kaynaklarına ikinci elden de olsa ulaşma imkânına kavuştuk. Ayrıca gerek C.Cahen'in gerekse G. Ostrogorsky'nin Anadolu ve Kuzey - Suriye coğrafyası üzerinde kurulan devletler hakkında yaptıkları değerlendirmeler de bizim için yol gösterici olmuştur. W. Heyd, ticaret tarihine dair kaleme aldığı eserinde, Avrupalı tacirlerin Anadolu ve Kuzey Suriye'de gösterdikleri faaliyetleri detaylı olarak incelemiştir (85).

81- M.D'Ohson, *Histoire des Mongols*, La Haye 1834 ; E.Quatremère, *Histoire des Mongols de La Perse*, Paris 1936 ; B.Spuler, *Iran Moğolları, Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri, 1220-1350*, (Trc. O.C.Köprülü), Ankara 1957.

82- G. Wiet, *L'Egypte Arabe*, Paris, 1937, s.403-441; R. Grousset, *Histoire des Croisades*, Paris, 1934-1936 .

83- S. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi* (trc. F. Işıltan), III cilt, Ankara, 1986-1988.

84- G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi* (trc. F. Işıltan), Ankara, 1981.

85- W. Heyd, *Yakın Doğu Ticaret Tarihi* (trc. E. Z. Karal), Ankara, 1975.

Arap ülkelerinde Eyyûbi devleti hakkında çalışmalar (86) yapan araştırmacılar arasında Said Abdü'l-Fettah Aşûr ilk sırayı alır. Aşûr, eserlerinde Ortaçağ Mısır coğrafyasının siyasi ve kültür tarihi üzerine detaylı çalışmalar yapmıştır. Aşûr bu çalışmalarında yeri geldikçe Selçuklu - Eyyûbi münasebetlerine temas etmiştir (87). Aşûr, Kuzey Suriye'de kurulan Haçlı devletleri ile ilgili çalışmalar da yapmıştır. Bunlar arasında el-Hareketü's-Salibiyye ile Kıbrıs ve'l-Hurûbu's-Salibiyye adlı eserleri mühimdir. Aşûr bu çalışmalarında Anadolu-Suriye-Mısır üçgeninde yer alan islâm devletlerinin bölgedeki Haçlı devletleri ile olan ilişkilerini ele almıştır (88).

Konumuz ile ilgili olarak çalışmalarda bulunan bir diğer Arap tarihçi H. M. Rabie'dir. Özellikle Eyyûbi devletinin iktisadi durumu üzerinde çalışan Rabie'nin, Selçuklu - Eyyûbi ilişkileri çerçevesinde, Eyyûbi devletinin iktisadi durumunu gösteren çalışması önemlidir (89).

86- Mısır Arap Cumhuriyetinde başta Kahire ve Ayn-ı Şems üniversitelerinde Türkoloji sahasında yapılmış Master ve Doktora tezlerinden Türkoloji ile ilgili olanları bir liste halinde tarafımızdan yayınlanmıştır. Bu çalışma Arap âleminde Türkoloji sahasında yapılan çalışmaları göstermesi bakımından mühimdir. (S. Özbek, " Kahire Üniversitesi Edebiyat ve Dar el-Ulûm Fakültelerinde Türkoloji Sahasında Yapılmış Master Doktora Tezleri I ", A.Ü. TAD., XV / 26, (1991-1992), s. 359-380; " Mısır Arap Cumhuriyeti Ayn-ı Şems Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde Türkoloji Sahasında Yapılmış Master-Doktora Tezleri II ", TAD., XVI/27, (1992-1994), s. 291-304).

87- S. A. Aşûr, Mısır fi Usûrî'l-Vustâ, Kahire, 1970 ; S. A. Aşûr, el-Eyyûbiyyûn ve'l-Memâlik fi Mısır ve's-Şâm, Kahire, 1990.

88- S. A. Aşûr, Kıbrıs ve'l-Hurûbu's-Salibiyye, Kahire, 1957; S. A. Aşûr, el-Hareketü's-Salibiyye, Kahire, 1963.

89- H. M. Rabie, en-Nuzumu'l-Maliyye fi Mısır Zemâni'l-Eyyûbiyyin, Kahire, 1964; Aynı müellif, The Financial System of Egypt (564-741 / 1169-1341), London, 1972.

Bunlardan başka, Ali Paşa Mübarek'in 20 ciltlik el-Hıtâtu'l-Cedideti'l-Tevfikiiyye li-Mısır ve'l-Kahire ve Müdünihâ ve Kurâhâ (Kahire 1888); Yâsin el-Hamavî'nin Dımaşk fî'l-Asr el-Eyyûbî ; A. Seyyid el-Ehl'in Eyyâmu Salahaddin, (Kahire 1964); H. Sa'dâvî'nin el-Tarihu'l-Harbi'l-Mısırî fî Ahdı Selâhaddin el-Eyyûbî (Kahire 1957); gibi eserlerinde de Selçuklu - Eyyûbî ilişkilerine dair atıflar bulmak mümkündür.

Son olarak burada Ansiklopedileri de zikretmek gerekir. Bunlar arasında en önemli yeri şüphesiz İslâm Ansiklopedisi alır. Araştırmalarımız esnasında İslâm Ansiklopedisinin konumuz ile ilgili olarak gerek kişi ve hanedan, gerekse şehir ve coğrafi mekâna ait olmak üzere pek çok maddesinden yararlandık.

G I R I Ş

Bizans hâkimiyetinde bulunan Anadolu'ya karşı VII. yüzyıldan itibaren Emevîler ve daha sonra Abbasîler zamanlarında plânlı fetih hareketleri yapılmıştır. Bu fetih hareketlerine özellikle Abbasîler zamanında oluşturulan sugur ve avâsım bölgelerine Horasan ve Türkistan'dan Bizans'la cihad için gelen müslüman Türkler de katılmaktaydı. Böylece Türkler tarafından daha VIII. yüzyılda tanınmaya başlanan Anadolu, Malazgirt'i takip eden 10-15 yıl zarfında Türkler tarafından takip edilen suurlu bir fetih siyaseti ile sürdürülen uzun mücadeleler sonucunda, Türk yurdu haline getirilmiştir. 1071 Malazgirt savaşına kadar, yapılan mücadelelerde Bizans'ın doğu sınırlarındaki öncü kuvvetleri durumunda olan Gürcü, Ermeni ve Abhazların direnişleri süratle kırılmıştır. Bundan sonra batı yönündeki yollar üzerinde yer alan Erzurum, Erzincan, Malatya, Sivas, Kayseri, Konya gibi Bizans'ın merkezi savunma şehirleri etkisiz hale getirilmiştir. Malazgirt zaferinden sonra takip edilen fetih siyaseti sonucunda Türkler Boğazlar ve, Adalar Denizi'ne kadar olan bölgeleri ele geçirmişlerdir. XI. yüzyıldan itibaren Orta-Asya'dan batıya, yeni fethedilen yerlere, yerleşmek amacıyla devam eden Türk göçleri, özellikle Melikşah döneminde Anadolu üzerine yönlendirilmiş; 24 Oğuz boyuna mensup kalabalık Türkmen kitleleri Türkistan, Horasan ve Azerbaycan'dan Anadolu'ya akın akın gelerek, Türk nüfusun yerli halka oranla hâkim duruma geçmesini sağlamıştır.

Türkiye Selçuklu Devleti başta olmak üzere, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde kurulan Danışmendîler,

Artukoğularını, Mengücekler başta olmak üzere büyüklü küçüklü Türk devletlerinin yönetimleri altında tutulan Anadolu, artık tamamıyla Türk hâkimiyetine geçmiştir. Bununla beraber, XI. yüzyılın sonlarından itibaren, Türkleri Anadolu'dan atmak amacıyla düzenlenen Haçlı seferlerinin başlaması ve Bizans'ın da bundan yararlanarak karşı saldırıya geçmesi sonucu Türkler, sahil kısımları terk ederek Orta - Anadolu'ya çekilmek zorunda kalmışlardır. Fakat bu durum, Türkiye Selçuklu sultanlarının çabaları ve özellikle kazanılan Miryakefalon zaferi ile Bizans'ın son direnişi kırıldıktan sonra, yukarıda sözünü ettiğimiz Orta-Asya'dan vaki Türk muhacereti sayesinde, kısa zamanda değişmiş ve Anadolu ebedî Türk yurdu haline getirilmiştir.

Araştırma konumuz olan Selçuklu - Eyyûbî ilişkilerinin cereyan ettiği XII. yüzyılın ikinci yarısı ile XIII. yüzyılın ilk yarısında Orta-Doğu'da, Bizans İmparatorluğu, Bağdat Abbasi Halifeliği, Türkiye Selçuklu Devleti, Eyyübîler, Kilikya Ermeni Krallığı, Harzemşahlar Devleti ve Moğollar bulunmaktaydı. Bu büyük devletlerden başka Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türkiye Selçuklu devleti ile Eyyübîlere bağlı bir çok küçük devlet ve emirlikler de vardı. Anadolu, Suriye ve Irak'ta kurulan çeşitli devletler ve atabeyliklerin aralarında yaptıkları hâkimiyet mücadelelerinden doğan siyasi otorite boşluğunun yanında, Hıristiyan Avrupa'nın İslâm âlemine karşı düzenlediği Haçlı seferleri ile XIII. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkan Moğol istilâsı ve onların önünden kaçarak bölgeye gelen Celaleddin Harzemşah da durumu içinden çıkılmaz bir hale getirmişti. Söz konusu dönemde Orta-Doğu coğrafyası üzerinde mevcut olan belli başlı büyük devletler hakkında kısa bilgi verirsek durum daha anlaşılır hale gelecektir.

ABBASİ HALİFELİĞİ: Hz. Peygamber'in amcası el-Abbas'ın soyundan gelen Abbasiler, 750 yılı Ocak ayında, Emeviler ile yaptığı Büyük Zap Suyu savaşını kazanarak Abbasi Halifeliğini kurdular. İkinci Abbasi halifesi Ebu Cafer el-Mansur (754-775), zamanında devletin başkenti Bağdat'a taşınarak, devletin doğuya doğru genişleme siyaseti de ağırlık kazanmıştı. İran asıllı Bermekeoğulları'nın Abbasi halifelerine vezirlik yaptıkları bu ilk dönemde, gerçekleştirilen bir dizi faaliyetler sonucunda Abbasi devleti sağlam temeller üzerine oturtulmuştu. Abbasilerin ünlü halifelerinden Harun el-Reşid döneminde ise Asya'da Arap hâkimiyeti zirveye ulaştı. IX. Yüzyılda Abbasi Halifeliği'nde siyasî bir çözülme başladı. Mısır'da Tolunoğulları , Maveraünnehr ve Horasan'da Tahiri-ler, Samanoğulları va Saffariler devletleri kuruldu. Böylece Abbasi devleti Irak dışındaki eski gücünü kaybetmişti. 910 yılında bugünkü Tunus'ta kurulan ve 969 yılında Mısır'ı ele geçiren, şii Fatımi Halifeliği, kısa zamanda güçlenerek Abbasi halifeliğini tehdid eder hale geldi. Nihayet İran ve Irak'ta hâkimiyet kuran şii Büveyhoğulları el-Müktefi zamanında Bağdat'ı işgal ederek idareyi ele geçirdi. Abbasi halifeleri 1055 yılına kadar Büveyhoğullarının tahakkümünde kaldılar.

1040 yılında Gazneliler ile yaptıkları nihai savaşı kazanarak bir devlet kuran Selçuklular, Tuğrul Bey idaresinde kısa zamanda genişleyerek bir imparatorluk haline geldi. Tuğrul Bey, Abbasi halifeliğinden gelen yardım çağrılarına cevap vererek 1055 yılında Bağdat'a girdi ve Abbasi halifesini şii Büveyhoğulları ile Arslan Besâsiri'nin tahakkümünden kurtardı. Bu hadise ile Abbasi halifesi, " Sultan " ünvanını verdiği Selçuklu sultanı Tuğrul Bey'e dünyevî selahiyetlerini devretti. Bu tarihten sonra Büyük Selçuklu Devleti, İslâm âleminin hâmi-

liğini de yüklenmiş oldu.

Büyük Selçuklu Devleti'nin parçalanmasından sonra Irak Selçukluları, Abbasi halifeliğine karşı statüyü sürdürdüler. Son Irak Selçuklu hükümdarı III. Tuğrul, 1194 yılında Harzemşah Tekiş ile girdiği mücadelede hayatını kaybedince, Abbasi halifesi en-Nâsır Lidinillah, 1058 yılında Tuğrul Bey'e devredilen dünyevi gücü hilâfet makamına geri kazandırmaya karar verdi. Bu amaçla Tekiş'in doğu vilayetlerinde meşgul olduğu bir sırada harekete geçerek Huzistan ve İran'ın büyük bir kısmını ele geçirdi. Ancak Tekiş, ertesi yıl Irak'a gelerek halifeyi bozguna uğrattı. Arkasından da, en-Nâsır Lidinillah'ın bu makama layık olmadığını iddia ederek Alâu'l-Mülk adında birisini halife ilan etti. en-Nâsır, Harzemşah hükümdarının bu kararını geri aldirmek için bölgedeki İslâm devletlerinden yardım talebinde bulunduy-
sa da, bu sırada İslâm âleminin içinde bulunduğu karışıklık sebebiyle bir başarı kazanamadı. Harzemşah hükümdarı Muhammed'in 1220 yılında Moğolara yenilmesi ve bir adada ölümü ile Harzemşahlardan kurtulduğunu sanan halife en-Nâsır Lidinillah, bu sefer de onun oğlu Celâleddin ile mücadeleye başladı. Ancak Abbasi halifeleri için asıl büyük düşman 1221 yılında Meraga'ya ele geçirerek kendilerine komşu olan Moğollar oldu.

en-Nâsır Lidinillah, halifeliği döneminde şuurlu bir şekilde hilâfet makamının dünyevi gücünü arttırmaya gayret göstermiş ve bir ölçüde bunu sağlamıştır. Fakat ondan sonra gelen Abbasi halifeleri, hiç bir varlık gösterememişler ve zamanın İslâm devletlerinin istedikleri hâkimiyet menşurlarını göndermekten başka bir iş yapamamışlardır. Son dönem Abbasi halifeleri birbirleri ile mücadele eden İslâm devletlerini Moğollara karşı birleştirememişler ve neticede, 1258 yılında Moğollar Bağdat'ı ele geçirerek Abbasi devletini tarihten

silmişlerdir. 1261 yılında Memlûk sultanı el-Melikü'z-Zâhir Baybars, Kahire'de Abbasi hanedanından birisini halife ilan ederek Abbasi hilâfetini ihya etmiştir. Ancak Mısır'daki Abbasi halifeleri, hiç bir dünyevi selahiyetleri olmadığı gibi, Memlûk sultanına bağlı bir memur durumundaydılar.

BİZANS İMPARATORLUĞU : 1071 yılı Ağustos'u sonlarında Malazgirt Meydan Savaşı'nda Büyük Selçuklu Devleti karşısında yenilgiye uğrayan Bizans Devleti, bu savaşla birlikte Anadolu'daki üstünlüğünü de kaybetmişti. Esasen, Bizans Devleti, Anadolu'da baskı ve şiddete dayalı bir siyaset izliyor ve bu sebeple Anadolu'da Bizans hâkimiyetinde yaşayan yerli halk, Anadolu'ya gelen Selçukluları bir kurtarıcı olarak karşılıyordu. Buna karşılık, Selçuklu askerleri ve sultanları âdil ve hoşgörülü bir siyaset takip ediyorlardı. Malazgirt savaşından sonra imparator Mihael, Papa VII. Gregoire'ye bir mektup göndererek Türklere karşı yardım istedi. Papa, Hıristiyan Avrupa'da Türklere karşı bir Haçlı seferi düzenlemeye çalıştıysa da muvaffak olamadı. Bu durum karşısında Avrupa'dan gelecek yardımdan ümidini kesen Mihael, 1075 yılında Azerbaycan'da bulunan Selçuklu sultanı Melikşah'a değerli hediyeler göndererek sulh talebinde bulunmuştur. Çünkü Bizans, bir taraftan Balkanlarda Peçenek ve Kuman Türkleri tarafından sıkıştırılırken diğer taraftan da içeride taht mücadeleleri ile uğraşmaktaydı. Bu sebeple, Türk fetihleri karşısında ciddi bir mukavemet gösteremeyen Bizans, Anadolu'da bitkisel hayata girmiş gibiydi. Bu sebeple Hıristiyanlık tarihinde önemli bir yeri olan İznik'in 1075 yılında Süleymanşah tarafından fethedilmesi karşısında hiç bir varlık gösteremeyen Bizans imparatoru, ancak Abbasi halifesine bir elçi göndererek, Türklerle arasında sulhun sağlanması için aracılık yapmasını rica etmekle yetindi.

1081 yılında Bizans tahtına oturan Alexis Komnenos, Süleymanşah ile bir sulh antlaşması yaparak Balkanlardaki Peçenek ve Kuman Türkleri üzerine yöneldi. Böylece Bizans Balkanlarda durumunu düzeltirken, Süleymanşah da Doğu ve Güney-Doğu Anadolu'da siyasi faaliyetler için fırsat bulmuş oldu. Süleymanşah'ın ölümü üzerine Anadolu'da ortaya çıkan otorite boşluğundan yararlanmak isteyen Bizans, Marmara bölgesinde faaliyetlerde bulunmaya başladı. Yeni hükümdar olan I. Kılıç Arslan, İzmir ve civarında hâkimiyet kurmuş olan Çaka Bey ile ittifak kurarak bu tehlikeyi kolayca berteraf etti. Ne var ki, Balkanlarda Peçenek ve Kumanlar, Anadolu'da Kılıç Arslan ve Çaka Bey ile sıkıştırılan imparator Alexis, uyguladığı meşhur Bizans oyunu sayesinde Çaka ile Kılıç Arslan'ı birbirine düşürdü. Bunun sonucu Kılıç Arslan, Çaka Bey'i ortadan kaldırarak Bizans'ın rahat bir nefes almasını sağladı.

Haçlı seferleri ve bunun akabinde Kılıç Arslan'ın zamansız ölümü ile Anadolu'da ortaya çıkan karışıklıktan istifade etmek isteyen Bizans, 1108-1109 yıllarında tekrar saldırıya geçti. Edremit - Antalya arasındaki bölgelerde yağma ve katliamda bulunan Bizans kuvvetlerine Kayseri Selçuklu emiri Hasan Bey karşı koymaya çalıştıysa da başarılı olamadı. Bizans ordusunun bölgede gerçekleştirdiği katliâmı Anna Kommena eserinde "beşikteki çocukları dahi kaynar kazanlara attılar" diye tasvir eder. Bizans gerçekleştirdiği bu harekât sonucunda batı Anadolu'daki Selçuklu topraklarını geri aldı.

Bizans'ın bu ilerleyişi Mes'ud'un saltanatı zamanında da devam etti. Bizans imparatoru Ioannes, Türkleri Anadolu'dan atmak için 1139'da büyük bir ordu ile harekete geçerek Niksar'ı kuşattı. Ancak Selçuklu saldırıları sebebiyle büyük kayıplar veren imparator, kuşatmayı kaldırarak geri dönmek zorunda kaldı. 1142 yılında tekrar

bir sefere çıkan Ioannes, Beyşehir ve civarını ele geçirerek halkını yöre dışına sürdü. Daha sonra Çukurova bölgesine inerek, burada 1143 yılında öldü. Ioannes'in yerine Bizans tahtına geçen Manuel, selefinin Türklere karşı takip ettiği politikayı devam ettirerek 1147 yılında harekete geçti. Sultan Mes'ûd'un Malatya kuşatması ile uğraşmasını fırsat bilen Manuel, büyük bir ordu ile Akşehir'e gelerek şehri kuşatma altına aldı. Durumdan haberdar olan Mes'ûd süratle yardıma gelerek, Bizans ordusunu Konya önlerinde yenilgiye uğrattı.

Türkleri Anadolu'dan atma politikasının son hareketi 1176 yılında gerçekleşti. Bizans imparatoru Manuel, Eğridir gölü'nün kuzeyinde bulunan Miryakefalón (Kumdanlı) mevkiinde Selçuklu ordusu ile giriştiği savaşta müthiş bir yenilgiye uğradı. Malazgirt savaşı nasıl Anadolu'nun kapılarını ebediyen açtıysa, Miryakefalón zaferi de, Anadolu'nun ebedi bir Türk yurdu olduğunun kabulünün ilânı olmuştur. Bizans, bu savaştan sonra bir daha Türklere karşı askerî bir harekâta bulunamamıştır.

TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ : 1071 tarihinde Büyük Selçuklu Devleti ile Bizans arasında cereyan eden Malazgirt Savaşı'ndan sonra Bizans'ın mukavemet gücü kırılmıştı. Bunun doğal bir sonucu olarak Anadolu'ya kalabalık bir Türk muhacereti başlamış, bu coğrafya üzerinde süratli bir yayılma ve yerleşme vukû bulmuştu. Daha Alparslan zamanında Selçuklu şehzade ve emirleri Anadolu'nun fethi için görevlendirilmişlerdi. Bu görevliler arasında Kutalmış'ın oğulları Süleymanşah ile Mansur'un yanında, emirlerden Artuk, Tutak ve Afşın başta geliyordu. Alparslan'ın 1072 yılında ölümü üzerine Selçuklu tahtına geçen oğlu Melikşah, öncelikle amcası Kavurt'un isyanını bastırdıktan sonra Anadolu'nun fethi meselesini daha ciddi bir şekilde ele aldı. Bu sıralarda taht mücadeleleri içerisine düşen Bizans, kendisini

savunacak durumda değildi. Artuk Bey, Kelkit ve Yeşilirmak havzalarını, Mengücek Bey, Divriği Erzincan ve Sebinkarahisar taraflarını, Ebû'l-Kâsım Saltuk da, Erzurum ve Çoruh ırmağı yörelerini ele geçirdiler. Danişmendoğlu Ahmed Gazi Kızılırmak ve Yeşilirmak havzalarının fethini tamamlarken, Gümüştekin Candar da, Diyarbakır ve Urfa taraflarını Türk hâkimiyeti altına almıştı.

Kutalmışoğlu Süleymanşah ile Mansur, Anadolu'da gerçekleştirilen fetih hareketlerine ancak 1074 yılından itibaren katıldılar. Babaları Kutalmış, Alparslan'a karşı 1064 yılında giriştiği saltanat mücadelesinde mağlup ve maktul düşünce oğulları Bizans hududuna sürgün edilmişlerdi. Önceleri Urfa havalisinde sessiz ve sakin bir hayat geçiren Kutalmışoğulları, 1074 yılında Suriye'de cereyan eden Atsız - Şöklü mücadelesi ile hadiselerde rol oynamaya başlamışlardı. Bu tarihte Atsız'ı ve dolayısıyla Melikşah'ın idaresinden memnun olmayanları kendi safına çekmek isteyen Şöklü, bu düşüncesini yerine getirmek için yine Selçuklu hanedanından birisinin liderliğine ihtiyaç duyuyordu. Bu sebeble Kutalmışoğulları ile temasa geçen Şöklü onları Selçuklu hükümdarına karşı isyana teşvik etti. Ne var ki, Kutalmışoğulları bu mücadeleden yenik çıktıkları gibi, kardeşlerden birisi de tutsak alınarak Melikşah'a gönderildi. Bunun sonucunda yalnız kalan Süleymanşah, Anadolu içlerine yönelerek faaliyetlerini sürdürdü. 1077 yılında Konya'yı ele geçirdi. Bundan kısa bir süre sonra İznik'i fethederek kurduğu yeni devlete başkent yaptı (1078). Süleymanşah'ın kurmuş olduğu bu devlet ile ilk defa birisi İran'da diğerı Anadolu'da olmak üzere iki Selçuklu sultanlığı meydana gelmiş oluyordu. Süleymanşah, kurmuş olduğu yeni devletin siyasî temellerini Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'a bağlılığını sunarak sağlamlaştırdı. Süleymanşah, sadece siyasî alanda tanınmanın yet-

miyeceğini düşünerek Abbasî halifesi el-Kâim bi-Emrillah'tan aldığı hâkimiyet mensuru ile de devletin dini temellerini sağlam bir zemine oturtmuş oldu. 1086 yılına kadar başta Tarsus, Adana, Malatya ve Antakya olmak üzere Anadolu'nun mühim bir kısmını ele geçiren Süleymanşah, bu tarihte tekrar Kuzey - Suriye'ye yönelerek Tutuş'la hâkimiyet mücadelesine girdi. Fakat, Kuzey-Suriye'de başarılı olamadı. Süleymanşah, bu uğurda Tutuş ile 1086 yılında yaptığı bir savaşta hayatını kaybetti.

Süleymanşah'ın ölümünden sonra küçük yaşta olan çocukları Kılıç Arslan ile Kulan Arslan (Davud), yakalananak Melikşah'ın yanına gönderdiler. Bu suretle Anadolu'da kısa bir süre için siyasi otorite boşluğu ortaya çıktı. Melikşah'ın 1092 'de ölümü ve Büyük Selçuklu devletinde ortaya çıkan taht mücadeleleri üzerine serbest kalan iki kardeş Anadolu'ya dönmüş ve bunlardan I. Kılıç Arslan İznik'te babasının yerine tahta çıkmıştır. I. Kılıç Arslan Bizans ile yaptığı ittifak ve sulh antlaşması ile önce İzmir ve civarında faaliyette bulunan Çaka Beyi berteraf etmiş daha sonra da yönünü Doğu-Anadolu'daki diğer Türk devletleri üzerine çevirerek onları itaat altına almaya ve bu sayede Anadolu birliğini sağlama gayretine girmiştir.

Kılıç Arslan'ın Anadolu birliğini sağlamak için uğraştığı bir sırada Hıristiyan dünyasının düzenlediği I. Haçlı seferi, 1096 yılında Anadolu kapılarına dayandı. Sayıları bir milyonu aştığı söylenen Haçlılar, başkent İznik'i ele geçirdiler. I. Kılıç Arslan ve diğer Türk beyleri, Haçlılara karşı biri Eskişehir yakınlarında diğeri Konya Ereğli'sinde olmak üzere iki defa meydan savaşı verdilerse de başarılı olamadılar. Bunun üzerine çete savaşına başlayan Kılıç Arslan yol boyunca yaptığı sayısız saldırılarla Haçlılara büyük kayıplar verdirdi. Haçlılar Antakya'ya ancak 300 bin kişi olarak ulaşabildi-

ler.

I. Haçlı seferi'nde İznik'in düşmesi üzerine başkentini Konya'ya taşıyan Kılıç Arslan, bu seferin hemen akabinde, 1101 senesinde, Anadolu'ya gelen iki büyük Haçlı ordusunu Danişmend Gazi ile birlikte birisi Amasya diğeri Ereğli'de olmak üzere tamamıyla imha etti. Daha sonra Bizans imparatoru Alexis ile bir barış antlaşması yaparak yönünü tekrar Doğu'ya çevirdi. Öncelikle 1103 yılında Danişmendoğullarından Malatya'yı aldı. Daha sonra Erzurum'da bulunan Saltukoğulları ile Ahlat'taki Sökmenliler dışında bölgede bulunan beylikleri itaat altına alarak, onların Büyük Selçuklu Devleti ile irtibatlarını kesti. Bu sırada Büyük Selçuklulara tâbi olan Musul valisi Çökürmüş, Sultan Muhammed Tapar tarafından yeni Musul valisi olarak atanan Çavlı Sakave ile giriştiği mücadelede vefat etmişti. Bunun üzerine Musul ileri gelenleri Kılıç Arslan'ı davetle şehrin idaresini kendisine devredeceklerini bildirdiler. Bunun üzerine harekete geçen I. Kılıç Arslan Musul'a gelerek Muhammed Tapar adına okunan hutbeyi değiştirip kendi adına okutmaya başladı. Kılıç Arslan'ın Doğu ve Güney-Doğu Anadolu'da Büyük Selçuklu Devleti aleyhine giriştiği faaliyetler üzerine Sultan Muhammed Tapar, Çavlı'yı büyük bir ordu ile Kılıç Arslan üzerine gönderdi. 13 Temmuz 1107 yılında yapılan savaşta yenilen Kılıç Arslan, savaş alanından çekilirken Habur Irmağı'nda boğularak öldü.

Kılıç Arslan'ın ölümü ile oğlu Şahinşah'ın 1110 yılında tahta geçmesine kadar geçen kısa zaman dilimi içerisinde Anadolu'da bir karışıklık devresi yaşandı. Selçuklu devletindeki bu sarsıntıdan yararlanmak isteyen Bizans imparatoru Alexios, Edremit -Antalya arasındaki Selçuklu memleketlerini işgal ederek, burada yaşayan halkı ağır bir kıyıma tâbi tuttu. Bizans imparatoru Alexios'un kızı Anna, Alexiad adlı eserinde " Bizanslı-

lar beşikteki çocukları dahi kaynar kazanlara attılar " ifadesiyle bu kıyımın derecesini ifade etmektedir. Kayseri Selçuklu emiri Hasan Bey, Bizans'ın bu tecavüzkâr hareketine karşı koymak için teşebbüste bulduysa da Bizans generali Filokales karşısında yenilerek başarılı olamadı. Diğer taraftan Çukurova'da bir prenslik kurmaya çalışan ve Türklerin Anadolu'ya gelmeleri ile Toroslara çekilen Ermeniler de Maraş Elbistan ve Ceyhan bölgelerinde istila hareketlerine giriştiler. Bunun üzerine karşı harekâta geçen Selçuklu kuvvetleri, Ermenileri Göksun'a kadar geri çekilmek zorunda bıraktılar.

1110 yılında tahta geçen Şahinşah özellikle Bizans'a karşı giriştiği mücadeleler sonucunda Çanakka-
le'ye kadar olan bölgelerde Selçuklu hâkimiyetini sağladı. Başarılı idaresi ile Selçuklu devletinde istikrârı yeniden sağlayan Şahinşah, 1116 yılında kardeşi Mes'ûd ile giriştiği saltanat mücadelesini kaybettiği gibi bu uğurda canından da oldu.

Mes'ûd, Selçuklu tahtına oturduğu zaman babasından kalan toprakların bir kısmı elden çıkmış, Anadolu'nun batı bölgeleri Bizans'ın, şark bölgeleri Danişmendliler ile Mengüceklerin, güney bölgesi ise Çukurova Ermeni krallığının eline geçmişti. Selçuklu devleti ancak Konya ve civarları olmak üzere orta Anadolu'da sıkışıp kalmıştı. Danişmendoğulları Gümüştekin'in ölümünden sonra bu dönemde Anadolu'da hâkimiyeti ele geçirmişler ve Bağdat Abbasi halifesinden hâkimiyet menşuru dahi almışlardı. Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra taht mücadelesine giren Şahinşah ve Mes'ûd dahi Danişmendlilerin tâbiyetini kabul etmek durumunda kalmışlardı. Bu tâbiyet Melik Muhammed'in ölümü ile Danişmendoğulları arasında hâkimiyet mücadelelerinin başladığı tarih olan 1143'e kadar devam etti. Bu tarihe kadar Batı - Anadolu'da Bizans'a karşı başarılı fetih hareketlerinde bulunan

Sultan Mes'ûd, 1143'ten sonra Danişmendlilere karşı açık bir tavır alarak askeri faaliyetlere girişti. Öncelikle Yağıbasan üzerine yürüyerek Sivas ve civarını ele geçiren Mes'ûd, daha sonra Danişmendlilerin merkezi Malatya'yı kuşattı. Fakat Bizans imparatoru Manuel Komnenos'un Selçuklu topraklarına girerek Konya'ya kadar ilerlediği haberi üzerine kuşatmayı kaldırmak zorunda kaldı. Süratle Konya'ya dönen Mes'ûd, Bizans imparatoru ile savaşa girişti. Savaş sonucunda pek çok kayıplar veren Manuel'in, yeni bir Haçlı ordusunun yaklaşmakta olduğunu bahane ederek yaptığı sulh teklifi sultan Mes'ûd tarafından kabul edildi.

Nureddin Zengi'nin Urfa'yı fethi sebebiyle Alman imparatoru Konrad ve Fransa Kralı VIII. Louis kumandasında yeni bir Haçlı seferi daha düzenlemişti. Alman imparatoru tarafından idare edilen ilk grup, sultan Mes'ud tarafından Eskişehir yakınlarında tamamen imha edildiler. Bunun üzerine Fransa kralı, Suriye'ye gitmek için Batı - Anadolu yolunu seçtiyse de bunlara yollarda saldırılarda bulunan Türkmenler ağır kayıplar verdirdiler.

Gerek Bizans'a karşı kazandığı zaferler gerekse iki büyük Haçlı ordusunu Anadolu'da tamamen imhâ etmesi sultan Mes'ûd'un ve Türkiye Selçuklu devletinin itibarını arttırdı. Bu sebeple Bağdat Abbasi halifesi hâkimiyet mensuru göndererek, sultan Mes'ûd'u Anadolu hâkimi olarak tanıdı. Böylece Anadolu'da bozulan birliği yeniden sağlayan ve yerine oğlu Elbistan Meliki II. Kılıç Arslan'ı veliahd tayin eden Mes'ûd, 1155 yılında vefat etti.

II. Kılıç Arslan'ın ilk yılları kardeşlerine karşı taht mücadeleleri ile geçti. Bundan yararlanan Ermeniler Çukurova bölgesinde, Nureddin Zengi ise Kuzey Suriye'de Selçuklulara karşı faaliyetlere başladılar. II . Kılıç Arslan bunlara karşı koyabilmek için bizzat istanbula

gitti ve Bizans imparatoru ile bir ittifak antlaşması yaparak batı sınırlarını emniyet altına aldı. Daha sonra kardeşi Şahinşah üzerine yürüyerek bertaraf etti. II. Kılıç Arslan Anadolu birliğini sağlamak için 1175 yılında Malatya'yı ele geçirerek Danışmendliler Devleti'ni ortadan kaldırdığı gibi Mengücekoğullarını da itaat altına aldı.

Böylece Anadolu'da birliği sağlayan II. Kılıç Arslan'ın gözünü batı sınırlarına çevirmesinden korkan ve Selçuklu Devleti'nin artık Anadolu'da bir güç olarak kendisini tehdit ettiğini farkederek Bizans imparatoru Manuel Komnenos, hazırladığı büyük bir ordu ile Türkleri Anadolu'dan çıkarmak için harekete geçti. 1176 yılı Eylül'ünde Miryakefalon'da yapılan savaşı kazanan Selçuklular, bununla Anadolu'nun bir Türk yurdu olduğunu Bizans'a kabul ettirdiler. Hayatta iken ülkesini çocukları arasında paylaştıran II. Kılıç Arslan, onların birbiriyle taht mücadeleleri yapmalarına sebep olduğu gibi, yıllarca uğraşarak sağladığı Anadolu birliğini de kendi elleri ile yıkmış oldu.

ARTUKOĞULLARI : 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'da kurulan Oğuz menşeli Türk beyliklerindedir. Oğuzların Kayı veya Döğer boylarından hangisine mensup oldukları konusu henüz kesinlik kazanmamıştır. Bu beyliğe adını veren şahıs , Selçuklu emirlerinden Eksük-oğlu Artuk'dur. Artuk, Suriye Selçuklu sultanı Tutuş'un hizmetinde Kudüs valisi iken vefat edince oğulları, Güney-Doğu Anadolu'ya gelmişler ve Hısn-ı Keyfa, Mardin, Harput ve Amid merkezli bir devlet kurmuşlardır. Bu coğrafya üzerinde üç ayrı kol halinde kurulan Artuklu devleti, kısa zamanda bölgedeki siyasi olayların cereyanında söz sahibi olmuştur. Bu üç devletten ilki Hısn-ı Keyfâ Artukluları (1101-1231) olup, Artuk'un oğlu Sokman tarafından Hısn-Keyfâ'da kuruldu. Diğer kol ise Harput Artukluları (

1185-1234) olup, İmâdüddin İbrahim tarafından kurulmuştur. Üçüncü kol ise, Mardin Artukluları (1108-1408)'dir. Artuk'un diğer oğlu İlgazi tarafından Mardin'de kurulmuştur.

Artuklu devletleri, Güney Anadolu coğrafyasında kurulmuş olmaları sebebiyle, Anadolu ve Suriye arasında bir geçiş noktası olmuşlardır. Selçuklu - Eyyûbî ilişkileri itibariyle sık sık karşımıza çıkan Artuklu hükümdarları, bazen Selçuklu bazen de Eyyûbî hâkimiyetini tanıyarak siyasi varlıklarını devam ettirme gayreti içerisinde olmuşlardır. Artuklu devletlerinden Hısn-ı Keyfâ Artukluları 1231 yılında Melikü'l-Kâmil'in Amid'i zaptı ile son bulmuştur. Harput Artukluları ise 1234 yılında Alâaddin Keykûbad'ın Harput'u zaptı ile tarihe karışmıştır. Artuklu devletleri içerisinde en uzun ömürlü olanı Mardin Artukluları'dır. 1243 Köseadağ savaşı sonrasında Moğol hâkimiyetini kabul eden Mardin Artukluları, bu tarihten itibaren siyasi hadiselerde söz sahibi olamamışlardır. Mardin Artukluları 1408 yılında Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf Bey tarafından ortadan kaldırılmıştır.

KİLİKYA ERMENİ KRALLIĞI : 1071 Malazgirt Zafer'inden önce Anadolu'da Bizans'ın hâkimiyetinde yaşayan Ermeniler, bu tarihten sonra Bizans'ın Türkler karşısında Anadolu'dan çekilmesi üzerine sahipsiz ve başıboş kaldılar. Türklerin Anadolu'ya gelmeleri ile Torosların arkasına çekilen Ermeniler, Selçuklu devletinde bir buhran yaşandığı zaman çevrelerine tecavüzlerde buldukları gibi zaman zaman Türkler arasında cereyan eden taht mücadelelerine de karışmaktan geri kalmıyorlardı. Uzun yıllar Bizans'ın zulmü altında ezilen Ermeniler, Türklerin adaletli ve hoşgörülü idaresinden büyük memnunluk duyuyor ve çoğu zaman kendi dindaşları olan Bizans ile Franklara karşı Türkleri tercih ediyorlardı. Bu durum

Ermeni kaynaklarında açıkça ifade edilmektedir.

Anadolu'daki Bizans hâkimiyetinin çökmesi sonucunda Fırat boylarında ve Kilikya taraflarında bazı Ermeni Prenslükleri ortaya çıkmaya başladı. Bunların başında Filaretos bölgede bir nüfuz tesis etmiş ve Malatya bölgesine hâkim olan Ermeni Gabriel de onun emrine girmişti. Böylece Türkiye Selçuklu devletinin güneyinde küçük de olsa ilerisi için bir tehlike teşkil edecek siyasi bir yapılanma vücuda gelmişti. Bu durum üzerine harekete geçen Süleymanşah, 1082 yılında Kilikya'ya bir sefer düzenleyerek Adana, Tarsus, Masisa gibi Ermenilere ait şehirleri ele geçirdi. Bu durum karşısında Filaretos, Melikşah'a giderek islâmiyeti kabul ettiğini bildirip, bir hâkimiyet menşuru aldı. Ancak dönüşünde Filaretos'un din değiştirmesine kızan oğlu ve Antakya Ermenileri Süleymanşah'a haber göndererek şehri ona teslim ettiler.

Kilikya Ermeni krallığı daha sonra bilhassa Mleh, III. Rupen ve Leon zamanlarında güçlenerek bölgede kısmî bir hâkimiyet kurdu. Gerek Selçuklu gerekse Eyyûbi devletlerinde zaman zaman ortaya çıkan karışıklıklardan istifade eden Ermeniler bölgede istila hareketlerine dahi girişme cesaretini gösteriyorlardı. Bu istila girişimlerinin hemen akabinde Selçuklu-Eyyûbi kuvvetleri tarafından te'dib edilen Ermeni krallığı ancak Moğolların Anadolu'yu istilasını sırasında biraz rahatlamış fakat, bu sefer de, Memlûk sultanı el-Melikü'z-Zâhir Baybars tarafından takibâta maruz kalmıştır.

MUSUL ATABEYLİĞİ, ZENGİLER : Büyük Selçuklu devletinin ınkırâzından sonra ortaya çıkan otorite boşluğunun kurulan çeşitli küçük devletler tarafından doldurulmaya çalışıldığını daha önce söylemiştik. Bu devletler arasında Fars Atabeyliği (Salgurlar) 1147-1284, Azerbaycan Atabeyliği (İldenizliler) 1146-1225, Erbil Atabeyliği

(Beğ-Tekinliler) 1146-1232, Şam Atabeyliği (Böriler) 1128,-1154 ve Musul Atabeyliği (Zengiler) 1127-1259 önemli yer tutar. Biz konumuzla ilgisi dolayısıyla sadece Musul Atabeyliği hakkında kısa bilgi vereceğiz.

Sultan Melikşah'ın Haleb valisi Aksungur'un oğlu İmâdeddîn Zengî, Nusaybin, Sincar ve Harran bölgelerinde hâkimiyet tesis ederek Kuzey Irak'tan Akdeniz'e kadar uzanan bir devlet kurdu. İmâdeddîn'in asıl gayesi Suriye'de bulunan Haçlı devletlerine karşı cihad ederek bu bölgede İslâmî idareyi yeniden tesis etmektir. Bu amaçla bütün faaliyetlerini Haçlılar ile mücadele noktasında topladı. Antakya Haçlılarının elinden Kefertâb ve Maar-ratu'n-Numan'ı aldı. 1144 yılında Urfa'yı ele geçirmesi Avrupa'da büyük akis uyandırarak Türklere karşı II. Haçlı seferinin hazırlanmasına sebebiyet verdi. Yerine geçen oğlu Nureddin Zengî de, babası gibi Haçlılar ile mücadeleye devam etmiş ve bu uğurda haklı bir şöhret kazanmıştır. Nureddin, 1154 yılında Şam Atabeyliğini itaat altına alarak nüfuzunu arttırdı. Daha sonra bütün dikkatini Mısır Fatımî halifeliği üzerine çevirerek, Mısır'da Türk hâkimiyetini kurmaya çalıştı. 1169 yılında Selâhaddin Eyyûbî, Mısır'da hâkimiyeti ele geçirerek Fatımî hilafetine son verdi ve Abbasî Halifesi ile Nureddin Zengî adına Hutbe okuttu. Nureddin'in ölümünden kısa süre sonra Zengilerin toprakları tedricen, Eyyûbîler tarafından ele geçirildi.

I . B Ö L Ü M

II. KILIÇARSLAN - SELÂHADDİN EYYÜBİ DEVRI SELÇUKLU - EYYUBİ İLİŞKİLERİ (1175 - 1192)

A - ANADOLU VE MISIR'DA SİYASİ DURUM

a) II. Kılıç Arslan ve Anadolu Birliği

Türkiye Selçukluları-Eyyûbî ilişkileri 1176 Miryakefalon savaşı sonrasında başlamıştır. Miryakefalon zaferi Osman Turan'ın ifadesiyle gerek Selçuklu tarihi ve gerekse Bizans tarihi açısından Malazgirt savaşından sonra ikinci bir dönüm noktasıdır. Bizans imparatorları, Malazgirt savaşının kendileri için büyük bir darbe olduğunu anlayamamış ve daima Anadolu'yu Türklerden kurtarma gayretinde olmuşlardır. Fakat Miryakefalon savaşından sonra Bizans'ın bu ümitleri yok olmuştur. Miryakefalon savaşından sonra Bizans'ın bütün ordusu imhâ edilmiş, geride ancak asayiş ve sınır muhafazası için az sayıda bir kuvvet kalmıştı. Bizans imparatoru, bundan sonra hiç bir zaman Selçuklu devletine karşı bir tavır alma cesareti gösterememiştir. Miryakefalon (1) Bizans'a olduğu kadar Suriye'deki Haçlı kontlukları için de bir darbe

1- Savaşın yapıldığı yerin neresi olduğu konusunda değişik görüşler ileri sürülmektedir. Bunlar arasında O. Turan ve W.M. Ramsay savaş yeri olarak Kumdanlı'yı, F. Dirimtekin, Düzbel'i, İ.H. Uzunçarşılı Çivril'i, E. Eickhoff Yalvaç'ı savaşın yapıldığı yer olarak kabul ederken A. Çay ise bu yerin Karamıkbeli olduğunda ısrar etmektedir (daha fazla bilgi için bkz. A.Çay, II. Kılçarslan, Ankara 1987, s. 68, 79-80).

olmuştur. Güçlü bir Bizans, Suriye'deki Haçlı kontlukları için bir dayanak noktası oluşturuyordu. Ne var ki bu sırada Nureddin'in 11 Şevval 569 / 15 Mayıs 1174 tarihinde ölümüyle yerine küçük yaştaki oğlu es-Salih İsmail'in geçmesi (2) ve Suriye'de tam bir karışıklığın yaşanıyor olması sebebiyle Haçlı kontlukları Miryakefalon'un ileride getireceği kötü sonuçları tam anlamıyla kavrayamamışlardır.

Bütün bunlara rağmen, Büyük Roma imparatorluğu yeniden canlandırma hayaliyle yaşayan Bizans imparatoru Manuel Komnenos, elinde bulunan güçlü donanma ile Suriye ve Mısır sahilleri üzerinde etkili olmaya çalışıyor ve bunu sağlamak için de donanmasının Avrupadan gelecek Haçlıların hizmetine hazır olduğunu bildiriyordu. Fakat 24 Eylül 1180 tarihinde Manuel'in ölümüyle birlikte zaten son nefesini veren Bizans da iyice kabuğuna çekilmek durumunda kalmıştır. Selçuklu Türklerinin I. Haçlı seferini müteakip başlayan buhran devirleri, 1176 Miryakefalon zaferi ile sona ermiş, bu tarihten sonra da Anadolu'da istikrar ve fetihler dönemi başlamıştır (3).

Miryakefalon zaferi sonucunda Hıristiyan Avrupa'da büyük bir infial vücuda gelmiştir. Daha önce Kudüs'ün müslümanlarca fethedilmesi sonucunda ortaya çıkan infial bu sefer de, Hıristiyan Avrupa'nın şarktaki en güçlü karakolu konumunda olan Bizans'ın uğradığı mağlubiyetle tekrar kendisini göstermiştir. Gerçekte bu yıllarda Bizans ile diğer Avrupalı devletler arasında siyasi bir

2- Sıbt İbnü'l-Cevzi, Mir'âtü'z-Zeman fi Tarihi'l-Ayân, Haydarabat, 1951, I, s. 305 ve 321; İbn-i Kesir, el-Bidâye ve'n-Nihâye fi't-Tarih, 3. bsk., Lübnan, 1987, XII, s. 297-304; İbn-i Tagrıbirdî, el-Nücumu'z-Zâhire fi Mülûk-ı Mısır ve'l-Kahire, Kahire, 1942, VI, s. 71.

3- Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi, 3. bsk. İstanbul, 1993, s. 210; S. Runciman, Haçlı Seferleri Tarihi (Trc. F. İşıltan) II, Ankara, 1988, s. 346-347.

rekabet bulunmaktaydı. Bilhassa, Alman imparatoru Fredrick Barbarossa ile Manuel Komnenos arasındaki bu rekabet Miryakefalon savaşından sonra iyice su yüzüne çıktı. Türkler karşısında uğradığı yenilgiyi gönderdiği yardım talebini içeren mektuplar ile Avrupalı devletlere bildiren Manuel, buna benzer bir mektubu da, Alman imparatoru Friedrich'e göndermiştir. Fakat mektubunda kullandığı üslub, Friedrich'i kızdırmış olmalı ki, Alman imparatoru, Manuel'e gönderdiği cevabi mektupta sert bir dil kullanarak, " Manuel'in, kendi hâkimiyetini tanımasını ve sahip olduğu otoriteyi Papa'ya devretmesini " istiyordu. Böylece Friedrich, Manuel'in ortaya attığı Kutsal Roma imparatorluğu'nu kurma hayalini de Manuel'den alarak kendisi sahiplenmiş oluyordu (4). Nitekim daha sonraki olayları incelerken ele alacağımız III. Haçlı seferi de bu hayalin bir tezahürü olarak karşımıza çıkacaktır.

Anadolu'daki bu gelişmeler üzerine Papa Avrupa'daki Hıristiyan devletlere bir çağrıda bulunarak onları Venedik'e davet etti. 1177 yılında gerçekleşen bu davete başta Alman imparatoru Fredrick Barbarossa ve İngiltere Kralı II. Henry olmak üzere diğer Avrupa devletlerinin kralları katılarak durumu müzakere ettiler. Bu müzâkereler sonucunda hem Bizans'ın uğradığı yenilginin öcünü almak hem de mukaddes toprakları müslümanlardan kurtarmak için yeni bir Haçlı seferi düzenlenmesine karar verdiler (5).

4- S. Runciman, Bizans İmparatoru Manuel'in İngiliz Kralı II. Henry'e gönderdiği mektupta, Miryakefalon'da uğradığı felaketin önemini küçük göstermeye çalıştığına işaret etmektedir (Haçlı Seferleri, II , s. 346 ; Ayrıca bkz. A. Çay, II. Kılıçarslan, s. 84-86) .

5- S. Runciman, Haçlı Seferleri Tarihi, III, s. 7-9; F. Grabler ise Miryakefalon'da Selçukluların uyguladığı Hilal taktiğini açık bir şekilde anlatarak alınan yenilgide bu planın rol oynadığına işaret eder. Ayrıca " Bizans İmparatoru Manuel, Selçuklulara saldırmakla uyuyan canavarı uyandırdı " ifadesini kullanarak Bizans'ın sulh yerine savaş tercih etmesini tenkit eder (Byzantinische Geschichte, Köln, 1958, s. 219-221).

Miryakefalon zaferi, Hristiyan âleminde olduğu kadar islâm âleminde de, büyük yankı uyandırdı. II. Kılıç Arslan, Bizans'a karşı kazandığı bu zaferi gönderdiği elçiler vasıtasıyla başta Bağdat Abbasi halifesi olmak üzere bütün islâm hükümdarlarına bildirdi. Zafer haberinin Bağdat'a ulaşması üzerine şehirde sevinç gösterileri yapılarak şehitler ve gaziler için dualar edildi (6).'

Bizans imparatorluğunu bu büyük meydan savaşında adeta ezen II. Kılıç Arslan bundan sonra gözünü ülkesinin doğu sınırlarına çevirdi. Gerçekte Kılıç Arslan, tahta geçtiği ilk andan itibaren Anadolu'da siyasî bir birlik sağlama gayreti içerisindeydi. Bu birliğin sağlanmasında da en büyük engel olarak Danışmendoğullarını görüyordu. Danışmendoğulları beyliğinin merkezi durumunda olan Malatya şehrini ele geçirerek bu hedefine varmak isteyen II. Kılıç Arslan için, gerek dâhilî hadiseler ve gerekse I. Haçlı seferi bu emelini geciktirmede büyük rol oynamıştı. Ayrıca, Danışmendoğulları üzerine yapmaya karar verdiği her seferde karşısına Nureddin Zengî çıkararak , Kılıç Arslan'ın Danışmendiler üzerindeki emellerine mani olmuştu. Şimdi ise hem Nureddin'in ölümü hem de, Bizans gibi güçlü bir rakibi dize getirdikten sonra Kılıç Arslan'ın gözünü Malatya'ya çevirmesi gayet tabii idi.

Kısa zamanda hazırlıklarını tamamlayan II. Kılıç Arslan1178 yılında Malatya'yı kuşattı. Selçuklu sultanı kuşatmanın uzayacağını düşünerek burada kendisi için bir köşk askerlerine de tuğladan barınaklar yaptırdı. Bu sırada Malatya ve civarında kıtlık olması sebebiyle Danışmend emiri Muhammed, şehir halkının kaleyi teslim

6- O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 210 ; Abdulhaluk Çay, II. Kılıçarslan, s. 87.

etmesinden korkarak, Kılıç Arslan'a müracaat ederek hayatının bağışlanması karşılığında şehri teslim edeceğini bildirdi. II. Kılıç Arslan'ın bu teklifi kabul etmesi üzerine şehri Selçuklu sultanına teslim eden Danışmend emiri Muhammed, Malatya'yı terkederek Harput'a gitti. Kılıç Arslan, dört ay süren kuşatmadan sonra 25 Ekim 1178 Çarşamba günü Malatya'ya girdiği gibi, Danışmendlilerin Malatya koluna da son vermiş oldu (7).

II. Kılıç Arslan, Miryakefalon savaşından hemen sonra vukû bulan bu sefer sırasında Eyyûbi sultanına da bir elçi göndererek Bizanslılara karşı kazandığı zaferi bildirmeyi ihmal etmedi. II. Kılıç Arslan acaba bu zafer-nâme ile Selâhaddin Eyyûbi'ye el altından Anadolu'da Selçuklu hâkimiyetini sağladığını bildirerek, ona Anadolu işlerine karışmaması için bir gözdağı mı veriyordu ? Nitekim, II. Kılıç Arslan'ın Malatya üzerine yapmış olduğu bu seferden endişelenen Artuklu Beyleri de, Selâhaddin Eyyûbi'ye haber göndererek Selçuklu sultanının muhtemel bir saldırısına karşı ondan kendilerini himaye etmesini istediler (8).

II. Kılıç Arslan ile Nureddin Zengi arasındaki rekabet , şimdi ise Nureddin'in halefi Selâhaddin'e intikal ediyordu. Gerçekte, Selâhaddin Eyyûbi'nin Türkiye Selçuklu Devleti ile ilişkileri, Nureddin Zengi'nin ölümünden sonra başlamıştır. Nureddin'in hayatta olduğu

7- Ebû'l-Ferec, Tarih (trc. Ö. Rıza Doğrul), II, Ankara, 1987; A. Çay, kuşatmanın 1177 yılı sonlarına doğru başladığını ve 4 ay sürdüğünü kaydederken, fetih tarihini ise 25 Ekim 1178 olarak verir. Bu kayıtlar arasında bir tenakuz meydana gelmekte olup, buna göre kuşatma 4 ay değil bir yıl sürmüş olmaktadır (II. Kılıç Arslan, s. 97); Ahmed b. Mahmud, Selçuk-Nâme (Haz. E. Merçil), İstanbul, 1977, II, s. 148-149.

8- el-İsfehâni, el-Barku's - Şâmi, III, s. 123-124; Selâhaddin Eyyûbi, Selçuklu sultanına gönderdiği mektubta müslümanların birbirleriyle değil tek bir güç olarak İslam düşmanlarına karşı savaşmaları gerektiğini ve buna göre hareket edilmesini tavsiye eder.

süre içerisinde Selâhaddin'in Türkiye Selçuklu devleti ile ilişkilerinin olmaması gayet tabii idi. Bunun ise iki sebebi vardı: Birincisi Selâhaddin'in Nureddin'e karşı takındığı çekingen ve ürkek tavidir. Selâhaddin, idarecisi olduğu Mısır'da her zaman için istiklâlini ilân etmek istemekle birlikte, Nureddin'in gücünden ve kendisini cezalandırmasından korktuğu için buna cesaret edememiştir. Selâhaddin ancak, Nureddin'in ölümünden sonra rahat bir nefes alarak Mısır'da istiklâlini ilân edebilmiştir. Diğer sebep ise Selâhaddin'in Mısır gibi Anadolu coğrafyasından çok uzak bir bölgede bulunması sebebiyle Selçuklularla etkilenme sahasının dışında kalmış olmasıdır. Fakat, II. Kılıç Arslan 1178 yılında yapmış olduğu Malatya seferi ile iki hükümdar arasındaki ilk ilişkileri de başlatmış oluyordu. Bu arada Mısır ve Suriye coğrafyasındaki siyasi gelişmeleri kısaca özetleyecek olursak, Kılıç Arslan'ın Malatya seferini daha iyi anlarız.

b) Selâhaddin Eyyûbi'nin Mısır ve Suriye'de Hakimiyetini Sağlaması

Selâhaddin Eyyûbi, Nureddin Zengi'nin 5 Şevval 569 / 15 Mayıs 1174 tarihinde ölümüne kadar onun Mısır'daki bir valisi konumunda kalmıştı (9). Her ne kadar Mısır'da Nureddin adına hüküm sürüyorsa da, gerek gerçekleştirdiği icraatları gerekse Mısır'da yıllarca hakim olmuş şii

9- İbnü'l-Esir, Nureddin'in ölüm tarihini 11 Şevval olarak verir (et-Tarihu'l-Bâhir fi'd-Devleti'l-Atabekiyeti bi'l-Mevsil, (nşr. Abdülkâdir Ahmed Tuleymat), Kahire, 1963, s. 161); İbnü'l-Adim, Zübdetü'l-Haleb Min Tarihi Haleb (nşr. S. Dehhân), Dımaşk, 1954, II, s. 340; M. Hodgson, Selâhaddin Eyyûbi'nin gençliğinde kitaplara ve ilme temayülü olduğunu ve asker ve devlet adamlığı tercihini gönülsüzce tercih etmek mecburiyetinde kaldığına işaret eder (İslâm'ın Serüveni [trc. M. Karabaşoğlu, A. Varlı, A. Eker...], İstanbul, 1993, II, s. 291).

Fatimî Hilâfetine son vererek sünni akideyi geçerli kılmış olması Selâhaddin'i güçlü bir konuma getirmişti. Bu sebeble Selâhaddin, daha Nureddin'in sağlığında istiklalini ilan etmek istemekle birlikte, onun gücünden çekindiği için buna teşebbüs edememiştir (10). Nureddin'in 1174 yılında ölümü ve geride Salih İsmail adında küçük yaşta bir çocuk bırakması üzerine Zengi hanedanı büyük bir mücadelenin içine düşüverdi (11). Zengi hânedânının iktidar kavgalarından rahatsız olan ve Selâhaddin Eyyûbî'ye yakınlığı ile bilinen Haleb hâkimi İbnü'l-Mukaddem, Selâhaddin'e bir haberci göndererek onu Haleb'i zaptetmesi hususunda teşvik etti. Bu beklenmedik durum, Selâhaddin Eyyûbî'nin karşısına yıllardır aradığı bir fırsatı ortaya çıkarmıştı. Selâhaddin, Zengi hânedânına karşı efendisi Nureddin'in geride bıraktığı küçük oğlunun haklarını korumak bahanesiyle derhal harekete geçti (12).

Selâhaddin'in asıl amacı Nureddin'in devletinin merkezi olan Şam bölgesini ele geçirmektir. Çünkü stratejik bir öneme sahip olan bu bölgeyi ele geçiren, Orta-Doğu'daki İslâm devletleri üzerinde hâkimiyeti de ele geçirmiş olacaktır. Ayrıca bu bölgenin ele geçirilmesi

10- İbnü'l-Esir, Nureddin Mahmud ile Selâhaddin arasındaki çekişmeyi bize tafsilatlı olarak aktarmıştır. Buna göre; Nureddin, Haçlılarla yapacağı savaşta Selâhaddin'den askeri yardım istemiş, Selâhaddin ise bu talebi Mısır'da iç karışıklık var bahanesi ile geri çevirmiştir. Nureddin'in aynı konuda ikinci elçi göndermesi üzerine sinirlenen Selâhaddin, devlet ricalinin de bulunduğu bir toplantı esnasında, Nureddin hakkında tehditkâr bir üslup kullanması üzerine babası Necmeddin Eyyûb ile dayısı Şihabuddin el-Hârimî, Selâhaddin'i daha tedbirli davranması hususunda ikâz etmek mecburiyetinde kalmışlardır (el-Kâmil, trc. XI, s. ; kezâ bkz. aynı müellif, et-Târihu'l-Bâhir, s. 158-159).

11- el-Melikü's-Salih İsmail tahta geçtiği zaman henüz 11 yaşında olup, 577 / 1181 yılında Haleb'de ölmüştür (bkz. İbnü'l-Esir, et-Târihu'l-Bâhir, s. 163 ve İbn Şeddâd, en-Nevâdiru's-Sultâniye, s. 50).

12- İbnü'l-Esir, el-Kâmil, Trc. XI, s. 324-325 ; Ebü'l-Fidâ, Ahbâru Beşer, III, s. 56.

demek, gerek Anadolu üzerinden kara yoluyla gerekse Akdeniz üzerinden deniz yoluyla Suriye limanlarına gelen Haçlı ordularının da kontrol altına alınması demektir.

Bununla birlikte Selâhaddin, Nureddin'in oğluna karşı doğrudan bir harekete girmenin doğru olmayacağını biliyordu. Böyle bir hareket hem Zengi hânedânını, hem de diğer İslâm devletlerini karşısına almak olacaktı. Bu sebeple Selâhaddin, es-Salih İsmail'e tâbi olarak onun adına Mısır'da hutbe okutarak para bastırdı (13). Zengi hânedânının taht kavgaları sırasında Dımaşk naibi Şemseddin b. Mukaddem, Selâhaddin'e bir haberci göndererek diğer hanedan üyelerine karşı Salih İsmail'in haklarını koruması ve onun adına Dımaşk'ı teslim almasını bildirdi. Bu durum Suriye üzerinde emelleri olan Selâhaddin için kaçırılmayacak bir fırsat oldu. H. 570 Safer / 1174 Eylül ayında harekete geçen Selâhaddin, öncelikle İbnül-Mukaddem'den Dımaşk'ı Salih İsmail adına teslim aldı. Tıpkı Mısır'da yaptığı gibi, Dımaşk'ta da Hutbenin Salih İsmail adına okunmasını ve basılan paralarda onun adının bulunmasını emretti (14). Böylece asıl amacını gizleyen Selâhaddin, halkın sevgisini kazanmaya çalıştı.

Dımaşk'ta hâkimiyeti ele geçiren Selâhaddin yönünü daha kuzeye çevirerek Humus ve Hama'yı ele geçirdi. Arkasından Haleb üzerine yürüyerek burayı da almak istediysede başarılı olamadı. Halebliler Selâhaddin'e karşı, hem bölgedeki İsmailîler, hem de Kuzey Suriye'de bulunan Haçlı kontlukları ile ittifak yaparak şehri savunmaya başladılar (15).

13- İbnü'l-Esir, et-Tarihu'l-Bâhir, s. 163.

14- Ebû Şâme, Kitâbu'r-Ravzâteyn fi Ahbârı'd-Devleteyn, Kahire, 1288, I, s. 602-603; İbn-i Vâsıl, Müferricü'l-Kürûb, II, s.19-20 ; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, Trc., XI, s. 332-334 ; İbnü'l-Adım, Zühdetü'l-Haleb, III, s. 18-19; Ebû'l-Fidâ, Ahbâru Beşer, III, s. 56.

15- Ebû Şâme, Ravzateyn, II, s 610-611 ; İbnü'l-Adım, Zühde-

Selâhaddin, Suriye'de aleyhinde kurulan bu ittifak üzerine geri adım atmak zorunda kaldı. Bunun üzerine Şam bölgesindeki hâkimiyetini meşrûlaştırmak için Bağdat Abbasi halifesine bir elçi göndererek küffâra karşı cihadda Halifenin hizmetinde olduğunu bildirdi. Arkasından da Halifeden, Mısır Suriye ve Şam ülkelerinde hâkimiyetini tasdik eden bir menşûr talep etti (16). Selâhaddin Abbasi Halifesinden aldığı bu menşûr sayesinde Haleplilerin Şam'da kendisi aleyhinde kurdukları ittifakı meşrû kanallar ile ortadan kaldırmış oluyordu.

Halifeden aldığı menşûr ile daha da güçlenen Selâhaddin, öncelikle Nureddin'in oğlu Salih İsmail adına okuttuğu hutbeyi keserek kendi adına okutmaya, aynı zamanda da kendi adına para bastırmaya başladı. Daha sonra da derhal Haleb üzerine saldırıya geçti. 571 Şevval / 1176 Nisan - Mayıs ayında Hama ile Haleb arasındaki Tell-i Sultan denilen yerde, müttefik Halep kuvvetlerini büyük bir bozguna uğrattı. Daha sonra Haleb civarında bulunan Buza'a, Menbic ve 'Azaz gibi kaleleri ele geçiren Selâhaddin, böylece Haleb ile Musul'un irtibatını da kesmiş oldu. Selâhaddin bununla kuşatma altına alacağı Haleb'in kolayca teslim olacağını düşünüyordu. Nitekim Selâhaddin, 15 Zülhicce 571 / 25 Haziran 1176 tarihinde Haleb'i tekrar kuşattı. Eyyûbi sultanı ile başa çıkamayacaklarını anlayan Haleb âyanı, bir elçi göndererek sulh isteğinde bulundular. Selâhaddin'in de sulh istemesi sonucunda yapılan antlaşma gereği, taraflar eskiden sahip oldukları bölgelerde hâkimiyetlerini devam

tü'l-Haleb, III, s. 21-22 ; ibnü'l-Esir, el-Kâmil, Trc., XI, s. 334-336.

16- Ebü Şâme, Ravzateyn, I, s. 616-623 ; ibn-i Vâsıl, Müferricü'l-Kürûb, II, s. 25-29.

ettireceklerdi. Ayrıca Haçlılara karşı yapılacak savaşlar için kurulacak orduya Halebliler de asker gönderecekti (17).

Bu antlaşmanın bizi ilgilendiren en önemli yanı, taraflar arasında imza edilen bu antlaşmanın Musul Atabeyliği, Artukoğulları ve Selçuklu devleti gibi, bölge hükümdarları tarafından kabul ve tasdik edilmesidir. Ayrıca bu hükümdarlar yapılan sulh antlaşmasını hangi taraf bozacak olursa, ona karşı ittifak halinde cephe oluşturmayı da kabul ediyorlardı (18).

Eyyübi sultanı Halebliler ile barış sağladıktan sonra, bu mücadele sırasında Haleblilere yardımcı olarak kendisini sıkıntıya sokan Haçlı kontlukları ile İsmaililer üzerine de bir sindirme harekâtı yaptı. Şam ve Suriye'de kısmi de olsa bir otorite tesis eden Selâhaddin tekrar geri gelmek üzere Mısır'a döndü (19).

H.573 yılına kadar Mısır'da kalan ve bu süre zarfında da Kudüs'ün fethi ile ilgilenen Selâhaddin'in, Selçuklu devleti ile olan ilişkileri de işte bu tarihten sonra başlar.

17- Ebû Şâme, Ravzateyn, I, s. 260 - 261; ibnü'l-Adîm, Zübde-tü'l-Haleb, III, s. 23 - 30; el-Makrizî, es-Sülûk, I, s. 83-85; daha fazla bilgi için bkz. Hasan Sa'dâvî, Tarihü'l-Harbi'l-Misri, Kahire, 1957, s. 71 - 79 ve R. Şeşen, Selahaddin Devri, s.42 - 46.

18- R. Şeşen, Selahaddin Devri, s. 45.

19- Ebû Şâme, Ravzateyn, I, s. 253-259; ibnü'l-Esir, el-Kâmil, XI, s.429.

B - SELÇUKLU-EYYUBİ İLİŞKİLERİNİN BAŞLAMASI

a) Ra'bân Kalesi Buhranı

Selçuklu sultanı II. Kılıç Arslan'ın 1178 tarihinde Malatya'yı ele geçirerek Danışmendli Beyli'ğine son vermesi başta Artuklu hükümdarları olmak üzere bölgede hüküm süren diğer beylikleri endişeye sevketti. Bunlar derhal Selâhaddine birer elçi heyeti göndererek Eyyûbî tâbiyetini kabul ettiklerini bildirerek, Kılıç Arslan'ın tecavüzkâr tutumundan kendilerini korumasını istediler. Selâhaddin Eyyûbî, halefi ve efendisi olan Nureddin'in mirasına sahip çıkması sebebiyle zaten Kuzey - Suriye'ye doğru bir genişleme siyaseti takip etmekteydi. Bu sebeble karşısına çıkan bu fırsatı kaçırmayan Eyyûbî hükümdarı derhal Artuklu hükümdarlarının tâbiyet isteğini kabul etti.

Bu gelişmelerin ardından Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan, Selâhaddin'in Kudüs ve Şam bölgelerindeki meşguliyetinden istifade ederek, daha önce Nureddin Zengi'nin istila ettiği ve şimdi ise Selâhaddin'in idaresine geçen Selçuklu topraklarını ele geçirmek için harekete geçti (20). II. Kılıç Arslan, H.575 (1179)

20- İbn Vâsıl, Müferricü'l-Kürûb, I, s. 233 ; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, Trc., XI, s. 314-315 ; Aynı müellif, et-Târihu'l-Bâhir, s. 160-161; Babası I. Mesut'un (1107-1155) ölümü üzerine Selçuklu tahtına geçen Kılıçarslan'ın, taht mücadeleleri ve Danışmendli Yağıbasan ile uğraşmasını fırsat bilen Nureddin Zengi, Selçuklu sınırlarına tecavüzde bulunarak Kepsun, Behisni, Merziban, Maraş, Ayıntab Ra'bân gibi bazı Selçuklu kalelerini işgal etmişti. Kılıçarslan, o zaman gerçekleştirdiği bir dizi askeri hareket ve komşu devletlerle yaptığı ittifaklar neticesinde Nureddin'i sıkıştırarak

yılında Selâhaddin'e bir elçi göndererek Eyyûbi hâkimiyetinde bulunan Ra'bân ve Kepsun kalelerinin (21) kendisine ait olduğunu ve daha önce Nureddin Zengi tarafından haksız olarak işgal edildiğini ifadeyle bunların Selçuklulara iade edilmesini istedi. Ayrıca Nureddin'in oğlu el-Melikü's-Sâlih'in bu haksız durum karşısında duyarlı davranarak Ra'bân kalesinin Selçuklulara teslim edilmesini kabul ettiğini de bildiriyordu(22).

II. Kılıç Arslan'ın Ra'bân kalesini almak istemesinin sebepleri arasında, burasının Şam bölgesinin kuzeyinde Haleb ile Sumeysat şehirleri arasında olması ve Selçuklu topraklarında bulunan Fırat nehrine yakın bulunması başta gelir. Çünkü Selâhaddin'in Haleb'i ele geçirerek bölgede hâkimiyetini sağlamlaştırması ne derece önemliyse, Ra'bân kalesi de II. Kılıç Arslan için aynı önemi taşıyordu. Selçuklu sultanı eğer bu kaleyi ele geçirirse Eyyübilerin bölgedeki faaliyetlerini kontrol etme imkânını kazanacaktı. Bir diğer sebep olarak da Kılıç Arslan, Nureddin Zengi'nin oğlu Salih İsmail'in topraklarının kendisi ile Selâhaddin arasında bir tampon

onu istila ettiği beldeleri iade etmek zorunda bırakmıştı. Fakat iade edilen kalelerin içinde Ra'bân'ın olmadığı daha sonra cerayan eden bu hadise ile ortaya çıkmaktadır (Bkz. İbnü'l-Adîm, Zübdetü'l-Haleb, II, s. 337-338).

21- İbn Vâsıl, Müferricü'l-Kürûb, II, s. 79; Ebü'l-Fidâ, Ahbâru Beşer, III, s. 61 .

22- Ebü Şâme, Ravzateyn, II, s.9. ; Sıbt ,Mir'âtü'z-Zemân, I, s. 354; Ebü'l-Fidâ, Ahbâru Beşer, III, s. 61 ; İbn-i Kesîr, Kılıçarslan'ın ismini " Fır Arslan " olarak kaydeder (el-Bidâye ve'n-Nihâye, Kahire 1932, XII, s. 323); O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 212 ; C. Cahen, La Syrie du Nord a l'epoque des Croisades et la Principaute Franque d'Antioche, Paris, 1940, s. 420 ; Abdü'l-Mecîd Ebü'l-Fütûh, bazı kaynakların Selahaddin'in Ra'ban kalesinin teslimi hususunda Kılıçarslan'ın yaptığı bu teklifi makul karşılayarak kaleyi iade etmek istediğini kaydeder (el-Alakât Beyne Selâçıkatu'r-Rûm ve Eyyübiyyin, basılmamış Master Tezi, Kahire, Üniversitesi 1973, s. 269). Fakat biz taradığımız kaynaklarda böyle bir ifadeye rastlayamadık.

bölge oluşturmalarını istiyordu (23). Böylece O, Selâhaddin Eyyûbî'nin yapacağı saldırılara doğrudan hedef olmayacak ve hatta müdafaa için zaman bile kazanacaktı.

Selâhaddin Eyyûbî Selçuklu sultanının Ra'bân kalesinin teslimi hususundaki isteğini reddederek elçiyi geri çevirdi. Bunun üzerine büyük bir öfkeye kapılan Kılıç Arslan, 20 bin kişilik bir orduyla Ra'bân kalesini almak üzere harekete geçti. el-Melikü'n-Nâsır adına kalede nâib olarak bulunan Şemseddin b. el-Mukaddem (24), gönderdiği haberci vasıtasıyla Eyyûbî sultanına durumu bildirdi. Selçuklu kuvvetlerinin saldırısını Dımaşk yakınlarındaki Beytü'l-Ahzan kalesini kuşatmakla meşgul olduğu sırada haber alan Selâhaddin, derhal kardeşi Takıyyu'd-Din Ömer kumandasında, 800 kişilik bir süvâri birliği hazırlayarak Şemseddin b. el-Mukaddem'in idaresinde bulunan Ra'bân kalesine yardıma gönderdi. Yanında Eyyûbî emirlerinden Seyfeddin Ali b. Ahmed el-Maştûb olduğu halde emrindeki kuvvetlerle Ra'bân kalesine gelen Takıyyu'd-Din, burada 200 süvari ile kendisine katılan kale kumandanı Şemseddin b. el-Mukaddem ile beraber, Selçuklu ordusunu karşılamak üzere hareket etti. Gece yarısı Selçuklu ordusunun bulunduğu yere gelen Takıyyu'd-Din, onların dağınık bir vaziyette dinlenmekte olduğunu görerek, askerlerine saldırı emri verdi. Bu âni baskınla neye uğradığını şaşırıp gidenlerin çok sayıda olduğu korkusuna kapılan Selçuklu kuvvetleri, bütün ağırlıklarını bırakarak panik halinde kaçmaya başladı. Böylece Takıyyu'd-Din, yanındaki az bir kuvvetle H. 575 Muharrem / M. 1179 Haziran'ında Selçuklu ordusunu bozguna

23- İbn Vâsıl, Müferricü'l-Kürûb, II, s. 79.

24- Şemseddin Muhammed b. Abdi'l-Mâlik b. el-Mukaddem, Nuredin ve Selâhaddin devri büyük emirlerinden olup, Selâhaddin'in Suriye'de otorite tesis etmesinde büyük rol oynamıştır (Bkz. R. Şeşen, İmâdü'd-Din'deki Kayıtlar, s. 266/ haşiye 57).

uğratmış oldu (25). Fakat sayıları az olan Eyyûbi kuvvetleri Selçuklu ordusunu takip edemediği için kesin bir sonuç alamadı. İbn-i Kesir'den başka bütün kaynaklarda bu hadiseden sonra Ra'bân kalesi meselesinin ne şekilde halledildiğine dair açık bir bilgi yoktur. İbn-i Kesir ise Ra'bân Kalesi'nin Selâhaddin Eyyûbi'de kaldığını açık bir şekilde kaydeder (26). Nitekim , daha sonraki olayların cereyanına bakıldığında Kılıç Arslan'ın, Ra'bân kalesinin Eyyûbilerde kalmasını kabullendiği anlaşılmaktadır.

Eyyûbi hükümdarı Selâhaddin, Ra'bân zaferi ile ilgili olarak Musul veziri Mücahidü'd-Din Kaymaz'a gönderdiği mektup'ta " Kılıç Arslan'ın kafirlerle işbirliği yaparak İslâm beldelerine saldırdığını ve müslümanlara zarar verdiğini, bu sebeble müslüman bir sultanla istemiyerek savaşa girdiklerini ve netice de haksız olan II. Kılıç Arslan'ın yenildiğini" kaydediyordu (27).

Bu mağlubiyet II. Kılıç Arslan için bir durak olmadı. Onun şark sınırlarındaki genişleme isteği bu tarihten sonra da iki devlet arasında çeşitli çatışmaların çıkmasına sebebiyet verdi. Nitekim Ra'bân hadisesinin üzerin-

25- Ebû Sâme'nin hadiseyi anlatış tarzından bu olayın 574 Zülhicce / 1179 Mayıs ayında gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Ayrıca müellif, ilk önce Selçuklu ordusunun 20 bin olduğunu kaydederken, gece baskını esnasındaki aynı Selçuklu kuvvetlerinin sayısını 3 bin olarak verir (Ravzateyn, II, s.9-10). Bundan bozguna uğrayanların Selçuklu ordusunun öncü kuvvetleri olduğu anlaşılıyorsa da, böyle bir durum karşısında Selçuklu kumandanlarının asıl orduyu neden savaşa sokmadıkları ve neden kaçmayı tercih ettikleri sorusu aklı gelmektedir ki kaynaklarda buna cevap teşkil edecek açık bilgiye rastlayamadık; Sıbt, Mir'âtü'z-Zemân, I, s. 354; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, Trc, XI, s. 366; Ebu'l-Ferec, bu hadisenin 1180 yılında vuku bulduğunu kaydeder (Tarih, II, s. 425) ; Ebû'l-Fidâ, Ahbâru Beşer, III, s. 61; İbn-i Kesir, el-Bidâye, XII, s. 323; el-Makrizî ise bunu 575 / 1179-1180 yılı olayları arasında zikreder (es-Sülûk, I, s. 91).

26- İbn Kesir, el-Bidâye, XII, s. 323.

27- Bu mektup Selâhaddin adına bizzat İmâdü'd-Din tarafından kaleme alınmıştır (R. Şeşen, İmâdü'd-Din'deki Kayıtlar, s. 267).

den bir yıl geçmemiştir ki, ortaya çıkan bir başka hadise iki devleti tekrar karşı karşıya getirdi.

b) II. Kılıç Arslan - Nureddin Muhammed Anlaşmazlığı

Diyarbakır bölgesinde gücünü artırmak isteyen Hısn-ı Keyfâ Artuklu hükümdarı Nureddin Muhammed, Anadolu Selçuklu sultanı II. Kılıç Arslan'ın kızı Selçuk Hatun ile evlenmiş, Selçuklu sultanı da düğün esnasında kızının çeyizi olarak bazı Selçuklu kalelerini Artuklu hükümdarına hediye olarak vermişti.

H. 576 / M. 1180 yılında kızından aldığı bir haber, II. Kılıç Arslan'ın büyük bir öfkeye kapılmasına sebep oldu. Damadı Hısn-ı Keyfâ Artuklu hükümdarı Nureddin Muhammed, kaynakların ifadesiyle güzelliği dillere destan olan karısı Selçuka Hâtun'u terkederek şarkıcı bir kadınla gönül ilişkisine girmişti. Hısn-ı Keyfâ Artuklu hükümdarının bir şarkıcı kadına aşık olması ve karısı Selçuk Hatuna karşı kötü muamelede bulunması sebebiyle, kayınpederi II. Kılıç Arslan önce damadını bu ahlaksızca tutuma bir son vermesi için tehdit etti. Fakat Artuklu hükümdarının tavrında her hangi bir değişiklik olmayınca, ordusuyla onun topraklarına yürümeye karar verdi. Rahatı kaçan Hısn-ı Keyfâ Artuklu hükümdarı Nureddin Muhammed, uzun zamandan beri tâbiyetini kabul ettiği Eyyübî Sultanı Selâhaddin'e başvurarak, ondan Selçuklu sultanına karşı kendisini korumasını istedi (28).

Selâhaddin ile Nureddin Muhammed aralarında H. 572 Muharrem / M. 1176 Temmuz ayının sonlarına doğru bir ittifak ve yardımlaşma antlaşması imzalamışlardı (29). Bu

28- Sıbt, Mir'âtü'z-Zemân, I, s. 360; ibnü'l-Esir, el-Kâmil, Trc. XI, s. 370; Ebü'l-Ferec, Tarih, II, s. 426.

29- ibnü'l-Adım, daha 570 / 1174 - 1175 yılında Hısn-ı Keyfâ

antlaşmanın imza sebeplerinden birisi de, Artuklu hükümdarı Nureddin'in aynı yıl bir elçi heyeti ile Selâhaddin'e gönderdiği bazı hediyelerin yolda Haçlılar tarafından ele geçirilmesi olmuştu (30). Bu antlaşma ile Halep ve Diyarbakır bölgeleri arasındaki ulaşım yollarının güvenliği sağladığı gibi, iki devlete ortak düşmanlar karşısında da karşılıklı yardımlaşma imkanı sağlıyordu.

Böyle bir antlaşmanın her iki taraf için de büyük yarar sağladığı muhakkaktır. Hısn-ı Keyfa Artuklu hükümdarı Nureddin Muhammed için Selâhaddin Eyyûbî'nin desteğini ve himâyesini kazanmak, Ona siyasi istikrardan mahrum olan Güney-Doğu Anadolu bölgesinde bir nebze de olsa rahatlama imkânı sağlayacaktır. Özellikle Türkiye Selçuklu sultanı II. Kılıç Arslan'ın gözünü şark sınırlarına çevirdiği bir zamanda Eyyûbîlerin desteğini kazanmak, Nureddin Muhammed için büyük bir kazanç olmuştur. Nitekim cereyan eden son hadise de bunu doğrulamaktadır. Selâhaddin Eyyûbî açısından bu antlaşma ise; devletin Kuzey-Suriye bölgelerinin istikrârının sağlanması ve güçlü komşu Türkiye Selçuklularına karşı Eyyûbîlere bağlı tampon bir bölge oluşturulması önemini taşımaktaydı.

Bu antlaşmaya istinâden Selâhaddin Eyyûbî, II. Kılıç Arslan'a bir mektup göndererek, ondan Hısn-ı Keyfâ Artuklu ülkesine karşı yapacağı seferden vazgeçmesini ve Nureddin Muhammed'i affetmesini istedi. Selçuklu sultanı ise cevâbî mektubunda Nureddin'in ahlaksızlığından bahisle; " sen, onunla benim aramda hakemsin. O, elb-

Artuklu hükümdarı Nureddin Kara Arslan'ın Eyyûbî hakimiyetini tanıdığını ve Selâhaddin'in oğullarından el-Adil'in, Nureddin'e Hil'at giydirdiğini kaydeder (Zübdetü'l-Haleb, III, s. 79-80).

30- Ebû Şâme, bu antlaşma ile ilgili olarak " Diyarbakır ahâlisî ve yollarının selâmeti için tarafların birbirlerine yardımlarını sağlamak için karşılıklı ahidnâmeler yazıldı " kaydını verir (Ravzateyn, I, s. 261).

ette üzerindeki borcu ödemelidir. Ben ona kızımı verirken beldelerimin bir kısmını da çeyiz olarak verdim. Eğer şartımı kabul etmezse ona verdiğim yerleri iade etsin. Benden korunabilmesi için bu kalelerden vazgeçsin " diyordu. II. Kılıç Arslan'ın bu uzlaşmaz ısrarı karşısında Eyyûbî Sultanı Selâhaddin, ona gönderdiği mektupta bu defa kesin tavrını ortaya koyarak, " Nureddin Muhammed ile bizim aramızda ahid var. Ona saldırmana asla müsaade etmeyiz. Onu affedersen iyilik yapmış olursun. Şayet üzerine yürüyecek olursan bizde ahdimizi yerine getirmek ve ona yardım etmek üzere harekete geçeriz." diye cevap verdi (31).

Esasen Selâhaddin, yukarıda da söylediğimiz gibi bu yardım talebini biraz da gücünü Fırat üzerinden doğuya kaydırmak istediğinden ciddiye almıştı. Ayrıca el-Cezire'deki hükümdarların Nureddin Muhammed dışında kendisine karşı birleştiği haberlerini de alan Selâhaddin, Anadolu'ya sefer yapmaya karar verdi. Böylece O, bir taşla iki kuş vurmuş olacaktı. Şöyle ki; Hısn-ı Keyfa Artuklu hükümdarı Nureddin Muhammed'e yardım ederek, hem Nureddin ile arasındaki ittifakı güçlendirecek hem de, Türkiye Selçuklu sultanı II. Kılıç Arslan'ın şark bölgeleri üzerindeki yayılma isteğini engellemiş olacaktı.

Bu sebeple derhal Franklar ile bir anlaşma yaparak ülkesini emniyete alan Eyyûbî sultanı, kuvvetlerini toplayarak Anadolu'ya girdi. Önce Tell-i Başir'e, oradan Ra'bân'a gelerek Göksu nehri (32) kıyısında karargâh kurdu. Burada kuvvetleri ile Eyyûbî sultanına katılan

31- R. Şeşen, *İmâdü'd-Din'deki Kayıtlar*, s. 268-269; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, Trc. XI, s. 371 ; Ebû'l-Ferec, *Tarih*, II, s. 425-426; O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 211-212.

32- Fırat nehrinin kollarından birisidir. Bugün Adıyaman vilayeti içerisinde yer alan bu nehir Aksu adıyla anılmaktadır.

Hısn-ı Keyfâ Artuklu hükümdarı Nureddin ve kardeşi İmâdüddin Ebûbekir'e, Selâhaddin ve etrafındaki devlet ricali büyük izzet ve ikramda bulundular (33). Bu hadise daha sonraları Hısn-ı Keyfâ Artukluları ile Eyyûbiler arasında uzun süre devam edecek olan bir dostluğun da başlangıcı olacaktır.

Selâhaddin'in karşısında kuvvetleri oldukça az olan Selçuklu Sultanı Kılıç Arslan, durumun vehâmetini anladığından, bir taraftan savaş hazırlıklarını sürdürürken, diğer taraftan da veziri İhtiyar'üd-Din Hasan b. Afras'ı Eyyûbi sultanına göndererek barış yolları aramaya başladı. Vezir İhtiyar'üd-Din Hasan, Selâhaddin'in huzuruna gelerek, böyle basit bir mesele yüzünden mücahid bir sultanın Haçlılar ile mücadeleyi bırakıp da müslümanlar üzerine sefere çıkmasının yakışsız olduğunu ve bundan dolayı Allah katında mesul tutulacağını, aslında Kılıç Arslan'ın kızının haklarını korumanın Eyyûbi sultanına ait olduğunu ifadeyle Selâhaddin'in manevi duygularını tahrik ederek onu sulha ikna etti. Bunun üzerine Selâhaddin, Nureddin'in hatalı olduğunu kabul ediyor, fakat kendisine sığınan birisini şimdi yalnız bırakmasının kendisi gibi bir sultana yakışmayacağını ifade ediyordu. Ayrıca Selâhaddin bu meselenin tarafların aralarında halletmelerini bildirerek aradan çekildi (34). Vezir, ayrıca Hısn-ı Keyfâ Artuklu hükümdarı ile de görüşerek ona, şarkıcı kadını yanından uzaklaştırmasını aksi takdirde Selâhaddin'in de kendisinden yardım elini çekeceğini bildirdi. Bunun üzerine güvendiği müttefikinin

33- R. Şeşen, İmâdu'd-Din'deki Kayıtlar, s. 269; Ebû Şâme, bu olayı H. 576 yılı olaylarının başında zikrederken hangi ay olduğunu zikretmez (Ravzateyn, II, s. 16) ; Sıbt, Mir'âtü'z-Zemân, I, s. 360; Ebû'l-Ferec, Tarih, II, s.426.

34- R. Şeşen, İmâdu'd-Din'deki Kayıtlar, s. 270 ; Sıbt, Mir'âtü'z-Zemân, I, s. 360; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, trc. XI, s. 371-372; O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 212.

de kendisinden yüz çevirmek üzere olduğunu anlayan Nured-din Muhammed, Selçuklu elçisi Vezir ihtiyarü'd-Din Hasan'ın ileri sürdüğü şartları kabul etmek mecburiyetinde kaldı. Eyyûbî sultanı Selâhaddin ile Hısn-ı Keyfâ Artuklu hükümdarı Nureddin Muhammed orduları ile ülkelerine döndüler (H. 576 / M. 1180) (35). İki tarafın son anda sıcak savaşın eşiğinden dönmesiyle işler şimdilik zorâki de olsa tatlıya bağlandı.

Bu olay Türkiye Selçukluları ile Eyyûbîler arasında geçici bir yakınlaşmaya sebep oldu. Nitekim iki hükümdar bir süre sonra aralarında bir dostluk anlaşması imzaladılar (36). Bu sulh ve ittifak antlaşması kısa zamanda meyvesini verdi. İki hükümdar H. 576 Cemaziyevvel / M. 1180 Eylül - Ekim ayında ortak düşmanları olan Çukurova Ermeni krallığına karşı birlikte ortak bir askerî harekât düzenlediler.

c) Ermeni Krallığına Karşı Selçuklu - Eyyûbî Ortak Askerî Harekâtı

Ermeni Kralı Mleh (- 1175), İslâm devletlerine

35- R. Şeşen, İmâdü'd-Din'deki Kayıtlar, s. 268-270 ; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, XI, s. 464-466 ; Ebû'l-Ferec, Tarih, C. II, s. 425-426 ; İbn-i Kesir, el-Bidâye, XII, s. 326 ; el-Makrizî, es-Sülûk, I, s. 93 ; O. Turan, Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, İstanbul, 1973, s. 168 - 169 ; R. Ataoğlu, Hısn-ı Keyfâ Artuklu Devleti, Ankara, 1989 (Basılmamış Doktora Tezi), s. 101-103 . Nahcevanî, bu olaydan kısa bir süre sonra Nureddin'den ayrılan Selçuk Hatun'un daha sonra Abbasi Halifesi en-Nâsir Lidinillah (1180 - 1225) ile evlendiği ve Halifenin nikahı altında Bağdad'da vefat ettiğini kaydeder (Hinduşah Nahcevanî, Tecaribü's-Selef, s. , 1934 Tahran); R. Şeşen ise künyesini Selçukâ Hatun bint Kılıçarslan b. Mesut olarak verdiği bu kadının 584 / 1188 yılında Hısn-ı Keyfâ'da vefat ettiğine kaynaklara istinaden işaret eder (İmâdü'd-Din'deki Kayıtlar, s. 268/ hasiye 61).

36- Ebû Şâme, Ravzateyn, II, s. 16 ; İbn Vâsıl, Müferricü'l-Kürûb, II, s. 99-100.

karşı gayet tedbirli hareket ediyor ve onların haklarına herhangi bir tecavüzde bulunmuyordu. Hatta Mleh Nureddin Zengi'nin tâbiyetini dahi kabul ederek onun himâyesine girmişti. Fakat Mleh'in 1175 yılında öldürülmesi ile yerine geçen III. Rupen (1178-1187), Suriye'deki Haçlılardan da yardım alarak İslâm devletlerine karşı tecavüz akınlarına başladı. Rupen, Kılıç Arslan'ın Miryakefalon'da Bizans ordusunu ağır bir yenilgiye uğratmasını fırsat bilerek, Bizans'a ait Adana ve Misis şehirlerine saldırdı. Bununla da yetinmeyen Ermeni kralı Rupen, bu başarıların verdiği zafer sarhoşluğu ile daha sonra da Selçuklu arazisinde yağma ve tahrib akınlarına başladı. Ayrıca Çukurova bölgesinde sürülerini otlatmak hususunda eski Ermeni kralı Mleh ile bir anlaşma yapmış olan göçebe Türkmenlere de saldıran III. Rupen, Türkmenlerden pek çok esir ve ganimet ele geçirdi (37).

Bu durum karşısında Ermeniler üzerine bir sefer hazırlığına başlayan Selçuklu sultanı II. Kılıç Arslan, Selâhaddin Eyyûbî'ye de bir haber göndererek bu sefer için yardım kuvvetleri göndermesini istedi (38). Böylece daha önce yapılan anlaşma da tatbik sahasına konulmuş oluyor ve iki müslüman devlet, gayr-ı müslim bir devlet karşısında ittifak halinde hareket etme imkânını buluyorlardı.

Selçuklu sultanı kuzeyden Ermeni topraklarına girerken, Selâhaddin Eyyûbî de Güneyden Karahisar ve Göksu

37- O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 212-213 ; R. Şeşen, Selahaddin Devri, s. 62.

38- Ebû Şâme, Ravzateyn, II, s. 17; İbn-i Şeddâd, Nevâdiru's-Sultâniye, s. 43 - 54 ; İbn-i Vâsıl, Müferricü'l-Kürûb, II, s. 100 ; el-Makrizî, es-Sülûk, I, s. 70 ; Sıbt İbnü'l-Cevzi, İbnü'l-Esir ve Ebû'l-Ferec, bu seferi sadece Eyyûbî sultanının gerçekleştirdiğini ifadeyle Selçukluların bu sefere iştirak etmelerinden hiç bahsetmezler (Mir'âtü'z-Zemân, I, s. 360-361; el-Kâmil, XI, s. 466 ; Tarih, II, s. 426); İbn-i Tagrıbirdî, en-Nücûm, VI, s. 27.

nehriini geçerek Ermeni topraklarına girdi. iki ateş arasında kalan ve mukâvemet edemeyeceğini anlayan III. Rupun, barış isteğinde bulundu. H. 10 Cemaziyelevvel 576 M. 3 Ekim 1180'de yapılan sulh antlaşması gereğince Ermeni kralı elindeki Türkmen esirleri bıraktığı gibi, yüklü miktarda da savaş tazminatı ödemek durumunda kalıyordu. Ermeni meselesini bu şekilde halleden her iki hükümdar da yanlarında orduları olduğu halde ülkelerine döndüler (39).

Selâhaddin Eyyûbî ile II. Kılıç Arslan arasında cerayan eden bu ortak harekâttan sonra, her iki hükümdar da islâm düşmanlarına karşı ittifak halinde hareket edilirse başarılı olunacağını anlamış oldular. Nitekim, Selçuklu devleti, Eyyübîler, Musul ve el-Cezire emirleri arasında H. 576 Cemaziyelevvel / M. 1180 tarihinde, islâm düşmanlarına karşı bir ittifak anlaşması imzalandı (40).

Bir süre dostça devam eden bu durum M. 578 / M. 1182 Mayısında, Selâhaddin Eyyûbînin Kuzey - Suriye ve Doğu Anadolu'da, Hısn-ı Keyfâ Artuklu hükümdarı Nureddin Muhammed ve Harran hâkimi Muzafferü'd-Din Gökbörü ile birlikte Kuzey-Suriye ve Doğu - Anadolu bölgelerinde siyasi faaliyetlerde bulunması sebebiyle tekrar alevlendi. Selâhaddin Eyyûbî, Suriye'de istikrârı sağlamak için

39- R. Şeşen, imâdu'd-Din'deki Kayıtlar, s. 271 ; Ebû Şâme, bu sefer tarihini 576 yılı 10 Cemaziyelevvel olarak verir (Ravzateyn, II, s. 16-17) ; Ebû'l-Ferec, Tarih, II, s. 426 ; ibn-i Kesir, Selçuklu - Eyyûbî ittifakından bahsetmeksizin, seferin sadece Selâhaddin tarafından gerçekleştirildiğini kaydeder (el-Bidâye, XII, s. 326) ; el-Makrizî, es-Sülûk, I, s. 93 - 94 ; ibn-i Tagrıbirdî, en-Nücûm, VI, s. 28 ; O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 213 ; R. Şeşen, Selâhaddin Devri, s. 62 ; H. Sa'dâvi, Ermeni seferinin sonucunda imzalanan antlaşmaya bölge hükümdarlarının da - Musul, Erbil, Mardin, Hısn-ı Keyfâ vs. - katıldığını ifade eder (Tarihu'l-Harbi'l-Mısri, s. 122-123).

40- ibn-i Şeddâd, en-Nevâdiru's-Sultaniye, s. 54 ; ibn-i Tagrıbirdî, en-Nücûm, VI, 2. 28 ; Abdü'l-Mecid Ebû'l-Fütûh, el-Alakât Beyn Selâçıka, s.276.

bu bölgelerde otoritesini kurmak mecburiyetinde olduğuna inanıyordu. Buna karşı Kılıç Arslan'da Anadolu birliğini sağlamak için aynı gerekçelerle bölgede hak iddia ediyordu. Hatta II. Kılıç Arslan, Bizanslılara karşı kazandığı zaferleri bildirmek için , hususi dostluğunu kazandığı Malatya patriği meşhur tarihçi Süryani Mihael'e 1185 yılında bir mektup göndermişti. Bu mektupta Kılıç Arslan'ın, kendisini Kapadokya, Suriye ve Ermenistan'ın büyük sultanı diye nitelemesi onun Kuzey-Suriye ve Doğu-Anadolu konusunda nasıl duyarlı olduğuna bir açıklık getirir (41).

d) Haleb Hâkimi el-Melikü's-Sâlih İsmail'in Ölümü Üzerine Gelişen Olaylar

H. 576 Şaban ayında Ermeni seferinden dönerek Mısır'a ulaşan Eyyûbî sultanı, burada bir süre dinlenmeye çekildi. H. 577 yılı Şaban / M. 1181 Kasım-Aralık ayının sonlarına doğru Mısır'a ulaşan bir haberci, Nuredin Zengî'nin oğlu es-Salih İsmail'in öldüğü ve amcasının oğlu İzzeddin Mes'ûd'un kendi yerine Haleb hükümdarı olmasını vasiyet ettiğine dair bir haber getirdi (42). Bu haber üzerine Suriye'de sağlamaya çalıştığı birliğin bozulma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığını düşünen Selâhaddin Eyyûbî, olaylara müdahale etmesi gerektiğini düşündü. Fakat Mısır'da bulunması süratli gelişen olaylara anında müdahale etmesine mani oldu. Bununla birlikte O, İzzeddin Mes'ûd'a verilen Haleb

41- Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 214-215.

42- Ebû Şâme, es-Salih İsmail'in öldüğü zaman henüz 20 yaşına baliğ olmadığını kaydeder (Ravzateyn, II, s. 21). Buna göre Babasının ölümünde 11 yaşında olan es-Salih İsmail yaklaşık 9 yıl saltanat sürmüştür ; Sibt, Mir'âtü'z-Zemân, I, s. 366; C. Cahen, La Syrie du Nord, s. 420-421.

üzerinde hak iddia etmeye de devam etti. Öncelikle bu talebini siyasî manevralarla elde etmek isteyen Selâhaddin bu sebeble Bağdat Abbasi hilâfetine bir elçi göndererek, Haleb'in Musul hükümdarı İzzeddin Mes'ûd'a verilmesi gerektiğini, çünkü Musulluların Müslümanlara karşı Franklar ve İsmaililer ile işbirliği yaptıklarını ifade ederek, böyle bir durum karşısında, bölgede savaş rüzgarlarının eseceğini ve siyasî istikrarın bozulacağını, bunun ise Kudüs'ün fethinin gecikmesine sebep olacağını bildirdi (43).

Bu zamanda Türkiye Selçuklu devletinin bir vasalı durumunda olan Musul hükümdarı İzzeddin Mes'ûd, Haleb'e gelerek vasiyet gereği şehri teslim aldı. Fakat O, Eyyûbi sultanının böyle bir vasiyeti kabule asla yanaşmayacağını ve er geç Haleb'i ele geçirmek için harekete geçeceğini düşünüyordu. Selâhaddin'e karşı hem Musul'u hem de Haleb'i aynı anda müdafaa etmek hayli zor olacaktı. Hatta bu sırada Haleb ile birlikte Musul'un da elden çıkma ihtimali uzak değildi. Bütün bu ihtimalleri göz önünde bulunduran İzzeddin Mes'ûd, böyle bir felâkete uğramamak için, kardeşi İmadeddin Zengi ile bir nevi değiş tokuş yaparak, Haleb'i verdi karşılığında ise Sincar'ı aldı (44). Böylece İzzeddin Mes'ûd, kendisini garanti altına almış, buna karşılık Selâhaddin ile kardeşi İmadeddin Zengi'yi karşı karşıya getirmiş oluyordu.

Halep üzerine yapacağı sefer için Abbasi Halifesi'nden de onay alan Selâhaddin H. 578 yılı / M. Haziran

43- Ebû Şâme, Ravzateyn, II, s. 23; Ebû'l-Ferec, Tarih, II, s.427 ; R. Şeşen, Selâhaddin Devri, s. 47-48.

44- Ebû Şâme, Ravzateyn, II, s. 22 ; İbn Şeddâd, Nevâdiru's-Sultâniye, s. 55-56; İbnü'l-Ësir, el-Kâmil, XI, s. 482-483; İbnü'l-Adîm, Zübdetü'l-Haleb, III, s. 41-42 ; Ebû'l-Ferec, Tarih, II, s.428; S. Runciman, Haçlı Seferleri, II, s. 362 - 363.

1182 başlarında Mısır'dan hareket etti (45). Haleb'i ne pahasına olursa olsun almaya kararlı olan Eyyûbî sultanı bunun çok zor olacağıının da farkındaydı. Ne var ki, Selâhaddin Şam bölgesine geldiği zaman hiç ummadığı bir süprizle karşılaştı. Hısn-ı Keyfâ Artuklu hükümdarı Nureddin Muhammed ile Musul hakimi İzzeddin Mes'ûd'a tâbî olan Harrân sahibi Muzafferü'd-Din Gökbörü Selâhaddin Eyyûbî'nin huzuruna gelerek arz-ı tâbiyette buldukları gibi, Onu Musul üzerine sefer yapma hususunda da teşvik ettiler (46). Musul'un zaptı gibi bir teklifi daha cazip-bulan Selâhaddin, Halep meselesini daha sonraya bırakarak Musul üzerine yürüdü. Recep ayının başlarında (Kasım 1182) Musul'u kuşatan Eyyûbî sultanı, çok iyi tahkim edilmiş olması sebebiyle şehri ele geçirmeye muvaffak olamadı. Bu esnada Musul hakimi İzzeddin Mes'ûd Abbasi halifesine Selâhaddin'i şikayet ederek barış sağlanması için Halifenin yardımcı olmasını istemişti. Bu istek üzerine Abbasi Halife'sinin gönderdiği elçiler kuşatma sırasında gelerek Selâhaddin'den kuşatmayı kaldırmalarını istediler. Zaten kuşatmanın uzaması sebebiyle amacına ulaşamayan Selâhaddin için bu bir fırsat oldu. Kuşatmayı kaldıran Selâhaddin ordusuyla derhal Sincar üzerine yürüdü. Kısa süren bir kuşatmadan sonra H. 578 Ramazan / M. Aralık-Ocak 1182 ayında şehri ele geçirdi (47). Sincar'ın fethi Selâhaddin Eyyûbî'ye el-Cezire bölgesine mutlak hâkimiyet imkânını kazandırdı.

45- Ebû Şâme, Ravzateyn, II, s. 23 ; ibn-i Vâsıl, Müferricü'l-Kürûb, II, s. 112; Sıbt, Mir'âtü'z-Zemân, I, s. 367.

46- Ebû Şâme, Ravzateyn, II, s. 30; ibnü'l-Esir, Muzafferü'd-Din Gökbörü'nin Halep seferinden önce Selâhaddin'e bir mektup göndererek, onu Musul üzerine bir sefer yapmaya teşvik ettiğini kaydeden (el-Kâmil, XI, s. 482-483).

47- R. Şeşen, imâdü'd-Din'deki Kayıtlar, s. 272-282; Ebû Şâme, Ravzateyn, II, s. 30-32; ibnü'l-Esir, el-Kâmil, XI, s. 482 - 483; Ebü'l-Ferec, Tarih, II, s. 429 - 430; el-Makrizî, es-Sülûk, I/I, s. 114 - 115; A. Ebü'l-Futûh, el-Alâkât Beyne Selâçıka, s. 277-278.

Eyyûbî sultanının el-Cezîre bölgesindeki faaliyetleri ve arkasından da Sincar'ı ele geçirmesiyle bölge hâkimleri ittifak halinde harekete geçtiler. Musul hâkimi İzzeddîn Mes'ûd b. Mevdûd, Ahlat hükümdarı Şah-Ermen Zâhireddîn Sokman ve Mardin Artuklu hükümdarı Kutbeddîn İlgazi'den oluşan müttefik kuvvetler, Selâhaddîn Eyyûbî karşısında tutunamıyarak hemen dağıldılar. Selâhaddîn, H. 4 Muharrem 579 / M. 29 Nisan 1183 tarihinde ele geçirdiği Amid şehrini, kendisine bağlılığını her fırsatta ortaya koyan Hısn-ı Keyfâ Artuklu hükümdarı Nureddîn Muhammed b. Kara Arslan'a verdi. Kaynaklar, sultanın daha önce Amid'i ele geçirirse Nureddîn Muhammed'e vereceğini vadeddiğini kaydederler. Fakat teslimi sırasında yağma yapılmadığı için şehir mal ve mülk ile dolu idi. Selâhaddîn'e yakın olanlar, sultana şehri yağma etmeyi teklif ettilerse de, Eyyûbî sultanı bunu reddederek şehirden sadece 1.000.040 cilt kitaptan oluşan kütüphaneyi almakla yetindi. Yine kaynaklar Eyyûbî hükümdarının bu kütüphaneyi veziri Kadı el-Fazıl'a hediye ettiğini kaydederler. Amid'in elinden çıktığını gören Mardin Artuklu hükümdarı İlgazi, daha fazla zarara uğramamak için Eyyûbî sultanına tâbiyetini arz etmek mecburiyetinde kaldı (48).

Ataoğlu, bu devirde Hısn-ı Keyfâ Artuklularının bölgede Mardin Artuklularına nazaran daha nüfuzlu hale geldiklerini, bunda onların Eyyûbî sultanı Selâhaddîn'i metbû olarak tanımalarının önemli rolü olduğunu ifade ederek, Zengilerden kurtulup Eyyûbî sultanının himayesine giren Hısn-ı Keyfâ Artuklularının diğer Artuklularla beraber el-Cezîre bölgesinde ağırlıklarını da kaybet-

48- R. Şeşen, *İmâdu'd-Din'deki Kayıtlar*, s. 293-303; Ebû Şâme, *Ravzateyn*, II, s. 39; Sıbt, *Amid'in fetih tarihini 11 Muharrem / 6 Mayıs olarak verir (Mir'âtü'z-Zemân, I, s. 375)*; Ebû'l-Ferec, *Tarih*, II, s. 430-431; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XII, s. 334; İbn-i Tagribirdî, *en-Nücûm*, VI, s. 94; R. Şeşen, *Selâhaddîn Devri*, s. 48-49; Runciman, *Haçlı Seferleri*, II, s. 363.

miş oldukları gerçeğini ortaya koyar (49).

Selâhaddîn Eyyûbî, Amid'in zaptından sonra hareket yönünü Nureddîn Zengî'ye devlet merkezi görevini yapmış olan Haleb üzerine çevirdi. Önce yolu üzerindeki Tell-i Hâlid ile daha yukarıda Ayntâb'ı ele geçiren Selâhaddîn, h. 579 Muharrem / M. 1183 Mayıs ayında Haleb'i kuşattı. Eyyûbî sultanına karşı koyamayacağını anlayan İmâdeddîn Zengî, şehirde yaşanan kıtlık sebebiyle Haleb'in eninde sonunda elinden çıkacağını biliyordu. Bu sebeble ordu kumandanı Hüsameddîn Toman el-Yârûkî'yi Selâhaddîn Eyyûbî'ye gönderen İmadü'd-Din, Haleb karşılığında Sincar'ın kendisine verilmesi şartıyla anlaşma talebinde bulundu (50). Bu teklifi memnuniyetle kabul eden Eyyûbî sultanı, Haleb karşılığında Sincar, Habur, Nusaybin ve Serûc'u İmadü'd-Din Zengî'ye vererek 12 Haziran 1183 tarihinde sulh anlaşmasını imzaladı. Haleb'in hemen akabinde Harim'i de ele geçiren Selâhaddîn, böylece Suriye bölgesindeki hâkimiyetini perçinlediği gibi kendisine Kudüs'ün fethi yolunu da açmış oluyordu.

Ebu'l-Ferec, kardeşi Tacü'l-Mülk Böri'nin ölümü karşılığında da olsa Haleb'i ele geçiren Selâhaddîn'in, " ben Nureddîn'in devleti içerisinde sadece Haleb'i ele geçirmek istiyordum ona da ulaştım. Bundan sonra saltanatım tamam oldu." dediğini kaydederek, Selâhaddîn'in asıl gayesinin Nureddîn Zengî'nin siyasi mirasına sahip olmak olduğunu doğrular (51).

Selâhaddîn Suriye'de istikrarı sağladıktan sonra

49- R. Ataoğlu, Hısn-ı Keyfâ Artuklu Devleti, s. 113.

50- R. Şeşen, İmadü'd-Din'deki Kayıtlar, s. 308-311; Ebû Şâme, Ravzateyn, II, s. 42; R. Şeşen, Selâhaddîn Devri, s. 49.

51- Ebû'l-Ferec, Tarih, II, s. 432-433.

asıl hedefi olan Kudüs üzerine yürüme hazırlıklarına başladı. Fakat bu sırada Musul tarafında ortaya çıkan bazı gelişmeler Eyyûbî sultanının sefer yönünü tekrar Musul üzerine çevirmesine sebep oldu.

H. 579 Cemaziyevvel / M. 1183 Eylül ayında Musul hakimi İzzeddin Mes'ûd'un kendi nâibi olan Mücâhidüddin Kaymaz'ı azl ederek hapse atması üzerine, Musula bağlı diğer naibler korkuya kapıldılar. Başta Erbil, Cizre ve Tikrit naibleri olmak üzere hayatlarından endişe duyan naibler, Selâhaddin Eyyûbiye haber göndererek İzzeddin Mes'ûd'un kendilerini koruması şartıyla ona tâbi olacaklarını bildirdiler (52). Bunun üzerine Selâhaddin ile bu naibler arasında bir ittifak ve yardım anlaşması yapıldı. Musul hakimi İzzeddin Mes'ûd ise aleyhine gelişen bu durum karşısında korkuya kapılarak derhal Musul başkadısı Muhyiddin el-Şehrezûrî'yi Mısır'a göndererek anlaşma isteğinde bulduysa da, gönderdiği elçi heyeti anlaşma yapmakta başarılı olamadı. anlaşma görüşmelerinin devam ettiği sıralarda Musul kuvvetlerinin Selâhaddin'den himaye isteyen Erbil naibliğine saldırımları üzerine Eyyûbî sultanı Musul'a karşı harekete geçti. Selâhaddin'in Musul üzerine yürümesinin asıl sebebi daha başka idi. Selâhaddin ile anlaşma sağlayamayan Musul hakimi İzzeddin Mes'ûd, Azerbaycan Atabeyi Pehlivan'a bir elçi göndererek Eyyûbî sultanına karşı ondan yardım ve ittifak talebinde bulundu. Selâhaddin kendisine karşı kurulan bu ittifaktan rahatsız olmuş ve bölgedeki diğer devletlerin de bu ittifaka dahil olacağı ihtimalini gözönüne alarak ister istemez bir endişeye kapılmıştı. Eyyûbî sultanı bu sebeble ittifakın genişlemesine meydan vermeden harekete geçerek, H. 581 yılı Rebiü'l-Evvel / M. Mayıs 1185 ayı başlarında Musul'u kuşatma altına aldı. Mevsimin çok sıcak olması sebebiyle kuşatma gerektiği

52- Ebû Şâme, Ravzateyn, II, s. 60 - 61; R. Şeşen, Selâhaddin Devri, s. 42 - 44.

gibi yapılamıyordu. Bu sırada Ahlat sahibi Sokman'ın ölüm haberini alan Selâhaddin, zaten başarılı olmayan kuşatmayı kaldırarak ele geçirme hevesiyle Ahlat üzerine yürüdü. Yolu üzerinde bulunan Meyyafarikin'in alınmasını seferin emniyeti açısından gerekli gören Eyyûbî sultanı kaleyi kuşatı. Fakat kuşatmanın uzun sürmesi sebebiyle Ahlat'ta süpriz gelişmeler olmuş ve şehri ele geçirme fırsatı kaçırılmıştı (53).

Eyyûbî sultanının ülkesinin güneydoğu sınırlarına yakın yerlerde faaliyette bulunması ve müttefikleri üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışması Selçuklu sultanı II. Kılıç Arslan'ı endişelendirmişti. Bu sebeble Kılıç Arslan H. 581 yılı Rebiulevvel / M. 1185 Mayıs ayında Selâhaddin Eyyûbî'ye bir elçi göndererek Musul, Ahlat, Meyyafarikin ve civarındaki hükümdarların kendisine tâbi olduğunu bu sebeble buralarda gerçekleştirdiği askerî harekâta son vermesini aksi takdirde ordusu ile karşı harekâta geçeceğini bildirdi (54). Fakat Kılıç Arslan, ülkesini 11 oğlu arasında paylaşırması Selçuklu devleti içerisinde bir fetret devrini başlatmıştı. Bu durumun farkında olan Selâhaddin Eyyûbî, Selçuklu sultanının bu tehdidine kulak asmadı. Nitekim II. Kılıç Arslan da, içine düştüğü çökmez durum neticesinde Eyyûbî sultanının bu askerî hareketine karşılık veremedi.

II. Kılıç Arslan'ın bu tehdidi, Selçuklu devletinin içine düştüğü durumu yakından takip eden Eyyûbî sultanı üzerinde fazla etkili olmadığı gibi, Selâhaddin Ahlat dönüşü tekrar Musul'u kuşatmaya aldı. Tâbi olduğu Selçuk-

53- Ebû Şâme, Ravzateyn, II, s. 63; Sıbt, Mir'âtü'z-Zemân, I, s. 383 - 384; R. Şeşen, Selâhaddin Devri, s. 47-52.

54- İbn Şeddâd, Nevâdiru's-Sultaniye, s. 68; Ebû Şâme, Ravzateyn, II, s. 61; İbn Vâsıl, Müferricü'l-Kürûb, II, s. 165 - 166; el-Makrizî, es - Sülûk, I, s. 114 ; S. Runciman, Haçlı Seferleri, II, s. 373.

lu devletinin bir kaos ortamına düştüğüne ve kendisine yardımcı olamayacağını gören ve durumun vehametini anlıyan Musul hükümdarı İzzeddin Mes'ûd derhal Selâhaddin Eyyûbî'ye elçi göndererek sulh teklifinde bulundu. İki taraf arasında yapılan uzun görüşmelerden sonra H. 9 zülhicce 581 / M. 3 Mart 1186 tarihinde antlaşma imzalandı(55).

Bu anlaşmanın maddeleri arasında bizi en çok ilgilendiren bir madde vardı ki Selçuklu-Eyyûbî ilişkileri açısından önem taşımaktadır. Bu maddeye göre ; Musul hükümdarı bundan sonra Selçuklu sultanı yerine Selâhaddin'in hâkimiyetini tanıyacak ve Selçuklular adına okutulan Hutbe terkedilerek bundan sonra Selâhaddin adına hutbe okutulacaktı. Aynı zamanda basılacak paralarda da Selçuklu sultanlarının adı yerine Eyyûbî sultanının adı bulunacaktı. Ebû Şâme, Musul hâkimi ile imzalanan bu antlaşmanın Amid ve Mardin bölgeleri hâkimleri olan Artukoğulları içinde geçerli olduğunu kaydeder (56).

Bu anlaşma ile Selâhaddin Eyyûbî, selefi Nureddin Zengî'nin mirasına fiilen hâkim olmuş ve Nureddin'in ölümüyle Suriye'de dağılan birliği tekrar sağlamış oluyordu. Ayrıca bu bölgelerde hâkimiyeti sona eren Türkiye Selçuklu Devleti'nin sınırlarında tam anlamıyla bir otorite sağlayan Eyyûbî Devleti, bu tarihten sonra Selçuklular için daima bir tehdit ve tehlike unsuru olacaktı.

Selâhaddin Eyyûbî, Kuzey - Suriye'de istikrarı sağladıktan sonra bu sefer asıl hedefi olan Kudüs üzerine

55- Ebû Şâme, Ravzateyn, II, s. 64; Sıbt, Mir'âtü'z-Zemân, I, s. 383-384.

56- Ebû Şâme, Ravzateyn, II, s. 64; el-Makrizî, es - Sülûk, I, s. 115.

yöneldi. H. 15 Receb 583 / M. 21 Eylül 1187 tarihinde şehri kuşatma altına alan Selâhaddîn, yaklaşık 15 gün sonra Receb'in 27'sinde Kudüs'ü ele geçirdi. Bu büyük zafer Hıristiyan âleminde olduğu kadar İslâm âleminde de geniş yankılar uyandırdı. Bütün İslâm hükümdarları Selâhaddîn'e elçiler göndererek onu tebrik ettiler. Bu sırada Selçuklu sultanı II. Kılıç Arslanda, her ne kadar kısa bir süre önce Selâhaddîn ile bir mücadeleye girmiş olsa da Kudüs gibi bir şehrin fethi dolayısıyla Selâhaddîn'i tebrik etmeyi ihmal etmedi. Bunun için vezir İhtiyareddîn Hasan'ı, Selâhaddîn'e göndererek tebriklerini belirtti. Selâhaddîn Eyyûbî, 584 yılının ilk aylarında Mısır'a ulaşan Selçuklu elçisine büyük tazim ve sevgi gösterisinde bulunarak çeşitli hediyelerle geri gönderdi (57).

e) Anadolu ve Kuzey-Suriye'ye Türkmen Göçü ve Bunun İki Devlet Arasındaki İlişkilere Etkisi

Doğu-Anadolu ve Kuzey-Suriye üzerinde Selçuklu ve Eyyûbî devletlerinin nüfuz mücadelesi devam ederken H. 581 / M. 1185 yılında ortaya çıkan yeni bir gelişme durumu daha da karmaşık bir hale getirdi. Sultan Sencer'in Karahıtaylara yenilgisi sonucunda Azarbaycan ve İran'dan Anadolu ve Kuzey Suriye'ye büyük bir göç dalgası başladı. Rüstem adında bir beyin idaresi altında bulunan bu Türkmenler ilkbahar ve yaz aylarında doğu Anadolu yaylalarında sürülerini otlatır, kışın ise Kuzey Suriye'ye inerlerdi. Önceleri gayet sakin bir halde yaşayan

57- Ebû Şâme, Ravzateyn, II, s. 584; S. Runciman, Selâhaddîn Eyyûbî'nin ulaştığı son durumu şöyle değerlendirir. " ülkesi artık Berka çöllerinden Dicle'ye kadar uzanmaktaydı. Kuzeyde kendisine güveneceği adamların dirlikleri uzanıyordu. Bağdat halifesi onu destekliyor, Anadolu Selçuklu sultanı onunla dostluk ilişkileri kurmaya çalışıyordu " (Haçlı Seferleri, II, s. 364-365).

bu Türkmen muhacirleri, zamanla bölgede yaşayan diğer Kürt unsurları ile bir anlaşmazlığa düştüler. Kürtler bölgede sakin bir hayat süren Türkmenlere saldırarak mallarını yağma etmesi buna Türkmenlerinde karşılık vermesi üzerine bölgede istikrar bozuldu. 1185 yılında Kürtler Nusaybin, Türkmenler ise Habur bölgesinde toplandılar. Önce bu bölgelerde daha sonra da Musul havalisinde cereyan eden savaşlarda Türkmenler galip geldiler. Türkmenler karşısında büyük bir yenilgi alan Kürtler, Anadolu içlerine çekilerek bölgedeki Hristiyan ve Ermeni devletlerine sığındılar. Daha önceleri bölgedeki diğer unsurlarla dostâyâne bir şekilde yaşayan Türkmenler onların Kürtleri himaye etmeleri üzerine bu devletlere karşı saldırıya geçtiler. Rüstem idaresinde Ermeni devletine karşı yapılan yapılan bu saldırılarda yaklaşık 26.000 Ermeni esir alan Türkmenler, daha sonra Malatya ve havalisine inerek bu bölgelerde yağma ve tahribatta bulundular (58).

Türkmenler ile Kürtler arasında cereyan eden bu mücadeleler sonucunda Anadolu-Suriye arasındaki ticaret yolları işlemez hale geldiği gibi, pek çok köy ve kasaba da tahrip oldu. Böylece bir kaç yıl süren bu durum nihayet kendilerine zarar veren bölgedeki hükümdarları harekete geçirerek bir tedbir almaya sevketti. Buna bağlı olarak II. Kılıç Arslan, bölgede bir tehdit unsuru haline gelen Türkmenler üzerine bir sefer düzenleyerek onları Malatya ve Çukurova taraflarında takibe başladı. Bu takibin bir sonucu olarak dağılan Türkmenlerden büyük bir kısmı Selçuklu ordusu önünden kaçarak, Kilikya Ermeni krallığı topraklarına girdiler. Bazı kaynaklar başkent Sis'e kadar ulaşan bu göçebeleri, Selçuklu ordusu olarak

58- İbnü'l-Esir, el-Kâmil, Trc. XI, s. 410; C. Cahen, La Syrie du Nord, s. 28-29.

tavsif etmişlerdir (59).

Nesevî, daha sonraki yıllarda Moğol istilası önünden kaçarak Anadolu'ya gelen Türkmenlerden geniş şekilde bahseder. Nesevî'ye göre " Türkmenler Azerbaycan ve Karabağ ovalarında çekirgeler gibi kaynamakta olup, bu insan seli sebebiyle Aras nehri üzerindeki köprü geçilemez hale gelmiştir " ifadeleriyle muhaceretin ne kadar büyük çaplı olduğunu ortaya koymaktadır (60).

Anadolu'ya kitleler halinde gelen bu Türkmen muhacirleri Selçuklu devleti için her zaman bir problem olmuştur. Gerek bu muhacirlerin Anadolu içerisinde nerede ve nasıl iskan edilecekleri meselesi, gerekse bunların yerleştirildikleri yerlerde rahat durmayarak çevrede yağma hareketinde bulunmaları Selçuklu devletini komşu devletler ile karşı karşıya getirmiştir. Türkmenlerin komşu ülkelere tecavüzde bulunmaları hakkında Bizans kaynakları gayet açık bilgiler vermektedir. Bunlardan N. Gregoras " Türkmenler, bir kadın gibi Moğollar önünden nasıl kaçıyorlarsa, Rumlara karşı da o derece erkekçe savaşıyorlardı " (61) sözleriyle duruma açıklık getirmektedir. Kuzey Suriye bölgelerinde yerleşen Türkmenlerin daha sonraki yıllarda Kilikya Ermeni krallığı arazisinde geniş çaplı yağma ve çapul hareketinde bulduklarını kaynaklardan tesbit etmekteyiz. Ebu'l-Ferec, H. 674 / M. 1275 yılında Memluk Sultanı Baybars'ın Kilikya Ermeni Krallığı üzerine yaptığı seferden bahsederken, " bu bölgede 10 bin Türkmen bulunuyordu " ifadesini kullanar-

59- O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 215-216.

60- Nesevî, Siret-i Celâleddin, s. 356.

61- O. Çetin, Anadolu'da İslâmiyet, s. 68.

ak bu Türkmenlerin sayısı ve nerelerde iskân edildiği hakkında bize bilgi verir (62).

Kuzey-Suriye bölgesindeki Türkmen muhacereti sadece bu kadarla kalmamıştır. Moğol istilası sebebiyle Horosan ve Azerbaycan'dan gelerek Anadolu'ya yerleşen Türkmenlerden bir kısmı Moğol tahakkümü altında yaşamayı kabul ederken büyük bir kısmı da bu işgale karşı mücadeleye girmiştir. Bilhassa Selçuklu uçlarında bulunan bu âsi Türkmenler, başarılı olmadıkları zaman ya dağlık ve ormanlık arazilere çekilmişler veya Bizans uçlarına ve Mısır'a ilticâ etme yolunu seçmişlerdir. Biz Memlûkler zamanında da bölgeye kitleler halinde büyük bir muhaceret selinin gerçekleştiğini kaynaklardan tesbit edebiliyoruz. Faruk Sümer'de bu tarihe kadar Suriye'de hiç bir zaman bu kadar Türkmen'in toplanmadığını ifade etmektedir.

Bunlardan Memlûk sultanı ez-Zâhir Baybars devrinde gerçekleşen göç olayı en dikkat çekicidir. Kendisine iltica eden ve sayıları 40 bin haneden fazla olduğu bildirilen bu Türkmenlere hüsnü kabul gösteren Baybars, onları Antakya ile Gazze arasında yerleştirerek muhtemel bir Moğol saldırısına karşı tampon vazifesi görmelerini düşünmüştür. Fakat bu Türkmenlerin pek çoğu kendilerine ıkta olarak verilen bu bölgelerde daimi olarak oturmamışlardır. Bunlar hayvancılıkla uğraşmaları sebebiyle yaz mevsiminde Anadolu'ya çıkarak Maraş bölgesinde, uzun yaylada ve Sivas'ın güneyinde dolaşıyor, kışın ise Suriye'ye iniyorlardı.

62- Ebû'l-Ferec, Tarih, II, s. 595.

C- SELÇUKLU HANEDANI İÇİNDE HAKİMİYET MÜCADELELERİ

a) II. Kılıç Arslan'ın Ülkeyi Oğulları Arasında Paylaşması

II. Kılıç Arslan, 1186 yılında Selçuklu devletini 11 oğlu arasında paylaştırmaya karar verdi. II. Kılıç Arslan ilerlemiş yaşı dolayısıyla devlet idaresinde zaafa düşmüş, askerî seferlere de gereği gibi iştirâk edemez olmuştu. Bu sebeble devletin devamını sağlamak isteyen Kılıç Arslan, ülkesini 11 oğlu arasında paylaşırma yolunu tercih etti (63). Ne var ki, bu taksimat Selçuklu devleti için hayırlı olmadı. Çünkü, bu taksimat kardeşler arasında uzun yıllar devam edecek bir hâki-

63- Ahmed b. Mahmud, Kılıçarslan'ın 10 oğlu olduğunu kaydederken birisinin adını da Muhiddin Behramşah şeklinde yazarak Kılıç Arslan'ın damadı Mengücekoğlu Behramşah ile karıştırmıştır (bkz. Selçuk-Nâme, II, s. 148); Ebû'l-Ferec ve Ebû'l-Fidâ ise, Kılıçarslan'ın 12 oğlu olduğunu kaydederek (Tarih, II, s. 463 ; Ahbârü Beşer, III, s. 84); İ. Kafesoğlu, İ.A. " Selçuklular " maddesinde verdiği şecerede çocuk sayısını 12 olarak göstermiş ve E. Mercil de bunu tasdik etmiştir. Ancak 12. çocuk olarak gösterilen İsmeteddin Gevher'in, kız çocuğu olma ihtimali vardır. Aksine olursa bunun yapılan taksimattan önce vefat etmiş olması lazımdır. Nitekim Kafesoğlu, metin içerisinde taksimatın 11 erkek evlat arasında yapıldığını kaydetmektedir (bkz. İ.A. " Selçuklular " mad. ; İbnü'l-Kesir, el-Bidâye, XII, s. 375; Bu taksimatın hangi tarihte yapıldığına dair kaynaklarda kesin bilgi yoktur. Biz O. Turan'ın kabul ettiği 1186 tarihini esas aldık (bkz. Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 216-217).

miyet mücadelesine sebebiyet verdi. Kılıç Arslan'ın ülkesini evlatları arasında taksim etmesinin zararı bu kadarla da kalmadı. Talihsiz bir zamanda yapılan bu taksimat sonucunda Anadolu'da başlayan hâkimiyet mücadeleleri, Selâhaddin'e Kuzey - Suriye'de rahatça faaliyette bulunma ve buralarda hâkimiyetini tesis etme imkanı kazandırmıştı.

II. Kılıç Arslan'ın yapmış olduğu bu taksimatta Kutbeddin Melikşâh'a Sivas ve Aksaray ; Rükneddin Süleymanşâh'a Tokat ve havalisi ; Nureddin Sultansâh'a Kayseri ve civarı ; Mugiseddin Tuğrulşâh'a Elbistan ; Muizeddin Kayserşâh'a Malatya ; Muhiddin Mes'ûd'a Ankara, Çankırı, Kastamonu ve Eskişehir ; Gıyâseddin Keyhüsrev'e Uluborlu ve Kütahya civarları ; Nureddin Berkyaruksâh'a Niksar ve Koyluhisar ; Nizâmeddin Argunşâh'a Amasya ; Arslansâh'a Niğde, Sencersâh'a Ereğli ve civarı verilmişti. Türkiye Selçuklu devleti bu taksimat ile merkez Konya olmak üzere on bir tâbi devlete ayrılmış oluyordu (64). Merkezde oturan Sultan Kılıç Arslan, yaptığı bu taksimattan sonra duruma bir süre hakim olduysa da, kısa zamanda kardeşler arasında taht mücadeleleri başladı. Bu taht ve hâkimiyet mücadeleleri sebebiyle Anadolu'da sağlanan birlik bozulma noktasına gelerek devlet zaafa düştü. Fakat Anadolu'da ortaya çıkan bu fetret devri Selçuklu-Eyyûbi ilişkilerinde de yeni bir dönemi başlatmış oluyordu. Bu mücadeleler esnasında birbirlerine karşı tahakküm kurmak isteyen kardeşler zaman zaman Eyyûbi hükümdarlarından yardım istemek, bazen de başarısız oldukları zaman Suriye'ye kaçarak Eyyûbilere sığınmak durumunda kalmışlardır.

64- İbn-i Bîbî, el Evâmir, Mufassal, s. 22-30 ve Muhtasar trc., s. 24; Aksarayî, Müsâmeretü'l-Ahbâr, s.30 ; İbn-i Kesîr, el-Bidâye, XII, s. 375; Ahmed b. Mahmud, Selçuk-Nâme, II, s. 149; O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 216-217 ; C. Cahen, La Syrie du Nord, s. 433-434 ; N. Kaymaz, Pervane Muin'üd-Din Süleyman, Ankara 1970, s. 113.

b) Kardeşler Arası Mücadeleler

Oğulları arasında ortaya çıkan hâkimiyet mücadelelerini gören ve buna sebep olduğu için yaptığı taksimât-tan dolayı pişmanlık duyan II. Kılıç Arslan, bu mücadelelere bir son vermek amacıyla bir süre sonra harekete geçti. Bu amaçla, veliahd tayin ettiği büyük oğlu Kutbeddin Melikşâh idaresinde, devleti tekrar birleştirmek istedi. Bunu sağlamak içinde siyasi destek kazanmak amacıyla Kutbeddin Melikşâh'ı Selâhaddin Eyyûbî'nin kızı ile evlendirmeye teşebbüs etti. Fakat bu izdivaç girişimi başarılı olmadığı gibi, diğer kardeşler de babalarının Kutbeddin Melikşâh'ı desteklemeleri sebebiyle rahatsız olmuş ve bunun sonucunda da babalarının itaatinden çıkmışlardır. Böylece kardeşler arasındaki hâkimiyet mücadelesi köreleceği yere daha da alevlenmişti (65).

Diğer kardeşleri üzerinde hâkimiyet kurmak isteyen Kutbeddin Melikşâh, öncelikle babasının tahakkümünden kurtulması lazım geldiğini biliyordu. Bunu sağlamanın en kestirme yolu ise babasına büyük bir sadakatla bağlı olan büyük emir ve vezirlerin berteraf edilerek sultanın yalnız bırakılmasından geçiyordu. Bu sebeble Kutbeddin

65- İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, Trc. XII, s. 83 ; Anonim Selçuknâme, Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi (trc. F. N. Uzluğ), Ankara, 1952, s. 26 ; O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 226.

Melikşâh, II. Kılıç Arslan zamanında büyük yararlıklar göstererek devlete hizmet eden ve kendisine karşı ihtiyar sultanı devamlı kışkırtan vezir ihtiyareddin Hasan'ı ortadan kaldırmak için harekete geçti. Durumu farkedemeyen Kılıç Arslan, Sivas'ta bulunan oğlu Kutbeddin'e karşı askeri bir harekâta girişti. İki ordu karşı karşıya geldikleri zaman Kutbeddin'in ordusunda bulunan askerler, ihtiyar sultana olan saygıları sebebiyle savaşa girmediler. Kutbeddin, beklediği bu durum karşısında derhal Sivas'a çekildi. Öz oğlunun bir ordu ile kendisine karşı çıkmasını hazmedemeyen Kılıç Arslan, Kutbeddin'in ve ordusunda bulunan 4.000 Türkmen'in katledilmesini istedi. Fakat karar sultanın damadı Mengücekoğlu Behramşâh'ın araya girmesiyle gerçekleşmedi. Behramşâh, sultanı oğluna karşı yumuşattığı gibi vezir ihtiyareddin Hasan'ın da görevden azledilmesini sağladı. Vezir, aile efradı ve hizmetçileri ile Konya'dan ayrılınca, Kutbeddin Melikşâh Türkmenlerden oluşturduğu kalabalık bir kuvveti bunlar üzerine gönderdiyse de bir sonuç alamadı. İhtiyareddin Hasan, Kayseri Meliki Sultansâh'ın yanına giderek onun hizmetine girdi (66).

Kaynaklar, 1189 yılında cereyan eden bu olaydan sonra Kutbeddin Melikşâh'ın, nüfuzundan istifade etmek istediği babasını yanında zorla alıkoyduğundan ve Kılıç Arslan'ın ise adeta bir kukla durumunda bulunduğu bahsederler (67). Babasını kullanarak diğer kardeşleri üzerinde hâkimiyet tesisine çalışan Kutbeddin bu amaçla

66- Ebû'l-Ferec, 4.000 Türkmen'in savaş sırasında katledildiğini ve ihtiyareddin Hasan ve efradının da Kutbeddin Melikşâh tarafından gönderilen kuvvetlerce katledildiğini kaydeder (Tarih, II, s. 450) ; O.Turan, ise Türkmenlerin Behramşâh'ın şefaatiyle kurtulduğunu söylerken, ihtiyareddin Hasan'ın da yolda öldürüldüğünü ve Kayseri Meliki Sultansâh'a sığındığını bildirir (Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 225-226).

67- ibnü'l-Esir, el-Kâmil, trc. XII, s. 53; Ebû'l-Ferec, Tarih, II, s. 463.

H. 587 / M. 1191 yılında Malatya hakimi olan diğer kardeşi Muizzeddin Kayserşâh üzerine yürüdü. Kutbeddin'e karşı koyamıyacağını anlayan Kayserşâh, derhal Malatya'yı terkederek aynı yılın Ramazan ayında Eyyûbî hükümdarı Selâhaddin'e sığındı. Eyyûbî hükümdarına, babası ve kardeşi Kutbeddin'i şikayet eden Kayserşâh bir süre Selâhaddin'in yanında kaldı. Bunun üzerine Selâhaddin Eyyûbî, Selçuklu sultanı II. Kılıç Arslan'a kadı asker ibn Ferraş'ı göndererek onunla oğullarının arasını bulmaya çalıştı. Eyyûbî elçisi ibn Ferraş'ın ülkesine geri dönerken H. 588 Safer / M. 1192 Şubat-Mart ayında yolda vefat etmesi üzerine (68), Selâhaddin'in bu sulh girişiminin bir neticeye varıp varmadığını bilemiyoruz. Bu arada Selâhaddin kendisine sığınan Kayserşâh'ı kardeşi el-Melikü'l-Adil'in kızıyla evlendirdi. Bu izdivaçtan sonra Kutbeddin'in kendisine dokunamayacağına inanan Kayserşâh aynı yılın zilkâde ayında mülkü olan Malatya'ya döndü. Gerçekten de, gerek Kutbeddin olsun gerekse diğer kardeşler, Selâhaddin Eyyûbî'den çekindikleri için Kayserşâh'a dokunamadılar (69).

Eyyûbî sultanının işe karışmasıyla, Malatya serüveni hüsrana uğrayan Kutbeddin, bu sefer gözünü Kayseri üzerine çevirdi. Aynı amaçla Kayseri meliki Nureddin Sultansâh üzerine yürüyen Kutbeddin, bu sefere yaşlı babasını da yanında zorla götürmüştü. Kılıç Arslan, Kayseri muhasarası sırasında Kutbeddin'den kaçarak Sultansâh'a sığındı. Babasının, muhasara ettiği kardeşinin yanına kaçması üzerine, daha önce olduğu gibi askerlerinin tekrar Kılıç Arslan'a karşı savaşmaktan kaçınma ihtimalini gözönünde bulunduran Kutbeddin, Ko-

68- İbn Şeddâd, Nevâdiru's-Sultaniye, s. 189-190.

69- İbnü'l-Esir, el-Kâmil, Trc. , s. 73-74 ; Ebû'l-Ferec, Tarih, II, s. 458.

nya'ya dönerek, istiklâlini ilan etti (70).

Ne var ki, II. Kılıç Arslan, Sultansâh'ın yanında da istediğini bulamamış ve onun da babasını emellerine alet etmek istemesi üzerine Kayseri'yi terkederek Uluborlu meliki olan küçük oğlu Gıyâseddin Keyhüsrev'in yanına gitti. Hayatının son zamanlarında aradığı rahatı küçük oğlunun yanında bulan Kılıç Arslan, daha sonra Gıyâseddin ile beraber Kutbeddin üzerine yürüyerek Konya'yı almaya muvaffak oldu. II. Kılıç Arslan H. 588 / M. 1192 yılında umerayı toplayarak , küçük oğlu Gıyâseddin Keyhüsrev'i kendisine veliahd tayin ettiğini bildirdi. aha sonra da yapılan bir törenle umerâ ve devlet ileri gelenlerinden Gıyâseddin'e sadık kalacaklarına dair yemin ettirerek biat aldı. Kılıç Arslan, Gıyâseddin'i veliahd tayin ederek devletin içine düştüğü karışıklığı düzelteceğine inanıyordu. Daha sonra Gıyâseddin Keyhüsrev ile beraber Aksaray'da bulunan Kutbeddin Meliksâh üzerine yürüyen ihtiyar sultan, Aksaray kuşatması esnasında hastalanarak vefat etti (71).

D - III. HAÇLI SEFERİ

Selâhaddin Eyyûbî'nin 1189 tarihinde Kudüs'ü ele

70- Ebû'l-Fidâ, Ahbâru Beşer, III, s. 84 ; O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 227.

71- İbn Bibî, Gıyâseddin'in veliahd tayin edilmesine diğer kardeşlerin rıza göstermiyerek başkaldırdıklarına işaret eder. Ancak, Rükneddin Süleymansâh'ın onlara engel olduğunu ve babasının emirlerine uymaları lazım geldiğini söyleyerek kardeşlerini ikna ettiğini kaydeder (el-Evâmir, Mufasssal, s. 27-28 ve Muhtasar trc. s. 21 - 25); Aksarâyî, Müsâmeretü'l-Ahbâr, s. 25 ; Ahmed b. Mahmud, II. Kılıç Arslan'ın ölüm tarihini 568 /1172-1173 olarak vermekle büyük bir yanlışlık yapar (Selçuk-Nâme, II, s. 149); Ebû'l-Ferec, Tarih, II, s. 463 ; Ebû'l-Fidâ, Ahbâru Beşer, III, s. 84; O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 227.

geçirmesi Avrupa'da büyük bir infial uyandırmıştı. Bu sebeble galeyana gelen Hristiyan âleminde, Kudüs'ün tekrar müslümanlardan kurtarılması için teşebbüste bulunması gündeme geldi. Bu amaçla Papalık tarafından başlatılan yardım çağrılarında ilk icabet eden ve Papanın çıkardığı haçı kabul edenler Alman imparatoru I. Friedrich Barbarossa ve İngiltere kralı Arslan Yürekli Richard oldu (72).

İngiltere kralı daha emin ve zahmetsiz olması sebebiyle deniz yolunu seçerken, Alman imparatoru Barbarossa ise kara yolunu tercih etti. Kısa zamanda diğer Hristiyan devletlerinin de yardımıyla büyük ve düzenli bir ordu toplamaya başladı. Alman imparatoru, hareketinden önce ordusu ile arazilerinden geçeceği Macar kralına, Bizans imparatoru Isaakios II. Angelos'a ve Selçuklu hükümdarı II. Kılıç Arslan'a elçiler göndererek geçiş için izin istedi. Ayrıca Eyyûbi hükümdarı Selâhaddine de bir elçi göndererek Suriye'de Haçlı kontluklarından aldığı yerleri iade etmesi hususunda onu tehdit etti. Alman imparatoru geçiş izni için izinlerini talep ettiği hükümdarlardan olumlu cevap alınca, ordusuyla harekete geçerek Macaristan üzerinden yaptığı uzun bir yolculuktan sonra Bizans sınırlarına ulaştı (73). Bizans sınırlarına dayanan Alman imparatoru asıl hedefi olan Kudüs'e rahatça ulaşmak için uygun bir ortam ile karşılaştı. Şöyle ki:

Bizans Devleti iç karışıklıklar sebebiyle zayıf

72- Alman imparatoru Fredrich Barbarossa, genç yaşında amcası Konrad 'ın yanında II. Haçlı Seferine de katılmıştı (Bkz. S. Runciman, Haçlı Seferleri Tarihi, III, s. 7 - 8); G. Ostrogorsky, Bizans Devleti Tarihi, (trc. F. Işıltan), 2. bsk., Ankara, 1986, s. 376 ; Cl. Cahen, La Syrie du Nord, s. 431.

73- R. Şeşen, imâdü'd-Din'deki Kayıtlar, s. 347 - 348; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, (trc. XII, s. 51); Şıbt, Mir'âtü'z-Zemân, I, s. 403; İbnü'l-Adım, Zübdetü'l-Haleb, III, s. 113-114 ; İbn Kesir, el-Bidâye, XII, s.363 ; S. Runciman, Haçlı Seferleri Tarihi, III. s. 10; Sobernheim, " Selahaddin Eyyubi " I.Â., X, s. 108.

düşmüş ve karşı koyamayacak bir hale gelmişti. Önceki Bizans imparatorlarının koyduğu ağır vergiler yüzünden Balkanlarda bir huzursuzluk ortamı vardı. Devlete bağlı olan Kıbrısta Isaakios Dukas Komnenos idaresinde bir isyan başlamıştı. Çukurova Ermeni krallığı da itaatten çıkmış Anadolu'da Selçuklular Bizans arazisinin çoğunu ele geçirmişlerdi. Bu sebeble Alman imparatoru idaresindeki büyük Haçlı ordusunun ülkesine vereceği zararı gözönünde bulunduran Bizans imparatoru Isaakios Angelos, Edirne önlerine gelen Haçlıların, ülkesi topraklarından bir an önce çıkmaları için Anadolu'ya geçmelerine râzı ve yardımcı oldu. Böylece Bizans'ın da yardımıyla Balkanlardan gelen büyük Haçlı ordusu Boğazı geçerek Anadolu'ya girdi (74). Bizans imparatoru daha önce Selçuklulara karşı ittifak yaptığı Eyyûbi hükümdarı Selâhaddin'e Alman imparatorunun büyük bir ordu ile gelmekte olduğunu bildirmişti . Bunun üzerine müttelikler Alman imparatoru kumandasındaki bu Haçlı ordusunu İstanbul'da durdurmak için aralarında bir anlaşma imzalamışlardı. Fakat Alman imparatorunu İstanbul'da durdurmayı başaramıyan Bizans imparatoru, derhal gönderdiği bir haberci ile durumu mütteliki Selâhaddin'e bildirerek ondan özür diledi (75).

74- Alman imparatoru ile Bizans imparatoru aralarında daha 1188 yılı sonbaharında Nürnberg'de Haçlı ordularının Bizans topraklarından geçişine dair bir antlaşma imzalamışlardı. Ancak daha sonra Alman imparatorunun Balkanlarda Bizans'a bağlı durumda olan sırp ve Slavları Bizans'a karşı kışkırtması ve teşkilatlandırması sebebiyle iki imparator arasında bir anlaşmazlık ortaya çıktı. Bunun üzerine Bizans imparatoru kendisini korumak amacıyla anlaşmayı bozarak, Eyyûbi hükümdarı Selâhaddin ile Haçlılar aleyhine yeni bir anlaşma imzalamak mecburiyetinde kaldı (Bkz. S. Runcıman, Haçlı Seferleri, III, s. 10 ve G. Ostrogorsky, Bizans Devleti Tarihi, s. 376).

75- İbn-i Şeddâd, Nevâdiru's-Sultaniye, s. 132-133 ; Sıbt, Mir'âtü'z-Zemân, I, s. 404; İbnü'l-Esîr, Bizans imparatorunun, Haçlı ordularının geçişine mani olamadığını, fakat onlara erzak vermeyerek büyük sıkıntı çekmelerine sebep olduğunu kaydeder (el-Kâmil, Trc. XII, s. 51); İbn-i Kesîr, el-Bidâye, XII, s. 358-359; M. Hammâde, İbn Şeddâd'dan alıntı yaparak, Haçlı orduları hakkında Bizans imparatoru ile Ermeni kralının Selâhaddin Eyyûbi'ye gönderdiği mektupları kaydeder (Vesâik el-Hurubi's-Salibiyye ve'l-Gazvi'l-Moğoliyye l'il'Alemi'l İslâm, III. baskı, Beyrut, 1986, s. 182-186); el-Makri-

Yukarıda izah ettiğimiz şekilde, bundan kısa bir süre önce ülkesini on bir oğlu arasında paylaştıran Kılıç Arslan, kısa zamanda evlatları üzerindeki hâkimiyeti kaybetmiş ve Konya'da, oğlu Kutbeddîn Melikşâh'ın yanında âdetâ bir esir durumuna düşmüştü . Bunun yanında Şehzâde-ler arasında da saltanat mücadeleleri baş göstermiş ve Anadolu'da sağlanan birlik tamamıyla denilecek şekilde bozulmuştu (76).

İşte böyle bir zamanda Bizans sınırına dayanan Alman imparatoru, Anadolu'da kendisine karşı koyacak bir kuvvet görememekle birlikte yine de Selçuklu topraklarına girmeye cesaret edemedi. Bu sebeble O, Selçuklu topraklarından geçmek için Kılıç Arslan'dan izin istedi. Kaynaklar gerçekte Alman imparatoru ile II. Kılıç Arslan arasında çok eskilere dayanan bir dostluğun var olduğunu kaydederler (77) . Bu dostluğun bir göstergesi olarak Alman imparatoru, Anadolu'dan geçmek için izin istemek üzere,

zi, es-Sülûk, I/I, s. 95 ve 124 ; O.Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s.220; Sobernheim, Bizans ile Eyyubi devleti arasındaki ittifakı faydasız bir ittifak antlaşması diye nitelendirir (" Selahaddin" I.A., X, s. 108). İki devlet arasındaki bu dostluk ve ittifak, Selâhaddin Eyyubi'nin 1189 tarihinde Kudüs'ü fethetmesiyle ortaya çıkmıştır. Aynı yılın Haziran ayında yapılan anlaşma gereği İstanbul'da bulunan camide hutbe Selahaddin adına okunmuştur. Buna karşılık Kudüs'teki kiliselerin idaresi ise Bizans'a bağlı Ortodoks kilisesine verilmiştir.

76- İbnü'l-Esir, el-Kâmil, Trc. XII, s. 53 - 53 ; Ebü'l-Ferec, Tarih, II, s. 462 - 463 ; el-Makrizî, es-Sülûk, I, s. 139-140.

77- O. Turan, iki hükümdar arasındaki bu dostluk münasebetlerinin ilk temellerinin 1171 yılında atıldığını kaydeder. Bu tarihte Filistin'den dönen Alman imparatoru'nun yakın akrabası Saksonya Dükü, Anadolu'da bir süre misafir edilmiş ve ayrılırken karşılıklı hediyeler verilmiş idi. İşte Bu şekilde başlayan daha sonraları Bizans'a karşı bir ittifaka dönüşen dostluk ilişkisi iki hükümdar arasında evlilik yoluyla bir sıhriyet tesis etme düşüncesine kadar uzadıysa da Alman imparatorunun kızının erken ölümü buna meydan vermedi (Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 221) ; S. Runciman, Haçlı Seferleri, III, s. 12-13 ; A. Çay, II. Kılıçarslan, s. 84-85.

1188 yılında Alman Senyörü Gotfried von Wisenbach'ı Konya'ya gönderdi. Alman imparatorunun emri altında büyük bir orduyla Edirne'ye geldiğini haber alan II. Kılıç Arslanda, mukabil bir elçi heyeti teşkil ederek çeşitli hediyelerle birlikte Edirne'ye gönderdi. Elçiler İstanbul'a ulaştıkları zaman bir süre için de olsa Bizans imparatoru tarafından tevkif edilerek bekletildiler. Daha sonra Edirne'ye ulaşan Selçuklu elçileri, Alman imparatoruna, Kılıç Arslan'ın selamını tebliğ ettikten sonra Haçlı ordularının Kudüs'e gitmek için Anadolu'dan serbestçe geçebileceğini ve bu geçiş esnasında da erzak, zâhire ve diğer ihtiyaç maddelerini satın alabileceklerini bildirmiş ve bu minvâl üzerine iki taraf arasında bir anlaşma yapılmıştır . A. Çay, Bu esnada Kutbeddîn Melikşâh'ın da Alman imparatoru'na ayrı bir elçi heyeti göndererek babası ile yapılan anlaşmaya benzer bir anlaşma yaptığını kaydeder. Bu durumdan, ilk Selçuklu heyeti gönderildiği zaman Kılıç Arslan'ın idareye hakim olduğunu, fakat, daha sonra babasını tahakküm altına alan Kutbeddîn Melikşâh'ın insiyatifi elinde bulundurmamak amacıyla ikinci bir elçi heyeti gönderdiğini anlıyoruz (78).

Alman imparatoru, Anadolu'yu kış ortasında geçmeye çalışmanın tehlikelerini bildiği için, kışı Edirne'de geçirdi. Kaynaklarda kesin sayısı bildirilmeyen fakat, 200 ila 600 bin arasında olduğu tahmin edilen Haçlı ordusu, yanlarında Selçuklu elçi heyeti de olduğu halde Edirne'den harekete geçti (79). 1190 Martı'nda ordusu

78- İbnü'l-Esir, bu anlaşmanın Konya muhasarasından sonra Selçukluların yenik düşmesi neticesinde yapıldığını kaydeder (el-Kâmil, Trc. XII, s. 52) ; O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 221 ; A. Çay, II. Kılıçarslan, s. 110 - 111.

79- İbnü'l-Adîm, Haçlı ordusunun sayısını 300 bini süvari, 300 bini de yaya, artçı ve sanatkar olmak üzere 600 bin olarak verir. (Zübdetü'l-Haleb, III, s. 114).

ile birlikte Gelibolu'ya gelerek Bizans yük gemileri ile Çanakkale Boğazı'ndan Anadolu'ya geçen Alman imparatoru, Kılıç Arslan'dan da geçiş emniyetine dair aldığı söze güvenerek kendinden emin bir şekilde Anadolu içlerine girdi. II. Haçlı seferi esnasında takip edilen Alasehir - Denizli yolunu takiple Anadolu içlerinde ilerleyen Haçlı ordusuna Uluborlu'ya kadar hiç bir saldırıda bulunulmadı. Hatta yol boyunca göçebe Türkmenler tarafından kurulan seyyar pazarlardan Haçlı askerleri rahatça alışveriş bile yapıyorlardı. Haçlı askerlerinin yorgunluktan halsiz düştüğü bir sırada Türkmenler küçük gruplar halinde saldırılara başladılar. Ana ordudan ayrılan Haçlı askerleri Türkmenler tarafından yakalanarak öldürülüyordu (80). Yapılan anlaşma hilâfına ortaya çıkan bu durum karşısında Selçuklu elçileri " Türkmenleri, konar göçer olmaları sebebiyle kontrol altına almanın mümkün olmadığını ve kendi sultanlarının da bunlardan şikayetçi olduğunu" ifade ederek Alman imparatorunu iknâ etmeye çalıştılar (81).

Cl. Cahen, iki hükümdar arasındaki mevcut anlaşmanın Selçuklular tarafından bozulmasını şu şekilde açıklamaktadır. Anadolu'ya yurt tutmak için gelerek, uclarda yerleşen ve Selçuklu sultanına tam anlamıyla tâbi olmayan Türkmenlerin varlığı. Bu Türkmenler umumiyetle uclarda yerleşmiş olmaları sebebiyle merkezi otoriteden etkilenmiyerek bağımsız hareket edebiliyorlardı. Haçlı

80- Sıbt, Mir'âtü'z-Zemân, I, s. 403; ibnü'l-Esir, el-Kâmil, trc. XII, s. 51 ; Ibn Şeddâd, Nevâdiru's-Sultaniye, s. 134-136 ; el-Makrizî, es-Sülûk, I, 130 - 131 ; S. Runcıman, Haçlı Seferleri , III, s. 12-13.

81- Haçlı ordusu , Bizans topraklarından geçerken kendi dindaşlarının da saldırılarına maruz kalmıştı. Hristiyanlığı kurtarmak için yola çıkan ve kendi dindaşlarından beklemediği bu saldırılar karşısında hayrete düşen Alman imparatoru, bunu " demek ki hissi insaniyet Bizans imparatorluğunun müntehâyı hududuna çekilmiş " sözleriyle ifade etmiştir (bkz. O. Çetin, Anadolu'da İslâmiyet, s.70).

ordusunun geçişi sırasında bu Türkmenlerin yağma amaçlı saldırıları tabii karşılanmalıydı. İkinci olarak Suriye ve Mısır'da ortaya çıkan İslâm - Haçlı mücadelesinin ortaya çıkardığı dini hava ki (cihad anlayışı) , bu havadan 1187 tarihinde Selâhaddin'in kızlarından birisi ile nişanlanmış olan Kutbeddin Melikşâh'ın da etkilenecek Alman İmparatoruna saldırıda bulunmuş olma ihtimali mümkündür (82).

Uluborlu civarındaki dağlık araziye geçmeye çalışan Haçlı ordusu, Türkmenlerin saldırıları sebebiyle büyük kayıplar verdi. Bunun yanı sıra başgösteren açlık ve hastalık sebebiyle de Haçlı ordusu perişan bir hale düşmüştü. Fakat buna rağmen Alman İmparatoru Kudüs'e gitmeye kararlıydı. Konya'ya kadar ulaşan Haçlı ordusu Türkmen saldırılarından bıkkın ve perişan bir halde idi. Haçlı ordularının Konya'ya yaklaşması üzerine Kılıç Arslan'ın 11 oğlundan bu şehirde hüküm süren Kutbeddin Melikşâh, Türkmen reislerinden Rüstem'le birlikte 17 Mayıs 1190'da Haçlılarla savaşmak için bir orduyla harekete geçtiyse de başarılı olamayarak tekrar şehre döndü ve müdafaa için hazırlanmaya başladı (83).

Alman İmparatoru, ordusunun gerek Türkmen akınları

82- C. Cahen, La Syrie du Nord, s. 433-434; Anonim Selçukname'nin, Kılıçarslan tarafından idare edilen Selçuklu askerlerinin Haçlı ordusu üzerine bir gece baskını yaptığını ve bu baskında yaklaşık 40 bin Haçlı askerinin öldürüldüğüne dair kaydı bize Selçuklu ordusunun da bizzat bu saldırılara iştirak etmiş olduğunu göstermektedir (Anonim Selçuknâme, s. 26) ; A. Çay, II. Kılıçarslan, s. 111 - 112.

83- İbnü'l-Esir, el-Kâmil, trc., XII, s. 51-52 ; İbnü'l-Adim, Haçlı ordusuna saldırıda bulunanları Kılıç Arslan'a tabi uc Türkmenleri olarak niteler (Zübdetü'l-Haleb, III, s. 114) ; Runciman, Haçlı kaynaklarına istinaden, Alman ordusunun yiyecek maddesi ararken Türkmenler tarafından saldırıya mâruz kaldığından bahisle, açlık ve susuzluğun yanında Türk oklarının da orduya büyük kayıplar verdirdiğini söyleyerek İslâm kaynaklarını teyid eder (Haçlı Seferleri , III, s. 13) ; O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 222 ; A. Çay, II. Kılıçarslan, s. 112.

sebebiyle yorgun düşmesi, gerekse mevcut erzak sıkıntısını gidermek için Selçuklu devletinin pâyitahtı olan Konya'ya karşı saldırıya karar verdi (84). Bu karar gereğince de ordusunu iki kısma ayırdı. Kendisinin idare ettiği birinci kol, şehir dışında bulunan Türk kuvvetleri ile savaşarak, bunların şehire savunmasına yardımcı olmalarına mani olacaktı. İmparatorun oğlu Suaben (Schwabben) Dukası Friedrich'in idaresindeki ikinci kol ise doğrudan şehire saldırmak ve şehri ele geçirmekle görevlendirilmişti. Bu taksimattan sonra 18 Mayıs 1190 da saldırıya geçen Haçlı ordusu pek çok defa hendekleri ve surları aşmaya teşebbüs ettiyse de şiddetli Selçuklu direnişi karşısında başarılı olamadı. Uzun süren saldırılardan sonra Frederic'in idaresinde bulunan Haçlı kuvvetleri, 23 Mayıs'ta surları aşarak şehire girmeyi başardılar. Şehirde büyük bir yağma ve katliam gerçekleştiren Haçlı askerleri, böylece uzun zamandan beri ihtiyaç duydukları erzak sıkıntısını da gidermiş oldu (85).

Haçlı ordularının surları aşarak şehire girmeleri üzerine iç kaleye çekilen II. Kılıç Arslanve oğlu Kutbeddin Melikşâh, durumun vehâmeti karşısında derhal Alman imparatoru Friedrich'e bir elçi heyeti göndererek barış isteğinde bulundular. Asıl maksadı Kudüs'ü ele geçirmek olan Alman imparatoru Friedrich, Konya'da boş yere vakit ve insan kaybı vermek istemediği için bu teklifi derhal kabul etti. Anlaşma şartlarına göre Alman imparatoru, Selçuklu sınırlarından emniyetle çıkıncaya kadar Haçlı ordusuna refakat etmek üzere Selçuklu ricâlerinden 20-30

84- R. Şeşen, İmâdü'd-Din'deki Kayıtlar, s. 350 - 351; O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 222-223.

85- Anonim Selçuknâme, s. 26; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, Trc., XII, s. 52 ; Ebü'l-Ferec, Tarih, II, s. 454 ; el-Makrizi, es-Sülûk, I, s. 130 -131 ; M. Michaud, Histoire des Croisades, Paris, 1840, III, s. 84 ; A. Çay, II. Kılıçarslan, s. 111-112 ; S. Runciman, Haçlı Seferleri, III, s. 15.

kişilik bir grubu da rehin almayı ihmal etmedi. Ayrıca yol boyunca Haçlı ordusunun ihtiyaçları olan malzemenin satışının yapılması hususunda da halka emirnameler yazıldı. Böylece Haçlılar kendilerini emniyete aldıklarına inanarak beş altı gün kaldıkları Konya'dan 30 Mayıs'ta hareketle Ermeni Krallığına doğru yola çıktılar (86).

II. Kılıç Arslan'ın Alman İmparatoru ile yaptığı antlaşma üzerinde bazı İslâm kaynakları Kılıç Arslan'ı tenkid etmişlerdir. Bunlardan İbn-i Şeddâd, Kılıç Arslan'ın Selâhaddin'e karşı gizli emeller beslediğine dair kayıt düşerken, el-İsfehânî daha ileri giderek " kâfirle işbirliği yapan müslüman kâfir gibidir " sözleriyle Kılıç Arslan'a küfür isnadında bulunmaktadır. Bunun aksine olarak İslâm kaynakları Eyyûbî sultanının bir müttefiki olan Bizans'ın, Haçlı ordularının geçişine engel olamadığını daha yumuşak bir ifade ile naklederek mâzur göstermeye çalıştıkları gibi, gerek el-Adil Seyfeddin Ebubekir'in, İngiltere kralı Richard'ın kızkardeşi ile evlenme girişimine (ki bu evlenme gerçekleşmemiştir), gerekse el-Kâmil Muhammed ile el-Adil'in, Kral Richard tarafından şövalyeliğe pâyelendirilmelerine hiç ses çıkarmayarak bir çelişkiye düşerler (87).

Haçlı ordusu daha Larende yörelerine varmadan bölgedeki Türkmenlerin saldırısına uğradı. Bu saldırılar esnasında hayli kayıplar veren Alman İmparatoru, Kılıç Arslan'ı yaptıkları anlaşmaya uymamakla suçlayarak elinde

86- R. Şesen, *İmâdü'd-Din'deki Kayıtlar*, s. 351 ; İbnü'l-Esir, *Kutbeddin Melikşah'ın Alman İmparatoru'na verdiği rehinelere, yanından uzaklaştırmak istediği emirler olduğunu kaydeder (el-Kâmil, Trc., XII, s. 52) ; Cl. Cahen, La Syrie du Nord*, s.431 ; S. Runciman, *Alman İmparatoru'nun aldığı Selçuklu rehinelere bahsetmez (Haçlı Seferleri, III, s. 13) ; A. Çay, II. Kılıçarslan*, s. 112.

87- İbn-i Şeddâd, *Nevâdiru's-Sultaniye*, s. 123 ; Ebû Şâme, *Ravzateyn*, II, s. 156 ; İbn-i Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb*, II, s. 318 - 319 ; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, XII, s. 48-50 ; İbnü'l-Adim, *Zübde-tü'l-Haleb*, III, s. 113 - 114 ; Sobernheim, " *Selahaddin* ", *i.Â.*, X, s. 108-109.

bulunan rehinelere tamının öldürölmelerini emretti. 10 Mayıs 1190 tarihinde ordusu ile Tarsus şehrine ulaşan imparator Friedrich, burada bir süre dinlenmek istedi. Bu sırada serinlemek amacı ile girdiği Tarsus Çayı'nda akıntıya kapılan Alman imparatoru kurtulamıyarak öldü. Yerine Suaben Dukası olan oğlu Friedrich, Haçlı ordularının komutasını ele aldı (88).

Alman imparatoru Friedrich Barbarossa'nın bu âni ölümü, Hristiyan âlemi için büyük bir şok ve talihsiz bir kayıp oldu. Çünkü, sadece Alman imparatorunun idaresinde olmak üzere büyük bir Haçlı ordusunun Suriye'ye gelmekte olduğunu, arkasından da deniz yoluyla İngiltere kralının bir ordu ile geleceğini haber alan Suriye'deki Haçlı kontlukları büyük cesaret ve moral kazanarak bölgedeki müslüman şehirlerine saldırılar düzenlemeye başlamışlardı. Bunun gerçekleşmesi durumunda Kudüs ve diğer mukaddes yerler kurtarılacağı gibi Suriye'de Hristiyan hâkimiyeti tamamen tesis edilebilecekti. İslâm âlemi için durum gerçekten çok vahim görünüyordu. İslâm devletleri arasındaki çekişmeler müslümanların birleşmelerine mâni oluyordu. Bu durumda Haçlılara karşı koyabilecek tek güç olarak görünen Eyyûbî hükümdarı Selâhaddin ise, bununla başa çıkmasının imkansız olduğuna inanarak İslâm âleminde bir birlik sağlama gayretine düşmüştü. Bu sebeple meşhur tarihçi Bahaeddin İbn Şeddâd'ı, Bağdat'a göndererek İslâm hükümdarlarının yardımını sağlaması hususunda Abbâsî Halifesi'nden tavassut talebinde bulundu. Ayrıca bölgede bulunan küçük büyük pek çok hükümdara para yardımında bulunarak onlardan Haçlı-

88- R. Şeşen, "İmâdü'd-Din'deki Kayıtlar", s. 351 - 352; İbn-i Şeddâd, Nevâdiru's - Sultaniye, s. 136 ; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, Trc., XII, s. 52 ; İbnü'l-Adim, Zübdetü'l-Haleb, III, s. 113 - 114; Sıbt, Mir'âtü'z-Zemân, I, s. 403; İbn-i Kesir, III. Haçlı seferinden bahsederken, bunların yolda büyük kayıplar verdiğini kaydeder. Fakat bu kayıpların Selçuklu Türkmenleri tarafından verildiğine işaret etmez (el-Bidâye, XII, s. 358-359); O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 224 ; S. Runcıman, Haçlı Seferleri, III, s. 13.

lara karşı kuracağı orduya asker göndermelerini istedi. Nitekim O. Turan, bu konuda bir Haçlı kaynağının Eyyûbî hükümdarı Selâhaddin tarafından , Haçlılara karşı teşkil edilecek kuvvetlerin masraflarında kullanılmak üzere Kılıç Arslan'a külliyyetli miktarda para gönderdiği ifadeyle islâm kaynaklarını desteklediğini kaydeder. İbnü'l-Esir de, Haçlıları Anadolu'da durdurmaya muvaffak olamayan II. Kılıç Arslan'ın , Eyyûbî hükümdarı Selâhaddin'e bir haberci göndererek onu durumdan haberdar ettiğini ve bu başarısızlığı sebebiyle ondan özür dilediğini kaydederek , para yardımı konusuna teyid mahiyetinde biraz açıklık kazandırır (89).

Alman imparatorunun ölümünden sonra Haçlı ordusu arasında karışıklık başgösterdi. Bazıları yeni imparatora tâbi olurken bazıları ise Friedrich Barbarossa'nın Almanya'daki diğer oğlunun imparator olması gerektiğini söylüyorlardı. Bu fikirde olanlar Kudüs'e giden Haçlı ordusundan ülkelerine geri dönmek üzere ayrıldılar. Geri kalanların pek çoğu ise hasta ve yorgun düşmüş idi. Yeni imparator Friedrich von Schwaben, ordusunu toplayarak bir resmi geçit yaptırdı. Bu geçit merasimi sonucunda hasta, yorgun ve zayıf düşmüş yaklaşık 40.000 kişilik bir Haçlı ordusunun varlığı ortaya çıktı. Buna göre kaynaklarda kesin sayısı belirtilmeyen ve 200 ilâ 600 bin civarında gösterilen Haçlı ordusunun mubâlağasız olarak 3 \ 2 'sinin Selçuklu topraklarından geçiş esnasında yok edildiği ortaya çıkmaktadır (90).

89- İbnü'l-Esir, el-Kâmil, Trc., XII, s. 53 ; İbnü'l-Adîm de, Haçlı orduları tarafından sıkışan Selâhaddin Eyyûbî'nin, başta halife ve olmak üzere Müslüman hükümdarlara yardım çağrısında bulunduğunu kaydeder (Zübdetü'l-Haleb, III, s. 113-114); Sıbt, Mir'ât, I, s. 403; O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 222 ; S. Runciman, Haçlı Seferleri, III, s. 13-14.

90- Sağ ve salim olarak Suriye'ye ulaşan Haçlı askerlerinin sayısını, İbnü'l-Esir, 1.000, İbn Kesir ise 3.000 - 5.000 kişi olarak verir ki gerçek sayı bunun çok çok üstünde olduğu muhakkaktır. Nitekim İbnü'l-Adîm, yolculuk esnasında günde binlerce Haçlı'nın

Ermeni Kralı II. Leon, bu kadar kalabalık ve perişan bir halde bulunan Haçlı ordusunu ülkesi sınırlarında tutmayı doğru bulmadı. Bu sebeble Haçlı ordularını bir an önce Kudüs'e varmaları için yola çıkararak Antakya Haçlı kontluğuna gönderdi. Diğer taraftan da Selâhaddin Eyyûbî'ye bir mektup göndererek Haçlı ordusunun durumu hakkında ayrıntılı bilgi verdi (91). Antakya Haçlı Kontu Bohemund da 21 Haziran 1190 da Antakya'ya ulaşan Haçlı ordusunu ülkesinde uzun süre barındırma niyetinde değildi. Önce Haçlı orduları için sınırları dahilinde bir kaleyi boşaltarak imparatora teslim eden Antakya Kontu, kısa bir süre sonra onu Haleb üzerinden Kudüs'e gitmesi için zorlamaya başladı. Fakat zaten yol boyunca Türkmenlerin saldırıları sebebiyle yıpranmış ve yorgun düşmüş askerlerini bir süre dinlendirmek isteyen Alman imparatoru bir süre Antakya'da dinlendikten sonra bazıları Kudüs'e gitmeye karar verirken, bazıları da deniz yoluyla ülkelerine dönmeye karar verdiler. Böylece III. Haçlı seferi de diğerleri gibi tam anlamıyla başarıya ulaşmadan sona erdi (92).

öldüğünü ifade ederek, Haçlı ordusunun ancak 1/10 'nin Antakya'ya ulaşabildiğini kaydeder (el-Kâmil, Trc., XII, s.52 ; Zübdetü'l-Haleb, III, s. 114 ; el-Bîdâye, XII, s. 358-359); S. Runcıman, Haçlı Seferleri, III, s. 15.

91- M. Hammâde, el-Hurubu's-Salibiyye, s. 183 - 186.

92- R. Şeşen, " İmadü'd-Din'deki Kayıtlar " , s. 354 ; Sıbt, Mir'âtü'z-Zemân, I, s. 403; O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye , s.224 ; S. Runcıman, küçük sayıda kalmış da olsa, Suriye'ye ulaşacak Alman ordusunun bölgedeki Haçlı kontluklarına cesaret vereceğinden rahatsız olan Selâhaddin Eyyûbî'nin, bunu önlemek ve Antakya'da bulunan Friedrich'in Avrupa'ya dönüşünü sağlaması için Sur hakimi Conrad de Montferrat'a 60.000 Bizans altını verdiğini ifade eder (Haçlı Seferleri, III. s. 15).

E- SELAHADDİN EYYUBİ'NİN ANADOLU ÜZERİNE SEFERE ÇIKMA DÜŞÜNCEİ

Haçlı seferinin Selçuklu sınırları dışına çıkmasından sonra, Kılıç Arslan'ın oğulları arasındaki hâkimiyet mücadelesi iyice şiddetlendi. Yukarıda da temas ettiğimiz gibi çocukları arasında adeta bir sürgün hayatı yaşayan yaşlı sultan Kılıç Arslan, nihayet son olarak sığındığı küçük oğlu Gıyâseddin Keyhüsrev'in yanında H. 20 Şaban 588 / M. 1192 Ağustos ayında vefat etti (93).

İbnü'l-Esir, Selâhaddîn'in son zamanları ile alakalı olarak ilginç bir kayıt düşer. Buna göre H. Şaban 588 / M. Eylül 1192 ayında Arslan Yürekli Richard ile bir sulh anlaşması imzalayan Selâhaddîn hanedan üyelerini çağırarak onlarla bir toplantı yaptı. Bu toplantıda, Suriye'deki Haçlılarla işinin bittiğini ve şimdilik bu bölgede kendilerini meşgul edecek bir şeyin kalmadığını ifadeyle, bundan sonra ne yapılması lazım geldiğini onlarla istişâre etti. Kardeşi el-Adil Seyfeddin Ebubekir, Anadolu'da mühim bir yerleşim merkezi olan Ahlat üzerine yürümeyi teklif etti. Oğlu el-Efdal Ali ise hem Haçlıların yol güzergahı olmasına hem de şehirlerinin zengin-

93- Anonim Selçuknâme'de, Kılıçarslan'ın İbn Avâriz adında birisi tarafından zehirlenerek öldürüldüğü kayıtlıdır. Biz diğer kaynaklarda böyle bir kayıta rastlamadık. Ayrıca kaynakta Kılıçarslan'ın ölüm tarihi olarak 20 Şaban 586 tarihi verilmiştir ki bu tarihte yanlıştır (s. 26); Sıbt, Mir'âtü'z-Zemân, I, s. 420; İbn Kesir, el-Bidâye, XII, s. 375; el-Makrizî, es-Sülûk, I/I, s. 139 - 140.

liğine işaret ederek Anadolu'ya sefer yapılmasını teklif etti. Bu durum karşısında Selâhaddin, Anadolu üzerine yürümenin daha doğru olduğuna karar vererek, kardeşine askeri tedârikte bulunmasını ve Ahlat üzerine yürümesini emretti. Kendisi de Anadolu'daki işlerini bitirince Ahlat'a geleceğini ve hep birlikte Azerbaycan üzerine sefer yapabileceklerini bildirdi. Fakat alınan bu karar gereği hanedan üyeleri hazırlıklarla meşgul olurken Selâhaddin, H. 27 Safer 589 / M. 4 Mart 1193 yılında vefat etti (94). Beklenmedik bu durum karşısında Anadolu üzerine alınan sefer kararı uygulamaya konulmadığı gibi, bir süre sonra da Eyyûbî hanedan arasında hâkimiyet mücadeleleri başladı.

Selâhaddin Eyyûbî'nin Anadolu üzerine sefer kararı almasında II. Kılıç Arslan'ın ölümü sonucunda Türkiye Selçuklu devletinde ortaya çıkan hâkimiyet mücadeleleri rol oynamış olmalıdır. O, Selçuklu hanedanı arasındaki mücadelelerden istifâde ederek rahatlıkla Anadolu'yu ele geçirebileceğine inanıyor olmalıydı. Fakat vakitsiz ölümü, onun gerek Anadolu gerekse Azerbaycan üzerindeki emellerinin yarıda kalmasına sebep oldu.

II. Kılıç Arslan'ın ölümünden kısa bir süre sonra 1193 yılında Eyyûbî hükümdarı Selâhaddin'in de ölümüyle iki sultanın saltanatları zamanında başlayan Selçuklu - Eyyûbî ilişkilerinde önemli bir devir de kapanmış oldu. Bundan sonra iki devlet arasındaki mücadeleler, II. Kılıç Arslan ile Selâhaddin'in mirasçıları arasında cereyan edecektir.

94- Ebu Şâme, *Ravzateyn*, II, s. 212-215; İbn-i Vâsıl, *Müferri-cü'l-Kürûb*, II, s. 418-419; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, Trc. XII, s. 87; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, III, s. 124; İbn-i Tagrıbirdî, *en-Nücümü'z-Zâhire*, VI, s. 103; *el-Kalkaşandî*, *Subhu'l-Aşâ*, III, s. 496.

I I . B Ö L Ü M

SELÇUKLU VE EYYUBİ HANEDAN ÜYELERİ ARASINDAKİ HAKİMİYET MÜCADELELERİ - FETRET DEVRİ (1192 - 1211)

A- EYYUBİ HANEDANI ÜYELERİ ARASINDAKİ HAKİMİYET MÜCADELELERİ

Kılıç Arslan'ın daha sağlığında ülkeyi 11 oğlu arasında paylaştırması Selçuklu devleti içerisinde bir kaos ortamının doğmasına sebep olmuştu. Her şehzade hâkimiyet oldukları şehirlerde diğer kardeşlerine karşı hâkimiyet mücadelesi için ayağa kalkmış ve bunu temin içinde ihtiyar babalarını kullanmaktan hiç çekinmemişlerdir.

Şimdi aynı durum Selâhaddin'in ölümü ile birlikte Eyyübî hanedanı arasında gerçekleşiyordu. Aslında Selâhaddin, Kılıç Arslan'ın ülkesini evlatları arasında paylaştırmasını hata olarak değerlendiriyor ve bu hataya kendisi de düşmek istemiyordu. Ne var ki, merkezi devlet olmanın bir esası olarak devlet toprakları büyüdükçe kontrol zorlaşıyor bu sebeple de ülkenin merkeze bağlı olmak kaydıyla diğer hanedan üyeleri arasında taksimi mecbur hale geliyordu. Bunun yanında kaynaklar Selâhaddin'in gerekli taksimatı yapması hususunda hanedan üyeleri tarafından da tâciz edildiğini ortaya koymaktadır(1).

1- Sobernheim, Selâhaddin'in ölümünden hemen sonra ortaya çıkan karışıklıklardan bahsederken, hâkimiyet mücadelesinin daha Selâhaddin'in sağlığında başladığına işaretle "... şayet Selâhaddin uzun yaşasaydı akrabaları arasında mâkul bir nizam meydana getirebi-

Selâhaddin Eyyûbî de tıpkı II. Kılıç Arslan gibi, daha sağlığında ülkesinin topraklarını evlatları ve kardeşleri arasında taksim ederek devlet idaresini kolaylaştırmıştı. Buna göre Selâhaddin, Mısır'ı el-Azîz Osman'a, Şam bölgesi ve Haleb'i ez-Zâhir Gâzi'ye, Şam'ın güney kısımları ile Dımaşk'ı el-Efdâl Ali'ye, Yemen bölgesini el-Azîz Seyfulislâm Zâhireddin Tuğtekin'e, Fırat'ın doğusunda kalan yerlerle Kerek'i de kardeşi el-Adil Seyfeddin Ebubekir b. Eyyûb'un idaresine vermişti. Böylece daha Selâhaddin'in sağlığında başlayan hâkimiyet mücadelesi onun H. 27 Safer 589 / M. 4 Mart 1193 tarihinde ölümüyle su yüzüne çıktı. Selâhaddin öldüğünde, geride on yedi oğul ve küçük bir kız bırakmıştı (2).

Selâhaddin'in ölümüyle ilk karışıklık Musul bölgesinde ortaya çıktı. Musul hâkimi İzzeddin Mes'ud, istiklâlini ilân ederek kardeşi İmâdeddin Zengi ile birlikte el-Melikü'l-Adil Seyfeddin Ebûbekir idaresinde bulunan el-Cezîre bölgesini ele geçirmek üzere harekete geçti. İzzeddin'in isyan bayrağı açarak hâkimiyeti altında bulunan topraklara saldırdığı haberini alan el-Adil Seyfeddin, derhal harekâta geçerek bu saldırıyı püskürtmeyi başardı. Amacına ulaşamayan ve tekrar Musul'a dönmek mecburiyetinde kalan İzzeddin'in kısa bir süre sonra ölümüyle şimdilik el-Cezîre bölgesindeki olaylar yatışmış oldu (3).

leceği şüpheliydi..." kaydını düşer ("Selâhaddin", i.A., X, s.108).

2- Ebû Şâme, Ravzateyn, II, s. 212 - 215 ; ibn-i Vâsıl, Müferricü'l - Kürûb, II, s. 418-419 / III, s. 3 - 4; İbnü'l-Adim, Zübdetü'l-Haleb, III, s. 124 ; Sıbt, Selâhaddin'in ülkesini ailesi arasında paylaşırma işini veziri Kadı el-Fazıl'ın telkiniyle yaptığını kaydeder (Mir'ât, I, s. 388 - 389 ve 430); İbn Kesir, el-Bidâye, XIII, s. 3 ve 7; İbn-i Tagrıbirdî, en-Nücûm, VI, s. 103; R. Şeşen, Selâhaddin Devri, s. 90-97; S. Runcıman, Haçlı Seferleri, III, s.69.

3- İbnü'l-Esir, el-Kâmil, XII, s. 99-101 ; İbn-i Vâsıl, Müferricü'l-Kürûb, III, s. 17-19 ; İbnü'l-Adim, Zübdetü'l-Haleb, III, s.

Fakat bu sefer de Selâhaddin'in büyük oğlu el-Efdâl'in idaresinde bulunan Şam bölgesinde karışıklık baş gösterdi. Bunda el-Efdâl'in idareyi veziri Ziyâeddin b. el-Esir'e bırakarak kendisini eğlenceye vermesinin yanında, etrafındaki nüfuzlu emirlere karşı sert ve kırıcı davranması büyük rol oynadı. el-Efdâl'in bu tutumundan memnun olmayan başta Selâhaddin Eyyûbi'nin veziri Kadı'l-Fâzıl ve tarihçi ibn Şeddad olmak üzere, pek çok emir onu terk ederek ya Haleb'te bulunan el-Melikü'z-Zâhir Gazi'nin ya da Mısır'da bulunan el-Aziz Osman'ın yanına kaçmışlardı. Nitekim bu mülteci emirlerden Mısır'a sığınanlar, kısa süre sonra el-Aziz'i Dimaşk üzerine yürümeye teşvik ettiler. Bu teşvik ve tahrikler karşısında harekete geçen el-Aziz, 1193 yılında Dimaşk'ı kuşattı. Zor durumda kalan el-Efdâl, amcası el-Adil Seyfeddin'e haber göndererek yardım istedi. Bunun üzerine el-Adil bir ordu ile gelerek iki kardeşin arasını düzeltti. Fakat bu sulh fazla uzun sürmedi. el-Aziz Osman ertesi yıl tekrar Dimaşk'ı kuşatınca devreye yine el-Adil girerek el-Aziz'i Mısır'a dönmeye mecbur etti (4).

iki kardeş arasında cereyan eden bu mücadeleden kârlı çıkan tek kişi el-Adil Seyfeddin oldu. Kardeşler aralarındaki anlaşmazlıklarda el-Adil'in hakemlik yapmasını istemeleri sebebiyle ister istemez onun nüfuzunu kabullenmek zorunda kalmışlardı. Bu kargaşalıktan istifade eden el-Adil ise, Selâhaddin tarafından daima uzak tutulmaya çalışıldığı devlet merkezi Mısır'a tekrar dönmek imkanını kazandı. Nitekim, Mısır'a hâkim olan el-

129-130 ;

4- İbnü'l-Esir, el-Kâmil, XII, s. 482-483 ; Sıbt, Mir'âtü'z-Zemân, II, s. 441-443; el-Makrizî, el-Sülûk, I, s. 228-232 ; R. Şeşen, Eyyûbiler Devleti, Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, VI, İstanbul, 1987, s. 342 - 343.

Adil, kısa bir süre sonra diğer hanedan üyeleri üzerinde de bir hâkimiyet kurduğu gibi, idareyi de Selâhaddin'in oğullarından alarak kendi ailesine geçirmeyi başarmıştır.

el-Adil Seyfeddin, daha sonraları el-Aziz Osman ile birlikte el-Efdâl'e karşı harekete geçerek Dımaşk'ı ele geçirdi. Bu beklemediği durum karşısında güç duruma düşen el-Efdâl, Dımaşk'ı amcasına devretmek zorunda kaldı. Bundan kısa bir süre sonra el-Aziz'in 22 Kasım 1198 tarihinde ölümü üzerine bu seferde Mısır'da bir karışıklık ortaya çıktı. el-Aziz Osman geride el-Mansur adında küçük yaşta bir erkek evlat bırakmıştı. Fakat bunun yaşının çok küçük olması sebebiyle bir otorite boşluğu ortaya çıktı. Bunun üzerine Mısır idareciliğine kimin geçeceğine dair emirler arasında fikir ayrılığı başgösterdi. Emirlerden Fahreddin Çerkes'in başını çektiği bir kısmı ülkeyi el-Adil'e, diğer bir kısmı ise el-Efdâl'e teslim etmek istiyordu. Fahreddin Çerkes, el-Adil'e bir haberci göndererek durumu bildirdi ve derhal Mısır'a gelerek idareyi ele almasını istedi. Fakat bu sırada el-Adil Seyfeddin Mardin'i muhasara etmekle meşgul olduğundan dolayı bu daveti fazla ciddiye almadı (5). Bunun üzerine meydana boş bulan muhalif emirler el-Efdâl'i Mısır'a davet ederek ülkeyi ona teslim edeceklerini bildirdiler. Böyle bir fırsatı kaçırmak istemeyen el-Efdâl, Mısır'a gelerek yeğeni el-Melikü'l-Mansur'un adına idareye el koydu. Bunun üzerine Fahreddin Çerkes'in idaresindeki muhalifler durumu kabullenmek zorunda kaldılar. Fakat bir süre sonra el-Efdâl'in bunlara karşı sert davranması üzerine muhalifler Kudüs ve civarındaki beldelere çekilerek el-Efdâl'e karşı isyan bayrağı açtılar.

5- İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, XII, s. 121-123 ; Sıbt, *Mir'âtü'z-Zemân*, II, s. 459-462; Ebû'l-Ferec, *Tarih*, II, s. 475.

Amcalarının diğer hânedan mensupları nezdinde büyük prestij kazanmasından rahatsız olan ez-Zâhir Gazi ve el-Efdâl, aralarındaki anlaşmazlıklara son vererek el-Adil Seyfeddin'e karşı ortak hareket etme hususunda bir ittifak yaptılar. Bu ittifaka Hama ve Humus Eyyûbî hükümdarları da katılınca Mardin'i muhasara etmekle meşgul olan el-Melikü'l-Adil, kuşatmayı oğlu el-Kâmil Muhammed'e bırakarak süratle hâkimiyet merkezi olan Dımaşk'a döndü. Daha önce el-Efdâl'in idaresinden hoşnut olmadıkları için Kudüs bölgesine kaçan ve burada müstakil bir idare kuran Fahreddin Çerkes ve arkadaşları, Eyyûbî hânedanı arasında ortaya çıkan bu cepheleşme hareketinde el-Adil'in saflarında yer aldılar. Bir süre sonra da Mardin kuşatmasında bulunan el-Kâmil Muhammed'de babasının yardımına gelince, el-Adil'in durumu iyice kuvvetlendi. Bu durum karşısında el-Adil Seyfeddin ile bir savaşı göze alamayan müttefikler ülkelerine dönmek zorunda kaldılar (6).

el-Melikü'l-Adil Seyfeddin, yeğenlerinin kendisine karşı gerçekleştirmiş oldukları bu ittifakta şimdilik başarılı olamadıklarını görmüştü. Bununla birlikte, el-Adil'in böyle bir ittifakın ileride tekerrür etme ihtimalini de gözardı etmesi mümkün değildi. Bu sebeble kendisine katılan takviye kuvvetlerle birlikte Mısır'ı ele geçirmek üzere harekete geçti. Mısır hâkimi bulunan el-Efdâl, başarısızlığa uğrayan ittifakın dağılması sonucunda askerlerine izin vererek ıktalarına göndermişti. Bundan istifade eden el-Adil, askerlerini toplamasına fırsat vermeden derhal saldırıya geçerek el-Efdâl'i yenilgiye uğrattı. 26 Ocak 1200 tarihinde Kahire'ye giren el-Adil, el-Aziz Osman'ın küçük oğlu el-Mansur adına okutulan hutbeye son vererek, kendi adına

6- Ebû Şâme , Ravzateyn, II, s. 234-236; ibn-i Vâsıl, Müferriçü'l-Kürüb, III, s. 99-100 ve 104-106 ; ibnü'l-Esir, el-Kâmil, XII, s. 140-150 ; Sıbt, Mir'âtü'z-Zemân, II, s. 462-463.

okutmaya başladı. Yenilgiye uğrayan el-Efdâl'e ise Meyyafarîkin, Hani ve Çapakçur bölgeleri ıkta olarak verildi. Mısır tahtını ele geçiren el-Adil, Harran'da bulunan oğlu el-Kâmil Muhammed'i çağırarak Mısır idaresini ona verdi. Kendisi de eski ıktası olan Dımaşk'a geri döndü (7).

el-Adil Seyfeddin karşısında başarılı olamayan ve sahip olduğu bütün toprakları elinden çıkararak kendisine sadece Sümeysat kalan el-Efdâl, H. 599 / M. 1202 yılında Selçuklu sultanı Rükneddin Süleymanşâh'a bir elçi göndererek amcasına karşı mücadele etmek için ondan yardım istedi. Bu yardım talebiyle yetinmeyen el-Efdâl, amcası adına okutmakta olduğu hutbeyi keserek Selçuklu sultanı Süleymanşâh adına hutbe okutmaya başladı (8). Fakat Süleymanşâh'tan gerekli askeri yardım ve destek göremeyen el-Efdâl, kardeşi ez-Zâhir ile ittifak kurarak, amcasına karşı tekrar askeri bir harekâta giriştiyse de, bundan da bir sonuç alamıyarak ülkesine geri dönmek mecburiyetinde kaldı. Böylece Selâhaddin'in ölümünden sonra Eyyûbi hanedanı arasında ortaya çıkan hâkimiyet mücadeleleri el-Adil'in başarısı ile sona erdi (9).

el-Melikü'l-Adil Seyfeddin, yeğeni ile yaptığı mücadelede el-Efdâl'in Selçuklu hâkimiyetini kabul etmesini

7- ibn-i Vâsıl, Müferricü'l-Kürûb, III, s. 116 ; Sıbt, Mir'âtü'z-Zemân, II, s. 470-471; Ebû'l-Ferec, el-Aziz'in oğlu el-Mansur'un elinden Mısır sultanlığını alan el-Adil'in, Kahire'de bir karışıklık çıkarırlar endişesi ile el-Aziz ailesinin tamamını Mısır'dan çıkararak Urfa'da mecburî ikâmete tâbi tuttuğunu kaydeder (Tarih, II, s. 476). Kalkaşandı, el-Adil, Rebiu'l-Evvel 596 / Aralık Ocak 1200 tarihinde Mısır ve Şam'a hakim oldu kaydını düşer (Subhu'l-Aşâ, III, s. 496).

8- Ebû Şâme, Ravzateyn, II, s. 104 ; ibn Vâsıl, Müferricü'l-Kürûb, III, s. 152 ; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, XII, s. 183 ; Ebû'l-Fidâ, Ahbâru Beşer, II, s. 104.

9- Ebû Şâme, Ravzateyn, II, s. 234-236 ; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, XII, s. 140-150 ; Ebû'l-Ferec, el-Efdal'in ülkesini geri almak için amcasına annesini şefaathçi olarak gönderdiğini, fakat el-Adil'in buna itibar etmediğini kaydeder (Tarih, II, s. 475) .

büyük bir dikkatle değerlendirmiş ve bütün tazyik ve tahriklere rağmen askeri bir tehlike gelmedikçe Selçuklulara karşı bir cephe açmaktan kaçınmaya büyük özen göstermiştir. Bunun sebebi ise onun, Selçuklu devletinin gücünden kormasına değil, hanedan ailesinin içinde bulunduğu hâkimiyet mücadeleleri sırasında hâricî bir cephe açarak, durumu daha da karışık hale getirmekten çekinmesi olmuştur. el - Adil, her ne kadar Selçuklu devleti ile doğrudan bir ilişkiye girmekten kaçınmışsa da, bölge üzerindeki hâkimiyeti ve kontrolü de elinden kaçırmak istememiştir. Bu durumu el-Efdâl Ali hadisesinde ortaya koymuştur. el-Adil'in bölge üzerinde hâkimiyeti elinden kaçırmak istememesine bir başka örnek de, H. 599 / M. 1202 - 1203 yılında Selçuklulara tâbi Mardin Artukluları üzerine yaptığı seferde görmek mümkündür.

H. 598 / M. 1202 yılında Selçuklu sultanı Süleymanşâh'ın Gürcü seferi ile meşgul olmasını fırsat bilen Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'l-Adil, derhal askeri harekâta geçerek Kuzey - Suriye'de faaliyetlere girişti. Selçuklu sultanına tâbi olan Mardin Artuklu hükümdarı Nasreddin Arslan, el-Adil ile el-Efdâl Ali'nin aralarındaki mücadelede el-Efdâl tarafını tutarak yardımda bulunmuştu. Büyük bir ihtimalle, bu yardım ve ittifak hareketinde her iki hükümdarın da Selçuklu devletine tâbi olmaları sebebiyle, Süleymanşâh, Nasreddin Arslan'ı el-Efdâl'e yardım etmesi hususunda görevlendirmiş olmalıdır. el-Adil Seyfeddin, Selçuklu sultanının bölgede hâkimiyeti ele geçirmeye başladığını görünce oğlu el-Eşref Musa'yı bir ordu ile Mardin Artukluları üzerine gönderdi. Bölgede yağma ve tahribatta bulunan el-Eşref, Mardin önlerine gelerek şehri kuşatma altına aldı. Uzun süre metbuundan yardım bekleyen Nasreddin Arslan, beklediği yardım gelmeyince el-Eşref'e bir haberci göndererek amân diledi. Yapılan antlaşma ile Artuklu hükümdarı Eyyûbî tâbiyetini kabul ederek, daha önce Selçuklu sultanı adına okutmakta

olduğu hutbeyi terkederek, Eyyübî hükümdarı el-Adil Seyfeddin adına hutbe okutmayı kabul etti. Ayrıca Nasreddin Arslan, Eyyübî sultanına yıllık vergi olarak her yıl 150.000 Suriye dinarı vermeyi de kabul etti (10).

B - SELÇUKLU HANEDANI ÜYELERİ ARASINDAKİ HAKİMİYET MÜCADELELERİ

Gıyâseddin Keyhüsrev'in ilk saltanatı yaklaşık 6 yıl sürdü. Bu süre zarfında diğer kardeşlerin birbirleriyle mücadele etmeleri sebebiyle serbest kalan Gıyâseddin, yönünü Bizans üzerine çevirerek fetihlerde bulundu. Osman Turan, Bizans kaynaklarına istinaden Selçuklu - Bizans ilişkilerini anlatırken ilginç bir konuya temas eder. Buna göre, Selçuklu sultanının ülkesi sınırlarında faaliyette bulunmasına kızan Bizans imparatoru III. Alexis, 1196 yılında Konya ile İstanbul arasında ticarî faaliyette bulunan Türk ve Rum tüccarların mallarına el koydu. Bu olay karşısında ülkesinin ticarî faaliyetlerinin sekteye uğradığını gören Gıyâseddin, buna bir misilleme hareketi olarak Mısır Eyyübî hükümdarı el-Melikü'l-Adil'in, Bizans imparatoruna gönderdiği elçilik heyetini tevkif ederek hediyelere el koydu. Fakat bu durumun Bizans imparatorunu etkilemediğini ve esir tacirlerin serbest bırakılmadığını gören Gıyâseddin, Bizans'a karşı askerî faaliyetlere girişti. Ordusu ile Bizans

10- Ebü'l-Ferec, el-Eşref'in Mardin kuşatmasında sulh için ez-Zâhir'in arabuluculuk girişiminde bulunduğunu ve bunun karşılığında da 20.000 dinar ile Mardin Artuklularına bağlı bir kaleyi aldığını kaydeder (Tarih, II, s. 475) ; el-Makrizî, es-Sülûk, I/1, s. 193 ; Bu devirde Eyyübîlerin resmî parası olan Mısır dinarı, Avrupalıların kullandığı Suriye dinarı ve Muvahhidilerin kullandığı mü'minî dinarı olmak üzere üç çeşit dinar kullanılmakta olup en kıymetlisi Mısır dinarıydı (Bkz. R. Şeşen, Selahaddin Devri, s. 220.)

topraklarına giren ve Menderes havzasına kadar olan bölgeleri yağma ve tahrip eden Gıyâseddin, çok sayıda esir ve ganimet alarak geri döndü. Ele geçirilen bu esirler Aksaray ve çevre yörelerde yerleştirilerek Haçlı seferleri esnasında boşalan bu bölgelerin imar ve ıslahı sağlandı (11).

O. Turan'ın da işaret ettiği gibi bu hadisede bir karışıklık görünmektedir. Turan'a göre hadise III. Aleksios Angelos zamanında cereyan etmiştir. Aleksios'un saltanatı 1198 yılında olması itibariyle Konya'da bu tarihlerde bir taht değişikliği olmuş ve Rükneddin Süleymanşâh, 1196 yılında Gıyâseddin Keyhûsrev'i berteraf ederek idareyi ele almıştır. Bu sebeble hadisenin 1196 yılından önce gerçekleşmesi lazımdır. Nitekim, 1196 yılında Mısır Eyyûbî hükümdarı da el-Adil Seyfeddin değil, el-Aziz Osman'dır. el-Adil, bu tarihte henüz Mısır'a tam manasıyla hâkim değildir. Ayrıca biz tarağımız kaynaklarda bu hadise ile ilgili bir bilgiye rastlayamadık.

a) I. Gıyâseddin Keyhûsrev - Rükneddin Süleymanşâh Mücadelesi

Kardeşleri arasında cereyan eden taht mücadelelerinden uzak duran ve bu arada da Bizans'a karşı fetihlerde bulunan Gıyâseddin Keyhûsrev, bir süre sonra ister istemez bu taht mücadelelerine katılmak mecburiyetinde kaldı. 1196 yılına kadar diğer kardeşleri ile mücadele eden Süleymanşâh, bu tarihten sonra yönünü Gıyâseddin

11- O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 240. Biz Eyyûbî elçilerinin Bizans'a götürdükleri hediyelere Selçuklular tarafından el konulmasına dair, Arapça kaynaklarda herhangi bir kayıta rastlamadık.

Keyhüsrev'in hâkimiyetinde olan Konya'ya çevirdi. Yerli kaynaklar, Süleymanşâh'ın bu kararı almasında babaları II. Kılıç Arslan'ın, Gıyâseddin tarafından zehirlenerek öldürüldüğü dedikodularının rol oynadığını kaydederler(12). Gerçekte Osman Turan'ın da dediği gibi, Süleymanşâh bu dedikoduların arkasına sığınarak, Konya üzerine yürümesini meşru bir zemine oturtmaya çalışmıştır. Bu iddianın dayanak noktasını da Gıyâseddin Keyhüsrev'in babasının ölümünü yaklaşık dört ay gibi uzunca bir süre gizlemesi oluşturuyordu. Fakat Gıyâseddin'in, II. Kılıç Arslan tarafından ilân edilmiş meşrû bir veliahd olması sebebiyle babasını öldürmesine hiç gerek yoktu (13). Bu iddia Süleymanşâh'ın Konya üzerine yapacağı sefer için umumî efkârı kendi tarafına çekmekten başka bir şey değildi. Süleymanşâh'ın böyle bir entrikaya girişmesinin sebepleri arasında Konya'nın payitaht olması ve Gıyâseddin Keyhüsrev'in de babaları tarafından resmen ilân edilmiş meşrû bir varis olmasından kaynaklanıyordu. Bu ise diğer kardeşlerine karşı hiç çekinmeden hâkimiyet mücadelesine giren Süleymanşâh'ın, Gıyâseddin'den çekindiğini ortaya çıkarmaktadır.

Babasını öldürdüğü gerekçesiyle Gıyâseddin'in katlinin vacib olduğuna dair fukahadan fetva alan Süleymanşâh, Sivas - Kayseri yolunu takip ederek Aksaray'a geldi. Burada kendisine katılan diğer kardeşleri ile beraber yoluna devam eden Süleymanşâh, H. 593 yılı Ramazan Bayramı / M. 17-19 Ağustos 1196 sırasında Konya önlerine gelerek derhal kuşatmaya başladı. Konya halkı daha ihtiyar sultanın sağlığında Gıyâseddin'e bağlı

12- Anonim Selçuknâme'de, Kılıç Arslan'ın, İbn Avârız adında birisi tarafından zehirlendiği kaydedilmektedir (s. 26); Aksarâyi, Müsâmeretü'l-Ahbâr, s. 30-31 ; O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 244 - 245; İbn Bîbî'de bu hadise ile alakalı bir kayıt mevcut değildir.

13- O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 244.

kalacaklarına dair yemin ettikleri için şehri büyük bir fedakarlıkla müdafaa ediyorlardı. Kılıç Arslan saltanatı esnasında, 60.000 kişilik bir orduyu Konya'yı müdafaa için daima hazır bir halde bulundururdu. Şimdi ise bu ordu, Gıyâseddin'in hizmetinde olarak, Süleymanşâh'ın askerlerini şehrin dışında bulunan bağlara dahi sokmamışlardı. Bu durum ise kuşatmanın uzamasına sebep veriyordu. Dört ay süren kuşatmadan sonra durumun kötüye gittiğini anlayan Konya halkı Süleymanşâh'a bir elçi heyeti gönderdi. Süleymanşâh'a iki seçenek götürülen elçi heyeti, Konya halkının iki kardeşe de sevgi ve saygı-ları olduğunu fakat babalarına karşı Gıyâseddin üzerine ahidde bulduklarını bildirerek Süleymanşâh'tan muhasarayı kaldırmasını ve bunun karşılığında sefer tazminatı olmak üzere kendisine üç eşit taksitte ödenmek üzere 500 dirhem gümüş, 300 baş at, 10.000 koyun ve 300 devenin yanında kıymetli kumaş ve elbiseler vermeyi taahhüd ettiler. Diğer seçenek ise Gıyâseddin'in sağ salim olarak yanına katılacak bir grup asker ile istediği yere gitmesine izin verilmesi karşılığında şehrin Süleymanşâh'a teslimi idi. Süleymanşâh'ın şehrin teslimi-ni seçmesi üzerine iki kardeş arasında bir ahidname tanzim edildi. Bu antlaşmaya güvenmeyen Gıyâseddin Keyhüsrev, H. 7 Zülkâde 593 / M. 21 Eylül 1196 gecesini İzzeddin Keykavus ve Alâaddin Keykûbad adlarındaki iki oğlunu da şehirde bırakarak Konya'yı terketti (14). Gıyâseddin Keyhüsrev, annesinin Hristiyan olması sebebiyle önce Bizans'a sığınmak istemişse de, Ladik civarlarında kendisine ve maiyyetine yapılan saldırı sebebiyle yolunu değiştirerek Larende istikametine döndü. Gıyâseddin, kendisine yapılan bu saldırıyı kardeşine şikayet

14- Anonim Selçuknâme, s. 26-27; Rükneddin Süleymanşâh daha sonra bu iki şehzadeyi babalarının yanına göndermiştir (Bkz. İbn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufasssal, s. 36-37 ve Muhtasar trc., s. 26-27); Ahmed b. Mahmud, Selçuk-Nâme, II, s. 149; İzzeddin Keykavus (1211-1220) ile Alâaddin Keykûbad (1219-1237), babalarından sonra saltanat makamına geçeceklerdir.

ederek bunun yaptıkları antlaşmaya aykırı olduğunu bildirerek, Süleymanşâh'ı mesul tutmuştur. Bunun üzerine harekete geçen Süleymanşâh, derhal suçluları yakalatarak idam ettirmiştir. Süleymanşâh, bu hadiseden sonra kardeşinin yolu üzerinde bulunan bütün yerleşim birimlerine emirnâmeler göndererek Gıyâseddin Keyhûsrev'e gerekli tazim ve hürmetin gösterilmesini emretti (15).

b) I. Gıyâseddin Keyhûrev'in Haleb Eyyûbî Hükümdarlığına Sığınması

I. Gıyâseddin Keyhûsrev, önceleri Bizans'a sığınmak isterken yolda uğradığı saldırı herhalde ondaki saltanat hırsını alevlendirmiş olacak ki, daha sonra bu karardan vazgeçerek Süleymanşâh'a karşı mücadelede yardım toplamak amacıyla güneye döndü. Önce Kilikya Ermeni krallığına gelen Gıyâseddin, burada kral Leon tarafından büyük bir hürmetle karşılandı. Ne var ki Ermeni kralı Süleymanşâh'tan çekindiği için Gıyâseddin'e değil herhangi bir yardım, onu uzun süre misafir dahi edemedi. Bunun üzerine Ermeni krallığında ancak bir ay kalan Gıyâseddin, Elbistan meliki olan kardeşi Mugiseddin Tuğrulşâh'ın yanına gitti. Tuğrulşâh da tıpkı Ermeni kralı gibi kardeşini büyük bir tazimle karşıladı. Ümerâ, ülemâ ve halk önünde yapılan bir merasimde, babası tarafından kendisine temlik edilen bazı bölgeleri Gıyâseddin'e hiç karşılıksız devrettiğini bildirdi. Fakat Gıyâseddin, sığınacak bir belde yerine, Süleymanşâh'a karşı yapacağı

15- İbn-i Bibi, Muhtasar eserinde Gıyâseddin'in Konya'dan ayrılışını 593 / 1196-1197 yılı olarak verir. Mufasssalında ise tarih yoktur (el-Evâmir, Mufasssal, s. 36 ve Muhtasar trc., s. 25 - 26) ; Ebû'l-Ferec, Tarih, II, 474; O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 244-247.

mücadele için kendisine para ve asker yardımında bulunulmasını istiyordu. Bu sebeble, kardeşinin gösterdiği âlicenaplığa karşı, kendisine hibe edilen beldeleri kabul ettiğini fakat tekrar sahibine devrettiğini bildirdi. Tuğrulşâh'tan da umduğunu bulamayan Gıyâseddin, daha önce Malatya meliki Tuğrulşâh'ı diğer kardeşi Kutbeddin Melikşâh'a karşı müdafaa eden ve ona askeri yardım da bulunan Haleb Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'z-Zâhir Gazi'nin yanına gitti. el-Melikü'z-Zâhir'de tıpkı diğer hükümdarlar gibi ya Süleymansâh'tan çekindiği veya o sırada Eyyûbî hanedanı arasında ortaya çıkan mücadeleler sebebiyle meşgul olduğu için olacak Gıyâseddin'e herhangi bir yardımda bulunamadı (16). Beklemediği bu durum karşısında bütün ümidleri kırılan Gıyâseddin, önce Diyarbekir - Ahlat yolunu takip ederek Karadeniz kıyılarına ulaşmıştır. Bu bölgede hüküm süren Canik (Samsun) valisi Gıyâseddin'i büyük bir tazimle karşılamış ve bir süre misafir ettikten sonra emrine tahsis ettiği gemiler vasıtasıyla sabık Selçuklu sultanını İstanbul'a yolcu etmiştir (17).

İbn-i Bîbî, Elbistan meliki Mugiseddin Tuğrulşâh gibi, Malatya meliki Muizzeddin Kayserşâh'ın da sahip olduğu toprakları Gıyâseddin'ine devretmek istediğini, Gıyâseddin'in ise bu teklifi geri çevirdiğini kaydeder (18). Bu tekliflerin altında yatan asıl sebep, sürgünde

16- İbn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufassal, s. 39-49 ve Muhtasar trc., s. 27 - 28; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, XII, s. 200 ; İbnü'l-Adîm, Zübdetü'l-Haleb, III, s. 160 ; Ebü'l-Ferec, Tarih, II, s. 474 ; el-Makrizî, es-Sülûk, I, s. 140.

17- İbn-i Bîbî, İstanbul'a gitmek üzere Samsun'dan ayrılan Gıyâseddin'in gemisinin yolda fırtınaya tutularak Akdeniz'e sürüklendiği yolunda sahih olmayan bir kayıt düşer. (el-Evâmir, Mufassal, s.51 ve Muhtasar trc., s. 30-31) ; Anonim Selçuknâme, Gıyâseddin Keyhüsrev'in Haleb Eyyûbî hükümdarına sığınmasına dair bir bilgi vermeden, doğrudan Bizans'a gittiğine işaret eder (s. 26-27); Ahmed b. Mahmud, Selçuk-Nâme, II, s. 150; Ebü'l-Ferec, Tarih, II, s. 474 ; O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 268-269.

olan bir hükümdarın gönlünü almak olmasa gerektir. Bize göre bu teklifler, II. Kılıç Arslan'ın on bir oğlu arasından Gıyâseddin Keyhûsrev'i seçerek veliahd tayin etmesiyle ilgilidir. Bu durum Gıyâseddin'in veliahdlığının, diğer kardeşler tarafından kabul edildiğini göstermektedir .

Bizans imparatoru tarafından İstanbul'da âdeta Selçuklu sultanı gibi karşılanarak en iyi şekilde ağırlandı. Bizans imparatoru, Gıyâseddin Keyhusrev'e umduğu askeri yardımı vermemekle birlikte, onu tamamen denebilecek ölçüde gözden çıkarmayı da düşünmüyordu. Şartlara göre istikbalde Gıyâseddin'den yararlanmayı düşünen imparator, onun için 10.000 dinar altınlık bir tahsisat ayırarak İstanbul'da ikâmet etmesini temin etti. 1204 yılına kadar İstanbul'da kalan Gıyâseddin, bu tarihte Latinlerin şehri işgal etmeleri üzerine İstanbul'u terk ederek imparatorun kayın pederi olan Mavrozomes'in yanına gitti. Gıyâseddin kardeşi Süleymanşâh'ın ölümüne kadar bu şehirde Mavrozomes'in yanında kaldı (19).

Rükneddin Süleymanşâh, kardeşi Gıyâseddin Keyhûsrev'i berteraf ettikten sonra, Amasya ve Niksar bölgelerinde hüküm süren diğer kardeşi Nasıruddin Berkyaruksâh üzerine yürüyerek onu da tahakkümü altına aldı. Elbistan

18- İbn-i Bibi, el-Evâmir, Muhtasar trc., s. 27-28

19- Gıyâseddin Keyhûsrev'in İstanbul'dan ayrılması ile ilgili olarak İbn-i Bibi, daha değişik bir rivayet kaydeder. Buna göre, Gıyâseddin, Bizans sarayında bir Frank asilzâdesi ile tartışmaya girmiş ve bunun sonucunda yapılan düelloyu kazanmıştı. Fakat, yenilgiyi hazmedemeyen Franklar şehirde karışıklık çıkarmak istemişlerse de imparator bunu bastırmayı başarmıştı. Daha sonra ise hayatından endişe duyduğu Gıyâseddin'i kayınpederi olan Mavrozomes'in yanına göndermiştir (İbn-i Bibi, el-Evâmir, Mufassal, s. 52-58 ve Muhtasar trc. s. 31-34); Bizans kaynakları Bizans'a sığınan Gıyâseddin'in imparator Aleksios tarafından kabul edildiğini ve vaftiz edilerek evlatlığa kabul edildiğini kaydederler (Bkz. M.Eren, " Theodor I. Laskaris 1204-22 ve I. Gıyâseddin Keyhusrev " , SAD., III (1971), s. 593-594); O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 269-270.

meliki Mugiseddin Tuğrulşâh ise, kardeşler arasında cereyan eden mücadelelerden kendisini daima uzak tutmuş ve her zaman en güçlü gördüğü kardeşini metbu tanıyarak hâkim olduğu bölgelerde otoritesini devam ettirmişti. Şimdi de Süleymanşâh'a gönderdiği bir elçiyle onun tâbiyetine girerek durumunu muhafaza etti.

Böylece Anadolu'da Selçuklu hanedanı arasında başlayan taht kavgaları Süleymanşâh'ın Malatya meliki Muizzeddin Kayserşâh ile Ankara meliki Muhiddin Mesud'un haricinde diğer kardeşleri üzerine galebe çalmasıyla son buldu.

C - RÜKNEDDİN SÜLEYMANŞAH DEVRİ SELÇUKLU - EYYUBİ İLİŞKİLERİ

a) Rükneddin Süleymanşâh - el-Melik ez-Zâhir Gıyaseddin Gâzi ittifakı ve Ermeni Seferi

Süleymanşâh, diğer kardeşleri üzerine yürümeden önce Kilikya Ermeni krallığını te'dib etme kararı aldı. Çünkü Ermeni kralı II. Leon (1187-1219), Selçuklu hanedanı arasında ortaya çıkan taht mücadelelerinden istifadeyle Selçuklu topraklarına tecavüzde bulunmuş ve Torosları aşarak orta Anadolu bölgelerine girmişti. Hatta bazı Ermeni tarihçilerinin verdiği bilgilere göre, bu karışıklık esnasında Ermeniler Kayseri'yi dahi kuşatmaya muvaffak olmuşlardı. Bu zaferler dolayısıyla II. Leon'a " muhteşem " lakabı verilmişti (20).

20- Ebû'l-Ferec, Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra Ermeni kralı Leon'un bölgede çok güçlendiğini ve Türklerden ve Rumlardan olmak

Süleymanşâh durumunu kuvvetlendirdikten sonra Kilikya Ermeni krallığı üzerine sefer yaptı. Bu yıllarda Ermeni senyörleri arasında hâkimiyet mücadeleleri mevcuttu. Selçuklu sultanı 605 / 1208 - 1209 yılında gerçekleştirdiği bu intikam seferinde Lampron bölgesi (21) senyörü Oşin ile II. Leon'a karşı ittifak yaptı. Hatta Süleymanşâh, bu sefer esnasında Halep Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'z-Zâhir Gazi'ye bir elçi göndererek ondan askeri yardımda bulunmasını istedi. el-Melikü'z-Zâhir, bu isteğe olumlu cevap vererek Seyfeddin ibn Alemüddin b. Candar ve İzzeddin Aybek Futeys kumandasında bir miktar asker gönderdi. Maraş'ta bir araya gelen müttefikler Süleymanşâh kumandasında harekete geçti. Süleymanşâh önce Kirkos adı verilen kaleyi kuşatma altına aldı. Durumun vehametini anlayan şehir halkı amân dileyerek kaleyi Selçuklu sultanına teslim etti. Süleymanşâh idaresindeki müttefik Selçuklu - Eyyûbî - Ermeni kuvvetleri daha sonra bölgede yağma ve tahribata başladılar. Rükneddin Süleymanşâh, el-Melikü'z-Zâhir ve Ermeni senyörü Oşin'in oluşturduğu ittifak karşısında çaresiz kalan, bu arada da ülkesi hayli tahribata uğrayan Leon, derhal Mısır Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'l-Adil'e bir elçi göndererek ondan sulh için tavassutçu olmasını istedi. el-Adil'in aracılığıyla taraflar arasında antlaşma yapıldı. Bu antlaşmaya göre Leon, Selçuklu tâbiyetini kabul ederek yıllık haraç vermeye razı oldu (22).

üzere 72 kaleyi ele geçirdiğini kaydederek, Süleymanşâh'ın Ermeni seferinin gerekçelerini de ortaya koyar (Tarih, II, s. 466) ;

21- Tarsus'un kuzeyinde bulunan Namrun ve civarı (bkz. O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s.249).

22- ibn-i Vâsıl, Müferricü'l-Kürûb, III, s. 187; ibnü'l-Adim, Zübdetü'l-Haleb, III, s. 159 ; Sıbt, iki devletin Ermenilere karşı gerçekleştirdiği bu seferden bahsederken, Selçuklu - Eyyûbî ittifakından hiç bahsetmez. Seferin ez-Zâhir tarafından görevlendirilen Aybek Futeys, ibn Türkmen ve Hüsameddin ibn Türkmen adlarındaki

Bu tarihten sonra Selçuklu Sultanı Süleymanşâh'ın yeni bir sefer yapmasından çok korkan Leon, Selçuklu sınırlarına bir daha tecavüzde bulunamamıştır. Leon, Türklerle ittifak ederek kendisine saldıran Ermeni senyörü Oşin'i de ancak Süleymanşâh'ın ölümünden sonra cezalandırabilmiştir.

b) Rükneddin Süleymanşah'ın Doğu ve Güney - Anadolu'daki Faaliyetleri

Ermeni krallığını haraca bağlayan Süleymanşâh, bundan sonra yönünü doğu ve güney Anadolu'ya çevirdi. Bundan maksadı babası zamanında Anadolu'da kurulmuş etmiş olan siyasi birliği yeniden sağlamaktı. Bu maksatla ilk önce kardeşi Mugiseddin Kayserşâh idaresinde bulunan Malatya üzerine yürüdü. Kayserşâh, daha önce de diğer kardeşi Kutbeddin Melikşâh tarafından hâkimiyet altına alınmak istenmişti. Kutbeddin karşısında tutunamayan Kayserşâh, Selâhaddin Eyyûbi'ye sığınarak ondan yardım istemiş ve bu arada da el-Adil Seyfeddin'in kızıyla evlenerek Eyyûbi hanedanı ile sıhriyet tesis etmişti. İşte Kayserşâh tesis ettiği bu akrabalığa istinaden diğer kardeşlerine itaatten imtina ediyor ve kardeşleri de Eyyûbilerden çekinmeleri sebebiyle ona saldırmaya cesaret edemiyorlardı. Fakat Süleymanşâh, gerek Eyyûbi hanedanı arasındaki hâkimiyet mücadeleleri sebebiyle durumun müsait olmasından gerekse Ermeni seferi esnasında el-Melikü'z-Zâhir Gâzi'nin dostluğunu kazanmanın

emirler tarafından gerçekleştirildiğini kaydeder (Mir'âtü'z-Zemân, II, s. 526); Osman Turan, bu bilgilerin sadece Latin ve Ermeni kaynaklarında yer aldığını ve İslam kaynaklarında Ermeni tecavüzleri hakkında bir kayıt olmadığını kaydeder (Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 249 - 250) .

verdiği bir güvenle Kayserşâh üzerine saldırıya geçti. H. 597 yılı Ramazan / M. 1200 Haziran ayında Malatya'yı kuşattı. Süleymanşâh karşısında tutunamayan Kayserşâh ikinci kez kayınpederi el-Adil'e sığındı. Ne var ki, el-Adil, damadını takviye kuvvetlerle Süleymanşâh üzerine göndermek yerine Selçuklu sultanının bu saldırısını kabullenerek, damadı Kayserşâh'ı Urfa'da mevkine uygun bir ıkta vererek iskan etmiştir (23).

el-Melikü'l-Adil Seyfeddin'in, Süleymanşâh'a karşı damadını desteklememesi biraz garip görünmekle birlikte, Selâhaddin'in ölümünden sonra Eyyûbi hanedanının içine düştüğü mücadeleler gözönüne alınırsa tabii bir hareket olarak kabul edilmelidir. Zira el-Adil, bir taraftan yeğenleri el-Efdâl Ali ile ez-Zâhir Gazi'in kendisine karşı kurdukları ittifakla uğraşırken diğer yandan da ülke içerisinde otorite sağlamaya çalışıyordu. Böyle bir ortamda bir de Selçuklu sultanının düşmanlığını kazanmanın şu an için pek de akıllıca olmadığını düşünüyordu. Bu sebeble Kayserşâh'ı askerî bir destekle Malatya'ya göndererek Selçuklular ile bir savaş başlatmak yerine, Urfa'da bir ıkta vererek iskân etmeyi ve müsait bir zamanda Süleymanşâh ile hesaplaşmayı daha uygun gördü.

Malatya'yı ele geçirerek kardeşini berteraf eden Süleymanşâh, böylece Ankara meliki olan diğer kardeşi Mugiseddin Mes'ud haricindeki bütün kardeşlerini hâkimiyeti altına almış oldu. Bu ise Selçuklu devletinin Kılıç Arslan'ın sağlığında ulaştığı sınırlara tekrar hâkim olması ve Anadolu'daki birliğin büyük ölçüde sağlanması demektir. Süleymanşâh bu sefer yönünü Erzurum

23- Ebû'l-Ferec, Tarih, II, s. 474; Ebû'l-Fidâ, Ahbârü Beşer, III, s. 100 ; O.Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 251; Ebû'l-Fidâ haricindeki diğer Arap kaynaklarında Süleymanşâh'ın kardeşi üzerine yürüyerek Malatya'yı ele geçirmesi hakkında herhangi bir mevcut değildir.

istikâmetine çevirdi (24).

Bu dönemde Erzurum'da Saltuklu hükümdarı Nasruddin Muhammed hüküm sürmekteydi. Fakat kısa bir süre önce Selçuklu devletinde ortaya çıkan fetret devresi münasebetiyle bu bölgelerde de siyasi bir istikrarsızlık kendisini göstermişti. Bundan istifade eden Gürcüler Kırالیçe Thamara'nın idaresinde bölgeye askerî saldırılarda bulunarak Erzurum'u kuşatmış, fakat ele geçirmeye muvaffak olamamışlardı. Bu saldırılar esnasında başta Kars olmak üzere pek çok köy ve kasaba Gürcüler tarafından zaptedilmişti. Ayrıca bu kargaşa ortamında Azerbaycan üzerinden Anadolu'ya gelen Kafkas ticaret yoluda sekteye uğramış ve bu da Selçuklu devletine iktisadî yönden kötü etki yapmıştı. İşte bütün bu sebepler dolayısıyla Süleymanşâh, doğu Anadolu'da tekrar hâkimiyeti sağlamak için harekete geçti.

Süleymanşâh, öncelikle Selçuklu devletine bağlı olan fakat Saltuklular tarafından idare edilen Erzurum'u ele geçirerek buradaki Saltuklu hâkimiyetine son verdi. Malatya hâkimi olan kardeşi Mugiseddin Tuğrulşâh'ı Erzurum idareciliğine tayin ederek karşılığında Malatya'yı kendi idaresine aldı (25).

24- ibn-i Bibi, daha sonraları gerçekleştirilen Gürcü seferine Elbistan Meliki Mugiseddin Tuğrulşâh'ın da katıldığını ifade ederek, Süleymanşâh'ın kardeşleri üzerindeki tahakkümünü teyid eder (el-Evâmir, Mufassal, 70-71 ve Muhtasar trc., s. 36-37) ; Ebû'l-Fidâ, Selçuklu sultanının Saltukoğulları üzerine yaptığı sefer için " kardeşinin elinden Malatya'yı alan Süleymanşâh daha sonra Erzen-i Rûm'a yöneldi " kaydını düşer (Ahbâru Beşer, III, s. 100 - 101).

25- ibn-i Bibi, el-Evâmir, Mufassal, s. 71-74 ve Muhtasar trc., s. 37-38 ; Ebû'l - Fidâ, Erzurum hâkimi Nasreddin Muhammed'in, Süleymanşâh tarafından ortadan kaldırılan Saltukluların son hükümdarı olduğunu ifade ederken Saltuklu adını da " Salık " şeklinde kaydeder (Ahbâru Beşer, III, s.100-101) ; O. Turan , Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 252-253.

Süleymansâh, bu tarihten sonra Gürcüler üzerine bir sefer düzenlediyse de, başarılı olamadı. Bunun üzerine Gürcüler üzerine yapacağı yeni bir intikam seferine çıkmadan önce ülkesinin güney sınırlarını emniyete almak gerektiğini gözönüne alan Süleymansâh, tekrar Eyyûbi devletine karşı faaliyetlere başladı.

c) el-Melikü'l-Efdal Ali ile el-Melikü'l - Adil Seyfeddin Ebûbekir Anlaşmazlığı ve el-Efdal'in Selçuklu Hakimiyetini Tanınması

Sümeysat Eyyûbi hükümdarı el-Efdâl, idaresi altındaki Şam bölgesini elinden alan amcası el-Melikü'l-Adil Seyfeddin'e karşı daha önceki yıllarda birkaç defa isyan etmiş fakat başarılı olamamıştı. H. 597 / M. 1200-1201 yılında Kardeşi el-Melikü'z-Zâhir Gâzi ile ittifak halinde yeniden harekete geçen el-Melikü'l-Efdâl Ali bu teşebbüsten de bir netice alamamış ve el-Adil tarafından el-Cezire bölgesinde ikamete mecbur bırakılmıştı. Sümeysat, Suruç ve Re'sûlayn gibi beldeler kendisine ıktâ olarak verilen el-Efdâl, burada da rahat durmamış, el-Melikü'l-Adil'e karşı Mardin Artukluları gibi çevredeki melikler ile ittifak arayışına girmiştir. Onun bu teşebbüslerini haber alan el-Adil Seyfeddin, H. 599 / M. 1202-1203 yılında oğlu el-Eşref Musa'ya, bir mektup göndererek el-Efdâl'in elinde bulunan Suruç ve Re'sûlayn'ı ele geçirmesini emretti. Ayrıca el-Melikü'z-Zâhir'den de, el-Efdâl'in elinde bulunan Necm kalesine saldırmasını istedi. Amcasının bu şekilde sert bir tavır takınacağını hiç beklemeyen el-Efdâl, derhal annesini el-

Adil'e göndererek ondan özür diledi. Fakat el-Adil Seyfeddin yeğenin bu taşkınlıklarından iyice bıkmış olacak ki, el-Efdâl'in özürünü kabul etmedi (26).

el-Melikü'l-Adil, Diğer taraftan da oğlu el-Kâmil Muhammed'i yeğeni ile ittifak kurarak kendisine karşı cephe alan Mardin Artukluları üzerine gönderdi. Daha önceki yıllarda bölgedeki Eyyûbî yayılmasından rahatsız olan Mardin Artuklu hükümdarı Selçuklu Sultanını metbu olarak tanımıştı. el-Kâmil'in Mardin'i muhasara altına alması üzerine, Mardin Artuklu hükümdarı derhal metbu Süleymanşâh'a haber göndererek yardımını talep etti. Süleymanşâh bu çağrıya icâbet etmek üzere ordusuyla Konya'dan hareket etti. Selçuklu sultanının Mardin muhasarasına yardıma geldiğini haber alan el-Kâmil, bir savaşı göze alamayarak derhal muhasarayı kaldırdı ve Haleb'e döndü (27).

Amcasının bu kararlı tutumu karşısında büyük bir korkuya kapılan el-Efdâl, kendisine yeni bir hâmi aramaya başladı. Bu sıralarda Selçuklu hükümdarı Rükneddin Süleymanşâh, Konya tahtını ele geçirmiş ve otoritesini de kurmuştu. El-Efdâl, derhal Süleymanşâh'a bir elçi göndererek el-Adil'e karşı ondan yardım istedi. Ayrıca şimdiye kadar el-Melikü'l-Adil Seyfeddin Ebûbekir adına okuttuğu hutbeyi terkederek Selçuklu sultanı adına hutbe okutacağını ve para bastıracağını da bildirdi. el-Adil'in ülkesi sınırlarında gösterdiği askeri faaliyetlerden rahatsız olan Süleymanşâh el-Efdâl'in bu isteğini memnuniyetle kabul etti. H. 600 / M. 1203-1204 yılında el-Efdâl'e hâkimiyet alâmeti olan hilat ve çeşitli hediyeler

26- İbn-i Vâsıl, Müferricü'l-Kürûb, III, s. 150-151 ; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, trc., XII, s. 1155-156; İbnü'l-Adîm, Zübdetü'l-Haleb, III, s. 154.

27- İbnü'l-Adîm, Zübdetü'l-Haleb, III, s. 153.

göndererek onu himayesi altına aldı (28).

Bu beklenmedik durum karşısında el-Adil, Kayserşâh hâdisesinde de olduğu gibi Selçuklu devleti ile bir savaşı göze alamadığı için el-Efdâl'i serbest bırakmak mecburiyetinde kaldı. Böylece el-Efdâl, yeni metbuu sayesinde elindeki ülkeleri korumuş oluyordu. el-Efdâl'in Selçuklu devletine tâbi olması ile başlayan bu dostluk daha sonra Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında da devam edecektir.

D - I. GIYASEDDİN KEYHUSREV ZAMANI SELÇUKLU - EYYUBİ MÜNASEBETLERİ

Süleymanşâh'ın H. 6 Zilkâde 600 / M. 6 Temmuz 1204 tarihinde vefat ederek, yerine oğlu izzeddin Kılıç Arslan III'ün tahta geçmesiyle kısa süre önce sağlanan Anadolu birliği tekrar bozulma temayülü gösterdi (29).

I. Gıyâseddin Keyhüsrev, İstanbul'un Latinler tarafından işgali esnasında şehri terkederek, kayınpederi Mavrozomes'in yanına gitmişti. Burada bulunduğu süre

28- Ebû Şâme, Ravzateyn, II, s. 104 ; İbn-i Vâsıl, Müferricü'l-Kürûb, III, s. 152 ; İbn-i Bibi, el-Kâmil, XII, s. 183 ; el-Makrizî, es-Sülûk, I, s. 194 ; O. Turan, Selçuklular Zamanı Türkiye, s.260.

29- İbn-i Bibi, el-Evâmir, Mufassal, s. 75 ve Muhtasar trc., s. 38 ; Anonim Selçuknâme, s. 27; İbn-i Vâsıl, Süleymanşâh'ın kulunç hastalığına tutulduğunu ve yedi gün hasta yattıktan sonra 6 Zilkâde 600'de vefat ettiğini kaydeder (Müferricü'l-Kürûb, III, s. 160 -161) ; Ahmed b. Mahmud, Süleymanşâh'ın ölüm tarihini 602 / 1205-1206 şeklinde kaydederken yanlışlık yapar (Selçuk-Nâme, II, s. 150); İbn-i Kesir, Süleymanşâh'ın felsefe ile uğraştığını kaydederek, ölümünden sonra yerine küçük yaşta oğlu Eflah Arslan geçti kaydını düşer. Buradaki Eflah Arslan, yanlış olarak kaydedilmiş olup doğrusu, Kılıç Arslan olmalıdır (el-Bidâye, XIII, s. 41); el-Makrizî, es-Sülûk, I, s. 196.

zarfında kayınpederi tarafından büyük bir ihtimamla ağırlanan Gıyâseddin, Süleymanşâh'ın vefat haberini de burada bulunduğu sırada aldı. Selçuklu devletinin küçük yaşta bir çocuğun idaresine geçmesi üzerine Gıyâseddin Keyhüsrev'e bağlı beyler onu saltanat makamına geçirmek üzere harekete geçtiler. Bu teşebbüste büyük emirlerden Er-tokuş ve uc Türkmenlerinin başında bulunan Yağıbasan oğullarından Muzaffereddin Mahmud, Zahîreddin İli ve Bedreddin Yusuf ön planda rol oynuyorlardı. Er-tokuş ve beraberindekiler el altından yürüttükleri hazırlıkları sırasında diğer beylerden ve ümeradan da, Gıyâseddin'e bağlı kalacaklarına dair yazılı ahidname aldılar. Bütün hazırlıkların tamamlanmasından sonra eskiden sultanın hâcipliğini yapmış olan hâcip Zekeriya'yı göndererek Gıyâseddin'i durumdan haberdar ederek Selçuklu tahtına davet ettiler. Bu durum karşısında kayınpederi Mavrozomes ile de durumu istişâre eden Gıyâseddin, kayınpederinin kendisine yardımcı olacağını bildirmesi üzerine harekete geçti. Gıyâseddin Keyhüsrev, Selçuklu topraklarına geçmek için Theodore Laskaris idaresinde bulunan İznik üzerinden girmek istediye de, Theodore buna izin vermedi. O, yeni Selçuklu sultanı III. Kılıç Arslan ile yaptığı anlaşma gereği böyle bir hareket tarzı benimsemişti. Fakat Gıyâseddin'in de başarılı olması durumunda kendisine bir cephe almasından korkuyordu. Bu karmaşık durumda Theodore, Denizli ve civarlarının kendisine terkedilmesi ve Gıyâseddin'in oğulları İzzeddin Keykâvus ve Alâaddîn Keykûbad ile hâcip Zekeriya'nın İznik'te rehin kalması şartıyla geçiş izni verdi. Bu anlaşma üzerine Selçuklu topraklarına giren Gıyâseddin, derhal kendisini Anadolu'ya davet eden Yağıbasan oğullarının idaresinde bulunan Uluborlu'ya gitti. Burada kendisine bağlı kuvvetleri toplayarak tanzim eden Gıyâseddin, yeğeni III. Kılıç Arslan'ın bulunduğu Konya'yı kuşatmak üzere H. Cemaziyelevvel 601 / M. Aralık 1204'de harekete geçti. Konya halkının şehri büyük bir gayretle müdafaa

etmesi üzerine şehri ele geçiremedi (30). Kış mevsiminin de bastırmasıyla büyük bir moral çöküntüsüne uğrayan Gıyâseddin, ordusuyla kışı geçirmek üzere Ilgın'a çekildi. Bu esnada Konya ile rekabet halinde olan Aksaray halkının gelerek, Gıyâseddin'i şehre davet etmeleri her şeyi değiştirdi. Konya halkı insiyatifin Aksaray'a geçmek üzere olduğunu görerek, derhal harekete geçti. Gıyâseddin'e bir haberci gönderen şehir âyanı yeğeninın canına dokunmamak şartıyla şehri kendisine teslim edeceklerini bildirdiler. Bu beklenmedik gelişmeler üzerine Gıyâseddin, yeğenine Tokat'ı ıkta ettiği gibi, diğer emirlere de çeşitli ıkta fermanları verdi. Daha sonra da Receb 601 / Şubat-Mart 1205'inde Konya'ya gelerek dokuz yıl ayrı kaldığı Selçuklu tahtına tekrar oturdu (31).

I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ilk işi devlet işlerini nizama koymak oldu. Bu amaçla büyük oğlu izzeddin Keykavus'u Malatya, ortanca oğlu Alâaddın Keykûbad'ı Tokat, küçük olu Celaleddin Keyferidun'u ise Koyluhisar'a melik olarak tayin etti (32). Fakat, babası II. Kılıç Arslan'ın

30- Osman Turan, İbn-i Bibî'ye istinaden, Konya halkının Gıyâseddin'e karşı şiddetle müdafaasının, Kadı Tirmizî'nin verdiği fetvâ ile ilgili olduğuna işaret etmektedir. Tirmizî bu fetvasında Bizans'ta İslâma mugayir bir hayat yaşayan Gıyâseddin'in, Selçuklu tahtına oturmasının uygun olmadığını bildiriyordu (Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 276). Buna bağlı olarak Bizans kaynaklarında Gıyâseddin'in İstanbul'a sığındığı esnada vaftiz edildiğine dair kayıtlar, Kadı Tirmizî'nin fetvası ile paralellik arz etmektedir (M. Eren, " Theodar I. Laskaris 1204-22 ve I. Gıyâseddin Keyhüsrev " , SAD., III (1971), s. 594.

31- İbn-i Bibî, Konya muhasarasını 602/ 1206 yılında göstermektedir. Biz Anonim Selçuknâme ve diğer kaynaklarda ittifak edilen 601 1205 senesini esas aldık (el-Evâmir, Mufassal s.76-88 ve Muhtasar trc., s. 39-43) ; Anonim Selçuknâme, s. 27; Aksarayî, Müsâmeretü'l-Ahbâr, s. 32; İbn-i Vâsıl, Müferricü'l-Kürûb, III, s. 166; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, XII, s. 78 ; Ebü'l-Ferec, Konya kuşatmasında Gıyâseddin'in askerlerinin yenilgiye uğrayarak Ilgın'a çekildiklerini ve daha sonra ise Konya'ya giren Gıyâseddin'in yeğeni III. Kılıçarslan'ı hapsedtiğini kaydeder (Tarih, s. 486) ; Ahmed b. Mahmud, Selçuk-Nâme, II, s. 150; İbn-i Kesîr, el-Bidâye, XIII, s.41 ve 45; O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 276.

32- İbn Bibî, el-Evâmir, Mufassal, s. 88-90 ve Muhtasar trc., s. 43.

ülkeyi oğulları arasında paylaştırarak devletin dağılmasına sebebiyet vermesini göz önünde bulunduran Gıyâsed-din, üç oğlunun eline fazla selahiyet vermekten çekindi. Bundan böyle sahip oldukları bölgelerde kendi adlarına para bastıramayacak ve hutbe okutamayacak olan şehzadeler, bir atabeg nezaretinde gönderildikleri eyaletlerde, sadece devlet idaresi hakkında tecrübe sahibi olacaklardı (33).

Burada dikkati çeken bir nokta vardır. Gıyâseddin, Konya muhasarasında yeğeni izzeddin Kılıç Arslan'a Tokat havalisini ıktâ olarak vermişti. Fakat bundan kısa süre sonra bu bölgenin ortanca oğlu Alâaddin Keykûbad'a ıktâ olarak verilmesi, izzeddin Kılıç Arslan'ın akıbetini akla getirmektedir. Ebu'l-Ferec, Konya'ya ele geçiren Gıyâseddin'in yeğenini hapsedtiğini kaydetmektedir. İbn-i Bibî ise, izzeddin Kılıç Arslan'a Tokat'ın ıktâ edildiğine işaret ederken, Gıyâseddin'in, yeğenini kısa bir süre Gavele kalesinde misafir ettiğini de kaydeder. Gavele kalesinin Selçuklular döneminde bir hapisane özelliği taşıması sebebiyle Ebu'l-Ferec'in izzeddin'in hapsedildiğine dair kaydının doğru olduğu ortaya çıkmaktadır (34).

Gıyâseddin Keyhûsrev'in idareyi ele alması çok kolay olmuş ve bu hususta dahili hiç bir karışıklık yaşanmamıştı. Bu durum ise Selçuklu devletindeki istikrarın korunmasında büyük rol oynadı. Süleymanşâh tarafından sahip olduğu Malatya'dan çıkarılan ve kayınpederi el-Melikü'l-Adil tarafından Urfa'da iskan edilen Mugi-

33- Bu atabeylik sistemi daha sonra Osmanlı devlet teşkilatında da aynen kullanılmıştır. Lala adı verilen hocaların nezaretinde çeşitli eyaletlerde yetiştirilen ve tecrübe sahibi olan şehzadeler zamanı gelince idareyi ele alıyorlardı.

34- İbn-i Bibî, el-Evâmir, Mufassal, s. 88 ve Muhtasar trc., s. 42 ; Ebu'l-Ferec, Tarih, s. 486.

seddin Tuğrulşâh, Gıyâseddin Keyhûsrev'in Selçuklu tahtını ele geçirdiğini haber alınca derhal Kayseri'ye gelerek kardeşine arzı tabiyetle eski beldesini kendisine vermesini istedi. Fakat Gıyâseddin herhalde sürgün hayatına ilk başladığı günlerde Malatya'ya uğradığı zaman Tuğrulşâh'ın kendisine hiç bir yardımda bulunmadığını hatırlamış olmalı ki, onun bu isteğini kabul etmiyerek Urfa'ya geri gönderdi (35).

Gıyâseddin'in tahta çıktığını haber alan civar hükümdarlar, başta Harput Artuklu meliki Nizâmeddin Ebubekir (1203-1222) ve Sümeysat Eyyûbî meliki el-Efdâl Ali olmak üzere Kayseri'ye birer elçi göndererek yeni hükümdarı tebrik ettiler. Eyyûbî meliki el-Efdâl Ali bundan kısa bir süre önce amcası el-Melikü'l-Adil'e karşı Süleymanşâh'ın tâbiliğini kabul etmiş ve onun adına hutbe okutarak para bastırmıştı. Şimdi de aynı tehlikenin devam ediyor olması sebebiyle el-Efdâl, yeni Selçuklu hükümdarına gönderdiği elçi ile tâbiyetini yenilemeyi çıkarları açısından gerekli görüyordu (36). Nitekim ileride görüleceği şekilde Eyyûbî hanedanı arasında ortaya çıkan bazı hadiseler Gıyâseddin ile el-Efdâl Ali arasındaki ilişkileri pekiştirecektir.

a) I.Gıyâseddin Keyhûsrev'in Kuzey-Suriye'deki Faaliyetleri

Gıyâseddin'in tahta geçişinden kısa bir süre sonra Kuzey-Suriye'de ortaya çıkan bazı olaylar, Selçuklu Eyyubi

35- ibnû'l-Esir, el-Kâmil, Trc. XII, s.170; Ebû'l-Ferec, Tarih, s. 486.

36- ibnû'l-Esir, el-Kâmil, XII. s.71-78 (Trc. XII, s.170) ; Ebû'l-Ferec, Tarih, s. 486; İbn-i Kesir, Gıyaseddin'in tahta geçmesini anlatırken " şanı, şöhreti ve kuvveti arttı. Etraf beldelerin emirleri ona itaat etti. Sümeysat meliki el-Efdal onun hizmetine girerek onun adına hutbe okuttu " kaydını düşer (el-Bidâye, XIII, s. 45).

ilişkilerinde yeni bir safha başlatacaktır. H. 601/ M. 1205 yılında Amid Artuklu hükümdarı Kara Arslan'ın torunu Nasreddin Mahmud, Süleymansâh'ın ölümüyle devlet idaresinde ortaya çıkan karışıklıktan istifade etmek istedi. Nasreddin Mahmud, bu amaçla, daha önce Harput'u kendisine vermesi şartıyla Mısır Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'l-Adil'in tâbiyetini kabul etmiş ve onunla bir ittifak anlaşması imzalamıştı. Hatta bu ittifak dahilinde el-Adil'in Musul seferine de katılan Nasreddin Mahmud, şimdi Harput üzerine saldırıya geçeceğini bildirerek, el-Adil'in kendisine yardım etmesini istedi. Bunun üzerine el-Adil, oğlu el-Eşref Musa'yı bir miktar kuvvetle birlikte Nasreddin Mahmud'a yardım için gönderdi. Sincar, Ceziret-i İbn Ömer ve Musul yolunu takip eden el-Eşref H. Şaban 601 / M. Mart-Nisan 1205 tarihinde Harput'a gelerek daha önce şehri kuşatma altına alan Nasreddin Mahmud'a katıldı. Ramazan ayı içerisinde şehrin dış mahallelerinin elden çıktığını gören ve durumun aleyhine gelişmekte olduğunu anlayan Harput hâkimi Ebûbekir, derhal Gıyâseddin'e bir haberci göndererek yardım istedi (37). Bu durum karşısında siyasi otoritesini kuvvetlendirme imkanı bulan Gıyâseddin, yaklaşık 6.000 kişilik askerî birlik hazırlayarak Harput'a gönderdi. Diğer taraftan da tâbii olan el-Efdâl'e bir haberci göndererek, Harput müdafilerine yardıma gitmesini emretti. Yardımcı kuvvetlerin Malatya'ya ulaştığı haberini alan Nasreddin Mahmud ve el-Eşref Musa derhal muhasarayı kaldırarak Harput yakınlarındaki Buhayratu Semnîn adıyla anılan bölgeye çekilerek burada bulunan kaleleri kuşatma altına aldılar ve H. 2 Zülhicce / M. 22 Temmuz 'unda şehri ele geçirdiler. Bu arada yardıma gelen Selçuklu kuvvetleri ve el-Efdâl, Harput'a ulaşmışlardı. Burada kendilerine katılan Artuklu hükümdarı Ebû Bekir ile birlikte Buhayr-

37- İbnü'l-Esir, el-Kâmil, trc., XII, s. 170-171 ; el-Makrizî, es-Sülûk, I, s. 204.

atu Semnîn 'de bulunan el-Eşref ile Nasreddin Mahmud üzerine yürüyerek onları kuşatma altına aldılar. Fakat Nasreddin Mahmud'un beklenenin üzerinde bir performans göstererek ele geçirdiği kaleleri müdafaa etmesi üzerine bir netice alamayan el-Efdâl Ali ve Selçuklu ordusu kuşatmayı kaldırarak geri dönmek mecburiyetinde kaldı. Bir süre sonra el-Eşref Musa ve Amid sahibi Nasreddin Mahmud'da orduları ile birlikte bölgeden ayrılarak ülkelerine döndüler (38).

Gıyâseddin'in el-Efdâl Ali vasıtasıyla gerçekleştirdiği bu yardım seferi sonucunda gerek el-Melikü'l-Eşref, gerekse Eyyûbîlere tâbi Amid Artuklu meliki Nasreddin Mahmud amaçlarına ulaşamadılar. Bu durum ise Selçuklu hükümdarı Gıyâseddin Keyhüsrev'in Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki nüfuzunu arttırdı. Daha önce Gıyâseddin'in tahta geçmesiyle ona bağlılıklarını bildiren bölge hükümdarları bu olaydan sonra da aynı sadakatle tâbi-metbû münasebetlerini devam ettirdiler. Hatta bu durum öyle ileri dereceye kadar vardı ki, el-Efdâl Ali metbû kabul ettiği Gıyâseddin hakkında methiye dolu bir şiir dahi kaleme aldı. el-Efdâl, bu şiirinde Gıyâseddin'i " Dinin kaybolduğu bir ortamda ortaya çıkan ve doğu ile batıyı aydınlatan bir güneşe ve merih yıldızına benzeterek, şimdiye kadar onun gibi böyle parlak bir güneş ve yıldız görülmediğini " ifade ediyordu (39).

el-Efdâl Ali ile Gıyâseddin Keyhüsrev arasındaki bu tâbi-metbû ilişkileri, Gıyâseddin'in iznik Rum imparatoru Theodoros Laskaris ile H. 608 / M. 1210-1211 yılında yaptığı savaşta ölümüne kadar devam etti.

38- ibnü'l-Esir, el-Kâmil, Trc. XII, s. 170-171; Ebû'l-Ferec, Tarih, II, s. 487 ; el-Makrizî, es-Sülûk, I, s. 204.

39- ibn-i Vâsıl, Müferricü'l-Kürûb, IV, s. 157.

b) I. Gıyâseddin Keyhûsrev - el-Melikü'z-Zâhir
Gıyaseddin Gazi İttifakı ve Ermeni Seferi

Karadeniz ve Akdeniz kıyılarında bu gelişmeler olurken Selçuklu devletine hem sınır olan Çukurova Ermeni krallığı da bölgedeki siyasi faaliyetlerini arttırmıştı. Selçuklu devletine tâbi iken , Rükneddin Süleymanşâh'ın ölümünü fırsat bilen Ermeni kralı Leon, itaatten çıkarak Selçuklu topraklarına tecavüzlerde bulunmaya başladı. Bunun yanı sıra yukarıda anlattığımız olaylara bağlı olarak Ermeni kralı da, Suriye ve Mısır'dan gelerek bu bölgelerden geçen ticaret kervanlarını soymaya başladı. Bununla da yetinmeyen Ermeni kralı Leon, Haleb Eyyübî hükümdarı el-Melikü'z-Zâhir Gazi'in topraklarına girerek Maraş'ı zapt ile bölgede yağma ve tahribatta bulundu. el-Melikü'z-Zâhir, Ermeni krallığı ile giriştiği mücadelelerden bazen galip çıkıyor bazen de yenilgi alıyordu. İki devlet arasındaki bu mücadeleler sebebiyle bölgede asayiş ve huzur ortamı tamamiyle ortadan kalkmış ve ticaret sekteye uğramıştı. İşte bütün bu sebeplerden dolayı Gıyâseddin Keyhûsrev, Ermeni krallığına karşı bir te'dip seferine çıkma mecburiyeti hissetti (40).

Gıyâseddin, öncelikle el-Melikü'z-Zahir'e bir elçi göndererek yapacağı Ermeni seferi için ondan asker göndermesini istedi. Bu talebi kabul eden el-Melikü'z-Zâhir, Seyfeddin İbn-i Alemüddin ve İzzeddin Aybek Futeys kumandasında bir miktar asker gönderdi. H. 605 / M. 1208-1209 yılında ordusuyla harekete geçen Gıyâseddin öncelikle Maraş üzerine yürüyerek şehri ele geçirdi. Bu şehir

40- İbn-i Vâsıl, Müferricü'l-Kürûb, III, s. 170-171 ; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, trc., XII, s. 199-200.

Selçuklu devleti ile Eyyûbiler arasında devamlı surette el değiştirmiş ve son olarak II. Kılıç Arslan tarafından evlatları arasında yaptığı taksimatta Elbistan meliki Mugiseddin Tuğrulşâh'a verilmişti. Maraş'ı kolayca ele geçiren Gıyâseddin, şehir idareciliğine Hüsameddin Hasan'ı tayin etti. Burada bulunduğu sırada Haleb Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'z-Zâhir'in gönderdiği yardımcı kuvvetler kendisine katıldı. Böylece askerî gücü iyice artan Gıyâseddin Eyyûbî kuvvetleri ile birlikte Ermeni krallığına karşı saldırıya geçti. Selçuklu ordusu büyük bir süratle Ermeni sınırını geçerek iç kısımlarda yağma ve tahribata girişti. Krallığın önemli bir üssü olan ve kral Leon'un oğlu Gregoire tarafından müdafaa edilen Pertus kalesi kuşatılarak kısa zamanda ele geçirildi. Selçuklu ordusu Ermeni krallığında pek çok şehir ve kaleyi ele geçirerek başta kralın oğlu Gregoire olmak üzere sayısız esir ve ganimet ele geçirdi. Ülkesinin bu şekilde tahrip edilmesi karşısında çaresiz kalan Ermeni kralı Leon, Mısır Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'l-Adil Seyfeddin ve Haleb hükümdarı el-Melikü'z-Zâhir'e müracaat ederek onlardan sulh için arabulucu olmalarını rica etti. Zaten kış mevsiminin bastırması üzerine seferi yarıda bırakmak mecburiyetinde kalan Gıyâseddin Keyhüsrev, Ermeni krallığının Selçuklu devletine tâbiyeti, müslüman esirlerin iadesi, tüccarların zararının tazmini ve Selçuklu sınırları ile Halep topraklarına bir daha tecavüzde bulunulmaması şartlarıyla sulh talebini kabul etti (41).

41- İbn-i Vâsıl, Müferricü'l-Kürûb, III, 187 ; İbnü'l-Adım, Zübdetü'l-Haleb, III, s. 159-160 ; Ebü'l-Fidâ, Ahbâru Beşer, III, s. 111; İbn-i Kesir, Ermeni seferini ez-Zâhir'in tek başına gerçekleştirdiğini kaydederek, Gıyâseddin'den hiç bahsetmez (el-Bidâye, XIII, s. 48) ; Râvendî, Râhatü's-Südûr, s.463-467.

c) el-Melikü'l-Adil Seyfeddin Ebûbekir'in Sincar Kuşatması ve Gıyaseddin Keyhusrev - el-Melikü'z-Zâhir Gazi ittifakı

H. 606 / M. 1209 - 1210 yılında Güney-Doğu Anadolu'da Habur ve Nusaybin hâkimi Kutbeddin Muhammed b. Zengi b. Mevdûd ile Musul hâkimi Nureddin Arslanşâh b. Mes'ûd b. Mevdûd arasında cerayan eden hâkimiyet mücadelesi sebebiyle Selçuklu - Eyyûbi devletleri tekrar karşı karşıya gelmiştir.

Musul hâkimi Nureddin Arslanşâh, kızını el-Melikü'l-Adil Seyfeddin'in oğlu ile evlendirerek el-Adil ile bir akrabalık tesis etmiş ve bunun sonucunda da Eyyûbi hükümdarının himaye ve desteğini kazanmıştı. Bundan başka el Adil ile Nureddin, aralarında bir antlaşma yaparak, Habur ve Nusaybin hâkimi Kutbeddin Muhammed'in topraklarını aralarında paylaştırmayı kararlaştırmışlardı. Buna göre Habur ve Nusaybin el-Adil'in, el-Cezîre bölgesi de Nureddin Arslanşâh'ın payına düşecekti. Böyle bir antlaşma el-Adil için çok kârlı olacaktı. Nureddin'in desteği ile Habur ve Nusaybin'e sahip olan el-Adil daha sonra müttelikinin elinde bulunan Musul ve çevresini de ele geçirmeyi düşünüyordu. Bu düşünce ile harekete geçen el-Adil, müttelik Nureddin'in de yardımlarıyla kısa zamanda Habur ve Nusaybin'i ele geçirdikten sonra yönünü antlaşma şartlarında olmayan Sincar üzerine çevirdi. el-Adil Seyfeddin'in bölgede hâkimiyetini arttırmasından endişe duyan Erbil hâkimi Muzafferüddin Gökbörü, Nureddin Arslanşâh ile temasa geçerek el-Adil'in gerçek niyetinin Musul ve çevresini almak olduğu hususunda onu uyardı. Gerek bu uyarı, gerekse el-Adil'in Sincar'ı ele geçirmek istemesi üzerine Nureddin, müttelikinin gerçek niyetini öğrenmiş oldu. Bunun üzerine Nureddin ile Gökbörü , Eyyûbi hükümdarına karşı ittifak ettiler. Ne var ki, bu

ittifakın el-Adil'i durdurmaya yetmeyeceğini düşünen müttefikler, bir taraftan da, Bağdat Abbasi halifesine elçi göndererek ondan el-Adil le aralarında barışın sağlanması için arabulucu olmasını istediler. Diğer yandan da el-Adil'in kadim düşmanı olan Haleb Eyyübi hükümdarı ez-Zâhir Gazi ile Selçuklu hükümdarı Gıyâseddin Keyhüsrev'e birer haberci göndererek durumdan haberdâr ettiler. Müttefikler Konya'ya gönderdikleri elçi ile Selçuklu sultanının tabiyetini kabul edeceklerini ve onun adına hutbe okutacaklarını bildirerek Gıyâseddin'den yardım istediler. Eyyübi hükümdarının ülkesi sınırlarında hâkimiyet kurmasını tehlikeli bulan Gıyâseddin, derhal harekete geçerek müttafiklere yardımcı olmak üzere hazırlığa başladı. Bu esnada Abbasi halifesinin elçileri gelerek Sincar'ı muhasara etmekle meşgul olan el-Adil'den muhasarayı kaldırması ve barış yapması için ricada bulundular. Durumun aleyhinde gelişmeye başladığını gören el-Adil, Gıyâseddin ile ez-Zâhir'in de kendisine karşı kurulan bu ittifaka katılmaları üzerine müttefikler ile yapılacak bir savaşı göze alamadı ve kuşatmayı kaldırarak ülkesine döndü (42).

el-Adil'in Sincar kuşatmasını kaldırdığı haberini alan Gıyâseddin Keyhusrev, Kuzey - Suriye'de durumun düzeldiği kanaatine vararak, yönünü ülkesinin batı sınırlarına çevirdi.

42- İbn-i Vâsıl, Müferricü'l-Kürûb, III, s. 190 - 196; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, trc. XII, s. 241 - 244 ; İbnü'l-Adim, Zübdetü'l-Haleb, III, s. 160-161 ; Sıbt, Abbasi halifesinin elçilerinin adlarını İbn Dahhâk ve Akbaş olarak kaydeder (Mir'âtü'z-Zemân, II, s. 541); Ebu'l-Ferec, Sincar muhasarasında yardımı talep edilen Selçuklu sultanının İzzeddin Keykâvus olduğunu kaydeder (Tarih, II, s. 492-493); Ebü'l-Fidâ, el-Adil'in Sincar muhasarasında Selçukluların müdahalesinden hiç bahsetmez (Ahbâru Beşer, III, s. 112) ; İbn-i Kesir, Selçuklu sultanının adını Melik Kencer b. Kılıçarslan olarak kaydeder (el-Bidâye, XIII, s. 62).

iznik Rum imparatoru Theodoros Laskaris, Selçuklu sultanının doğuda askerî faaliyetlerde bulunmasından istifade ederek Selçuklu topraklarına tecavüzde bulunmuştu. Bölgedeki ticarî faaliyetleri de sekteye uğratan bu durum karşısında Selçuklu sultanı, Theodoros üzerine askerî bir sefer yapmak mecburiyeti hissetti. Ne var ki, H. 608 / M. 1210 - 1211 yılında yapılan bu sefer sonucunda Selçuklu sultanı Gıyâseddin Keyhüsrev, savaş alanında şehit düştü (43). Yerine büyük oğlu I. İzzeddin Keykavus'un geçmesiyle Selçuklu - Eyyübî münasebetlerinde bir dönem kapanarak bir başka dönem başlamış oldu.

43- İbn-i Bîbî, *el-Evâmir*, Mufasssal, s. 101-111 ve Muhtasar trc. s. 46-48; Anonim *Selçuknâme*, Gıyâseddin Keyhüsrev'in şehâdet tarihini 23 Zülhicce 607 / 7 Haziran 1210 olarak verir (s. 28); Ebû'l-Ferec, *Tarih*, II, s. 491; Ahmed b. Mahmud, Gıyâseddin'in ölüm tarihini 609/ 1212-1213 olarak verir (*Selçuk-Nâme*, II, s. 150); İbn Kesir, Gıyâseddin'in ölümünü " Rum sahîbî Husrevşah b. Kılıçarslan öldü " şeklinde kaydetmiştir (*el-Bidâye*, XIII, s. 68); Bizans kaynakları Gıyâseddin'in şehadetini tafsilatlı bir şekilde verirler (M. Eren, " Theodar I. Laskaris 1204-22 ve I. Gıyâseddin Keyhusrev ", *SAD*, III, s.596-597).

I I I . B Ö L Ü M

I . İZZEDDİN KEYKAVUS DEVRİ SELÇUKLU - EYYUBİ İLİŞKİLERİ (1211 - 1220)

Rükneddîn Süleymanşah ile 1. Gıyâseddîn Keyhüsrev dönemlerinde Selçuklu Eyyûbî ilişkilerinde dikkati çeken bir özellik vardı. Bu iki Selçuklu hükümdarı , Selâhaddîn Eyyûbî'nin oğulları el-Efdal ve ez-Zâhir Gazi ile ilişkilerini dostluk politikası çerçevesinde gerçekleştirirken, el-Melikü'l-Adil ve onun oğullarına karşı mücadele politikası takip etmişlerdi. İzzeddîn zamanında ise bu politika biraz değişiklik göstermiştir. Şöyle ki, İzzeddîn Keykâvus, saltanatının ilk yıllarında otoritesini kurmak için, el-Melikü'l-Adil'in oğlu olan el-Eşref Musa'dan yardım istemiş ve bu suretle başlayan dostluk uzun yıllar devam etmiştir. Böylece daha önceki Selçuklu sultanlarının hilâfına İzzeddîn Keykâvus, el-Adil Seyfeddîn ve oğulları ile iyi ilişkiler kurmuştur.

A - EYYUBİLER İLE İLK TEMAS

Yukarıda zikredildiği şekilde, I. Gıyâseddîn Keyhüsrev'in H. 608 / M. 1210 - 1211 yılında beklenmedik şekilde şehâdeti üzerine toplanan devlet erkânı yeni

sultanın kim olacağı hususunda istişâreye başladılar. Gıyâseddîn Keyhûsrev'in, sırasıyla I. İzzeddîn Keykâvus, Alâeddîn Keykubâd ve Celâeddîn Keyferudun isimlerinde saltanata namzed üç oğlu vardı. Diğer emirler üzerinde nüfuzu olan Maraş meliki Nusretuddîn, söz alarak kardeşler arasında yaşça en büyük olması sebebiyle İzzeddîn Keykâvus'un sultanlığınının daha uygun olduğunu bildirerek tercihini İzzeddîn'den yana ortaya koyunca, diğer emirler de buna muvafakat etmek durumunda kaldılar. Daha sonra Malatya'ya bir haberci gönderilerek durumdan haberdar edilen İzzeddîn, tahta geçmesi için Kayseri'ye davet edildi. Beş gün gibi kısa bir süre zarfında Kayseri'ye gelen İzzeddîn, H. 6 Safer 608 / M. 21 Temmuz 1211 tarihinde Selçuklu tahtına oturdu. Saltanat ananesine göre yapılan biat merasiminden sonra emirlere hilatler giydirildi. Eski ıktâ sahiplerinin menşurları yenilenecek , askerlere bahşiş, halka da saçılar dağıtıldı. Biat merasimi tamamlandıktan sonra payitaht Konya'ya gitmek için hazırlık yapan İzzeddîn Keykâvus, bu esnada aldığı bir haberle âdeta şoke oldu. Gelen habere göre Kardeşi Alâeddîn Keykubâd, ıktâ olan Tokat'tan kalabalık bir ordu ile harekete geçmişti. Babasının öldüğünü ve emirlerin ağabeyi İzzeddîn'i sultan ilân ettiklerini haber alan Alâeddîn Keykubâd, bu durumu kabul etmeyerek harekete geçti. O, devlet erkânınının İzzeddîn'in yanında yer alması sebebiyle bu mücadelede tek başına bir şey yapamayacağını biliyordu. Bu sebeple önce amcası Erzurum meliki Mugiseddîn Tuğrulşah ile irtibata geçerek kendi saflarında yer alması konusunda onu ikna etti. Daha sonra babasına yakınlığı ile tanınan uc beylerinden Danişmendli Zâhiredîn İli'yi de kendi saflarına çekti. Bu ittifakın yeterli olmadığını düşünen Keykubâd, bu sebeple Çukurova Ermeni kralı Leon'u da bazı vaadler karşılığında İzzeddîn'e karşı kendi yanında hareket etmeye ikna etti. Hazırlıksız yakalanan İzzeddîn, derhal şehre kapanarak müdafaa

tedbirleri almaya başladı (1).

Ümerânın tam desteğini alan fakat dışarıda ise dört taraftan muhaliflerce sarılan İzzeddin, ümitsizliğe düştü. Gerek Alâeddin Keykubâd'ın yanında yer alan Zâhireddin İli'ye gönderdiği mektup, gerekse Ümerayı toplayarak gece yarısı şehri terk ile Konya'ya çekilmek istediğini bildirmesi, İzzeddin'in içinde bulunduğu hâlet-i ruhiyeyi gösteriyordu (2). Başta Mübarizüddin Çavlı, Zeyneddin Başara ve Mübarizüddin Behramşâh gibi büyük emirler şehri terketmenin akıllıca olmadığını, yolda yakalanma riskinin daha fazla olacağını ifade ederek, müdafaaya devam etmesi hususunda sultanı teşvik ettiler. Bunun üzerine mücadeleye karar veren İzzeddin harekete geçti. İlk iş olarak mütteliklerin arasını açmak için siyasi manevralara başladı. Öncelikle Mısır Eyyûbi hükümdarı el-Melikü'l-Adil'e bir haberci göndererek Keykubâd'a karşı kendisine yardım etmesi talebinde bulundu. el-Adil Seyfeddin, İzzeddin'in bu talebini kabul ederek derhal Ahlat meliki olan oğlu el-Eşref Musa'ya Selçuklu sultanına yardım etmesi hususunda emir verdi (3). Bu durum Keykubâd'ın yanında savaşa katılan Mugiseddin Tuğrulşah'ı tedirgin etti. Çünkü Erzurum meliki Tuğrulşah, daha önce dostça ilişkilerde bulunduğu Ahlat meliki el-Evhâd'ın H. 607 / M. 1210 yılında ölümünden

1- İbn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufassal, s. 112 ; Muhtasar trc. s. 49 ; Anonim Selçuknâme, kardeşler arasındaki taht mücadelelerinden ve Kayseri ile Ankara muhasaralarından hiç bahsetmez (s. 28) ; Ebû'l-Ferec, Tarih, II, s. 491.

2- İzzeddin Keykâvus, Keykubâd'ın yanında yer alan Zâhireddin İli'ye gönderdiği mektupta kaleme aldığı şu dörtlükle ona olan kırılganlığını ortaya koymaktadır. " Şimdi bir mum gibiyim vücudum yanıp bitti / Ağlamadan bir gecem geçmedi, hiç gülmedim, / Bana sadık dostunum diyen Pervâne bile, / Ne yazık ki boynumu vurmağa razı oldu " (İbn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufassal, s. 114 ve Muhtasar trc. s. 50) ; O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 294-295.

3- İbn-i Bîbî'de, İzzeddin Keykâvus'un Eyyübilerden yardım istediğine dair bir kayıt mevcut değildir.

sonra Ahlat meliki olan el-Eşref'le arası pek iyi değildi. O, el-Eşref'in Erzurum'a sahip olmak için plânlara yaptığına inanıyordu. Bu sebeble el-Eşref Musa'nın İzzeddin'e yardım edeceğini haber alan Tuğrulşah, kuşatmayı terkederek derhal Erzurum'a döndü (4). Böylece müttefikleri ayırmaya yönelik olarak hazırladığı planın ilk aşamasında başarılı olan İzzeddin, şimdi ikinci aşama için harekete geçmeye karar verdi.

Plânın ikinci aşaması ise, Çukurova Ermeni krallığını müttefiklerden ayırmaya yönelik olacaktı. İzzeddin bunu sağlamak için Kayseri valisi Celâleddin Kayser'i değerli hediyeler ile Ermeni kralı II. Leon'a gönderdi. Celâleddin, iki kardeş arasında gerçekleşen taht mücadelesine kralın karışmasının doğru olmadığını ve İzzeddin'in, Ermeni ülkesine karşı bir saldırıda bulunmayacağına söz verdiğini bildirdi. Ayrıca Ermeni kuvvetlerinin kuşatmayı terkederek ülkelerine dönmeleri halinde Selçuklu sultanının 12.000 mud zahire vereceğini de eklemeyi ihmal etmedi. Kısa bir süre önce, gerek Selçuklu gerekse Eyyûbi kuvvetleri tarafından ülkesi tahrip edilen Ermeni kralı için bu son teklif bulunmaz bir fırsat oldu. Ayrıca Tuğrulşah'ın da ittifaktan ayrılarak ülkesine dönmesi Keykubâd'ın kazanma şansını azaltmıştı. Bu durum karşısında İzzeddin'i daha şanslı gören Leon, Celâleddin Kayser'in teklifini kabul ederek ittifaktan ayrılmaya karar verdiği gibi kuşatmaya katılan kuvvetlerin de alarak ülkesine geri döndü (5).

4- İbn-i Bîbî, el-Evâmîr, Mufassal, s. 117-118 ve Muhtasar Trc. s. 52 ; Ebü'l-Fidâ, Keykubâd ile diğerlerinin ittifakından bahsetmediği gibi, Erzincan hakimi Mugîseddin Tuğrulşah'ın da, saltanat iddiasıyla İzzeddin Keykâvus'u tek başına kuşattığını kaydeder (Ahbâru Beşer, III, s. 114 - 115).

5- İbn-i Bîbî, Ermeni kralına gönderilen hediyeler arasında 12 bin Mısır altını tutarında kıymetli taşlarla işlenmiş bir sarığın olduğunu da kaydeder (el-Evâmîr, Mufassal, s. 116-118 ve Muhtasar Trc. s. 51-52).

Alâeddin Keykubâd, muhasarada tek başına kalmıştı. Uğradığı bu ihanet affedilir bir şey değildi. Bu durum karşısında başarılı olamayacağını anlayan Keykubâd, derhal kuşatmayı kaldırarak Ankara kalesine sığınmak üzere hareket etti. Muhasaranın kaldırılması ile rahatlayan İzzeddin, rahat bir nefes aldı. Müdafaada gösterdikleri başarı sebebiyle ümerâ ve askerler ile şehir âyanına ihsanlarda bulunan İzzeddin Keykâvus, kardeşinin yeni bir isyan teşebbüsünde bulunmasını önlemek için derhal harekete geçti. Bu arada Keykubâd, Ankara kalesinin surlarını tahkim ettirmiş, müdafaada sadakat göstermeleri için askerlere ve halka bol miktarda hediyeler dağıtmıştı. H. 609 / M. 1212 sonbaharında Ankara önlerine gelen İzzeddin Keykâvus, şehri kuşatma altına alarak saldırıya başladı. Çarpışmalar şiddetle devam etmekle beraber bir netice alınamadı. Kuşatmanın uzaması ve kış mevsiminin de yaklaşması üzerine İzzeddin, muhasarayı terketmek yerine şehir civarına askerleri için evler ve barınaklar yaptırdı (6). Bu onun Keykubâd meselesini halletmekte ne kadar kararlı olduğunu ifade ediyordu. Nitekim İzzeddin'in bu kararlı tutumu karşısında Ankara âyanı Keykubâd'a gelerek durumun aleyhlerinde gelişmekte olduğunu, bunun yanında erzaklarının da tükenmek üzere olduğunu ifade ederek barış girişiminde bulunmanının lüzumunu bildirdiler. Bu durum karşısında Keykubâd, Haleb Eyyûbî meliki ez-Zâhir Gazi'ye bir haber göndererek ondan barışın sağlanması hususunda arabulucu olmasını

6- İbn-i Bibî, İzzeddin'in askerleri için yaptırmış olduğu barınaklar hususunda ilginç bir kayıt düşer. Ona göre İzzeddin, Ankara'yı ele geçirirse bir medrese yaptırmaya söz vermiş ve bunu yerine getirmek için de kuşatma esnasında bir medrese inşa ettirmiştir. Şayet kuşatma uzayacak olursa bu medrese binası İzzeddin'in kalacağı bir saray olarak kullanılacaktı. Yine İbn Bibî, İzzeddin'in ölümünden sonra tahta geçen Keykubâd'ın ağabeyine duyduğu kin sebebiyle bu medreseyi yıktırıldığını ifade eder (el-Evâmîr, Mufassal, s. 135-136 ve Muhtasar Trc. s. 57).

istedi. Bu istek üzerine el-Melikü'z-Zâhir, Selçuklu sultanına Takıyyuddîn Ali başkanlığında bir elçi heyeti göndererek kardeşini affetmesini rica etti. Ancak izzeddîn Keykâvus, anlaşma yolunun ortadan kalktığını, Alâeddîn Keykubâd'ın şartsız olarak teslim olması ile mümkün olacağını Eyyûbî elçisine bildirdi. Böylece bütün ümidi kırılan Keykubâd, ağabeyine bir haberci göndererek hayatına ve Ankara halkına bir zarar verilmemek şartıyla teslim olacağını bildirdi. Bu isteği kabul eden izzeddîn, H. 609 / M. 1213 baharında Ankara'ya girerek şehri teslim aldı. Yapılan anlaşma gereği hayatına dokunulmayan Alâeddîn Keykubâd, hapsedilmek üzere Malatya yakınlarında bulunan Minşar kalesine gönderildi (7).

a) I. izzeddin Keykâvus'un Ermeni Seferi ve Antalya'yı Fethi

I. izzeddîn Keykâvus, kendisine karşı çıkan tek muhalif Alâeddîn Keykubâd'ı berteraf ederek Selçuklu tahtına oturdu. Anadolu tahtındaki bu istikrarsızlık sona erince, civâr belde hükümdarlarından yeni sultanı tebrik için elçiler gelmeye başladı. Bunlar arasında en önemli yeri Bağdat Abbâsî halifeliği alır. izzeddîn Keykâvus, tahta culûs ettiğini bildirmek ve ortaçağ Türk-İslâm devletleri ananesine göre hâkimiyet menşuru istemek için Keykubâd meselesini hallettikten hemen sonra, Bağdat'a Şeyh Mecdeddîn İshak başkanlığında bir elçi heyeti gön-

7- İbn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufasssal, s. 129-135 ve Muhtasar trc., s. 56-58; Anonim Selçuknâme, s. 28; İbn-i Vâsıl, Müferricü'l-Kürûb, III, s. 217-218 ; Sibt, Mir'âtü'z-Zemân, II, 598; Ebû'l-Ferec, kardeşler arasındaki saltanat mücadeleleri hakkında fazla bilgi vermez (Tarih, s. 491) Ebû'l-Fidâ, Ankara muhasarasında Keykubâd'ın yanında yer alan şehir ileri gelenlerinin ceza olarak saçları ve sakalları tıraş edilmek ve şehir sokaklarında teşhir edilmek suretiyle cezalandırıldıklarını kaydeder (Ahbâru Beşer, III, s. 115).

derdi. Selçuklu sultanının bu isteğini kabul eden Abbasi halifesi en-Nâsır Lidinillah, H. Ramazan 608 / M. Şubat 1212 'de kaleme alınmış bir hâkimiyet menşurunun yanında, çeşitli hediyelerle birlikte fütüvvet şalvarı göndermeyi de ihmal etmedi (8). Böylece Selçuklu sultanı, Abbasi halifesinin gönderdiği fütüvvet şalvarını giyerek, fütüvvet teşkilâtının bir üyesi olmayı kabul ediyordu.

I. İzzeddin Keykâvus'un cülûsu münasebetiyle tebrik için gelen devlet elçileri arasında dikkat çeken bir başka heyet de, İznik imparatoru Laskaris'in gönderdiği elçi heyetidir. Laskaris bu heyet ile iki devlet arasında bozulan ilişkilerin düzeltilmesini istiyor ve sulh talebinde bulunuyordu. Bu teklif İzzeddin Keykâvus için bulunmaz bir fırsattı. Nitekim Selçuklu sultanı İzzeddin gerek Ankara kalesine kapanmış olan kardeşi Alâeddin Keykubâd'a, gerekse daha sonra Ermeni Krallığına karşı gerçekleştirmeyi düşündüğü seferlerde İznik imparatoru tarafından sıkıştırılmak istemiyordu. Bu sebeble Laskaris'in sulh teklifini hemen kabul ederek bir antlaşma imzaladı (9).

Bu anlaşma ile Bizans sınırlarında emniyeti sağlayan, daha sonra da saltanat iddiasında bulunan kardeşi Alâeddin Keykubâd'ı berteraf eden İzzeddin, Ermeniler üzerine sefere çıkmaya karar verdi. Ermeni kralı II. Leon, I. Gıyâseddin Keyhûsrev'in ölümünü fırsat bilerek Karaman, Ereğli ve Larende gibi bazı

8- İbn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufassal, s. 126 ve Muhtasar trc., s. 54.

9- Bizans imparatoru, Gıyâseddin ile yaptığı savaşta esir aldığı Selçuklu emiri Seyfeddin Ay-Aba'yı serbest bırakarak, İzzeddin Keykâvus ile arasında tavassutçu olmasını istedi. Ayrıca Ay-Aba vasıtasıyla 30.000 dinar ve çeşitli hediyelerle bir mektup gönderen, Laskaris, Gıyâseddin'in kâtilinin de katledildiğini bildiriyordu (İbn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufassal, s. 129-133 ve Muhtasar trc. s.54-55); O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 299-300.

Selçuklu kalelerine saldırılarda bulunarak ele geçirmişti. Bununla yetinmeyen Leon, izzeddin'e karşı saltanat iddiasında bulunan Alâeddin Keykubâd'ı destekleyerek gönderdiği kuvvetlerle izzeddin'i Kayseri'de kuşatma altına almak gibi affedilmez bir hata daha işledi. izzeddin, o zaman içinde bulunduğu güç durumdan kurtulmak için bazı tavizlerde bulunarak Leon ile anlaşma yoluna gitmişse de böyle bir saldırıyı cezasız bırakması mizacına ters düşmekteydi. Bu sebeble H. 612 / M. 1216 senesinde Ermeniler üzerine sefere çıkan izzeddin, ilk olarak Karaman, Ereğli ve Larende'yi Ermenilerden geri aldı (10).

Daha sonra Antalya üzerine yürüyen izzeddin, H. Ramazan 612 / M. Aralık 1215 başlarında şehri kuşatma altına aldı. Şehir, 1212 senesinde Haçlı kontlarından Gautier de Montbéliard tarafından işgal edilmişti (11). Kıbrıs kralının bir nâibi olarak şehri yöneten Montbéliard, Selçuklu sultanının Antalya üzerine yürüyüşe geçtiği haberini alınca, derhal Kıbrıs kralından yardım istedi. Kısa zamanda aldığı yardımla şehri müdafaaya hazır hale getirdi. Fakat izzeddin'in şehri alma hususunda kararlı tavrı sayesinde Selçuklu ordusu kısa zamanda Antalya'ya girmeyi başardı. Şehir H. 30 Ramazan 612 / M. 22 Ocak 1216 tarihinde ele geçirilerek sübaşılığına Mübarizüddin Ertokuş getirildi (12).

10- İbn-i Bîbî, Ermeniler üzerine sefer yapılmasına gerekçe olarak, Ermeni kralının haraç toplayan Selçuklu memurlarına zorluk çıkarmasını göstermektedir (el-Evâmir, Muhtasar trc. s. 66); İbn-i Vâsıl, Müferricü'l-Kürûb, III, s. 233 ; el-Makrizî, es-Sülûk, I, s. 215.

11- İbnü'l-Adîm, Zübdetü'l-Haleb, III, s. 168 ; O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 310-311 ; O. Turan " Türkiye Kıbrıs Münasebetleri", Bellekten, X, s.216.

12- İbn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufassal, s. 141-146 ve Muhtasar trc. s. 58-60; Ebû'l-Ferec, Tarih, II, s. 497; İbn-i Kesîr, Antalya'nın fethini yanlış olarak Antakya şeklinde kaydeder (el-Bîdâye, XIII, s. 75); Antalya'nın fetih tarihi, izzeddin tarafından

izzeddin Keykâvus, Akdeniz ticaretinin kapısı sayılacak Antalya gibi mühim bir şehri dört yıl aradan sonra tekrar ele geçirmenin verdiği haklı bir gururla, bunu çevre hükümdarlarına gönderdiği fetihnâmelerle bildirdi. Bu hususta bir fetihnâme sureti de, saltanat münşisi Kemâleddin İsfehânî ile birlikte Haleb Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'z-Zâhir'e gönderilmiştir. İzzeddin bu Fetihnâmede " Selçuklu şehri olan Antalya'yı Haçlıların ele geçirerek buradaki müslümanlara eziyet ettiklerini , bunun üzerine 612 Ramazan ayında şehrin kuşatılarak tekrar fethedildiğini" kaydeder (13). İzzeddin Keykâvus da tıpkı babası Gıyâseddin gibi ticarî faaliyetlerin gelişmesine büyük gayret gösteriyordu. Bu sebeble İzzeddin, Antalya'nın muhasarası esnasında şehir halkına yardım eden Kıbrıs krallığı ile ilişkilerini kesmek yerine hiç bir şey olmamışcasına çeşitli ticarî anlaşmalar imzalamıştır tercih etmiştir (14).

b) I. İzzeddin Keykâvus - el-Melikü'z-Zâhir Gıyâseddin Gâzi İttifakı

İzzeddin Keykâvus, Haçlılar elindeki Antalya'yı kurtarmakla meşgul olduğu bir sırada Ermeni kralı II. Leon, Mısır Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'l-Adil ile ittifak kurarak H. 24 Şevval 612 / M. 15 Şubat 1216 tarihinde, Haçlı Kontu Bohemund'un elinde bulunan Antakya'yı ele geçirdi. Leon'un Eyyûbî hükümdarı ile ittifak kurması

surlara yazdırılan bir kitâbe ile kesin olarak tesbit edilmiştir (A. Tevhid, " Antalya Surları Kitabeleri " TTEM, IX, s. 166-169).

13- İbn-i Vâsıl, Müferricü'l-Kürüb, III, s. 233 ; O.Turan, Resmî Vesikalar, s. 101-108.

14- O. Turan, Resmî Vesikâlar, s. 139-146 ; O. Turan, " Türk-İye - Kıbrıs Münasebetleri " Bellekten, X, s. 217.

izzeddin'i çok rahatsız etmişti. Aynı durum Antakya'ya yakın bölgelerde hâkim olan Haleb Eyyûbi hükümdarı el-Melikü'z-Zâhir Gazi'yi de endişelendirdi. Çünkü el-Adil, Mısır tahtına oturduğu andan itibaren gözlerini Haleb'e dikmiş ve eline geçecek ilk fırsatta burasını işgal etmek için bekliyordu. Şimdi ise, gönderdiği yardım ile Antakya'yı, müttefiki olan Ermeni kralının ele geçirmesini sağlarken Haleb için de bir tehdid unsuru oluşturuyordu(15).

Bölgede huzursuzluk doğuran bu durum karşısında, Bohemund Selçuklu sultanı izzeddin'e bir elçi göndererek Ermeni kralına karşı yardım istedi. Zaten Ermeniler üzerine bir sefer yapmayı düşünen izzeddin, Bohemund'dan böyle bir teklifin gelmesi üzerine derhal harekete geçerek ordusuyla Maraş'ta bulunan Yabanlu pazarı denilen ovada karargâh kurdu (16). Diğer taraftan da, Ermeni kralının saldırılarından rahatsız olan Haleb Eyyûbi meliki ez-Zâhir'e H. Muharrem 613 / M. Mayıs 1216'ta bir haberci göndererek sefer için hazır olmasını, ve haber verdiği zaman kendisinin Maraş'tan, ez-Zâhir'in de Derbesak'tan Ermeni topraklarına girmesini bildirdi. el-Melikü'z-Zâhir, amcasının topraklarına tasallutundan çekindiği için derhal bu teklifi kabul ederek, Abdurrahman el-Müncî başkanlığında bir heyeti Selçuklu sultanına

15- Sıbt, Mir'âtü'z-Zemân, II, s. 572; Ebû'l-Ferec, Ermeni kralı Leon'un Antakya üzerine saldırısını, yeğenin haklarını korumak gayesiyle gerçekleştirdiğini ifade ederken, Ermeni-Eyyûbi ittifakından da hiç bahsetmez (Tarih, II, s. 498-499); İbn-i Kesir, el-Bidâye, XIII, s. 75.

16- Yabanlu Pazarı, Maraş civarında her yıl belirli bir zamanda ve yaklaşık kırk gün müddetle kurulan bir pazar olup, Faruk Sümer'in de işaret ettiği gibi, uluslararası bir fuardır. Bu pazara çevre devletlerin tüccarları geldiği gibi daha uzak ülkelerden tacirlerin de alış veriş için Yabanlu Pazarı'na geldiklerini kaynaklar zikretmektedir. Bu konuda daha tafsilatlı bilgi için bkz. Faruk Sümer, " Yabanlu Pazarı, Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuar " Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi 37 (Ağustos 1985), s. 1 - 99.

değerli hediyelerle gönderdi. El-Melikü'z-Zâhir, gönderdiği elçi vasıtasıyla İzzeddin Keykâvus'un hâkimiyetini tanıdığını bildiriyor ve Selçuklu devletine tâbi olmayı da kabul ediyordu. Maraş'ta bulunan İzzeddin Keykâvus ise, yapılan bu anlaşma ile vasalı olan ez-Zâhir'den bir an önce yardımcı kuvvetlerle kendisine katılmasını istedi(17).

el-Melikü'z-Zâhir, her ne kadar amcası el-Melikü'l-Adil'e kızarak Selçuklu devletinin tâbiliğini kabul etmiş ve bu sayede el-Adil üzerinde bir baskı unsuru teşkil etmeye çalışmışsa da daha sonraki gelişmelerin kendisi aleyhinde olacağını düşünerek yaptığına pişman oldu. Bu sebeble, önce Haleb Kadısı Kadı Necmeddin b. el-Haccâc'ı amcası el-Adil'e göndererek onu durumdan haberdar etti ve ne yapması gerektiğini sordu. El-Adil, gönderdiği cevapta Selçuklu sultanının Haleb üzerinde bazı emelleri olduğunu ve yeğeninin bu ittifaktan derhal ayrılması gerektiğini bildirdi. Bununla birlikte İzzeddin ile ez-Zâhir'in bu derece yakınlaşmasından rahatsız olan el-Adil, yeğeninin bazı isteklerini de kabul etmek mecburiyetinde kaldı. Bunların başında, ez-Zâhir'in ölümünden sonra yerine oğlu el-Aziz'in veliahd olarak tayininin el-Adil tarafından kabul edilmesi geliyordu. Amcasının bu ikazı üzerine akıllı karışan, nasıl hareket edeceğini bilemeyen ve Selçuklu sultanına yardım gönderme hususunda tereddüte düşen ez-Zâhir Gâzi, İzzeddin'e bir elçi göndererek, ittifaktan ayrılacağını bildirmenin daha doğru olacağını düşünmeye başlamıştı (18). İşte tam bu esnada gerçekleşen

17- İbn-i Vâsıl, el-Müferricü'l-Kürûb, III, s. 234; İbnü'l-Adim, Zübdetü'l-Haleb, III, s. 168; Sıbt, İzzeddin Keykavus ile ez-Zahir'in ittifakından habersiz kalmıştır (Mir'âtü'z-Zemân, II, s. 572); S. Runciman, Haçlı Seferleri Tarihi, III, s. 119-122; C. Cahen, La Syrie du Nord, s. 617-619.

18- İbn-i Vâsıl, Müferricü'l-Kürûb, III, s. 235-236; İbnü'l-

bir olay, el-Adil'in Selçuklu sultanının gizli emelleri hususunda yaptığı ikâzı doğruladığı gibi, ez-Zâhir'in de ne yapması gerektiğine dair olan tereddütlerini giderdi. Söyleki;

I. İzzeddin Keykâvus, Maraş emiri Nusreddin'i Maraş ile Antakya arasında bulunan ve ez-Zâhir Gazi'nin mülkü olan Balat üzerine göndererek yağma ve tahripde bulundu. Bu olaydan hemen sonra İzzeddin Keykâvus, Aksaray Kadısı olan Kadıasker Evhadeddin Hüseyin b. Abdülkerim Muhammed Nesevi'yi Haleb'e göndererek kendisinin Maraş'ta ez-Zâhir'i beklemekte olduğunu ve askerleri ile ona katılmak için acele etmesini bildirdi. Selçuklu elçisinin bu talebine karşı ez-Zâhir Gazi, " bizden kendi ülkemizi tahrip etmek için yardım istemeniz çok garip değil mi ? " diyerek elçiye Selçuklu sultanının Balat'a yaptığı tecavüzün sebebini sordu. Elçi, Balat'ta çok sayıda Ermeni olduğunu ve bunların Kral Leon'a yardım ettiklerini, çevrede bulunan müslümanların canlarına ve mallarına saldırılarda bulduklarını bildirerek, bu yağmalarda alınan malların bölgede bulunan Türkmenler tarafından teşhis edildiğini ve Balat Ermenilerinin Selçuklu sultanı tarafından bu sebeple cezalandırıldıklarını ifade etti. Fakat elçinin bu açıklaması ez-Zâhir'de Selçuklu sultanına karşı oluşan olumsuz düşünceleri ortadan kaldırmaya yetmedi. Selçuklu elçisini hazırlıklarını henüz tamamlayamadığı gerekçesiyle geri gönderen ez-Zâhir Gazi, daha ne yapacağına karar vermeye çalışırken, rahatsızlanarak H. 23 Cemâziyelâhir 613 / M. 8 Ekim 1216 tarihinde vefat etti (19).

Adım, Zübdetü'l-Haleb, III, s. 168-169.

19- İbn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufassal, s. 161-163 ; İbn-i Vâsıl, el-Adil'in yeğenini İzzeddin ile ittifak hususunda ikaz ettiğini ve karşılığında da ez-Zâhir'in bazı isteklerinin Kazi Bahaddin İbn-i Şeddâd vasıtasıyla yerine getirildiğini kaydeder (Müferricü'l-

Selçuklu sultanı İzzeddin Keykâvus ise , Yabanlu Pazarı'nda ordusuyla el-Melikü'z-Zâhir Gazî'nin kendisine katılmasını beklerken, onun ölüm haberini aldı. Böylece Ermeni seferinde yalnız kalan İzzeddin, Maraş'ta daha fazla vakit kaybetmenin doğru olmayacağını düşünerek Maraş emiri Nusratuddin'i de yanına alarak harekete geçti. Kösi-Dere yolunu takip eden Selçuklu ordusu Ermeni sınırlarına girdi. Yol güzergâhında bulunan ve Ermenilere ait Çinçin ve Haçın kaleleri ele geçirildi. Bu esnada Ermeni kralı II. Leon'un ordusuyla ülkesini müdafaa için harekete geçtiği haberi gelince, İzzeddin emir-i meclis Talaya Bey'i öncü kuvvetleri ile durumu tetkik için gönderdi. Talaya komutasındaki Selçuklu öncüleri bir süre sonra karşılaştıkları Ermeni kuvvetleri ile savaşa tutuştu. Fakat Ermeniler karşısında fazla bir varlık gösteremiyen Selçuklu öncülerinden pek çoğu öldürüldüğü gibi pek çoğu da esir düştü. Durumdan haberdar olan İzzeddin, ordusunu derhal savaş nizamına sokarak savaşa girdi. İki taraf arasında Keban kalesi (20) önlerinde cereyan eden şiddetli savaşta Ermeniler büyük bir bozguna uğradılar. Başta Baron Oşin, Lampron Senyörü Konstantin ve Baron Vasil gibi asiller olmak üzere pek çok kişi esir alındı. Selçuklu ordusu Ermeni ülkesinin büyük bir kısmını yağma ve tahrip etti. Kısa bir süre önce Bizans'a karşı kazandığı zaferler dolayısıyla muhteşem lakabını alan II. Leon, ülkesinin uğradığı bu tahribat sebebiyle İzzeddin'e bir elçi göndererek af dilemek ve selçuklu

Kürüb, III, s. 234-237 ve 250) ; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, trc.XII, s. 269-270; Sıbt, Mir'atü'z-Zemân, II, s. 579-581; Ebü'l-Fidâ, Ahbâru Beşer, III, s. 117; C. Claude, La Syrie du Nord, s. 623.

20- Keban Kalesi, Ermeni devleti ile Selçuklu devleti arasında bir geçit bölgesiydi. Avrupa'dan deniz yoluyla gelen ticaret kervanları, Ceyhan vadisini takip ederek Keban'a geliyorlar ve buradan Selçuklu sınırlarına giriyorlardı (bkz. O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 314-315).

vasallığını kabul etmek mecburiyetinde kaldı. Emîr-i devât Ziyaeddin Kara Arslan'ın Ermeni payitahtı Sis'te kral Leon'a imzalattığı anlaşma gereği Ermeni Kralı Selçuklu devletine tâbi olmayı kabul ediyor ve her yıl 20.000 bin dinar altın karşılığında yıllık vergi vermeyi de taahhüd ediyordu. Bu anlaşmanın karşılığı olarakta Selçuklu sultanı İzzeddin Keykâvus, 1218 yılında Kayseri'de bulunan ve fidyeleri ödenen Ermeni esirleri serbest bırakarak ülkelerine gönderdi (21).

I. İzzeddin Keykâvus kazandığı bu zaferle Ermenileri tekrar Selçuklu devletine bağlıyor ve Anadolu - Suriye arasında işleyen ticaret yolunu da emniyet altına alıyordu. Ayrıca, kısa bir süre sonra gerçekleştireceği Halep seferi için, el-Adil'in müttefiki olan Ermenilerden gelecek muhtemel bir tehlikeyi de, ortadan kaldırmış oluyordu.

B) İZZEDDİN KEYKAVUS'UN KUZEY - SURIYE HAREKATI

Anadolu'da kısa zamanda otoriteyi sağlayan Keykâvus, kısa süre sonra gözünü Kuzey-Suriye'ye çevirdi. Yukarıda zikrettiğimiz gibi Halep Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'z-Zâhir Gazi, Ermeni seferinden kısa bir süre önce vefat etmişti. Ölümünden kısa bir süre önce de, oğlu el-Aziz Muhammed'in hükümdar ilan edilmesini vasiyet etmişti. Ne var ki, veliahd tayin ettiği oğlu henüz üç yaşında bir çocuk idi. Bu sebeble bazı ümerâ vasiyete

21- İbn-i Bîbî, Selçuklu ordusunun Ermeni seferinde ele geçirdiği ganimetlerin çokluğundan bahsederken, Kayseri'de muazzam bir ucuzluk yaşandığını, cariye ve kölelerin elli akçaya ve bir kaç baş koyunun bir dirheme satıldığını kaydeder (el-Evâmir, Mufassal, s. 161-169 ve Muhtasar trc. s. 67-69).

itibar edilmemesini ve devletin emin ellere bırakılmasını ileri sürerek Selahâddin Eyyûbî'nin oğullarından, el-Aziz'in oğlu el-Mansur Muhammed'in tahta geçirilmesini istediler (22). Fakat başta Şihabeddin Tuğrul'un başını çektiği diğer nüfuzlu emirler ez-Zâhir'in vasiyetine sadakat göstererek oğlu el-Aziz Muhammed'i tahta geçirdiler. Yeni hükümdarın yaşının küçük olması sebebiyle annesi Dayfa Hatun saltanat naibesi tayin edildi. Fakat asıl idare ez-Zâhir'in vasiyeti gereği Atabeg Şehâbeddin Tuğrul (23), Seyfeddin Ali b. Alameddin ibn Candar ve Kadı Bahaddin ibn Şeddâd'ın elinde bulunuyordu . İdarenin bu şekilde bir kaç kişi tarafından elde tutulması ve diğer devlet ricalinin idareden uzaklaştırılması sebebiyle kısa zamanda Haleb'de muhalefet rüzgarları esmeye başladı. İktidar muhalifleri yeni idarecilere karşı halkı kışkırtmaya ve isyanlar çıkarmaya başladılar. Bütün bu hadiseler karşısında Atabeg Şehabeddin Tuğrul, muhaliflere karşı sert bir tavır alınca, muhaliflerden ez-Zâhir'in memlûku İzzeddin Aybek el-Câmedâr ile birkaç kişi Selçuklu Sultanı İzzeddin Keykâvus'a sığınarak onu Haleb'e karşı askerî bir sefer yapmaya teşvik ettiler(24).

22- Haleb ümerasının tahta geçirmek istediği el-Mansûr Muhammed, Mısır'ı ele geçiren el-Adil tarafından 596 yılında Urfa'ya sürülmüş daha sonra Haleb'e gelerek ez-Zâhir'in himayesine girmiş ve onun kızıyla da evlenmişti.

23- el- Melikü'z-Zâhir ölümünden kısa bir süre önce çok güven-
diği Şehabeddin Tuğrul'u, Haleb kalesini koruma, hazineye bakma,
çocuklarının terbiyesi ile ilgilenme ve şehirdeki bayındırlık
işlerini tanzim etmekle görevlendirmişti (İbnü'l-Adim, Zübdetü'l-
Haleb, III, s. 169-170).

24- İbn-i Bîbî, Haleb ümerasından Selçuklu tarafına iltica edenlerden bahsetmez (el-Evâmir, Mufassal, s. 182-183 ve Muhtasar trc. s. 75); İbn-i Vâsıl, el-Müferricü'l-Kürûb, III, s. 252-253; İbn el-Esir, el-Kâmil, trc. XII, s. 305-306; Sibt, Selçuklu devletine iltica edenlerden birisinin, ez-Zâhir'in eski veziri Şemseddin İbn Ebî Ya'lâ el-Musulî olduğunu kaydeder (Mir'âtü'z-Zemân, II, s. 580); İbnü'l-Adim, Zübdetü'l-Haleb, III, s. 178-179; İbn Kesir, el-Bidâye, XIII, s. 77-78; H. Gottschalk, el-Malik al-Kâmil Von Egypten Und Seine Zeit, Leyden 1958, , s. 71.

Uzun zamandan beri Kuzey-Suriye üzerine bir sefer yapmayı düşünen İzzeddin için, bu hadise kaçırılmaz bir fırsat oldu. O, daha önceki yıllarda Kuzey-Suriye'nin Büyük Selçuklu sınırları içerisinde olması ve kendilerini de Büyük Selçukluların vârisi sayması sebebiyle bu bölgede hak iddia ediyordu. Ayrıca, bu bölgelerden geçmekte olan ticaret yolları sebebiyle ortaya çıkan bölge zenginliği de, İzzeddin'in iştahını arttırıyordu. Aslında daha önceki Selçuklu sultanları da Kuzey-Suriye'ye karşı aynı hisleri taşımışlar, fakat gerek Anadolu'da birliğin sağlanması ve gerekse peş peşe gelen Haçlı seferleri sebebiyle Kuzey-Suriye ile ilgilenme fırsatı bulamamışlardır.

Bütün bu sebeplerden dolayı Haleb üzerine sefere çıkmaya karar veren İzzeddin, bu kararını danışmak ve sefer hakkında fikirlerini almak üzere devlet adamlarını toplantıya çağırdı. Bu toplantı esnasında yaptığı konuşmada ; " Haleb Eyyûbi devletinde çocuk yaşta birisinin hükümdarlığa geçtiğini, bu sebeble bölgeye yapılacak bir sefer için durumun müsait olduğundan bahisle " Haleb'i ele geçirme kararını açıklayarak onlardan bu konu hakkında neler düşündüklerini sordu. Devlet ricâli ise, İzzeddin'in Haleb seferi hakkındaki kesin kararı karşısında " Haleb Eyyûbilerinin bundan önce daima Selçuklu devletine tâbi olduklarını ve hiç bir ihanet teşebbüsünde bulunmadıklarını ifadeyle, şimdi tahta geçen yetim bir çocuğa yardım etmek yerine ülkesine saldırıda bulunmanın doğru olmadığını, ayrıca komşu devletlerin de bunu pek hoş görmeyeceklerini ve Haleb halkına yardıma gelebileceklerini, bunun ise Selçuklu devletini zor durumda bırakacağını " söyleyerek Sultanı bu seferden vazgeçirmeye çalıştılar (25).

25- İbni-i Bîbî, el-Evâmir, Mufassal, s. 182-185, 251-254 ve Muhtasar trc. s. 75-76; Anonim Selçuknâme, Haleb üzerine sefer

Mısır Eyyûbi Hükümdarı el-Melikü'l-Adil'in Haleb'in yardımına gelebileceği ihtimali neticesinde, bu seferin hüsrân ile sonuçlanmasından korkarak Sultanı vazgeçirmeye çalışan Selçuklu devlet adamları, İzzeddin'den büyük bir tepki gördü. Selçuklu sultanı, korkaklıkla suçladığı devlet ricaline, zaman geçirmeden harekete geçilmesi gerektiğini bildirdi. Onun bu kararlı tutumu karşısında seferi kabule mecbur kalan devlet ricali, İzzeddin'e " Haleb tahtını ele geçirmek için Sümeysat emiri olan Selâhaddin'in büyük oğlu el-Efdâl ile ittifak yapmasının Haleb'in zaptında büyük kolaylık sağlayacağını" tavsiye ettiler (26).

a) Mısır Eyyûbi Hükümdarı el-Melikü'l-Adil Seyfeddin'e Ebûbekir'e Karşı I. İzzeddin Keykâvus- el-Melikü'l-Efdal Nureddin Ali ittifakı

Bu arada Eyyûbiler tarafındaki duruma kısaca bir göz atacak olursak , 1202 yılında cereyan eden olaylardan sonra Sümeysat'a çekilen Selâhaddin Eyyûbi'nin büyük oğlu el-Melikü'l-Efdâl ile diğer hanedan üyeleri arasında uzun zamandan beri bir hâkimiyet ve otorite mücadelesi vardı. Bu mücadelenin farkında olan Haleb halkı ve Haleb idarecilerine karşı olan devlet erkânı, derhal el-Efdâl'e haber göndererek onu Haleb idaresini ele almaya davet

kararı alınmasını, Selçuklu devletine tâbi olan Haleb Eyyûbi hükümdarının yıllık haracı almaya gelen Selçuklu elçilerine hakaret ederek geri çevirmesine bağlar (s. 29). Anonim, Bununla askerî harekâta bir meşrûluk kazandırmak istemektedir.

26- İbn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufasssal, 251-254 ve Muhtasar tercümede el-Efdâl ile ittifaktan bahsedilmemektedir ; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, trc. XII, s. 306; Ebû'l-Ferec, Tarih, II, s. 500-501 ; el-Makrizî, es-Sülûk, I, s. 225; O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 316.

ettiler. el-Efdâl'de Mısır Eyyubî Sultanının baskısından bezmiş ve kurtulma çareleri aramaktaydı. Bu sebeble O, Selçuklu sultanının tabiyeti altına girmeye bile hazır görünüyordu. Mısır Eyyubî sultanının baskısından bunalarak kurtulma çareleri arayanlar sadece bunlardan ibaret değildi. Eyyübîlerin Diyarbakır bölgesinde hâkimiyetlerini iyice artırmaları da, gerek Derbasak emiri Alemüddin Kaysér ile Amid hâkimi Artuklu el-Melikü's-Sâlih Nasrüdîn Mahmud ve gerekse bölgedeki diğer bazı emirlerin, Mısır Eyyübî hâkimiyetini terk ederek Selçuklu tâbiyetine girmelerine sebep oldu. Selçuklu Sultânı İzzeddîn, bunlardan Alemüddin Kayser'e ele geçirilmesi halinde Elbi-
stan şehrini ıktâ olarak vereceğini vaadetti (27).

Haleb'i ele geçirmeyi uzun zamandır plânlayan İzzeddîn için, bu gelişmeler büyük bir kolaylık sağladı. Haleb halkının el-Efdâl'i tercih ettiğini öğrenen İzzeddîn, el altından haberciler göndererek el-Efdâl'i küçük hükümdarın atabeki yapacağı propogandası ile Haleb halkını kendi tarafına çekmeye çalıştı. Fakat İzzeddîn'in açık bir şekilde Haleb için el-Efdâl'in adını zikretmesi şehirde büyük bir karışıklığa yol açtı. Haleb'in bazı ileri gelenleri Selçuklu sultanının teklifini müsbet karşılarken, Kadı Bahaeddîn İbn Şeddad'ın başını çektiği bir başka grup ise, bu teklife şiddetle karşı çıkıyordu. Bu muhalifler şayet el-Efdâl, küçük hükümdar el-Aziz Muhammed'in atabeki olarak Haleb'e gelecek olursa, kısa bir süre sonra el-Adil Seyfeddin ile aralarında tekrar çatışma çıkacağı ve bunun neticesinde de Haleb şehrinin zarar göreceğini iddia ediyorlardı. Bunu önlemenin tek yolunun da ez-Zâhir'in vasiyetine bağlı olarak Atabek

27- İbn-i Vâsıl, el-Efdâl'in Selçuklu sultanına tâbi olarak hutbe okutmasından sonra " halk bundan dolayı el-Efdâl'e büyük muhabbet duydu " kaydını düşer (Müferricü'l-Kürûb, III, s. 263) ; İbnü'l-Adim, Zübdetü'l-Haleb, III, s. 181; H.L. Gottschalk, el-Kâmil von Egpten, s. 71 .

Şihabeddin'in küçük hükümdara atabek olmasını ve bütün yetkilerinde Şehabeddin'de toplanması gerektiğini savunuyorlardı. Ne var ki, muhaliflerin bu iddialarına karşı çıkan bazı ümerâ, İzzeddin Keykâvus'a haber göndererek onu Haleb'e davet ettiler (28). İzzeddin, bu davet karşısında hemen harekete geçmek yerine uygun bir zaman kollamaya başladı. Nitekim, kısa bir süre sonra Avrupa'dan yola çıkan yeni bir Haçlı ordusunun Suriye sahillerine ulaşması neticesinde Mısır Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'l-Adil'in bütün dikkatini ve gücünü o tarafa çevirmesi, Selçuklu sultanının yapacağı harekât için büyük bir fırsat doğurmuştu.

H. 614 / M. 1217 yılının sonlarına doğru Akka'ya ulaşan Macar Kralı Andreas ve Kıbrıs Kralı Hugue kumandasındaki Haçlı orduları, Dimaşk üzerine saldırıya geçtiler. el-Adil Seyfeddin, oğlu el-Muazzam'ı Kudüs'ün müdafası ile görevlendirirken kendisi de bizzat Dimaşk'ı savunmak üzere harekete geçti. Tek bir komuta altında olmayan Haçlı ordusu bu ilk saldırıda başarılı olamayarak Akka'ya geri dönmek zorunda kaldı. İkinci Haçlı saldırısı ise kısa bir süre sonra H. 615 / M. 1218 yılında gerçekleşti. Bu saldırıda Haçlı ordusunun başında Jean de Brienne bulunuyordu. Bu şahıs Kraliçe Isabella ile Kudüs'ün eski hâkimlerinden Konrad Manfred'in kızları Maria ile evlenmiş olması sebebiyle Kudüs üzerinde özel hisler besliyordu. Bu sebeble Brienne, Kudüs'ü kolayca ele geçirmenin ancak Mısır'ı zappederek, Eyyûbî saltanatını yıkmakla mümkün olacağını düşünüyordu. Şayet Mısır ele geçirilirse Kuzey - Suriye'nin kolayca zappedileceği gibi, Akdeniz'in güney sahilleri de Hristiyan Avrupa'nın hâkimiyeti altına girecekti. Bu sebeble düşüncelerini gerçekleştirmek isteyen Brienne, ikinci saldırıda hedef

28- İbnü'l-Adim, Zübdetü'l-Haleb, III, s. 176-181.

olarak Dimyat'ı seçti (29).

H. Rebiülevvel 615 / M. Haziran 1218 sonlarına doğru Dimyat'a saldırıya geçen Haçlı ordusu karşısında el-Adil Seyfeddin çok zor ve sıkıntılı anlar yaşamaya başladı. Dimyat'ın düşmesi durumunda Haçlılara Mısır yolunu açılacağı aşikardı. Bu sebeble el-Melikü'l-Adil, Kuzey Suriye'de bulunan oğlu el-Eşref Musa'dan, o bölgede bulunan Haçlı kontluklarına saldırıda bulunarak onları rahatsız etmesini istedi. Böylelikle Dimyat'a yüklenen Haçlı ordusunun bir kısmının, diğer bölgelere yardıma giderek zayıflayacağını ümid ediyordu (30).

İşte el-Melikü'l-Adil Seyfeddin ile el-Eşref Musa'nın Haçlılarla uğraşmasından istifade eden İzzeddin Keykâvus, Haleb seferi için derhal harekete geçti. Bu sebeble O, devlet adamlarının da tavsiyelerine uyarak Sümeysat hâkimi el-Melikü'l-Efdâl ile temasa geçti. el-Efdâl'in de bu ittifaka sıcak bakması üzerine kısa zamanda bir araya gelen taraflar arasında bir ittifak anlaşması imzalandı. Buna göre fethedilecek yerlerden el-Cezire bölgesindeki Harran ve Ruha şehirleri İzzeddin'de kalırken, el-Efdâl Haleb ve çevresine sahip olacaktı. Ayrıca el-Efdâl hâkim olduğu bütün bölgelerde Selçuklu sultanının hâkimiyetini tanıyacak ve İzzeddin adına para bastırarak, hutbe okutacaktı (31).

29- İbn-i Vâsıl, Müferricü'l-Kürûb, III, s. 257-258; İbnü'l-Adim, Zühdetü'l-Haleb, III, s. 180.

30- İbn-i Vâsıl, Müferric el-Kürûb, III, s. 254-258; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, trc. XII, s. 276-279; Sıbt, Mir'âtü'z-Zemân, II, s. 592-593.

31- Türkiye Selçukluları tarihi için ana kaynak durumunda olan ve Anadolu'da bulunması sebebiyle olayları daha yakından takip etmesi gereken İbn-i Bibî, İzzeddin'in el-Efdâl ile yaptığı anlaşmadan habersiz kalmıştır. İbn-i Vâsıl, Müferricü'l-Kürûb, III, s. 263-264; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, trc., XII, s. 305-306; İbn'ül-

Bu anlaşma ile el-Efdâl, Haleb Eyyûbî tahtını ele geçirerek diğer Eyyûbî hanedan üyelerine karşı güçlenirken, izzeddin'de el-Efdâl vasıtasıyla Selçuklu hâkimiyetini Kuzey-Suriye bölgesinde yaymayı hedefliyordu. Hatta bu hususta izzeddin, bölgedeki Haçlı Kontlukları ile de Mısır Eyyûbî hükümdarına karşı bir ittifak yapmayı da düşünmüyor değildi. Fakat Onun daha sonra kendileri için bir tehlike oluşturabileceğini hesaplayan Haçlı Kontlukları böyle bir ittifaka yanaşmadılar (32).

b) I. izzeddin Keykâvus'un Haleb Seferi

Müttefikleri ile anlaşmalarını tamamlayan izzeddin Keykâvus, Ra'bân kalesi önünde buluşmak üzere el-Efdâl'e ve diğer müttefiklerine de haber göndererek ordusuyla harekete geçti. Hareketinden önce yol güzergâhı üzerinde bulunan kendisine bağlı beylere birer ferman göndererek, hareketini haber vermeyi ve sefer için erzak cephane tedarik ederek hazır olmalarını emretti. Buluşma yeri olan Elbistan Ovası'nda kısa zamanda büyük bir ordu toplayan Selçuklu sultanı, burada bir meşveret meclisi daha kurarak, Haleb seferi için en uygun yol güzergâhını sordu. Bölgeyi iyi tanıyan beyler en uygun yolun, düz ovalardan oluşan ve dağlık pek az kesimin bulunduğu Merzban, Ra'bân ve Tell-ü Bâşir yolunun olduğunu ifade ettiler. Yol güzergâhının tesbitinden sonra ordusunu da merkez, sağ kol, sol kol, öncü ve artçı olmak üzere beş gruba ayıran Selçuklu sultanı izzeddin, Merzban kalesini

Adım, Zübdetü'l-Haleb, III, s. 181 ; Ebû'l-Ferec, Tarih, II, s. 501-502; ibn-i Kesîr, el-Bidâye, XIII, s. 86.

32- H.L. Gottschalk, el-Kâmil von Egypten, s. 72.

hedef göstererek orduya hareket emri verdi.

Selçuklu ordusu, Merzban kalesi önüne gelince derhal kuşatmaya başladı. Üç gün süren kuşatma sonucunda Selçuklu ordusu kaleye girmeye muvaffak oldu. Bu esnada Maraş sahibi Nasreddin Hasan, külliyetli miktarda asker ile gelerek İzzeddin Keykâvus'a katıldı. Bundan son derece memnun olan Selçuklu Sultanı, teslim aldığı Merzban kalesinin muhafazası için bir miktar asker bıraktıktan sonra diğer müttelikleri ile buluşma yeri olan Ra'bân kalesine doğru harekete geçti. Ra'bân kalesi önlerinde mütteliki el-Efdâl ile buluşan İzzeddin, derhal muhasaraya başladı. Selçuklu sultanı, saldırılarda daha etkili olması için mancınıkların kurularak, surların bunlarla dövülmesini emretti. Bu şiddetli saldırı karşısında fazla dayanamayacaklarını anlayan kale sakinleri Selçuklu sultanına haber göndererek aman dilediler. Asıl hedefi Haleb olan İzzeddin bu talebi büyük bir memnuniyetle kabul etti. Bunun üzerine kale halkından ileri gelenler bir grup halinde gelerek Selçuklu sultanının elini öptüler ve kaleyi teslim ettiler. Sultan aralarındaki anlaşma gereği Ra'bân kalesi'ni el-Melikü'l-Efdâl'e verdi. Onun bu hareketi el-Efdâl'i memnun ettiği gibi diğer müttelikler üzerinde de sultana karşı itimat hissini artmasına sebep oldu (33).

Merzban ve Ra'bân kalelerinin bu şekilde kolayca zaptından sonra İzzeddin Keykâvus ve el-Melikü'l-Efdâl, yönlerini Haleb yolu üzerindeki bir başka kaleye, Tell-ü Bâşir üzerine çevirdiler. Haleb yakınlarında bulunan bu

33- İbn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufasssal, s. 185-187, 254-256 ve Muhtasarında, İzzeddin Keykâvus'un Ra'bân'ı el-Efdâl'e verdiği dair bir kayıt yoktur (Muhtasar trc. s. 77) ; Arap Kaynakları önce Ra'bân daha sonra Merzban'ın ele geçirildiğini ve Ra'bân kalesinin de el-Efdâl tarafından fethedildiğini kaydederler. İbn-i Vâsıl, el-Müferric el-Kürûb, III, s. 264; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, XII, s. 306-307.

kalenin kumandanı bir Türk olan Bedreddin Dilderim İbn Bahaeddin Yârukî idi. Selçuklu Sultanı ile Sümeysat Eyyûbî Meliki'nin büyük bir ordu ile Merzban ve Ra'bân'ı ele geçirdiğini ve daha sonra yönlerini Tell-ü Bâşir'e çevirdiklerini haber alır almaz, savunma tedbirleri almaya başladı. Müttefik güçler kale önlerine henüz ulaşmışlardı ki, başta Derbesak hâkimi Alamüddin Kayser ile Behisni hâkimi Necmeddin Altunboğa olmak üzere diğer Selçuklu vasalları da Selçuklu sultanına katıldılar (34).

Derhal muhasaraya başlayan İzzeddin Keykâvus, bir an önce neticeye ulaşmak istiyordu. Fakat şiddetli saldırılara karşı Tell-ü Bâşir sakinleri büyük bir gayretle kaleyi müdafaa ediyor ve İzzeddin'e istediği sonucu vermiyorlardı. Yaklaşık on gün devam eden bu muhasaradan çok kızan Selçuklu sultanı askerlere kale dışındaki bağ, bahçe ve bostanların tamamen tahrip edilmesini emretti. Gelir ve geçim kaynakları olan bahçelerin tahrip edildiğini gören Tell-ü Bâşir halkı, kale kumandanı Bedreddin Dilderim'e müracaat ederek kaleyi teslim etmesi hususunda onu iknâ ettiler. Bu gelişmeler üzerine zaten ümitsizliğe kapılmış olan Bedreddin Dilderim, Selçuklu Sultanına bir haberci göndererek, kendi hayatına dokunulmaması ve bir başka yerden kendisine ıktâ verilmesi karşılığında kaleyi teslim edeceğini bildirdi. Bu kararı memnuniyetle karşılayan İzzeddin, Bedreddin Dilderim'e verdiği söz gereğince Elbistan yakınlarındaki Hunı'yı ıktâ olarak verdi. Böylece Halep yolunda son engelde ortadan kalkmış oldu. Kale burçlarına Selçuklu alemleri ve sancakları çekilerek, hutbelerde Selçuklu Sultanının adı okundu. Kaleden ele geçirilen pek çok sayıda erzak ve ganimet, ancak civardaki Selçuklu tâbiyetinde bulunan şehirlerden

34- İbn-i Vâsıl, Müferricü'l-Kürûb, III, s.266; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, trc. XII, s. 307; İbnü'l-Âdim, Zübdetü'l-Haleb, III, s. 181-182 .

getirtilen arabalarla taşınabildi (35).

izzeddin Keykâvus, Tell-Bâşir'in fethinden sonra yaptığı icraatlarıyla müttefikleri olan el-Melikü'l-Efdâl ile arasının açılmasına sebep oldu. Şöyle ki ; aralarında yaptıkları ittifak gereği ele geçirilen yerlerden Haleb ve çevresi el-Efdâl'in hâkimiyetine bırakılacakken, izzeddin, Tell-Bâşir'in idaresini el-Efdâl yerine kumandanlarından Nasreddin'e vererek kendi himayesine aldı. el-Efdâl, Selçuklu sultanının bu tutumu karşısında onun, Haleb üzerinde de kötü niyetler beslediğini ve Haleb'i kendisine vermeyeceğini anladı (36). Ayrıca izzeddin'in, daha önce kendi hizmetinde iken Alâeddin Keykubat ile yaptığı taht mücadelesinde kardeşi tarafına geçerek ihanet eden Pervane Zahirreddin İli'nin, Tell-ü Bâşir'de bulunan mezarını açtırarak mevtanın kemiklerini yaktırıp küllerini savurması da (37), el-Efdâl ve diğer müttefikler üzerinde kötü tesir yaptı. Böylece taraflar arasında ilk soğukluk belirtisi ortaya çıkmaya başladı. izzeddin'in verdiği sözü tutmaması ve Haleb hakkında da aynı niyeti taşıması üzerine, böyle bir ittifaka girdiğine pişman olan el-Efdâl, bu ittifaktan bir an önce kurtulma çareleri aramaya başladı. Öncelikle Haleb'in Selçukluların eline geçmemesi için bir şeyler yapması lazım geldiğine inanan el-Efdâl, daha önce izzeddin'i Haleb'e

35- İbn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufassal, s. 186-188 ve Muhtasar trc. s. 77; İbn-i Vâsıl, Müferric el-Kürûb, III, s. 264. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, XII, s. 307; Gottschalk, İzzeddin Keykavus'un, Tell bâşir kalesini kendisine teslim eden Bedreddin Dilderim'e Hunı'yı ikta olarak verdiği şüphe ile karşılamaktadır. Şayet böyle olsa idi daha sonraki hadiselerde Dilderim'in adına rastlanması lazım geldiğini ifade etmektedir (el-Kâmil von Egypten, s. 73).

36- İbn-i Vâsıl, Müferricü'l-Kürûb, III, s.264 ; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, XII, s. 307 ; el-Makrizî, es-Sülûk, I, s. 225 .

37- İbn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufassal, 188 ve Muhtasar trc. s. 77 ; Salım Koca, Sultan I. İzzeddin Keykavus Zamanında Türkiye Selçuklu Devleti (1211-1220), basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1989, s.116-117.

karşı bir an önce sefere teşvik ederken, şimdi ise bu yolun yanlış olduğu telkinine başladı. Selçukluların Haleb'i ele geçirmesine mani olmaya yönelik niyeti ortaya çıkmadan, Selçuklu sultanı İzzeddin'i oyalamak isteyen el-Efdâl, bu sebeble önce Haleb çevresinde bulunan Menbic ve diğer kaleleri alarak şehre yardım sağlayacak yolları kesmenin daha doğru olduğuna onu inandırmayı başardı. Gerçekte el-Efdâl'in asıl gayesi ise Haleb halkına müdafaa hazırlıklarını tamamlama ve Mısır'dan gerekli yardımı almaları için zaman kazandırmaktı. El-Efdâl'in hazırladığı bu oyuna kolayca düşen İzzeddin, ordusunu Haleb yerine Menbic üzerine çevirdi. Menbic'i hiç zorlanmadan ele geçiren İzzeddin, burada bir süre dinlenerek şehir surların tamir ettirdi (38). Bu esnada Haleb idarecisi olan Atabeg Şihabüddin Tuğrul, derhal Mısır Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'l-Adil'den yardım istedi. O, el-Adil Seyfeddin'e gönderdiği mektupta " Selçuklu Sultanı'nın el-Efdâl ile birlikte Haleb'e doğru büyük bir ordu ile yola çıktığını ve Haleb halkının el-Efdâl'e temayülleri sebebiyle şehri uzun süre savunamayacağını ifade ederek acele yardım göndermesini" istiyordu. Haçlıların Dimyat'a saldırıları sebebiyle zaten bunalmış olan el-Adil buna rağmen Haleb'in düşmesini göze alamadı. Bu sebeble O, Şehabeddin Tuğrul'un mektubunu alır almaz Kuzey-Suriye'de bulunan oğlu el-Eşref'e haber gönderdi ve derhal Haleb'in yardımına koşmasını bildirdi. el-Eşref'in yerine de Haçlıları oyalaması için Humus hâkimi Mücahid'i

38- İbn-i Bîbî, el-Efdâl- İzzeddin ittifakından bahsetmediği gibi Bu hususta da bilgi vermez; İbn-i Vâsıl, Müferricü'l-Kürûb, III, s. 264-267; İbnü'l-Esir ise bu olayı şöyle nakleder. İzzeddin, Ra'bân kalesini alınca el-Efdâl'e verdi. Fakat Tell-ü Bâsir kalesini komutanlarından birisinin idaresine vererek kendisinde alıkoymasını üzerine el-Efdâl, Onun Haleb ile ilgili olarak verdiği diğer sözünde tutmayacağını ve onu kendisine vermeyeceğini anladı. Bu sebeble O, Haleb'in Selçuklularca zaptını önlemek ve Haleb halkına müdafaa için zaman kazandırmak gayesiyle İzzeddin'e önce Haleb'i değil çevre kaleleri almak gerektiğini tavsiye etti (el-Kâmil, trc., XII, s. 306-308); İbnü'l-Adim, Zübdetü'l-Haleb, III, s. 157; Ebü'l-Ferec, Tarih, II, s. 501.

görevlendirdi (39).

Babasından aldığı emir gereği harekete geçen el-Melikü'l-Eşref, Haleb'e geldi ve Meydânu'l-Ahdar (Yeşil Meydan) denilen yerde karargâh kurarak izzeddîn'e karşı müdafaa hazırlıklarına başladı. O, bir taraftan da Musul hâkimi Bedreddin Lü'lü ile Erbil hâkimi Muzafferüddin Gökbörü ve bölgedeki diğer emirlere ittifak teklifinde bulundu. el-Eşref Musa'nın bu teklifine Bedreddin Lü'lü'den başka hiç kimse rağbet etmediği gibi, Selçuklu müttefiklerinden Hısn-ı Keyfa Artuklu hükümdarı Nasreddin Mahmud, el-Melikü'l-Eşref'e ait bazı yerleri de istilâ etti. Mahmud, bununla da yetinmeyerek el-Eşref'in emirlerinden olan Ahmed b. Maştûb ile izzeddin Hamîdî'yi de kandırarak kendisine katılmalarını sağladı. Nasreddin Mahmud ile birleşen bu iki Eyyübî emiri, el-Eşref'in yolunu keserek Bedreddin Lü'lü ile birleşmelerini önlemek için harekete geçtiler. Böylece yardım alacağı tek kişi ile de irtibatı kesilen el-Eşref, müttefiklerin ordusunda bulunan emir ve beyleri kendi tarafına çekmek için el altından propaganda faaliyetlerine başladı. Bu konuda, özellikle izzeddin'in eline geçmesi için Selçuklu ordusundaki kumandanlara hitaben yazılmış düzmece mektuplar gönderilerek, Selçuklu sultanına ihanete uğrayacağı hissi verildi. Bu komplo ile maneviyatı bozulan izzeddin Keykâvus'a, hemen arkasından da en ağır darbeyi müttefikî el-Efdâl vurdu. el-Efdâl, izzeddin'in Haleb'e karşı beslediği niyet sebebiyle asıl amacına ulaşamayacağını anlamıştı. Bu sebeple yaptığı işler sebebiyle amcası el-Adil'den özür dileyerek affını isteyen el-Efdâl, izzed-

39- İbn-i Bibî, el-Adil'e haber verilmesinin Selçuklu ordusunda bulunan Eyyübî casusları tarafından gerçekleştiğini ifade ederken, bu sefer sonucunda alınan yenilgi için şimdiden zemin hazırlamaktadır (el-Evâmir, Mufassal, s. 189 ve Muhtasar trc. s. 78); İbnü'l-Adim, Zübdetü'l-Haleb, III, s. 181-182; O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 317.

din'i terkederek karşı tarafa geçti (40).

Bütün bu olumsuz duruma karşı İzzeddin, yine de Haleb'e karşı harekete geçmekten vazgeçmedi. Emir-i Meclis Mübârizüddin Behramşâh'ı 4-5 bin kişilik bir kuvvetle öncü olarak keşife gönderen İzzeddin, daha sonra melikü'l-ümerâ Seyfeddin Ay-Aba'yı da, yine aynı sayıda asker ile destek kuvveti olsun diye Behramşâh'ın arkasından gönderdi. Bir süre sonra kendisi de 15 bine yakın bir kuvvet ile Menbic'den hareket etti. Öncü birliğinin başında bulunan Mübârizüddin Behramşâh, Eyyûbî ordusunun bulunduğu mahalle yaklaştığı zaman, tecrübeli emirlerden Mahmud Alp'ı keşif için ileri gönderdi. Eyyûbî ordusunun yerini ve konumunu tesbit eden Mahmud Alp, bir süre sonra geri dönerek durumu Behramşâh'a ilettili. O, Eyyûbî ordusuna karşı herhangi bir girişimde bulunulmamasını ve arkadan gelecek destek kuvvetleri ile Eyyûbîleri rahatlıkla yenebileceklerini de tavsiye etmekten geri kalmadı. Fakat, Behramşâh, Eyyûbîlerin sayı bakımından az olduklarını öğrenince âni bir baskınla onları yok etmek istedi. Bu hususta Mahmud Alp'ın ikazlarını hiç dinlemeyen Behramşâh, yardımcı kuvvetlerin gelmesini beklemeden harekete geçti. Behramşâh, Haleb ile Menbic arasında ki Muza'a vadisinde bulunan Eyyûbî ordusuna karşı saldırıya geçti. Selçuklu ordusunun âni baskınıyla neye uğradığını şaşırarak Eyyûbî ordusu bir anda bozguna uğrayarak dağıldı. Fakat çarpışma sırasında Eyyûbîlere esir düşen bir Selçuklu askerini sorguya çeken el-Melikü'l-Eşref, saldırıyı sadece öncü kuvvetlerinin gerçekleştirdiğini öğrenince durum tersine döndü. Derhal askerlerini toplayan el-Eşref, zafer sarhoşluğu ile gânimet toplamaya dalan Behramşâh kumandasındaki Selçuklu öncü birliğine karşı

40- İbnü'l - Adim, Zübdetü'l-Haleb, III, s. 182-183; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, trc. XII, s. 306-308; Ebü'l-Fidâ, Ahbâru Beşer, III, s. 119.

saldırıya geçti. Bir anda neye uğradığını şaşırان Behramşâh, derhal destek kuvvetleri ile yakında bekleyen Seyfeddîn Ay-Aba'dan yardım istedi. Ne var ki Ay-Aba, belki kıskançlık , belki de onun yaptığı tedbirsizce hareketi cezalandırmak için herhangi bir yardım girişiminde bulunmadı. Böylece yardım alamayan Behramşâh kumandasındaki Selçuklu öncü birliği büyük bir bozguna uğradı. Başta Mübârizüddîn Behramşâh olmak üzere pek çok Selçuklu askeri, el-Eşref tarafından esir edildi. el-Eşref Musa ele geçirdiği bu esirleri Haleb'e gönderdi (41).

Gönderdiği öncü birliğinin tedbirsizce hareketi sebebiyle Eyyûbîlere yenildiğini Haleb yolunda öğrenen izzeddîn, büyük bir öfkeye kapıldı. Derhal komutanlarını toplayarak onlara teyakkuz halinde beklemelerini emretti. Ertesi sabah Muza'a vadisinde karşı karşıya gelen iki ordu harbe tutuştu. Eyyûbî ordusuna kumanda eden el-Eşref Musa önce 2 bin kişilik bir öncü birliği göndererek Selçuklu ordusunun gücünü sınamak istedi. Selçuklu ordusu Eyyûbî öncü birliğini kısa zamanda bozguna uğrattınca el-Eşref, savaşın âkibeti hakkında endişeye kapılarak saldırıdan vazgeçip savunmada kalmayı yeğledi. Akşama kadar devam eden çarpışmalara havanın kararmasından dolayı iki tarafta son vererek birbirlerinden ayrıldı. Savaşın devam ettiği sıralarda Selçuklu Sultanı izzeddîn Keykâvus, kararsız bir şekilde hareket ederek, kumandanlarına gerekli güveni veremedi. O, kumandanlarının her an bir ihanette bulunabilecekleri ihtimali ile rahatsız idi. Nitekim gece boyunca da devam eden bu güvensizlik sonucunda izzeddîn, ertesi sabah saldırı için emir bekleyen

41- ibn-i Bibî, el-Evâmir, Muhtasar trc. s. 80-81; Anonim Selçuknâme, s. 29; ibnü'l-Adîm, Zübdetü'l-Haleb, III, s. 182-183; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, trc. XII, s. 307-308; Ebü'l-Ferec, Tarih, II, s. 500-501; İbn Kesîr, el-Bidâye, XIII, s. 86; O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 316-318.

kumandanlarına savaş meydanını terkederek Elbistana doğru çekilmelerini emretti (42).

Ertesi sabah savaş meydanında Selçuklu ordusunu göremeyen el-Eşref Musa, önce bunun bir savaş taktiği olduğunu zannederek endişelendi. Fakat durumun açığa kavuşmasından sonra Eyyûbî ordusunda büyük bir zafer havası esti. el-Eşref derhal ordusuna hareket emri vererek Selçuklu ordusunu takibe başladı. İzzeddin ve müttefikleri tarafından ele geçirilen Merzban, Tell-ü Bâsir ve Ra'bân kaleleri teker teker geri alındı. Kazandığı zafer sebebiyle haklı bir gurura kapılan el-Eşref, Selçuklu sultanını Anadolu içlerine kadar takip ederek tamamen tesirsiz hale getirmek istiyordu. Fakat tam bu esnada babası el-Adil Seyfeddin'in H. 7 Cemaziyelâhir / M. 31 Ağustos 1218 tarihinde öldüğünü haber alınca Haleb'e geri dönmek mecburiyetinde kaldı. Yeğeni el-Aziz'e Selçukluların kendisinden aldığı kaleleri geri verdi. Daha sonra ilk savaşta esir alınan emir Mübârizüddin Behramşâh'ı ve diğer Selçuklu askerlerini serbest bıraktı (43).

Selçuklu tarafında ise işler daha karışık bir manzara arz ediyordu. Sultan İzzeddin Keykâvus, Elbistan'a vardığı zaman derhal bir meclis topladı. O, daha önce

42- İbn-i Bibî, el-Evâmir, Mufassal, s. 190-195 ve Muhtasar trc. s. 80-81; İbnü'l-Adîm, Zübdetü'l-Haleb, III, s. 182-183; Sıbt, savaş hakkında tafsilatlı bilgi vermez. Sadece " el-Eşref, 12 Rebiülâhir 615 tarihinde Rûm hükümdarı Keykâvus'u bozguna uğrattı" kaydını düşer (Mir'âtü'z-Zemân, II, s. 593); İbnü'l-Esir, el-Kâmil, trc. XII, s. 307-308; Ebû'l-Ferec, Tarih, II, s. 500-501.

43- İbn-i Bibî, el-Evâmir, Mufassal, s. 196-198, 258-266 ve Muhtasar trc. s. 81-82; İbnü'l-Adîm, Zübdetü'l-Haleb, III, s. 157-158 ; İbn-i Vâsıl, Müferricü'l-Kürûb, III, s. 267-268 ; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, trc. XII, s. 308-309; Sıbt, el-Adil'in ölüm tarihini " 7 veya 8 Cemaziyelâhire" şeklinde verir (Mir'âtü'z-Zemân, II, s. 596); İbn Kesir, ise 7 Cemaziyelâhir olarak kaydeder (el-Bidâye, XIII, s. 86); Biz el-Melikü'l-Adil'in ölüm tarihi olarak 7 Cemaziye-III, s. 496.

zikrettiğimiz gibi Eyyübiler tarafından Selçuklu kumandanlarına karşı tertip edilen ihanet oyununa gelmiş ve bu meyanda isimleri geçen bütün beyleri bir eve hapsederek ateşe vermiştir. Ayrıca Ra'bân kalesini ıkta olarak verdiği Maraş sahibi Nusreddin'in kardeşini de, kaleyi gereği gibi savunmadığı gerekçesiyle idam ettirdi. Daha sonraki günlerde yaptığı hatayı anlayan ve çok pişman olan İzzeddin, emirleri yaktırdığı yerde onların hatırasını yaşatmak için bir mescid yaptırdı. Bununla içene düştüğü vicdan azabını bir parça da olsa hafifletmeyi düşünüyordu. Bu mescid uzun yıllar Mescid-i Suhtegân (Yanıklar Mescidi) adıyla anılmıştır (44).

Sultan İzzeddin Keykâvus, Eyyübiler tarafından uğratıldığı bu hezimetin intikamını almak için Halep üzerine yeni bir sefer hazırlıklarına başladı. Bu sebeble Amid hâkimi Nasreddin, ve Erbil hâkimi Muzafferüddin Gökbörü ile ittifak kurmak üzere harekete geçti. El-Eşref'i, bölgede gerçekleştirdiği faaliyetler ile kendileri için tehlike unsuru sayan Amid ve Erbil idarecileri Selçuklu sultanının bu teklifini hemen kabul ettiler. Bu antlaşmanın bir gereği olarak hâkim oldukları beldelerde Selçuklu sultanı İzzeddin adına para kestirerek, hutbe okuttular. Gerekli ittifakı sağlayan İzzeddin, el-Eşref Musa'ten intikam almak için büyük bir ordu ile Malatya'ya doğru yola çıktı (45). Fakat üst üste gelen sıkıntılardan olsa gerek yakalandığı verem hastalığının etkisiyle Viranşehir'de 4 Şevval 616 / 13 Aralık 1219

44- İbn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufassal, s. 195-196, 266-267; Muhtasar trc. s. 82-83; Anonim Selçuknâme, s. 29; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, trc. XII, s. 308-309; Ebü'l-Ferec, Tarih, s. 501; O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 318; S. Koca, I. İzzeddin Keykâvus, s. 123-124.

45- İbnü'l-Esir, İzzeddin'in beklenmedik ölümü karşısında, "bir şans eseri İzzeddin Keykâvus o günlerde vefat etmiş, el-Eşref ile Bedreddin Lü'lü onun şerrinden kurtulmuşlardı" kaydını düşerek, Eyyübi cephesinin bu ittifak karşısında ne kadar zor durumda kaldığını aydınlatmaktadır (el-Kâmil, trc. XII, s. 310 ve 312).

tarihinde vefat etti . Böylece el-Eşref'e karşı gerçekleştirilecek olan sefer de sonuçsuz kalmış oldu. İzzeddin Keykâvus'un cesedi, Sivas'a nakledilerek sağlığında inşa ettirdiği, kendi adıyla anılan darü's-şifa içerisinde bulunan türbeye defnedildi (46).

İzzeddin'in müttefiki el-Efdâl ise, sebebiyet verdiği bütün bu hadiselerden sonra hâkim olduğu Sümeysat'a çekilerek H. Rebiülevvel 622 / M. Mart 1225 ayındaki ölümüne kadar sessiz ve sakin bir hayat yaşadı (47).

Müttefiki el-Melikü'z-Zâhir Gıyaseddin Gazi'nin ölümünü fırsat bilerek Haleb'e saldırıda bulunması, çağdaş İslâm tarihçileri tarafından Keykâvus'un tenkid edilmesine sebebiyet vermiştir. Hele tam bu sırada Mısır ve Suriye'de bulunan İslâm topraklarına haçlı saldırılarının olduğu bir zamanda bir İslâm hükümdarı olan İzzeddin'in, yardıma koşmak yerine Haçlıların ekmeğine yağ sürmesi ve Haleb'e saldırması sonucu Eyyûbilerin askeri gücünü bölmesi bu tenkid için yeter bir sebep olarak

46- İbn-i Bîbî, Mufasssal'da İzzeddin'in ölüm tarihi yok (el-Evâmir, Mufasssal, s. 199-200, 271-272 ve Muhtasar tercümede İzzeddin'in ölüm tarihi 617/1220 olarak verilmiştir. Mütercim ise Keykubâd'ın 616 yılına ait bir parası bulunması sebebiyle ölüm tarihinin 616/ 1219 olması gerektiğini söyler (Muhtasar trc, s. 83-84); Anonim Selçuknâme gerek Haleb seferi gerekse İzzeddin'in ölüm tarihi ile ilgili olarak yanlış bilgilerle doludur. Kaynakta, savaşı kaybeden İzzeddin'in, tekrar bir ordu toplayarak Haleb üzerine saldırıya geçtiği ve şehri ele geçirdiği kaydedilmektedir. Ayrıca İzzeddin'in ölüm tarihi de 27 Receb 615 olarak verilmiştir (s. 29); Ebû Şâme, Zeylü'r-Ravzateyn, II, s. 113; İbn-i Vâsıl, Müferricü'l-Kürüb, IV, s. 30; İbnü'l-Adim, Zübdetü'l-Haleb, III, s. 188; Sibt, Mir'âtü'z-Zemân, II, s. 637-638; Sibt ve Ebû Şâme, İzzeddin'in ölüm tarihini 615 Şevval/ Aralık 1218 olarak verirler. Biz yerli kaynak olması itibariyle İbn Bîbî'yi esas aldık; Ahmed b. Mahmud, İzzeddin Keykâvus'un ancak bir yıl saltanat sürdüğünü kaydeder (Selçuk-Nâme, II, s. 151); O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s.319 ; S. Koca, I. İzzeddin Keykâvus, s. 123-124; Keykavus Daru's-Şifa'sı hakkında bkz. H. B. Bilget, I. İzzeddin Keykavus Daru's-Şifası, Ankara 1990;

47- İbn-i Bîbî, el-Evâmir, Muhtasar trc. s. 83; Ebû Şâme, Zeylü'r-Ravzateyn, s. 113 ; İbnü'l-Ësir, el-Kâmil, Trc. XII, s. 312-313; Sibt, Mir'âtü'z-Zemân, II, s. 637-638.

çağdaş tarihçilere haklılık kazandırıyordu. Bunun tabii bir sonucu olarak Dimyat'ın Haçlıların eline geçmesini Sıbt ibnü'l-Cevzi ve Ebû Şâme, " Keykâvus Haçlılara Dimyat'ı başısladı ..." şeklinde kayıt düşerek, İzzeddin'e olan eseflerini gösteriyorlardı (48).

48- Sıbt, Mir'atü'z-Zemân, II, 598 ; Ebû Şâme, Zeylu'r - Ravzateyn, s. 113; Arap kaynakları, İzzeddin Keykâvus'u pek hayırla yadedmezler. Zalim, Cabbar, Kan dökücü birisi olarak tavsif ederler.

I V . B Ö L Ü M

I . ALAEDDİN KEYKUBAD DEVRİ SELÇUKLU - EYYUBİ İLİŞKİLERİ (1220 - 1236)

A - I. ALAEDDİN KEYKUBAD'IN OTORİTEYİ TESİSİ

1211 yılında ağabeyi İzzeddin Keykâvus'a karşı giriştiği saltanat mücadelesini kaybeden Alâeddin Keykubâd, Malatya civarında bulunan Minşar kalesine hapsedilmişti (1). İzzeddin'in, saltanatı süresince bu kalede mahpus kalan Keykubâd, günlerini öldürülme korkusu ile geçirirken hiç beklemediği bir zamanda ilâhî bir lütûf sonucu, saltanat şîârına kavuştu.

Merhum Selçuklu sultanı İzzeddin Keykâvus'un, kendisinden sonra tahta namzed bir oğlu olmadığı için kimin sultan olacağına dair Selçuklu ümerası arasında bir tartışma başladı. Bazı emirler, Alâeddin Keykubâd'ın daha önce giriştiği taht mücadelesinde mağlup olması ve bunun sonucunda da Minşar kalesinde hapsedilmesinden dolayı kin ve husûmet ile dolu olduğu ve kendilerinden intikam almak isteyebileceği endişesini taşıyorlardı. Bu nedenle, Alâeddin'in yerine amcası Erzurum Meliki Muğiseddin Tuğrulşâh'ın veya en küçük kardeş olan Koylu Hisar

1- İbn-i Bibi, el-Evâmir, Muhtasar trc. s. 58; Ebû'l-Ferec, Tarih, II, s.491; Ebû'l-Fidâ, Ahbâru Beşer, III, s. 114-115; Ahmed b. Mahmud, Selçuk-Nâme, II, s. 151.

Meliki Celâleddin Keyferidun'un Selçuklu tahtına geçirilmesini istiyorlardı. Uzun istişareler neticesinde başta Beylerbeyi Seyfeddin Ay-Aba, Pervane Şerefüddin Muhammed ve Emir-i Meclis Mübarizüddin Behramşâh olmak üzere (2) büyük devlet adamları, sahip olduğu asker ve devlet adamlığı meziyetlerini gözönünde tutarak, Alâeddin Keykubâd'ın tahta daha lâayık olduğuna karar verdiler. Seyfeddin Ayaba tarafından Minşar kalesinden getirilen Keykubâd, Kayseri'de yapılan cülûs merasimiyle Selçuklu sultanı ilan edildi (3).

Anonim Selçuknâme ve bazı islâm kaynakları, hastalığı iyice artan İzzeddin Keykavus'un, büyük emirleri yanına çağırarak kendisinden sonra yerine geçecek oğlu olmadığını, bu sebeble kardeşi Alâeddin Keykubâd'ı hapisten çıkararak sultan ilan etmeleri hususunda onlara tavsiyede bulunduğunu kaydederler (4).

Anadolu Selçuklu devletinde bir taht değişikliği olduğunu ve İzzeddin Keykavus'un vefat edip, Alâeddin Keykubâd'ın tahta çıktığını haber alan Bağdat Abbasi

2- Başta özellikle Çaşnigir Seyfeddin Ay-Aba olmak üzere bu emirlerin daha sonra devlet üzerinde büyük bir nüfuz elde ederek, kendisini ikinci plana itmelerine sinirlenen Keykubâd, verdiği bir ziyafette hepsini yakalatarak hapsedirmiş ve mallarını müsadere etmiştir. Keykubâd'ın özellikle Seyfeddin Ay-Aba'ya olan kını boşuna değildi. Çünkü Keykubâd, ağabeyine karşı giriştiği saltanat mücadelesini kaybedince Seyfeddin Ay-Aba tarafından Minşar kalesine götürülerek hapsedilmişti (ibn-i Bibi, el-Evâmir, Mufassal, s. 265-269 ve Muhtasar trc. s. 58); krs. O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 301, 326-327 ve 340-341.

3- ibn-i Bibi, el-Evâmir, Mufassal, s. 202-205 ; Anonim Selçuknâme, cülûs tarihini 19 Zülhicce 615 / 8 Mart 1219 olarak verir (s. 29) ; ibn-i Vâsıl, Müferricü'l-Kürûb, IV, s. 30; ibnû'l-Esir, el-Kâmil, 354-355 trc. XII, s. 312-313; Sıbt, Mir'âtü'z-Zemân, II, s. 598; ibnû'l-Adim, Zübdetü'l-Haleb, III, s. 188; Ebû'l-Ferec, Tarih, II, s. ; Ebû'l-Fidâ, Ahbârü Beşer, III, s. 124; el-Makrizi, es-Sülûk, I, s. 240; krs. O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 325-328.

4- Anonim Selçuknâme, s. 29; ibnû'l-Esir, el-Kâmil, trc., XII, s. 312-313; Sıbt, Mir'âtü'z-Zemân, II, s. 598; Ebû'l-Ferec, Tarih, II, s.504-505; O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 326.

halifesi, Ebû Abdullah Ömer ibn Muhammed Suhreverdi'yi bazı hâkimiyet alâmetleri ile birlikte payitaht Konya'ya gönderdi. Muhammed Suhreverdi, Konya'da yapılan bir törenle Halife'nin hediyelerini yeni Selçuklu hükümdarına takdim ederek, Abbasi Halifesinin Keykubâd'ın saltanatını tasdik ettiğini bildirdi (5).

Alâeddin Keykubâd'ın tahta çıktığı yıllar, Orta-Doğu coğrafyasının büyük bir karşılığa gebe olduğu zamandır. Orta-Asya'dan hareketle karşısına çıkan bütün güçleri adeta ezip geçen Cengiz Han idaresindeki Moğollar, büyük bir süratle İran'ı da geçerek Anadolu ve Kuzey Suriye'ye ulaşmışlardı. Bu acımasız istilâ orduları karşısında ister istemez korkuya kapılan Alâeddin Keykubâd, derhal Selçuklu sınır boylarında savunma önlemleri almaya yöneldi. O, bir taraftan Moğol istilâsına karşı sınır boylarında gerekli siyasi ve askerî önlemleri alırken, bir taraftan da ülkesinin orta yerlerinde bulunan Sivas, Kayseri ve Konya gibi büyük şehirlerin surlarını da tamir ve tahkim ettirmeyi ihmal etmedi (6). Alınan bütün bu tedbirler, Alâeddin Keykubâd'ın Moğollar ve onların askerî güçleri hakkında pek çok bilgi topladığı ve onlardan gerçekten çekindiği kanaatini uyandırmaktadır.

5- ibn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufassal, s. 230-235 ve Muhtasar trc. s. 92-93; Halifelik elçisinin Kayseri'ye gelişi hakkında Arap kaynaklarında bir kayıt bulamadık. Ancak Moğol tehlikesi sebebiyle İslâm âleminde birlik sağlamak isteyen Abbasi halifesi'nin bu maksatla İslâm hükümdarlarına elçiler gönderdiği kaynaklarda mevcuttur. Bunlardan sadece el-Makrizî, Selçuklu hükümdarına gelen Halifelik elçisinden bahseder (es-Sülûk, I, s. 293-295); krş. O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 330.

6- ibn-i Bîbî, Alâeddin Keykubâd'ın ülke içerisindeki şehirlerin surlarını tamir ve tahkim ettirmesine " Cihan bizim gücümüzü bilir fakat yarının ne getireceğini kimse bilemez tedbirli olmak gerekir." sözleriyle açıklık getirmektedir (el-Evâmir, Mufassal, s. 253 ve Muhtasar trc. s. 99-100); Anonim Selçuknâme, s. 29; O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 331-332.

3- ABBASI HALİFESİNİN MOĞOLLARA KARŞI YARDIM TALE- BİNDE BULUNMASI

Alâeddin Keykubâd, Konya'dan sonra Kayseri'ye geçerek bu şehri muhtemel Moğol saldırılarına karşı hazırlamakla meşgul oldu. Selçuklu sultanı henüz Kayseriye gelmişti ki, Malatya sahibinden Bağdat Abbâsi halifesi en-Nâsır Lidinillah'ın elçi olarak gönderdiği Muhyiddin ibnü'l-Cevzî'nin Selçuklu sınırlarına girdiği haberi geldi. Bu kısa zaman dilimi içerisinde Halifelik makamından gelen ikinci elçilik heyetiydi. Selçuklu sultanı derhal mihmandârlara emirler vererek, Halifenin elçisini Sivas'ta karşılamalarını ve gerektiği gibi ağırlayarak yol boyunca refakat etmeleri için bir karşılama heyeti göndermelerini istedi. Selçuklu Sultanı da bizzat kendisi, Hilafet elçisi ibnü'l-Cevzî'yi, Konya yakınlarındaki Lala kervansarayında karşılayarak gerekli tazimde bulundu. Ertesi günü bir kabul töreni yapıldı. Tören esnasında elçi ibnü'l-Cevzî, Selçuklu sultanına, Halife tarafından gönderilen hil'atı giydirdi. Arkasından Abbâsi halifelerinin alemi olan siyah bir sarık sardı. Daha sonra da, Alâeddin Keykubâd'ın elinden tutarak onu tahta oturttu (7).

ibnü'l-Cevzî, Halifenin yaklaşmakta olan Moğol istilası sebebiyle hilafet merkezi Bağdat'ı korumak için müslüman devletlerden bir ordu kuracağını bildirerek, diğer islâm devletlerinden istediği gibi, Selçuklu sultanından da bu ordu için 2000 asker göndermesini talep ettiğini bildirdi. Bu talep karşısında Selçuklu sultanı

7- ibn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufasssal, s. 257-258 ve Muhtasar trc. s. 100-101; el-Makrizî, İbnü'l-Cevzî'nin yanında el-Kâmil'in elçisi el-Hâfız Zekiyüddin Abdu'l-Azîm el-Münzîri olduğu halde Alâeddin Keykubâd'ın ölümünden kısa bir süre önce Kayseri'ye ulaştığını kaydeder (es-Sülûk, I, s. 293 - 295); bkz. O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 333-334.

Keykubâd elçiye verdiği cevapta, Moğolların adeta bir sel gibi önlerine çıkan her şeyi yakıp yıktıklarına işaret ederek, Moğollarla savaşmak yerine dostluk ilişkilerinde bulunmanın daha doğru olacağını, kendisinin de bu siyaseti izleyeceğini bildirerek " Moğol istilasına maruz kalacak bütün İslâm hükümdarları kendi adamları arasından ilim ve siyaset sahibi birer elçiyi hilafet merkezine göndermelerini, bunların Halifenin de seçeceği bir elçi başkanlığında Moğol Hanı'na gönderilerek Moğolların dostluklarını kazanmanın daha doğru olacağı " tavsiyesinde bulundu. Keykubâd, buna rağmen Moğollardan korkmadıklarını göstermek için de, Halifenin talep ettiği 2000 asker yerine Anadolu'nun kadim sipahilerinden seçme 5000 süvariye bir yıllık erzak ve silahları ile derhal Bağdat'a göndereceğini bildirdi. Daha sonra elçiye ve yanındakilere sayısız hediyeler veren Keykubâd, onu Bağdat'a uğurladı (8).

Alâeddin Keykubâd, halifeye yardım için göndereceği bu 5000 kişilik ordunun başına Malatya subaşı Bahâeddin Kutluğca'yı tayin etti. Hazırlıklarını tamamlayan emir Kutluğca, refakat edeceği elçi Muhyiddin İbnü'l-Cevzî'yi Malatya'da bekledi. Malatya'ya gelen elçi heyetinin burada bir süre dinlenmesinden sonra yola çıkan elçi ve refakatindeki, Kutluğca idaresindeki Selçuklu süvarileri Harput, Amid, Mardin ve Musul yolunu takiple Erbil'e vardı. Erbil hükümdarı Muzafferüddin Gökbori büyük bir hürmetle karşıladığı Selçuklu ordusunu bir kaç gün misafir etti. Bu esnada, Abbasi halifesi, Selçuklu sultanının gönderdiği süvarilerin Erbil'e ulaştığı haberini

8- İbn-i Bibi, Keykubâd'ın halifenin elçisine yanlıs anlaşılır düşüncesiyle doğrudan bir tavsiyede bulunmadığını ve yukarıda kaydedilen tavsiye mahiyetindeki fikirlerin, daha sonra devlet ricali ile yaptığı istişare meclisinde konuşulduğunu ve bu tavsiyenin daha sonra, Halifeye ayrıca bir elçi ile iletilmesinin doğru olacağına karar verdiğini kaydeder(el-Evâmir, Mufassal, s. 259-260 ve Muhtasar trc. s. 102).

almıştı. Erbil hükümdarına bir haberci gönderen halife, " Kuzey- Irak'ta faaliyet gösteren Moğol ordularının İran'a geri döndüklerini ve şimdilik herhangi bir tehlike olmadığını beyanla, diğer İslâm ülkelerinden gelen yardımcı kuvvetler gibi Selçuklu askerlerinin de ülkelere geri dönmelerini bildirdi ". Bunun üzerine Malatya subaşı Bahâeddin Kutluğca, emrindeki kuvvetlerle Malatya'ya geri dönerek durumu sultan Alâeddin Keykubâd'a bildirdi (9).

Abbasi halifesi en-Nâsır Lidinillah, H. 616 / M. 1219-1220 ve H. 623 / M. 1226 senesinde de, aynı amaçla hazırlattığı çeşitli elçi heyetlerini Haleb'de bulunan el-Eşref Musa'ya ile Musul ve Erbil hâkimlerine gönderdi (10). Tahminimize göre Selçuklular ile Eyyûbîlere gönderilen hilâfet makamının elçi heyetleri, aynı tarihlere tesadüf etmektedir. Bu sebeble el-Cevzî'nin Selçuklu devletine geliş tarihi için, 1226 - 1227 yılları arasını vermek yanlış olmasa gerekir.

9- İbn-i Bîbî, Musul hâkimi Bedreddin Lü'lü'nün, Muzafferüddin Gökböri'ye bir mektup göndererek " Selçuklu askerlerinin sayılarının çok kalabalık olduğunu ve büyük masraf açacaklarını bildirerek, bunların bir an önce ülkelere geri gönderilmeleri lazımdır " diye uyarıda bulunduğunu ve bu uyarı doğrultusunda halifelik makamına yapılan telkinlerle Selçuklu süvarilerinin geri gönderildiğini kaydeder (el-Evâmir, Mufassal, s. 259-264 ve Muhtasar trc. s. 103-105).

10- İbn-i Vâsıl, Müferricü'l-Kürûb, IV, s. 49-50; İbnü'l-Adim, Zübdetü'l-Haleb, III, s. 197; İbnü'l-Esir, Abbasi Halifesi en-Nâsır Lidinillah'ın 622 / 1225 yılında öldüğünü ve yerine oğlunun ez-Zâhir Biemrillah lakabıyla Halife olduğunu kaydeder (el-Kâmil, trc. XII, s. 337 ve 398-402) Tahminimize göre Moğollara karşı yardım istemek için gönderilen elçi heyetlerinden bazıları yeni halife tarafından gerçekleştirilmiş olmalıdır; el-Makrizî, es-Sülûk, I, s. 256.

C - EYYUBİLERLE İLK TEMAS

Alâeddin Keykubâd, yaklaşmakta olan Moğol tehlikesine karşı kendisine müttefik aramaya başladı. O, daha önce de söylediğimiz gibi Moğollara karşı tek başına karşı koyamayacağını biliyordu. Bu sebeble ağabeyi zamanında bozulan Eyyûbî - Selçuklu ilişkilerini düzeltmek için harekete geçti. Alâeddin Keykubâd ise Halep Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'z-Zâhir Gazî'nin dostluğunu kazanmakla başladı. Onun ez-Zâhir ile olan dostluğu H. 610 / M. 1213 yıllarına kadar uzanıyordu. Bu tarihte ağabeyi İzzeddin Keykâvus'a karşı taht mücadelesine giren Keykubâd, yenilerek Ankara kalesine çekilmiş ve kendisini kuşatma altına alan Keykâvus'a karşı, Halep hâkimi el-Melikü'z-Zâhir'den arabuluculuk yapmasını istemişti (11). Bunun yanında Alâeddin Keykubâd, amcası Erzurum Meliki Mugiseddin Tuğrulşâh'tan da çekinmekteydi. Ağabeyinin vefatından sonra tahta kimin geçeceğine dair Selçuklu beyleri arasında ortaya çıkan tartışmalarda, Kılıç Arslan'ın oğlu Erzurum Meliki Tuğrulşâh'ın isminin de geçmiş olması, Alâeddin Keykubâd'ı iyice tedirgin etmişti(12). Bu ise bir karışıklık esnasında Mugiseddin Tuğrulşâh'ın Konya tahtına karşı saldırıya geçebileceği anlamına gelmekteydi. Ayrıca Tuğrulşâh'ın Eyyûbî meliklerinden Ahlat sahibi el-Eşref Musa ile komşu olması ve Eyyûbîler ile arasında olan düşmanlığa son vererek uzun zamandan beri iyi ilişkiler içerisinde bulunması da, Keykubâd'ın amcasına karşı endişelerindeki haklılık payını artırıyordu.

11- İbn-i Vâsıl, Müferricü'l-Kürûb, III, s. 217-218.

12- İbn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufasssal, s. 203 ve Muhtasar trc. s. 84.

Alâeddin Keykubâd, bütün bu sebeblere dayanarak ağabeyi Keykâvus'un izlediği Selçuklu - Eyyûbî düşmanlığına son vererek, iki devlet arasında dostluk tesis etmenin daha akıllıca olacağına karar verdi. Bu kararın alınmasında iki devletin isteği olduğu kadar, komşu devletlerin baskısı da Keykubâd üzerinde etkili olmuştur. Eyyûbîler ile ittifak düşüncesini uygulamaya koyan Keykubâd, Ahlat Eyyûbî meliki el-Eşref'e bir elçi göndererek dostluk ve iyi ilişkiler kurmak istediğini bildirdi. Bu talep el-Melikü'l-Eşref tarafından memnuniyetle karşılandı (13).

İbn-i Bibî'nin Alâeddin Keykubâd'ın ilk yıllarına dair naklettiği bir hadise, iki devlet arasında tesis edilen bu dostluk münasebetlerini teyid etmesi açısından dikkat çekicidir. Selçuklu sultanlığını elde eden Keykubâd, eski ve nüfuzlu emirlerin tahakkümünden iyice bunalmış rahat hareket edemez olmuştu. Hatta İbn-i Bibî'ye göre bu emirlerden Seyfeddin Ay-Aba'nın devlet adamları üzerindeki nüfuzu, çok artmış, âdetâ bir sultan gibi hareket eder olmuştu. Bundan son derece rahatsız olan Keykubâd, otoritesini tesis ettikten hemen sonra bu nüfuzlu emirleri Seyfeddin Ay-Aba başta olmak üzere etkisiz hâle getirmişti. Bunlardan bazıları öldürülmüş bazıları zindana atılmış bir kısmı ise ülke dışına sürgüne gönderilmişlerdi. Bunlardan Harput'a sürgün edilen Kemâleddin Kâmyâr ile Tercümanoğlu Zahirreddin Mansur, el-Eşref'in yanına giderek Selçuklu sultanından af edilmeleri hususunda arabulucu olmasını istediler. el-Eşref'in arabuluculuk girişimi sonucunda Keykubâd, bu emirleri affederek Anadolu'ya geri dönmelerine izin vermiştir (14).

13- İbn-i Vâsıl, Müferricü'l-Kürûb, IV, s. 30; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, trc., XII, s. 355; İbnü'l-Adîm, Zübdetü'l-Haleb, III, s. 188; el-Makrizî, es-Sülûk, I, s. 258.

iki devlet arasında bu gelişmeler olurken, Eyyûbî devleti karışık bir manzara arz ediyordu. Mısır Eyyûbî hükümdarı el-Adil Seyfeddin'in H. 615 / M. 1218 yılında ölümü üzerine hanedan üyeleri arasında bir hâkimiyet mücadelesi başladı. Bu mücadele esnasında taraflar zaman zaman kendilerini koruyacak bir müttefik arama yolunu tercih ettiler. Bu müttefikler ise, durumun gerektirdiği şartlara göre bazen Selçuklu devleti bazen da Celâeddin Harezmsâh oluyordu.

a) I. Alâeddin Keykubâd - el-Melikü'l-Eşref Musa ittifakı, I. Alâeddin Keykubâd'ın Kâhta'yı Fethi

Eyyûbî hanedanı arasında çıkan hâkimiyet mücadelesi, Haçlıların Dimyat'a saldırmaları üzerine bir süre sükun devresi geçirdi. Haçlılar karşısında birleşerek mücadele eden Eyyûbî melikleri, bu gailenin berteraf edilmesiyle birlikte tekrar kendi iç işlerine döndüler. Ahlat sahibi el-Eşref Musa, Dımaşk hâkimi el-Melikü'l-Muazzam İsa'ya karşı koyabilmek için, diğer kardeşi Mısır hükümdarı el-Kâmil Muhammed'den yardım istedi. Bu ittifaka Meyyafarikın sahibi Şihabeddin Gazi'nin de katılmasıyla el-Melikü'l-Muazzam İsa yalnız kaldı. Bunun üzerine harekete geçen el-Muazzam, kendisine yardımcı olacak bir müttefik aramaya başladı. Bu sıralarda

14- İbn-i Bîbî, bu olayı anlatırken hangi tarihte cereyan ettiğini kaydetmez (el-Evâmir, Muhtasar trc. s. 109); Anonim Selçuknâme, Keykubâd'ın büyük emirleri berteraf etmesine sebep olarak şehir surlarının tamir ettirilmesi işinin masraflarının emirlere ödettirilmesine emirlerin isyan etmelerini gösterir (s. 30); O. Turan, nüfuzlu emirlerin berteraf edilmelerine sebep olarak, bunların Keykubâd'ı tahttan indirerek yerine küçük kardeşi Koyluhisar meliki Keyferudun'u tahta geçirmek istediklerini gösterir (Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 340).

Moğollar önünden çekilerek Azerbaycan'a gelen Celâleddin Harezmsâh, el-Muazzam'ın arayışta bulamadığı müttefik oldu. H. 622 / M. 1225 yılında Celâleddin ile irtibata geçen el-Melik el-Muazzam İsa, Dimaşk muhtesibi olan Sadreddin Ebû'l-Hasan Muhammed b. Ebi'l-Feth'i elçi göndererek, onunla kardeşlerine karşı birlikte hareket etme hususunda anlaştı (15). Hedef, Doğu - Anadolu'da bir üs konumunda olan ve el-Eşref'in hâkimiyetindeki Ahlat'ı ele geçirmek olacaktı. Bu arada Celâleddin'in Azerbaycan'da Gürcülere karşı kazandığı zaferler onun prestijini devamlı artırıyor. Bu sebeple bölgede şartların icabına göre bazen Eyyûbileri bazen de Selçukluları metbu tanıyan Hısn-ı Keyfâ Artuklu hükümdarı Rükneddin Mevdud, Mardin sahibi Nasreddin el-Artuki ve Erbil hâkimi Muzafferüddin Gökböri de el-Eşref'in topraklarını aralarında paylaşmak için el-Muazzam İsa ile Celâleddin'in kurduğu bu ittifağa dahil oldular (16).

15- İbn-i Vâsıl, bu ittifaktan bahsederken Celâleddin'in, el-Melik el-Muazzam İsa'nın kızlarından birisi ile evlendiğini dahi kaydeder (Müferricü'l-Kürûb, IV, s. 145-146 ve 204); İbnü'l-Esir, el-Kâmil, XII, s.425- 432 ; İbnü'l-Adım ise aynı hadiseyi 623 yılı olayları arasında naklederek el-Muazzam'ın , Celâleddin tarafından gönderilen hil'atı giydiğini kaydeder (Zübdetü'l-Haleb, III, s. 198-199); Nesevî, el-Muazzam'ın Celâleddin'e gönderdiği elçi heyetinin tarihini, Celâleddin'in Azerbaycan bölgesinde gerçekleştirdiği fetihleri duyurmak için civar beldelere fetihnâmeler göndermesini müteakip 622 Receb ayının sonları olarak kaydeder (Şireti Celâleddin, s. 209) ; Ebû Şâme bu olayı Sıbt'tan nakletmek suretiyle, el-Muazzam ile Celâleddin arasındaki elçi teatisinin 619 / 1222 yılında gerçekleştiğini kaydeder. Halbuki bu olayın verilen tarihte olması ihtimal dışıdır. Çünkü, Celâleddin bu tarihte henüz Hindistanda bulunmakta olup, Nesevî'nin de teyit ettiği gibi Celâleddin'in İran ve Azerbaycan taraflarına hareketi 621 / 1224 yılından önce değildir. Buna göre el-Muazzam ile Celâleddin arasındaki haberleşme ve ittifak tesisi ancak 622 /1225 yılında gerçekleşmiştir. Sıbt, el-Muazzam'ın önce 619 yılında Celâleddin ile muhaberatta bulunduğunu kaydeder. Daha sonra 612 yılı olaylarını anlatırken el-Muazzam'ın Celâleddin'e ikinci defa elçi gönderdiğini ve bu elçi heyeti ile el-Eşref'e karşı ittifak akdettiğini kaydeder (Mir'âtü'z-Zemân, II, s. 623 ve 632-633) ; İbn Kesir de olayı Sıbt'tan naklederek aynı hataya düşer ve 619 tarihini verir (el-Bidâye, XIII, s. 105); el-Makrizî, es-Sülûk, I, s. 258-259).

16- İbnü'l-Esir, el-Kâmil, trc. XII, s. 381 ; İbn-i Vâsıl, Müferricü'l-Kürûb, IV, s.176; İbnü'l-Adım, Zübdetü'l-Haleb, III, s. 197; Cüveynî, Celâleddin'i metbu tanıyan Anadolu ve Suriye hükümdarlarını isim vermeden zikreder (Cihanşâ, II, s.148) ; R. Şeşen, Eyyûbiler Devleti, Büyük İslâm Tarihi, VI, s. 362-363.

el-Eşref Musa, Mısır'dan uzakta olması sebebiyle el-Kâmil Muhammed'den gereği gibi yardım alamıyacağını, alsa bile, gelecek yardımlarında el-Muazzam İsa tarafından engelleneceğini biliyordu. el-Eşref, gerek bu ittifakı bozmak, gerekse bölgedeki diğer Eyyûbî hükümdarlarını Celâleddin'e karşı uyararak onların yardımlarını sağlamak için büyük çaba sarfetti. Bu meyanda Haleb Eyyûbî hükümdarına da yardım ve desteğini temin etmek amacıyla meşhur tarihçi İbnü'l-Adim vasıtasıyla bir mektup gönderdi. Fakat el-Eşref Musa Eyyûbî Meliklerinden umduğu yardım ve desteği alamadı (17). Bu durum karşısında müttefikler karşısında yalnız kalan el-Eşref, Selçuklu devleti ile ilişkilerini düzeltmek ve Alâeddin'in dostluğunu kazanmak için harekete geçti. H. 623 / M. 1226 yılında Selçuklu sultanına gönderdiği bir elçiyle kendisine karşı kurulan ittifakı bildirerek, bu ittifakı bozmak için el-Melikü'l-Kâmil Muhammed'e tabi olan Hısn-ı Keyfâ Artukluları üzerine yürümesini Selçuklu sultanından rica etti. Gerçekte Alâeddin Keykubâd da, Celâleddin'in bölgeye gelmesinden sonra ortaya çıkan yeni gelişmelerden rahatsızdı. Şimdi ise kurulan bu ittifakın kendisine de zarar vermesinden endişelenmekteydi. Ayrıca daha önce kendisi adına hutbe okutan Hısn-ı Keyfâ Artuklularının bunu terk ederek Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'l-Kâmil adına hutbe okutmasını cezalandırarak diğer vasallarına da bir göz dağı vermesi gerekmekteydi (18).

17- İbnü'l-Adim, el-Eşref'in Haleb hükümdarı el-Aziz'e sunulmak üzere kendisine verdiği mektubu, Atabeğ Şihabeddin Tuğrul'a teslim ettiğini onun ise bu mektubu almaya yanaşmadığını kaydeder (Zübdetü'l-Haleb, III, s. 200).

18- İbn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufasssal, s. 275; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, trc. XII, s. 420-421; İbn-i Vâsıl, el-Eşref ile Keykubâd arasında cereyan eden ittifaktan hiç bahsetmeden, Keykubâd'ı Eyyûbî topraklarına saldırıda bulunan bir mütecaviz olarak gösterir (Müferricü'l-Kürûb, IV, s. 178).

Celâleddin'in Güney-Doğu Anadolu'da faaliyette bulunması ve rakibi durumunda olan el-Muazzam'ın da onu metbu tanıyarak Celâleddin adına hutbe okutması Mısır Eyyûbi hükümdarı el-Kâmil Muhammed'i son derece rahatsız etmişti. Celâleddin'in H. 622 / M. 1225 yılında Suriye ve Irak'ta askerî faaliyetlerde bulunurken başta el-Kâmil ve el-Eşref Musa olmak üzere Eyyûbi hükümdarlarına birer mektup göndererek, kendisine tabi olmaları hususunda onları tehdid etmesi de, el-Melikü'l-Kâmil Muhammed'i iyice çileden çıkarmıştı (19). Bu sebeble el-Kâmil, Celâleddin'i berteraf etmek için hertürlü hareket tarzına açık bir haldeydi. Nitekim gönderdiği bir elçi vasıtasıyla yeni bir Haçlı seferi için hazırlık yaptığını haber aldığı Kutsal Roma Cermen İmparatoru II. Friedrich'i, Suriye'ye davet ederek müslüman bir hükümdara karşı Hristiyan âleminden yardım talebinde dahi bulunmaktan çekinmedi. Şayet Friedrich bu daveti kabul ederse, Mısır'a saldırıda bulunmayacak, buna karşılık el-Kâmil, Friedrich'in Suriye'deki bazı topraklarda yerleşmesine yardımcı olacaktı (20). el-Kâmil Muhammed'in bu teklifinin altında yatan asıl gaye, Celâleddin ile ittifak yapan el-Muazzam'ın karşı bölgede tampon bir güç oluşturmaktan başka bir şey değildi. Fakat İtalya'ya kadar gelen Alman İmparatoru Friedrich, kendisi burada kalarak, Suriye'ye gelmedi. Bavyera Dükü Ludwig kumandasında gönderdiği Haçlı ordusu ise, el-Kâmil ile yapılan antlaşmaya uymadı. Dimyat'a çıkan Ludwig, buradan Mısır üzerine yürümek istediye de, Eyyûbi kuvvetleri karşısında bozguna uğradı. Başta Ludwig olmak üzere, Eyyûbilere esir düşen pek çok Haçlı asili, ancak fidye

19- el-Makrizî, es-Sülûk, I, s. 252.

20- İbn-i Vâsıl, Müferricü'l-Kürûb, IV, s. 206-207, 234-235 ; Sıbt, Mir'âtü'z-Zemân, II, s. 647-648; Ebû'l-Fidâ, Ahbârü Beşer, III, s. 137-138 ; el-Makrizî, es-Sülûk, I, s. 258-259 ; S. Runcıman, Haçlı Seferleri, III, s. 146.

ödeyerek ülkelerine geri dönebildiler (21).

Kardeşi el-Melikü'l-Kâmil Muhammed'in Haçlılardan yardım istemesi ve II. Friedrich'in de bu talebe icabet ederek ordusuyla harekete geçmesi üzerine, Suriye'de zor durumda kalan el-Muazzam İsa, derhal metbuu Celâleddin'i durumdan haberdar ederek yardım istedi. Ne var ki, bu esnada Kirman'da çıkan bir isyan Celâleddin'i bir süre için bölgeden uzaklaştırdı (22). Celâleddin'in bölgeden ayrılması ve diğer mütteliklerin de yalnız kalması üzerine H. Şaban 623 / M. Temmuz-Ağustos 1226'da Hısn-ı Keyfâ Artuklularına karşı harekete geçen Keykubâd, ordusuyla Malatya'ya geldi. Burada emir-i çarşnıgır Mübarizüddin Çavlı'yı, emrine verdiği kuvvetlerle Rükneddin Mevdud'un elinde bulunan Kâhta üzerine gönderdi. Emir-i Kondestabl Esedüddin Ayas'ı da başta Hısn-ı Mansur ve Çemişkezek olmak üzere Mevdud'un elinde bulunan diğer kaleleri ele geçirmekle görevlendirdi (23).

Bu durum karşısında mütteliklerinden yardım alamayan Rükneddin Mevdud, derhal el-Eşref'e bir haberci göndererek affını istedi ve el-Melikü'l-Muazzam'ın ittifakından ayrıldığını bildirdi. Bunun üzerine el-Eşref Musa, Selçuklu sultanını durumdan haberdar ederek, ele geçirdiği kaleleri Mevdud'a geri vermesini istedi. el-Eşref'in bu iki yüzlü oyununa çok kızan Alâeddin Keykubâd, " ben el-Eşref'in bir naibi miyim ki bana emir veriyor " diyerek, el-Eşref'in isteğini geri çevirdi.

21- S. Runcıman, " şayet Alman imparatoru Friedrich sefere bizzat iştirak etmiş olsaydı, zor durumda kalan Eyyübiler yenilerek Kahire dahi ele geçirilmiş olacaktı " sözleri ile büyük bir iddia ve kehanette bulunur (Haçlı Seferleri, III, s. 146-149).

22- Nesevî, Siret-i Celaleddin, s. 213-214; Cüveynî, Kirman bölgesinde Celâleddin adına hüküm süren Barak Hacib'in isyanı sebebiyle Celâleddin'in bölgeden ayrılmak zorunda kaldığını kaydeder (Cihanşüâ, II, s. 132).

23- İbn-i Bibî, el-Evâmir, Mufassal, s. 275-276.

Arkasından da Rükneddîn Mevdud'un elinde bulunan Kâhta'yı kuşattı. Bunun üzerine el-Eşref Musa, derhal taraf değiştirerek Mevdud'a yardımcı olması için İzzeddîn İbnü'l-Bedir kumandasında Arap ve Kürtlerden müteşekkil 10 bin süvari gönderdi. el-Eşref'ten aldığı yardımla harekete geçen Mevdud, Kâhta'da bulunan Selçuklu ordusunun üzerine askerlerini gönderdi. Fakat yapılan savaşta müttefik Artuklu ve Eyyûbî orduları yenildi. Başta Eyyûbî emiri İzzeddîn İbn'ül-Bedir olmak üzere çok sayıda esir ele geçirildi. Eyyûbî emirine büyük izzet ve ikramda bulunan, Mübarizüddîn Çavlı, onu ve esir alınan diğer Artuklu ve Eyyûbî emirlerini Kayseri'de bulunan Selçuklu sultanına gönderdi (24).

Kâhta'yı kurtarmak için gelen yardımcı kuvvetleri berteraf eden Selçuklu ordusu, saldırılarını iyice artırmaya başladı. Bu durum karşısında yeni bir yardım alma ümidi kesilen Kâhta müdafileri, emir Mübarizüddîn Çavlı'ya elçi göndererek canlarına ve mallarına dokunulmamak şartıyla kaleyi teslim edeceklerini bildirdiler. Bu talebi büyük memnuniyetle kabul eden emir Mübarizüddîn, kale halkının ister kalede kalarak eski hayatlarına devam etmeleri, isterse mal ve mülklerini alarak diledikleri yere gitmekte serbest olduklarını bildirdi. Ertesi gün şehir âyanı bir törenle kaleyi Selçuklu kumandanına teslim ettiler. Son durumu sultana bir haberci ile bildiren emir Mübarizüddîn, Kayseri'den gelen direktifler doğrultusunda kalede gerekli tedbirleri alarak Kayseri'ye döndü (25).

24- İbn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufasssal, s. 276-277 ; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, trc. XII, s. 420-421; İbnü'l-Adîm, el-Eşref ile Keykubâd arasındaki ittifak anlaşmasından hiç bahsetmez (Zübdetü'l-Haleb, III, s. 198); İbn-i Vâsıl, el-Eşref ile Keykubâd arasında daha sonra ortaya çıkan ihtilafın Kâhta kuşatmasında değil Amid kuşatması sırasında olduğunu kaydeder (Müferricü'l-Kürûb, IV, s. 178-179 ve 202-203); Ebû'l-Fidâ, Ahbâru Beşer, III, s. 137.

25- İbn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufasssal, s. 279-282; Anonim Sel-

el-Melikü'l-Eşref Musa, Kâhta'da Seluklulara karşı alınan yenilgiden sonra Dımaşk'a gelerek kardeşi el-Muazzam ile buluştu. el-Kâmil'in itaatinden çıkarak, Celâleddin'e tabi olması sebebiyle el-Muazzam'ı azarladı ve yaptığı işin mahzurlarını anlattı. Bu durum karşısında el-Muazzam isa, el-Eşref'ten özür dileyerek, Celâleddin ile olan bağlarını koparacağına dair söz verdiyse de, bunu pek uygulamadı. Hatta bu olaydan hemen sonra Celâleddin'in gönderdiği hilatı giyerek ona olan bağlılığını devam ettirdi (26).

Alâeddin Keykubâd'ın Moğollara karşı müttefik arayışı içerisinde olduğu bir dönemde el-Eşref Musa ile arasının bozulmasına neden dikkat etmediği düşünülebilir. Gerçekte Alâeddin, kendisine müttefik aramakla birlikte, öncelikle kendi ülkesinin sınırlarını emniyet altına alması gerektiğine inanıyordu. Çünkü Moğolların Selçuklu sınırlarınının yakınlarına kadar sokuldukları haberlerini almıştı. Bu sebeble bölgede bir nevi merkez karakol durumunda olan Kâhta ve Amid gibi müstahkem kaleleri ele geçirerek buralarda güçlü bir savunma hattı kurmak istiyordu. Ayrıca daha önce kendisine tabi bir hükümdar iken itaattan ayrılarak Celâleddin ve Eyyübiler safına geçen Hısn-ı Keyfâ Artuklularını da tekrar kendisine bağlamak istiyordu. Böylece Moğollar ile arasına bir tampon devlet de yerleştirmiş oluyordu.

Hısn-Keyfâ Artuklu hükümdarı Rükneddin Mevdud ise, yeni hâmisî Celâleddin'in Kirman'a gitmesi, el-Eşref'in

çuknâme, s. 30; ibnü'l-Esir, ve ibn-i Vâsıl, el-Eşref'in Kâhta müdafilerine yardım için gönderdikleri askerlerin, Selçuklu askerlerini berteraf ettiklerini kaydeder (el-Kâmil, trc. XII, s. 421; Müferricü'l-Kürûb, IV, s. 178-179). Fakat biz yerli kaynaklarda böyle bir kayıda rastlamadık.

26- ibnü'l-Adim, Zübdetü'l-Haleb, III, s. 198-199; ibn-i Vâsıl, Müferricü'l-Kürûb, IV, s. 179.

de Keykubâd karşısında aciz kalarak hiç bir şey yapamaması karşısında durumunu tekrar gözden geçirmek zorunda kaldı. Selçuklulara karşı düşmanlığa devam etmesi halinde diğer topraklarınının da elinden çıkacağı ihtimalini göz önünde bulunduran Mevdud, derhal Keykubâd'a bir elçi göndererek affedilmesini istedi. Ayrıca O, Selçuklu sultanı adına hutbe okutacağını, her yıl vergileri muntazam ödeyeceğini ve gerekli hallerde de her türlü hizmeti yerine getireceğini taahhüt ediyordu. Bunun üzerine Selçuklu sultanı Mevdud'un itaatını kabul ederek onu affetti. Selçuklular ile ilişkilerini düzelterek Rükneddin Mevdud, yaptığı bu anlaşma ile Eyyûbîlere ihanet etmiş durumuna düşmemek ve el-Eşref'ten bir zarar görmek istemiyordu. Bu sebeple el-Eşref'e Hısn-ı Keyfâ kadısını elçi göndererek, Eyyûbîlere olan eski bağlılığının devam ettiğini, Selçuklular ile yaptığı anlaşmanın durumu kurtarmak için yapıldığını, göstermelik olduğunu ve gerçek olmadığını bildirdi. Fakat Rükneddin Mevdud'un bu iki yüzlü siyaseti kısa zamanda ortaya çıktı. Zira, Selçuklulara gönderdiği elçi Sultan Alâeddin'e, Rükneddin Mevdud'un itaatını arz ederken, Humus hâkimi el-Mücâhid'in elçisi de Selçuklu sarayında bulunuyordu. Bu elçi, ülkesine döndüğü zaman keyfiyetten haberdar olan el-Mücâhid derhal durumu el-Eşref'e bildirerek, Artuklular konusunda dikkatli olması hususunda onu uyardı (27).

b) I. Alâeddin Keykubâd'ın el-Melikü'l-Adil Seyfeddin Ebûbekir'in Kızı ile Evlenmesi

Alâeddin Keykubâd, yaklaşmakta olan Moğol tehlikesine karşı Eyyûbîlerin dostluğunu kazanmak gerektiğine

27- R. Ataoğlu, Hısn-ı Keyfâ Artuklu Devleti, s. 147-148.

inaniyordu. Bu amaçla kısa bir süre önce Hısn-ı Keyfâ Artukluları sebebiyle mücadeleye giriştiği el-Eşref Musa ile arasını düzeltmek istedi. Ancak, Moğol tehlikesinden korunmada, sadece el-Eşref ile dostluk ilişkileri kurmanın yeterli olmayacağına da farkındaydı. el-Eşref'in yanında diğer Eyyûbî hanedanı üyelerinin özellikle de Mısır Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'l-Kâmil'in dostluğunu ve desteğini kazanmanın akıllıca bir iş olacağına inanıyordu. Bunu sağlamanın en kolay yolu da Eyyûbîler ile sığınaç tesis edecek bir evlilikten geçiyordu. Bu sebeple Keykubâd, 1227 yılında Dımaşk hâkimi el-Melikü'l-Muazzam'a bir elçi göndererek, kısa zaman önce Eyyûbîler ile arasında geçen mücadeleleri unutmak ve dostluk kurmak istediğini bildirdi. Bunun yanında kısa bir süre önce vefat eden Mısır Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'l-Adil Seyfeddin'in kızı ile de evlenerek bu dostluğu kuvvetlendirmek istediğini bildirdi. Eyyûbî tarafının da meseleye sıcak bakması üzerine hazırlanan bir elçi heyeti, Hokkabazoğlu nâib Seyfeddin başkanlığında düğün ve nikah merasimi için lazım gelen hediyelerle birlikte Kayseri'den hareket etti. Fakat, nâib Seyfeddin'in yolda hastalanarak ölümü üzerine, Çaşnigir Şemseddin Altunbey yeni bir heyetle yola çıkarıldı. Dımaşk'a varan Selçuklu heyeti, burada hazır bulunan Eyyûbî hanedanı ve devlet adamlarına gerekli hediyeleri takdim ettikten sonra taraflar, karşılıklı anlaşma gereği nikah akdini yerine getirdiler. Yapılan merasimler için bir kaç gün Dımaşk'ta kalan Selçuklu heyeti yanında gelin olduğu halde yola çıktı. Selçuklu heyetinin gelin alayı ile birlikte Dımaşk'tan ayrıldığını haber alan Keykubâd, bunları karşılamak üzere Kayseri'den hareket ederek Malatya'ya geldi. Burada yapılan düğün merasiminden sonra bir süre Malatya'da kalan Selçuklu sultanı, daha sonra Eyyûbî melikesi ile beraber Kayseri'ye döndü. Keykubâd, bu evlilikten doğan oğlu İzzeddin Kılıç Arslan'ı da hayatının son zamanlarında kendi-

sine veliahd olarak tayin etti (28).

Ne var ki, büyük bir ihtişamla tesis edilen Selçuklu- Eyyûbî dostluğu fazla uzun sürmedi. Bunun sebepleri arasında, Eyyûbî hanedanı arasında ortaya çıkan hakimiyet mücadeleleri ilk sırayı alır. Bu mücadeleler sırasında taraflar zaman zaman Selçuklu sultanından yardım talebinde buldukları gibi, rakiplerinden korunmak için de çoğu zaman Selçuklu devletinin tabiyetini dahi kabul etmekten çekinmiyorlardı. İki devlet arasında mücadelelere konu olan bu durum yeri geldikçe mevzuu bahis edilecektir.

Selçuklu - Eyyûbî ilişkilerinin bozulmasına bir başka sebep de Moğol istilası önünden kaçarak Anadolu ve Suriye sınırlarına gelen ve bu bölgelerde yurt tutmak isteyen Harezmsâhlar hükümdarı Celâleddin oldu.

28- İbn-i Bîbî, el-Evâmir, Muhtasar trc. s. 109, 115-118; Ebû'l-Ferec, Keykubâd'ın daha tahta çıkar çıkmaz el-Adil'in kızıyla evlenmek istediğini, ancak bu isteğin ancak üç yıl sonra gerçekleştiğini kaydeder (Tarih, II, s. 505); Ebû'l-Fidâ, bu olaydan, Gıyâseddin Keyhüsrev'in Eyyûbî melikesi Gâziye Hatun ile evlenmesini anlatırken bahseder (Ahbâru Beşer, C. III, s. 162); İbn Kesir ise Keykubâd'ın ölümünü kaydederken, onun, el-Adil'in kızı ile evlendiğini ve ondan erkek evlat sahibi olduğunu kaydeder (el-Bîdâye, XIII, s. 156); O. Turan, bu evliliğin, Keykubâd'ın Güney sınırlarında Eyyûbîlere karşı gerçekleştirdiği bir dizi askerî harekât sonrası, 1227 tarihinde gerçekleştiğini kaydeder (Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 350-351). Ebu'l-Ferec'in evliliğin Keykubâd'ın tahta çıkışından üç yıl sonra gerçekleştiğine dair kaydına itibar ederek 1223-1224 yıllarında olduğu ihtimali akla geliyorsa da, İbn-i Bîbî'nin konu hakkındaki aktardığı bilgiler gayet açık olarak nikahın 1227 yılında yapıldığını ortaya koymaktadır.

D - MOĞOLLARIN - HAREZMŞAHLARLA MÜCADELESİ VE BUNUN
SELÇUKLU - EYYUBİ İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

a) I. Alâeddin Keykubâd ile Celâleddin Mengüberti
Arasında İttifak Arayışları

Moğollar önünden kaçarak Azarbaycan'a gelen Celâleddin Harezmsâh, bu bölgelerde kendisini emniyet altına almak istiyordu. Bunun en kolay yolu ise Selçuklu devleti ile dostane ilişkilerde bulunmasından geçiyordu. Celâleddin bu sebeble, 1225 yılı Temmuz ayında Selçuklu sultanı Alâeddin Keykubâd'a Kadı'l-Kuddâd Mücireddin Tâhir b. Ömer el-Harezmi'yi elçi olarak gönderdi. Alâeddin Keykubâd, gelen Harezmsâh elçisini Kayseri'de bulunduğu sırada kabul etti. Celâleddin Harezmsâh, elçi vasıtasıyla gönderdiği mektubunda öncelikle Selçuklu sultanını " Alâu'd'-dünyâ ve'd-din Muizzü'l-İslâm ve'l-Müslimin, sultân-ı gâzi ve garb ülkelerinin şehinşâhı " gibi süslü lakaplar ile övdükten sonra asıl maksadını ortaya koyar. O, Selçuklu sultanının garb ülkelerinde İslamı müdafaa ettiğini, şarkta ise müşrik Moğollara karşı sadece kendisinin cihad ettiğini beyanla, güçlerini birleştirerek küfre karşı birlik halinde İslamı müdafaa etmeyi teklif ediyordu. Celâleddin'in elçi vasıtasıyla gerçekleştirilmesini istediği bir başka ittifak da, ticaret sahasında olmuştur. O, Selçuklu sultanına her iki taraf tüccarlarının karşılıklı olarak huzur ve sükun içerisinde ticarete bulunmalarını arzu ettiğini bildirmiştir (29).

29- İbn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufasssal, s. 367-371 ; O. Turan, Resmî Vesikalar, s. 82-83 ; Aydın Taneri, Celâlu'd-Din Harizmşah ve Zamanı, Ankara, 1977, s. 63

Harezmsâh elçisine büyük iltifatta ve ihsanlarda bulunan Alâeddin Keykubâd, ondan Celâleddin'in Moğollara karşı yaptığı mücadeleler hakkında detaylı bilgi aldı. Ayrıca iki devlet arasında kurulan bu ittifakı perçinlemek için Celâleddin Harezmsâh'ın kızı ile Alâeddin Keykubâd'ın oğlu Gıyâseddin Keyhüsrev'in evlendirilmelerine de karar verildi (30).

Celâleddin Harezmsâh'ın, Azerbaycan'a gelir gelmez kendisini emniyet altına almak isteğiyle Selçuklu sultanına bir elçi gönderdiği açıktır. O, bir taraftan kendisini takip eden Moğollara, bir taraftan da yeni ele geçirdiği ve yurt tutacağı Azerbaycan bölgesindeki Gürcü ve diğer devletlere karşı kendisine bir müttefik arama yoluna gitmiştir. Celâleddin, bu ittifakı isterken her iki hükümdarın da mensup olduğu İslam dinini ve bu dinin bir gereği olan cihad farızasını öne sürmeyi de ihmal etmiyordu. Ayrıca Celâleddin'in, Selçuklu sultanından karşılıklı elçi teatisinde bulunulmasını ve ticarî faaliyetlerin artırılmasını talep etmesi de gayet dikkat çekicidir. Acaba Celâleddin bu taleple Selçuklu pazarlarından gerekli ihtiyaç maddelerini mi temin etmek istiyordu? Yoksa, gerçekleştirilecek olan ticarî faaliyetlerle iktisadî alanda durumunu mu kuvvetlendirmek istiyordu? içinde bulunduğu durum gözönünde bulundurulacak olursa, böyle bir fikrin doğruluk payı daha yüksek olur kanaatindeyim. Nitekim daha sonra gönderilen Selçuklu elçisinden Harezmsâh vezirinin para talebinde bulunması ikinci fikrin doğruluğunu teyit etmektedir.

Alâeddin Keykubâd açısından bu ittifak teklifini değerlendirecek olursak; Moğol istilâsının Anadolu kapılarına dayandığı bir sırada komşu devletler ile ittifak

30- O. Turan, Resmî Vesikalar, s. 88.

arayışına giren Keykubâd için bu kaçırılmaz bir fırsat oldu. Keykubâd, her ne kadar bir müslüman olarak muhtac bir İslam hükümdarına yardım etmeyi inançlarının bir gereği sayıyor olsa da, gerçekte Celâleddin ile kuraçağı böyle bir ittifakta siyasi çıkarlarını da ön planda tutmayı ihmal etmedi. Bu sebeble O, Harezmsâh'ın Azerbaycan'da yerleşmesi ve onunla gerçekleştireceği bir ittifak sayesinde kendisi ile Moğollar arasında tampon bir bölge oluşturmuş olacaktı. Bu siyasi çıkar hesabı yüzünden Keykubâd, Celâleddin'in teklifini derhal kabul etti.

Bu siyaset sadece Keykubâd tarafından benimsenmemiş bölgedeki diğer İslam devletleri de Celâleddin'i kendileri ile Moğollar arasında bir tampon devlet olarak görmek istemişler ve bu yönde siyasi tavır takınmışlardır(31).

Moğol tehlikesine karşı Celâleddin Harezmsâh ile ittifak kurma siyasetini benimseyen Alâeddin Keykubâd, vakit geçirmeden Şipehsâlar Selâhaddin başkanlığında bir elçi heyeti teşkil ederek Harezmsâh elçisi ile birlikte Celâleddin'e gönderdi. Selçuklu elçisi Harezmsâh hükümdarına hediye olarak 10.000 Sultani altın, 30.000 dirhem gümüş, Kıpçak, Rum ve Rus asıllı cariyeler ve kölelerin yanında cins atlar ile çeşitli hilatler götürüyordu (32).

31- Bu hususa bağlı olarak İbn-i Tagrıbirdi, Eyyûbî meliklerinden el-Eşref'in, Celâleddin'in ölümü kendisine müjdelendiği zaman ; " Keşke bu habere sevinebilsem. Celâleddin'in ölümü Moğolların İslam beldelerine girmeleri için bir sebep olacak. Çünkü O, Moğollar ile bizim aramızda aynı Ye'cüc - Me'cüc için yapılan set gibiydi " dediğini kaydederek hadisenin ehemmiyetine işaret etmektedir (İbn-i Tagrıbirdi, el-Nücûm, VI, s. 276-277).

32- İbn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufasssal, s. 371.

Selçuklu elçisi 1226 senesinde Hoy şehrinde Celâleddin tarafından kabul edildi. Keykubâd, gönderdiği mektupta öncelikle dostluk talebinde bulunan Celaladdin'e teşekkür ediyor ve bu talebi büyük bir samimiyet ve memnuniyetle kabul ettiğini bildiriyordu. Şimdiye kadar haberleşememelerinin sebebini ise kendisinin garb beldelelerinde küffar ile cihad etmesine bağlıyordu. Buna rağmen Celâleddin'in Moğollar ile yaptığı mücadeleyi takip ettiğini ve onun kazandığı zaferler dolayısıyla büyük bir sevinç duyduğunu ifade ediyordu. Keykubâd, mektubunda, Eyyûbi hükümdarı el-Eşref'in Ahlat valisi Hacib Ali'ye işaret ederek "bazılarının isyan bayrağı açarak Anadolu'da sağlanan birliği bozmaya çalıştıklarını, fakat bunlara gereken cevabın verileceğini" de eklemeyi ihmal etmiyordu. Selçuklu elçisi Selâhaddin ise bu mazmun mektubun dışında Celâleddin'e "Selçuklu sultanından yardım istenildiği takdirde, sultan Keykubâd'ın tereddütsüz yardım yapmaya kararlı olduğunu" bildirdi (33).

Selçuklu tarafının bütün bu iyi niyetine rağmen Celâleddin Harezşah'ın veziri Şerefü'l-Mülk (34), Selçuklu elçisine sert bir dille "Harezşah sultanının Moğol istilasına karşı koymak için bütün hazinesini harcadığını, elinde bir kılıçtan başka bir şeyi kalmadığını bu sebeble Selçuklu sultanının Harezşah Celâleddin'e para yardımında bulunmasını" istedi (35). Fakat kaynaklarda bu görüşmeden sonra Selçuklu elçisine değerli hediyeler verilerek geri gönderildiğine dair bilgi verilmesi Harezşahlılar tarafının her şeye rağmen Selçuklu devleti ile dostluk siyasetini bozmak istemediğini göstermekte-

33- O. Turan, Resmî Vesikalar, s. 89.

34- Cüveynî, tam künyesi Şerefü'l-Mülk Ali b. Ebû'l-Kâsım el-Cendî olan Harezşahlar vezirini yeri geldikçe sadece vezir Yılduzcu diye isimlendirmektedir.

35- Nesevî, Siret-i Celâleddin, s. 318.

dir. Nesevî Harezşâh vezirinin para talebinin yanlış olduğuna işaret ederek, bunun daha münasip ve doğru olanının para yerine asker ve silah istemekle olacağını kaydeder. Bize göre bu talebin altında yatan asıl amaç, Anadolu ve Suriye üzerinde hâkimiyet kurmak isteyen Celâleddin'in böyle bir talep ile yıllık vergi verilmesini ve tâbiyeti kastetmiş olmasıdır. Nitekim kısa bir süre sonra Ahlat'ı ele geçiren Celâleddin civar beldelere yazdığı fetihnamelerde sıranın Anadolu ve Suriye'ye geldiğini açıkça ifade etmekten hiç çekinmemesi de bunu doğrulamaktadır (36).

Celâleddin H. 623 / H. 1226 yılında Veziri Şerefü'l-Mülk'ü Tiflis'te bırakarak Gürcistan üzerine sefere çıktı (37). Aynı yıl Tiflis'te kıtlık ve erzak sıkıntısının baş göstermesi üzerine Vezir Şerefü'l-Mülk bir ordu hazırlıyarak Erzurum'a kadar olan bölgelerde yağmada bulunmaları için gönderdi. Yağmacı Harezşâh ordusunun Ahlat civarına da ulaşarak Eyyûbî topraklarına girmesi üzerine Ahlat naibi Hâcib Ali, Harezşâhlılara saldırarak ellerindeki ganimetleri ele geçirdi (38). Bunun üzerine Harezşâh veziri Şerefü'l-Mülk, Celâleddin'e bir haber göndererek durumu bildirdi ve derhal Tiflis'e dönmesinin gerektiğini bildirdi. Bunun üzerine harekete geçen Celâleddin, Hâcib Ali'yi gafil yakalamak için, önce ordusuyla Abaza ülkesine sefere çıkıyormuş gibi davranarak yola çıktı. Yolda sefer yönünü değiştiren Celâleddin, Malazgirt yolunu takiple süratle Ahlat önlerine geldi. Ancak Ahlat naibi Hâcib Ali, durumdan daha önce haberdar

36- Nesevî, Siret-i Celâleddin, s. 318; Cüveynî, Cihangüşâ, II, s. 147.

37- Cüveynî, Cihangüşâ, II, s. 128-129.

38- Cüveynî, Cihangüşâ, II, s.134-135 ; ibnü'l-Esir, el-Kâmil, XII, s. 188; Sibt, Mir'atü'z-Zemân, II, s. 652; Ebü'l-Fidâ, Ahbâru Beşer, III, s.138.

olduğu için gerekli müdafaa tedbirlerini almıştı. Derhal şehri kuşatma altına alan Celâleddin şiddetli taarruza başladı. Fakat yapılan her hücum müdafiler tarafından geri püskürtülüyordu. Kuşatmanın uzaması ve günler geçtikçe bir sonuç alınamaması Celâleddin'i deli ediyordu. Bu arada Azerbaycan'da bulunan Yıva Türkmenlerinin Tiflis ve civarlarında yağma hareketine kalkıştıkları haberi geldi. Bunun üzerine kuşatmayı kaldıran Celâleddin Türkmenleri berteraf etmek için Tiflis'e doğru yola çıktı. Bu arada Erzurum çevresine de bir akıncı birliği göndererek yağma ve tahripde bulundu (39).

b) Celâleddin Mengüberti'nin Orta - Doğu Bölgesinde Tehdit Unsuru Haline Gelmesi

Celâleddin Harezmsâh'ın doğu sınırlarında faaliyetlerini artırarak bölgede tehdit unsuru haline gelmesi Keykubâd'ı endişelendirmeye başladı. Ayrıca yeni Moğol Hanı Ögedey, topladığı kurultayda Celâleddin Harezmsâh ve devletinin ortadan kaldırılması yolunda Moğol kumandanlarına kesin talimat vermişti. Moğoların İran ve Anadolu sınırlarındaki hareketlerini dikkatle takip eden Selçuklu sultanı Alâeddin Keykubâd, Celâleddin ile bir ittifak yapması halinde, Moğol Hanı'nın hışmını üzerine çekeceğini biliyordu. Böyle bir durum ise onun başından beri Moğollara karşı takip ettiği alımlı politikaya ters düşecekti. Bu sebeplerle Selçuklu sultanı Keykubâd, Celâleddin'e karşı dostane tavrını değiştirerek çekingen ve soğuk bir politika izlemeye başladı.

39- İbnü'l-Esir, el-Kâmil, trc. XII, s. 422-424; Ebû'l-Fidâ, Ahbâru Beşer, III, s. 137 ve 141; İbn-i Kesir, el-Bidâye, XIII, s. 121.

Gerek Selçuklu sultanı Alâeddin Keykubâd'ın gerekse Mısır Eyyübî hükümdarı el-Kâmil Muhammed ve bölgedeki bazı müslüman hükümdarların Celâleddin Harezmsâh'a karşı tavır almalarının bir başka sebebi daha vardı. Celâleddin H. 621 / M. 1224 yılında Bağdat Abbasi halifesi üzerine bir seferde bulunarak, Bağdat ve civarını tahrip etmişti(40). Ortaçağ İslâm devletleri ananesine göre kutsal sayılan hilafet müessesesine bölgedeki İslâm bir müslüman olan Celâleddin'in saldırıda bulunarak Bağdat ve civarını yağmalaması İslâm âlemi tarafından nefretle karşılandı.

c) Celâleddin Mengüberti'nin Ahlatı Kuşatması ve Fethi

Selçuklu sultanının kendisine karşı tavır değiştirdiğini farkederek Celâleddin, doğu'daki Moğol baskısının tesiriyle yönünü Anadolu içlerine çevirerek stratejik öneme sahip bir şehir olan Ahlat üzerine saldırıya geçti. H. 626 Şevval / M. Ağustos - Eylül 1229'da Ahlat önlerine gelen Harezmsâh, derhal muhasaraya başladı. İlk kuşatmada uğradığı akıbete düşmek istemeyen ve muhasaranın uzun sürme ihtimalini gözönünde bulunduran Celâleddin, surların kenarına Harezm askerleri için evler yaptırdı. Şehri kuşatma altına alan Harezmsâh ordusu, bir taraftan da kale etrafına yerleştirdikleri mancınıklar ile surları dövmeye başladı (41).

40- Cüveynî, *Cihangüşâ*, II, s. 124-125; Sıbt, hadiseyi 622 yılı olaylarını anlatırken kaydeder (*Mir'âtü'z-Zemân*, II, s. 634); İbn-i Kesir, *el-Bidâye*, XIII, s. 83; *el-Makrîzî*, *es-Sülûk*, I, s. 252.

32- Nesevî, *Siret-i Celâleddin*, s. 299-300; Cüveynî, *Cihangüşâ*, II, s. 143; Kazvîni, *Celâleddin'in Ahlat'ı muhasara etmesine* sebep olarak daha ilginç bir olayı gösterir. Buna göre Celâleddin, bir isyanı bastırmak için Kirman'da bulunduğu sırada

İbn-i Vâsıl, Celâleddin'in Ahlat kuşatmasına başladığını bildirirken, bölgede olan ittifak cephelerini de detaylı bir şekilde açıklar. Buna göre, Celâleddin Harezşâh, el-Melikü'l-Muazzam ve Erbil hâkimi Muzafferüddin Gökböri bir ittifak grubu oluştururken, el-Melikü'l-Eşref, Hama hâkimi el-Melikü'l-Muzaffer Takıyyüddin, Humus hâkimi el-Melikü'l-Mücâhid ve Musul hâkimi Bedreddin Lü'lü ikinci grubu oluşturuyorlardı. Bunlardan başka Selçuklu sultanı Alâeddin Keykubâd ile Haleb Hakimi el-Melikü'n-Nâsır'ın oluşturduğu bir ittifak cephesi ile Mısır hükümdarı el-Melikü'l-Kâmil ile el-Melikü'l-Emced, el-Melikü's-Sâlih ve el-Melikü'l-Aziz gibi bazı Eyyûbi hükümdarlarının oluşturduğu bir başka grubu daha mevcuttu (42) ki bunlar bir bakıma olaylara doğrudan müdahale etmedikleri için çekimserleri teşkil ediyorlardı.

Ahlat ahalisi bir taraftan şehri müdafaa ederken bir taraftan da el-Eşref'e ve el-Kâmil'e haberciler göndererek yardım istediler. Fakat her iki hükümdar da gerekli yardımda bulunamadılar. Dımaşk'ta bulunduğu sırada yardım çağrılarını kendisine ulaşan el-Kâmil, Mısır'dan çok uzak bir coğrafya olan Ahlat'a yardıma gelmeyi kendisi için doğru bulmadı. Çünkü bölge hükümdarları az bir zaman önce Celâleddin'e tabiyetlerini arzetmişlerdi. Bölgeye yardım için geldiği sırada bu hükümdarların ihanetine uğrama ihtimalini de göz önünde bulunduran el-Melikü'l-Kâmil, ülkesindeki karışıklıkları bahane ederek Mısır'a döndü. Ahlat'ın esas sahibi olan el-Eşref Musa ise bu esnada Baalbek'i kuşatmakla meşguldü. el-Melikü'l-Eşref, Harezşâh sultanına bir elçi heyeti göndererek, daha önce

Ahlat meliki el-Eşref, Hoy'a saldırarak Celâleddin'in karısını ele geçirmiş ve onunla gerdeğe girmiştir. Bu hadiseyi içine sindiremeyen Celâleddin ise ilk fırsatta el-Eşref'ten intikam almak için harekete geçmiş ve Ahlat'ı kuşatma altına almıştır (Tarih-i Güzide, Nşr. Abdul Hüseyin Nevaî, Tahran 1339, s. 499).

42- İbn-i Vâsıl, Müferricü'l-Kürûb, IV, s. 176.

Ahlat idarecisi olan el-Hacib Ali'nin Harezmi askerlerine saldırması sebebiyle suçlu olduğunu ve bu sebeple kendisi tarafından öldürüldüğünü bildirerek Celâleddin'den muhasarayı kaldırmasını istedi. Ne var ki, Ahlat'ı ele geçirmeye kararlı olan Celâleddin, Hacib Ali'nin de öldürülmüş olduğunu öğrenince Ahlat savunmasının zayıfladığını düşünerek, el-Eşref'in elçilerini red cevabı vererek geri çevirdi (43).

Muhasaranın şiddetle devam ettiği bir sırada Erzurum meliki Rükneddin Cihansâh, Ahlat'a gelerek Celâleddin Harezmsâh'a bağlılığını bildirdi. Erzurum'a dönüşünde ise derhal muhasaraya yardımcı olmak üzere Celâleddin'e erzak ve cephane gönderdi (44). Muhasara uzadıkça Ahlat'ta açlık sıkıntısı kendini hissettirmeye başladı. Halk açlık sebebiyle kedi ve köpekleri dahi yemeye başlamıştı. Cüveynî, 10 ay süren bu muhasaradan bunalan Ahlat sakinlerinin başta Abbasi Halifesi olmak üzere Keykubâd ve el-Eşref'ten muhasaranın kaldırılması yolunda Celâleddin nezdinde arabuluculuk yapmasını istediklerini kaydeder. Bu esnada Celâleddin'e bir haberci gelerek, Ahlat'ta bulunan İsmail Vâni adında birisinin, şehri ele geçirmelerinde Harezmlilere yardımcı olacağını bildirdi. Bu hizmete karşılık İsmail Vâni, Azerbaycan'da kendisine bir ıktâ vermesini talep ediyordu. Bu isteği büyük bir memnuniyetle kabul eden Celâleddin, İsmail'e istediği ıktâyı vereceğine dair söz verdi. Bunun üzerine İsmail,

43- İbnü'l-Esir ise, el-Eşref'in hiç bir hatası olmayan ve ilk muhasarada Celâleddin'e karşı başarı ile karşı koyan, Hacib Ali'yi öldürtmekle Ahlat'ı Celâleddin'e başısladığını kaydeder (el-Kâmil, trc. XII, s. 448); Nesevî, el-Eşref'in Celâleddin'e gönderdiği elçinin özellikle Türk asıllı birisi olduğuna işaret etmektedir (Siret-i Celâleddin, s. 299). Bundan maksat herhalde Celâleddin'i etkileyerek isteklerini kabul ettirmeye matuf olsa gerektir. Cüveynî, Cihangüşâ, II, s. 143; Ebu'l-Ferec, el-Eşref'in gönderdiği elçinin Yassı Çemen sonrasında vuku bulduğunu kaydederek kronolojik bir hata yapar (Tarih, II, s. 529); Ebu'l-Fidâ, Ahbârü Beşer, III, s. 143.

44- Nesevî, Siret-i Celâleddin, s. 301-303; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, trc. XII, s. 453.

gece yarısı surlardan sarkıttığı iplerle Harezmlî askerlerin şehre girmelerini sağladı. Böylece Celâleddin, H. 28 Cemaziyelevvel 627 / M. 15 Nisan 1230'da Ahlat'ın dış surlarını ele geçirdi (45). Ahlat nabi İzzeddin Aybek ise yanında el-Melikü'l-Adil'in oğullarından Mucirüddin ve Takıyyüddin olduğu halde iç kaleye çekilerek müdafaaya devam etti. Dış kaleyi ve şehri ele geçiren Harezmsâh sultanı, yağmaya pek taraftar olmamakla birlikte askerlerinin muhtemel bir isyanından çekindiği için üç gün boyunca şehrin yağmalanmasına müsaade etti. Bu esnada iç kaleye çekilen el-Melikü'l-Adil'in oğulları ile Ahlat naibi İzzeddin Aybek, Celâleddin'e bir haberci göndererek hayatlarına dokunulmamak şartı ile teslim olacaklarını bildirdiler. Celâleddin tarafından huzura kabul edilen Ahlat naibi İzzeddin, önce hapsedildi, daha sonra da öldürüldü (46).

Ahlat muhasarası devam ederken Celâleddin Harezmsâh, Selçuklu sultanına bir elçi göndermeyi de ihmal etmedi. Alâeddin Keykubâd, Ahlat muhasarası sebebiyle gelen elçilere karşı soğuk davrandı. Çaşnigir Şemseddin Altun-Abâ idaresinde gönderdiği bir elçi heyeti ile Celâleddin'in Ahlat muhasarasından vazgeçmesini ve Moğollar ile

45- İbnü'l-Esir, el-Kâmil, trc. XII, s. 450-451; İbnü'l-Adim, Zübetü'l-Haleb, III, s. 208; Sıbt, Mir'âtü'z-Zemân, II, s. 657 ve 659-660; Cüveynî, İsmail Vâni'den hiç bahsetmez (Cihangüşâ, II, s. 143 ve 146); Ahmed b. Mahmud, Selçuk-Nâme, II, s. 151.

46- Anonim Selçuknâme, s. 30; Nesevî, Siret-i Celâleddin, s. 320-321; Cüveynî, önce şehirdeki yağma hareketinin sadece sabah-tan kuşluk vaktine kadar geçen kısa bir zaman süresinde gerçekleştirildiğini kaydederken bir süre sonra Harezmlî askerlerinin yaptıkları yağma ve talandan zengin oldukları ifadesiyle yağmanın büyük çaplı olduğunu açıklayarak, kendi kendisini tekzib eder (Cihangüşâ, II, s. 144-145); İbnü'l-Esir, yapılan yağma ve katliam sonucunda şehrin harabeye döndüğünü ve halkın göç etmek zorunda kaldığını kaydeder (el-Kâmil, Trc. XII, s. 451); Ebû'l-Fidâ, Ahlat'ın fethinden sonra Harzem ordusunun şehirde gerçekleştirdiği yağma ve kıtalden bahsederken, "Onun yaptığı yağma ve kıtali Moğollar dahi yapmadılar .." diyerek bir İslâm hükümdarı olan Celâleddin'i tenkid eder (Ahbârü Beşer, III, s. 146); İbn Kesir, el-Bidâye, XIII, s. 136-137; el-Makrizî, es-Sülûk, I, s. 277); A. Taneri, Celâlu'd-Din Harizmsâh, s.68.

barış yapmasını istedi. Bu barışın temini için kendisine yardımcı olacağını bildirdi. Şayet tavsiyelerine uyacak olursa Celâleddin'e para ve asker yardımında bulunacağını aksi takdirde ona karşı tavır almak zorunda kalacağını bildirdi. Gerek Alâeddin Keykubâd'ın sert tavrı gerekse Selçuklu elçisinin kulunç hastalığına tutulduğu olduğu bahanesiyle huzurunda yer öpmemesi Celâleddin'i kızdırdı. O, Keykubâd'ın tavsiyelerini hiç dinlemediği gibi, Selçuklu elçisini de uzun süre yanında alıkoyarak bekletti. Bunun üzerine Alâeddin Keykubâd, emir Kemâleddin Kâmyâr başkanlığında Celâleddin'e yeni bir elçi heyeti gönderdi (47).

Selçuklu sultanı bu heyet ile gönderdiği mektupta, Ahlat muhasarası münasebetiyle " kendisinin Eyyübiler ile dostluk tesis ettiğine işaret ederek, Celâleddin'in de Eyyübiler ile dostane ilişkilerde bulunmasının, Moğollar ile yapmakta olduğu mücadelelerde yardımcı olacağını tavsiye" ediyordu. Alâeddin Keykubâd, Harezşâh sultanına gönderdiği mektubun bir suretlerini de başta Bağdat Abbasi Halifesi olmak üzere Eyyübî hükümdarlarından el-Melikü'l-Eşref ile el-Melikü'l-Kâmil'e de göndermeyi ihmal etmedi (48). O bununla, ileride muhtemel bir Selçuklu - Harezşâhlar mücadelesinde arası düzelen Eyyübilerle bir ittifak kurmak için hazırlık yapmaktaydı. Ne var ki, Celâleddin, daha önce gelen Selçuklu elçisini yanında alıkoyduğu gibi Alâeddin Keykubâd'ın gönderdiği bu ikinci mektuba da bir cevap vermemiştir. Bunun üzerine Selçuklu heyetleri ülkelerine dönmek üzere Celâleddin'in yanından ayrıldılar. Yol güzargahı üzer-

47- Kaynaklar, Ahlat halkının tavassut istekleri neticesinde Ahlat muhasarasını kaldırması yolunda sadece Keykubâd'ın değil Abbasi halifesi ile bazı Eyyübî hükümdarlarının da bir kaç kez elçi gönderdiklerini kaydederler. (Bkz. Nesevi, Siret-u Celâleddin, s. 309 ; Cüveynî, Cihanşûşa, II, 143).

48- el-Makrizî, es-Sülûk, I, s. 277.

inde bulunan Erzurum Meliki Rükneddin Cihanşâh'ın da yanına uğrayan elçiler, onu Selçuklu devletine karşı bir tavır almaması ve Celâleddin ile birlik olmaması konusunda uyardılar. Önceleri bu tavsiyeye uymuş görünen Rükneddin Cihanşâh, elçilerin Erzurum'dan ayrılmalarının hemen ardından Ahlat'a giderek, Celâleddin'i Selçuklu devleti üzerine bir sefer yapma hususunda tahrik etti (49).

d) Celâleddin Mengüberti'ye Karşı Selçuklu - Eyyûbî İttifakı ve Yassı Çemen Savaşı

Ahlat'tan dönen Selçuklu elçilerinin Celâleddin hakkındaki intibaları ve Celâleddin'in Ahlat'ın fethini müteakip civar beldelere gönderdiği fetihnamede "... Sultan, kendisine miras kalan toprakları genişletti. Artık şimdi Suriye ve Anadolu bölgelerinin Sultanın eline geçmesi an meselesidir " (50) satırlarıyla sıranın Suriye ve Anadolu'ya geldiğini açık bir biçimde ifade etmesi üzerine Alâeddin Keykubâd, savaşa karar verdi. Keykubâd, emir Kemâleddin Kamyar'ı Mısır Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'l-Kâmil'e göndererek, Celâleddin'in Suriye ve Anadolu üzerindeki emelleri hakkında tafsilatlı bilgi verdi. Daha sonra da yaptıkları ittifak gereği Eyyûbîlerin harekete geçmesini istedi. Bu isteğe uyan el-Melikü'l-Kâmil, yanında Eyyûbî hanedanına mensup emirlerden el-Melikü'l-Eşref, el-Melikü'l-Cevâd, el-Melikü'l-Muzaffer Gâzi, el-Melikü'l-Mugis ve el-Melikü'l-Aziz olduğu halde

49- İbn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufasssal, s. 384; Nesevî, Siret-i Celâleddin, s. 329; Cüveynî, Cihangüşâ, II, s.148-149.

50- Cüveynî, fetihnâme suretini eserinde aynen kaydetmiştir (Cihangüşâ, II, s. 145-146).

büyük bir orduyla Rahbe'ye kadar geldi. Fakat tam bu esnada, Mısır'a yeni bir Haçlı saldırısının vuku bulması üzerine yerine el-Eşref'i kumandan tayin eden ve Selçuklu sultanı Alâeddin Keykubâd'a özür dileyen bir mektup gönderen el-Melikü'l-Kâmil ordusunun büyük bir kısmıyla süratle Mısır'a döndü. Keykubâd, yaklaşık 10.000 kişilik süvari ordusuyla gelen el-Eşref'i Sivas'ta karşıladı. Bir süre Sivas'ta yorgunluk gideren Eyyûbî, ordusu daha sonra 20.000 Selçuklu ordusu ile beraber harekete geçti (51).

Celâleddin Harezşâh ise, Ahlat'ın zaptından sonra zafer sarhoşluğu içerisinde hareket ederek, askerlerinin büyük kısmını Azerbaycan ve Karabağ'a göndermiş idi. Erzurum meliki Cihanşâh'ın, müttefik Selçuklu ve Eyyûbî kuvvetlerinin harekete geçtikleri yolunda yaptığı ısrarlı telkinler sonucunda harekete geçen Celâleddin, Erzurum meliki Cihanşâh ile Harput'ta buluşmaya karar verdi. Bundan amaç , Selçuklu ve Eyyûbî kuvvetlerinin birleşme noktası olan bu bölgeyi kontrol altına almak idi. Fakat, Celâleddin'in bu işte biraz ağır davranması el-Eşref'in ise süratle harekete geçerek Anadoluya gelmesi bu düşüncenin gerçekleşmesine mani oldu. Harput'ta kendisine katılan Erzurum meliki Cihanşâh ile birlikte Sivas'a doğru yola çıktı. İki ordu Erzincan yakınlarında bulunan Yassı Çemen denilen ovada karargah kurdu. Önce iki öncü kuvvetleri arasında cereyan eden küçük bir çarpışma, Alâeddin Keykubâd'ın en çok güvendiği süvarilerinden oluşan Selçuklu öncülerinin yenilgisi ile sonuçlandı. Bu çarpışmada esir alınan ve İbn Bibî'nin ifadesi ile sayı-

51- İbn-i Bibî, el-Evâmir, Mufasssal, s. 385; İbnü'l-Esir, Keykubâd'ın Eyyûbîlere sayısız elçi gönderdiğini ve el-Kâmil'in sarayına aynı gün içerisinde Kayseri'den beş ayrı elçinin geldiğini kaydederek Keykubâd'ın Harezşâhlar meselesinin bir an önce halledilmesine ne kadar önem verdiğini ortaya koyar (el-Kâmil, trc. XII, s. 453); Sibt, Mir'âtü'z-Zemân, II, s. 660; Cüveynî, Cihangüşâ, II, s. 148-149; Ebû'l-Fidâ, Ahbâru Beşer, III, s. 146; İbn Kesîr, el-Eşref'in 5.000 atlı ile sefere katıldığını kaydeder (el-Bidâye, XIII, s. 136-137); Ahmed b. Mahmud, Selçuk-Nâme, II, s. 151-152.

ları yaklaşık 700 kişiyi bulan Selçuklu askerleri , Erzurum meliki Cihanşâh'ın yaptığı teşvik ve tahrik sonucunda Celâleddin tarafından kılıçtan geçirildi (52).

Öncü kuvvetleri arasında cerayan eden ve Selçuklu askerlerinin yenilgisiyle sonuçlanan bu ilk çarpışma Alâeddin Keykubâd'ı büyük bir kararsızlığa ve endişeye sevketti. Savaşı terk ile Sivas'a dahi dönmeyi düşünen ve bu fikrini Eyyûbî meliki el-Eşref'e açan Keykubâd, onun yaptığı olumlu telkinler sonucunda bu fikrinden vazgeçti (53). Daha sonra yine öncü birlikleri arasında cereyan eden küçük çaplı bir kaç çarpışmadan gelen galibiyet haberleri, Keykubâd'n bozulan moralinin tekrar yükselmesine sebep oldu. Bu gelişmelerden sonra Keykubâd, doğrudan doğruya savaşa girmeye karar verdi (54).

İki taraf H. 28 Ramazan 627 / M. 10 Ağustos 1230'da savaşa tutuştu. Ordusunu sağ, sol ve kalp (merkez) olmak üzere tanzim eden Keykubâd, hücum emrini verdi. Şiddetle başlayan savaşta Harezmi ordusu, bir ara Selçuklu ordusunun sağ cenahını zorlamaya başladı. Durumu farkederek Keykubâd, derhal takviye kuvvetlerini savaşa sokarak Harezmi ordusunu geri püskürttü. Daha sonra emir Kemâleddin Kamyar ve Eyyûbî meliki el-Gâzi, kumandaları altındaki birlikler ile karşı saldırıya geçerek, Harezmi ordusu-

52- İbn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufassal, s. 399-401; Ebû'l-Ferec, Selçuklu öncü kuvvetlerinin sayısını 4.000 olarak verir (Tarih, II, s. 528).

53- İbn Bîbî, savaşa girmek istemeyen Selçuklu sultanı Keykubâd'ın, el-Eşref'in, " ... Sultanlara yakışan zor zamanlarda sebat ederek düşmanla mücadele etmektir. Neticede zafer sizin olacaktır..." şeklindeki sözlerinden etkilendiğini ve savaşa girmeye karar verdiğini kaydeder (Mufassal, s. 392- 394).

54- İbn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufassal, s. 395-399; Anonim Selçuknâme, Alaaddin Keykubâd'ın, Yassı Çemen öncesinde Harzemşahlılar ile üç defa savaşa girdiğini ve bunları kazandığını kaydeder. Ayrıca Harzemlilere karşı oluşturulan Selçuklu - Eyyûbî ittifakından da hiç bahsetmez (s. 30); Sibt, Mir'âtü'z-Zemân, II, s. 661.

nun sol cenahını bozdular. Sol cenahlarının bozulması sonucunda Harezmi ordusunda bir dağılma belirtisi ortaya çıktı. Beklemediği bu durum karşısında şaşkına dönen Celâleddin, tedbir alarak durumu düzeltmek yerine savaş alanını terkederek kaçmayı tercih etti. Sultanlarının kendilerini terkettiğini gören Harezmi askerleri de tam bir panik halinde savaşı bırakarak kaçmaya başladılar. Keykubâd, Harezmsâh ordusunda meydana gelen bu ani bozguna önce bir anlam veremedi. Bunun bir harp hilesi olduğunu dahi düşünen Keykubâd, daha sonra Harezmsâhlıların kesin olarak bozguna uğradığını görünce kaçanları takip etmeleri emrini verdi. Kaçanları takip eden Selçuklu askerleri Celâleddin'i yakalamayı başaramadılar. Fakat, Harezmsâh sultanına yaptığı tahrik ve teşvikler sonucunda, bu savaşa sebebiyet veren Erzurum meliki Cihanşâh ile kardeşini ele geçirerek Keykubâd'ın huzuruna getirdiler (55).

Selçuklu ordusu sayısız ganimet ve esir elde etti. Harezmi ordusundan kaçanlardan bir kısmı Trabzon Rum devletine sığındı. Fakat, gerçekte Celâleddin Harezmsâh'ın tabiyetini tanıyan Trabzon Rum imparatoru, onun Yassı Çemen'de uğradığı bozgun sebebiyle mülteci Harezmi askerlerini hoş karşılamadı. Hatta Rum imparatoru

55- İbn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufasssal, s. 403-435; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, trc. XII, s. 453-454; İbnü'l-Adîm, savaş tarihini 29 Ramazan olarak verir (Zübdetü'l-Haleb, III, s. 209); Sibt, Mir'âtü'z-Zemân, II, s. 661; Cüveynî, Celâleddin'in savaşı bırakarak kaçmadığını, sadece rahatsızlığı sebebiyle güçsüz düştüğü için bir kaç saat dinlenmek için geri çekildiğini bunu gören Harezmi ordusunun ise Sultanın savaşı bıraktığını zannederek panik halinde dağıldıklarını söyleyerek Celâleddin'i korumaya çalışmıştır (Cihanşâh, II, s. 149) ; Kazvinî de, Celâleddin Harezmsâh'ın hastalığı sebebi le savaşın kaybedildiğini ifade etmektedir (Tarih-i Güzide, s. 498 - 499) ; Ebû'l-Fidâ, Ahbârü Beşer, III, s. 146; İbn Kesir, savaşı tasvir ederken el-Eşref ile Celâleddin arasında olduğunu anlatır ve Keykubattan hiç bahsetmez. Daha sonra ise Keykubad'ın ölümünü bildirirken el-Eşref'le Celâleddin'i yendiler ifadesini kullanır (el-Bidâye, XIII, s. 136-137 ve 156) ; el-Makrizî ise savaş tarihinini 27 Ramazan olarak verir (es-Sülûk, I, s. 279); O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 369-373.

bunlardan pek çoğunun Rumlar tarafından katledilmesine dahi göz yumdu (56).

Selçuklu sultanı ve Eyyûbî Meliki, Yassı Çemen zaferinden hemen sonra Erzurum üzerine yürüyüşe geçtiler. Durumdan haberdar olan Cihanşâh'n kardeşi ve beyleri derhal kale kapılarını kapatarak müdafaa tedbirleri almaya başladılar. Erzurum önlerine gelen Alâeddin Keykubâd, şehrin müdafaa edileceğini anlayınca, bir haberci göndererek " Erzurum'u mutlaka alacağını, ya kendi istekleriyle şehri teslim etmelerini ya da sonuçlarına katlanmak şartıyla müdafaaya devam etmelerini " bildirdi. Bunun üzerine Erzurum âyanı bir elçi göndererek, başta Cihanşâh ve kardeşi olmak üzere ileri gelenlerin af edilmeleri ve mallarının müsadere edilmemesi şartıyla şehri teslim edeceklerini bildirdiler. Bu isteğin kabulünden ve gerekli ahidnamenin yazılmasından bir gün sonra, Selçuklu sultanı Keykubâd, şehre girdi. Doğruca Cihanşâh'ın sarayına giden Keykubâd, burada yapılan şenlik ve merasimler esnasında Eyyûbî meliki el-Melikü'l-Eşref'in şefaatiyle Cihanşâh'ı ve kardeşini affetti. Fakat Cihanşâhın ileride yeni bir isyan daha çıkarma ihtimalini göz önünde bulunduran Keykubâd, Cihanşâh'a Aksaray'ı, kardeşine de Eyûbhisar'ı ıktâ ederek onları Erzurumdan uzaklaştırdı (57).

56- Ebû'l-Ferec, Tarih, II, s. 528; O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 372.

57- İbn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufasssal, s. 409-410; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, trc. XII, s. 454-455; Sıbt, Erzurum'un fethi ile ilgili ilginç bir kayıt düşer. Buna göre, Yassı Çemen savaşından sonra Keykubâd, ordusuyla Kayseri'ye dönmüş, el-Eşref ise Erzurum üzerine yürüyerek kısa bir kuşatmadan sonra şehri ele geçirmiştir. El-Eşref, ele geçirdiği Erzurum hâkimi Cihanşâh'ı Kayseri'ye Selçuklu sultanı Keykubâd'a göndermiş, şehri de Keykubâd'ın naibine teslim etmiştir (Mîr'âtü'z-Zemân, II, s. 661-662). Diğer kaynaklarda böyle bir bilgiye rastlayamadık. Gerçekte Sıbt İbnü'l-Cevzî, buna benzer bir hatayı da, Keykubâd'ın ölümünden sonra yerine geçen Gıyâseddin Keyhüsrev'in adını yanlış vererek yapar; O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 373-374.

Selçuklu Sultanı Erzurum'da bulunduğu sırada başta Bağdat Abbasi halifesi olmak üzere diğer devlet ve hükümdarlara birer fetihnâme göndererek Yassı Çemen'de kazandığı zaferi bildirdi. Bu fetihnamede, Moğollara karşı yaptığı mücadele sebebiyle gerek Celâleddin için, gerekse Selçuklu soyundan olması sebebiyle Cihanşâh için ağır ve hakâretâmiz ifadeler kullanılmaktan kaçınılmıştır. Bir süre Erzurumda kalan el-Eşref Musa, daha sonra Selçuklu sultanı tarafından, pek çok değerli hediyelerle, Şemseddin Altunaba kumandasındaki 5.000 Selçuklu süvarisinin refakatinde tekrar kavuştuğu eski beldesi Ahlat'a yolcu edildi (58).

Celâleddin Harezşâh ise, Yassı Çemen savaşından sonra yanında kalan az sayıda askerle birlikte önce Harput'a çekildi. Daha sonra Ahlat üzerinden Azerbaycan'a geçen Celâleddin, burada bulunduğu süre içerisinde Alâeddin Keykubâd'a ve el-Eşref'e elçiler gönderdi. Yaptığı hatadan dolayı duyduğu pişmanlığı dile getiren Celâleddin, tekrar dostluk tesis etmek istediğini bildirdi. Celâleddin, Selçuklu sultanı ile arasında sulh için tavassutçu olmasını el-Eşref'ten özellikle rica ediyordu. Moğol tehlikesinin Anadolu kapılarına dayandığı bir sırada Celâleddin Harezşâh'a karşı takip edilecek düşmanca bir siyasetin taraflara hiç bir fayda sağlamıyacağını düşünen Keykubâd, bu dostluk teklifini seve seve kabul etti. Yapılan anlaşma gereği eskiden olduğu gibi tarafların sahip oldukları bölgelerde birbirlerinin hâkimiyetlerini tanımalarına karar

58- İbn-i Bîbî, fetihnâmenin hazırlandığı ilk şekliyle, gerek Celâleddin Harezşâh'a gerekse Erzurum meliki Cihanşâh'a karşı çok ağır ifadelerin kullanıldığını kaydeder. İlk müsveddeyi okuyan Keykubâd'ın Celâleddin'in Moğollara karşı yaptığı savaşlarla bir mücâhid, Cihanşâh'ın ise Selçuklu hanedanı mensubu olduğunu hatırlatarak " bütün bu kişileri aşağılayarak küçük düşürmek doğru değildir " sözleriyle gerekli düzeltmelerin yapılması ve yeni bir fetihnâme hazırlanması için emir verdiğini kaydeder (el-Evâmir, Mufasssal, s.415-416); İbnü'l-Adîm, Zübdetü'l-Haleb, III, s. 209.

verildi(59).

ibn-i Bîbî, Celâleddin Harezşah'ın aldığı düşmanca tavrı değerlendirirken ; Celâleddin'in bu işleri daima Erzurum meliki Cihanşâh'ın tahrikiyle yaptığına işaret ediyordu. " kendi görüş ve düşüncemi terkedip, senin sözüne uyarak yola çıktım " veya " Senin düşüncen bana uğursuzluk getirdi " gibi Celâleddin'in sık sık sarfettiği pişmanlık ifadelerine yer veren ibn-i Bîbî (60), bununla Selçuklu tarafının her şeye rağmen Celâleddin Harezşâh'a karşı kötü niyet beslemediğini ve ona karşı daima sevgi ve saygı duyguları taşıdığını dile getirmektedir.

Celâleddin Harezşah'ın Anadolu'da gerçekleştirdiği hatalı faaliyetler hakkında B. Spuler'in şu teşhisi gayet isabetlidir: " Sert ve asker huyu onun siyasal akıl ve tedbirini elinden almış olduğundan, hükümdarlar arasında bir ittifak yapıp Moğollardan korunmasını bilemedi " (61). Gerçekten de gerek Moğollara karşı gerekse Hristiyan Haçlı ordularına karşı ittifak halinde mücadele etmeleri gereken İslam kuvvetlerinin bu şekilde birbirleriyle mücadeleye girişmeleri Orta-Doğu coğrafyasını uzun yıllar sürecek bir karışıklığın kucağına atmıştır.

59- İbnü'l-Esir, el-Kâmil, trc. XII, s. 455; Ebû'l-Fidâ, Ahbârü Beşer, C.III, s. 146; Cüveynî, Celâleddin'in, Keykubâd ve el-Eşref'e elçi göndererek sulh teşebbüsünde bulunmasından hiç bahsetmez. Ancak el-Eşref'in kardeşi'nin izzet ve ikramla geri gönderildiğini kaydederek bu hususta diğer kaynakları teyid eder (Cihangüşâ, II, s. 150); Ahmed b. Mahmud, Celâleddin'in sulh teklifinin Selçuklu ve Eyyubilerce kabul edilmediğini kaydeder (Selçuk-Nâme, II, s. 152).

60- İbn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufassal, s. 397 ve 399 .

61- B. Spuler, İran Moğolları, Siyaset İdare ve Kültür, İlhanlılar Devri 1220 - 1350 (trc. C. Köprülü), II. bsk., Ankara 1987. s. 42.

Bu antlaşmadan sonra Celâleddin Azerbaycan'da kalarak kuvvetlerini tekrar toplamak istedi. Cüveynî'ye göre burada bulunduğu sırada Abbasi halifesine bir elçi gönderen Celâleddin, Moğol ordusunun islâm beldelerine yaklaştığını ve bunları Ye'cüc-Me'cüc kavminin karşısındaki set gibi ancak kendisinin durdurabileceğini ifadeyle, halifeden diğer islâm devletlerinin kendisine askerî yardım göndermelerini sağlamasını istediğini kaydeder. Fakat bu istekleri islâm devletleri tarafından hiç itibar görmeyen Celâleddin, gerek Moğol saldırıları gerekse kendi adamlarının ihanetleri yüzünden yorgun ve bitkin bir halde, Eyyübî hükümdarı el-Melikü'l-Eşref'e sığınmak üzere Azerbaycan'dan ayrıldı. Ne varki talihi bu seferde kendisine gülmeyen Celâleddin, Meyyafarikın yakınlarında kürtler tarafından pusuya düşürülerek öldürüldü (62).

62- Cüveynî, Cihangüşâ, II, s. 150 ve 156-157; ibnü'l-Esîr, el-Kâmil, trc. XII, s. 460-462; Ebü'l-Ferec, Tarih, II, s. 529; Sıbt, Celâleddin için " O, Müslümanlarla kafirler arasında bir sed idi. islâmı kâfir Moğollara karşı savunuyordu. Şimdi onun ölümüyle bu sed yıkıldı.." kaydını düşer (Mir'âtü'z-Zemân, II, s. 668-671); Ebü'l-Fidâ, Ahbârü Beşer, III, s. 147; Ibn Kesîr, el-Bidâye, XIII, s. 142; el-Makrizî, es-Sülûk, I, s. 280; ibn-i Tagribirdî de , Sıbt'a benzer bir ifadeyi el-Eşref'in ağzından kaydeder. Buna göre el-Eşref, kendisine Celâleddin'in ölüm haberi müjdelendiği zaman " O, Moğollar ile bizim aramızda Ye'cüc ile Me'cüc kavmi gibiydi. Şimdi bizler Moğolların açık hedefi haline geldik " sözleriyle Celâleddin'in bölge açısından ehemmiyetini ortaya koyar (en-Nücûm, VI, s. 276-277).

E - DOĞU VE GÜNEY DOĞU ANADOLU'DA SELÇUKLU - EYYUBİ ÇATIŞMASI

Yassı Çemen savaşından sonra Celâleddin Harezşâh'ın bölgeden çekilmesiyle gerek Selçuklu devleti gerekse Eyyübî emirlikleri doğrudan doğruya Moğolların saldırıları ile karşı karşıya geldi. 1231 yılında Celâleddin Harezşâh'ı takip eden Moğollar, Doğu - Anadolu'da bulunan Erciş, Ahlat, Bitlis, Amid, Meyyafarikın ve Harput gibi Eyyübilere bağlı kale ve şehirleri yağma ve tahrip ettiler. Bu bölgelerdeki idarecilerin Moğol saldırıları karşısında ürkek ve çekingen davranışları, halk arasında büyük bir korku ve paniğe sebep oldu. Moğolların Sivas yakınlarına kadar sokuldukları haberinin gelmesi üzerine Alâeddin Keykubâd, Kemâleddin Kâmyâr'ı bir ordu ile durumu tedkik için gönderdi. Erzurum'a kadar giden Kemâleddin Kâmyâr, bölgedeki Moğol askerlerinin sadece bir keşif birliği olduğunu ve İran'a geri döndüklerini öğrendi. Burada bulunduğu sırada Gürcü kraliçesi'nin Moğolları Selçuklu devletine karşı tahrik ve teşvik ettiğini öğrenen Kemâleddin, emrindeki kuvvetlerle Gürcistan sınırlarını aşarak yağma ve tahripde bulundu. Gerek Celâleddin Harezşâh'ın, gerekse Moğolların saldırıları neticesinde perişan durumda bulunan Gürcü Kraliçesi Selçuklu kumandanına sulh teklifinde bulundu. Yapılan anlaşmadan başka, Kraliçenin kızınının, Keykubâd'ın oğlu Gıyâseddin Keyhûsrev ile nikahlanmasına da karar verildi. Moğol takibine çıkan Selçuklu kumandanı, Gürcistan'da elde ettikleri ganimetlerle birlikte ülkesine döndü (63).

63- İbn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufassal, s. 418-420 ve Muhtasar trc. s. 165 - 168.

a) Ahlat'ın Eyyübîlerden Alınması

Moğollara karşı daima temkinli hareket eden Keykubâd, bu hususta Celâleddin Harezmsâh'a da sayısız tavsiyelerde bulunmuştu. Fakat Moğolların Sivas ve çevresine kadar sokularak keşif hareketinde bulunmaları, Selçuklu sultanını haklı olarak bir endişeye sevketti. Yassı Çemen savaşından sonra başıboş kalan Harezmlî askerler, bölgede yağma ve tahribatta bulunuyorlardı. Ayrıca Celâleddin'in ortadan kalkmasından sonra Ahlat'ı geri alan müttefiki Eyyübî hükümdarı el-Melikü'l-Eşref de , bölgeyi terk ederek Kuzey Suriye'ye çekilmişti. el-Eşref'in günlerini Moğol tehlikesini umursamadan zevk ve sefâ içerisinde geçirmesi Selçuklu sultanını doğu sınırlarını emniyet altına almak hususunda ciddi tedbirler almaya sevketti. Bu sebeble Keykubâd, Kemâleddin Kâmyar kumandasında bir ordu hazırlayarak Ahlat, Bitlis ve çevresindeki bölgeleri Selçuklu hâkimiyeti altına alması için gönderdi(64).

Kemâleddin Kâmyar, Konya'dan hareketle Kayseri, Sivas, Erzincan, Erzurum yolunu takip ederek kısa zamanda Ahlat'a vardı. Celâleddin Harezmsâh'ın Ahlat'ta gerçekleştirdiği yağmadan başka, Gerek el-Eşref'in dirayetsiz yönetimi gerekse Moğol saldırılarının hissedilir bir şekilde artması bölge halkının daha emin yörelere göç etmesine sebep olmuştu. Ahlat'ta kalan pek az sayıdaki halk, Kemâleddin Kâmyar'ı büyük bir sevinçle karşıladı. İlk cuma günü Ahlat camilerinde Eyyübî hükümdarı el-Eşref Musa adına okunan hutbe, kesilerek Selçuklu Sultanı adına okunmaya başladı. H. 631 / M. 1233-1234 yılında Ahlat'ı hiç bir mukavemet görmeden ele geçiren Kemâleddin, emrin-

64- İbn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufassal, s. 425-426 ve Muhtasar trc., s. 168; İbnü'l-Adîm, Zübdetü'l-Haleb, III, s. 216; Ebü'l-Ferec, Tarih, II, s. 532; Ebü'l-Fidâ, Ahbâru Beşer, III, s. 154; O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 377.

deki orduyu kısımlara ayırarak, Van, Bitlis, Adilcevaz gibi çevre bölgelere gönderdi. Ahlat'ta karşılaşılan durumun diğer şehirlerde de mevcut olması sebebiyle Selçuklu askerleri hiç bir mukavemetle karşılaşmadılar. Aksine bütün şehirlerde adeta birer kurtarıcı gibi karşılandılar. Kısa zamanda bölgeyi Selçuklu hâkimiyeti altına alan Kemâleddin Kâmyar, durumu Konya'da bulunan Alâeddin Keykubâd'a bildirdi. O, Yassı Çemen harbinden sonra başsız kalan Harezşâh askerlerinin bu bölgelerde başıboş halde dolaştıklarını ve acilen bir tedbir alınması gerektiğini ilave etmeyi de ihmal etmedi (65).

Gelen fetih haberlerine sevinen Keykubâd, hazırlattığı fetihnâmeleri komşu hükümdarlara gönderdi. Arkasından Sahip Ziyaeddin Kara Arslan, Müstevfi Sadeddin Erdebilî ve Taceddin Pervane'yi başta Ahlat olmak üzere yeni fethedilen beldelerin tanzimi ve imarı ile vazifelendirdi. Kısa zamanda Selçuklu devletinin izlediği iskan siyaseti sayesinde tamamen boşalmış durumda olan bölge yine eskisi gibi mamur bir hale geldi. Burada aklımıza şöyle bir soru gelmektedir. Acaba bu bölgeye insanların göç etmesi gerçekten Selçuklu devletinin izlediği hoşgörülü siyasetin bir sonucu mudur ? Yoksa Moğol istilası önünden kaçan halkın gayr-ı ihtiyari olarak emin gördükleri bu bölgelere yerleşmesi midir ? Her iki sorunun da haklılık payı olmakla birlikte, cevap her ne olursa olsun şurası bir gerçektir ki, kısa bir süre önce bölgede cereyan eden siyasî istikrarsızlık neticesinde ortaya çıkan kaos ortamı, bölgeyi harabe haline getirmiştir. Alâeddin Keykubâd'ın gerçekleştirdiği dirayetli yönetim ve imar faaliyetleri sonucunda bölge

65- İbn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufasssal, s. 426 ve Muhtasar trc., s. 168-169; İbnü'l-Adîm, Zübdetü'l-Haleb, III, s. 216; Ebû'l-Ferec, Ahlat'ın fethini 630 yılında gösterir (Tarih, II, s. 532); Ebû'l-Fidâ, Ahbâru Beşer, III, s. 154; el-Makrîzî, es-Sülûk, I, s. 287; O. Turan, Selçuklular Zamanı Türkiye, s. 377-378; İbn-i Bîbî haricindeki kaynaklar Ahlat'ın fethi hakkında tafsilatlı bilgi vermezler.

kısa zamanda huzur ve refah ortamına kavuşmuştur.

Yassı Çemen savaşından sonra gerçekleşen bir başka önemli gelişme de, bölgede başıboş halde kalıp yağma ve çapulculuk yapan Harezmliler askerlerin Selçuklu ordusunun hizmetine girmeleridir. Ahlat ve civar beldelerin zaptu rapt altına alınmasından sonra bu beldelerin sübaşılığına tayin edilen Sinanedin Kaymaz, bazı Harezm emirlerinin bölgede yağma ve çapulda bulduklarını haber almış ve durumu merkeze bildirerek ne yapması gerektiğini sormuştur. Selçuklu sultanı, Kaymaz'a gönderdiği cevapta, Harezm emirlerine sert davranılmamasını ve Selçuklu ordusunda hizmete davet edilmelerini bildirdi. Bu minval üzere hareket eden Sübaşı Sinaneddin Kaymaz, başta Kayır Hân, Bereket Hân, Saru Hân, Küçlü Hân olmak üzere pek çok Harezm emirini ve askerini yağma ve çapulu terkederek, Selçuklu ordusunda hizmete davet etti. Yapılan davetin kabul edilmesi üzerine Harezmliler askerler, Amasya, Larende ve Niğde taraflarında iskan edildi (66).

Bazı Arap kaynakları gibi Sıbt ibnü'l-Cevzi de, bölgede yağma ve çapul harekâtında bulunan başıboş Harezm askerlerini, Selçuklu ordusu diye tavsif etmiş ve bunların gerçekleştirdikleri katliamın boyutlarını " bunların yaptıklarını Moğollar dahi yapmadılar " diyerek ortaya koymuştur (67).

66- İbn-i Bîbî, el-Evâmîr, Mufassal, s. 427-428 ve Muhtasar trc. s. 170-171; Ebû'l-Ferec, sayılarını 10.000 olarak verdiği Harzemli askerlerin, Moğollardan kaçarak Selçuklu hizmetine girdiklerini kaydeder (Tarih, II, s. 530); O. Turan ise Selçuklu devletinin hizmetine giren Harzemli askerlerin sayısını 12.000 olarak verir(Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 378-379).

67- Sıbt, Mir'âtü'z-Zemân, II, s. 677.

b) Selçuklu - Eyyübî Çatışması

Alâeddin Keykubâd'ın, aralarındaki dostluk antlaşmasına aykırı olarak Ahlat ve civar beldeleri ele geçirmesi el-Melikü'l-Eşref'i harekete geçirdi. El-Eşref, derhal Mısır Eyyübî hükümdarı el-Melikü'l-Kâmil'e bir haber göndererek durumu izahla yardım etmesini istedi. Ayrıca, diğer Eyyübî melikleri ile, Mardin ve Harput Artuklu hükümdarları ile de temasa geçerek Keykubâd aleyhine geniş bir ittifak oluşturmayı başardı. Bu ittifakat Mısır Eyyübî hükümdarı el-Melikü'l-Kâmil Muhammed'den başka, Meyyafarikın sahibi el-Muzaffer Gâzi, Sumeysat sahibi el-Efdâl Musa, Hama sahibi el-Muzaffer Mahmud, Kerek sahibi en-Nâsır Davud, Humus sahibi el-Mücâhid Şirkuh ve Eyyübî hanedanına mensup daha pek çok melikler bulunuyordu. Ebû'l-Fidâ, el-Melikü'l-Kâmil Muhammed idaresinde 16 Eyyübî hükümdarı toplandığını ve o zamana kadar hiç bir Eyyübî hükümdarının bu şekilde bir birlik temin edemediğini kaydederek, Selçuklu devletine karşı gerçekleştirilen askerî harekâtın ciddiyetini ortaya koymaktadır. Birecik'te toplanan ve sayıları 100.000 bin civarında olan müttefik kuvvetleri, bir süre sonra el-Melikü'l-Kâmil idaresinde Anadolu içlerine doğru harekete geçti (68).

H. 631 / M. 1233-1234 yılında müttefik Eyyübî ve Artuklu kuvvetlerinin harekete geçtiğini haber alan Keykubâd, derhal Kemâleddin Kamyar'ı emrine verdiği merkezi kuvvetler ile Eyyübî ordusunun yolu üzerindeki geçitleri tutması için gönderdi. Diğer taraftan da, Haleb Eyyübî hükümdarı el-Aziz Muhammed'e bir elçi göndererek

68-
ibn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufassal, s. 436-437 ve Muhtasar trc. s. 173-174 ; Sibt, Mir'âtü'z-Zemân, II, s. 684; Ebû'l-Ferec, Tarih, II, s. 533 - 534; Ebû'l-Fidâ, Ahbâru Beşer, III, s. 154-155; el-Makrizî, es-Sülûk, I, s. 287-288.

ondan el-Kâmil ile yapacağı savaşta tarafsız kalmasını istedi (69). Keykubâd ağabeyi İzzeddin Keykâvus'un gerçekleştirdiği Halep seferinin hüsrarla neticelenmiş olmasını gözönünde bulunduruyor ve buraya karşı askeri bir harekâta bulunmaktan imtina ediyordu. Çünkü böyle bir davranış birbirine düşmüş olan Eyyûbî hanedanının tekrar birleşmelerini temin etmekten başka bir işe yaramayacaktı. el-Azîz Muhammed'den müsbet cevap alan Selçuklu sultanı başta Harezm ve uc Türkmenleri olmak üzere ücretli olarak tedarik ettiği Frank, Gürcü ve Rus askerleri ile beraber toplayarak Kemâleddin Kamyar'a ulaşmak üzere kendisi de harekete geçti (70).

el-Melikü'l-Kâmil, Göksu vadisini takip ederek Selçuklu topraklarında süratle ilerlemeye başladı. Fakat, Akçaderbent'e geldiği zaman geçitin Selçuklu ordusu tarafından yapılan set ve engellerle geçilemez hale geldiğini gördü. Bunun üzerine yolunu değiştiren el-Kâmil Muhammed, Duzah dere yolunu takip etmek istedi. Fakat, bu geçidin de Selçuklu kuvvetleri tarafından tutularak geçilemez hale getirilmesi ve geçiş için yapılan saldırıların rahatlıkla püskürtülmesi Eyyûbî ordusunun bütün şevkini kırdı. Ayrıca derbentlerde sıkışıp kalan Eyyûbî ordusunda yiyecek sıkıntısı da başladı. Bu gelişmeler üzerine canı sıkılan el-Kâmil'in geri dönmeyi düşündüğü bir sırada Harput Artuklu hükümdarı, Eyyûbî hükümdarına Harput üzerinden Anadolu'ya girmenin daha kolay olacağını telkin etti (71).

69- İbnü'l-Adîm, Zübdetü'l-Haleb, III, s. 217.

70- İbn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufassal, s. 438 ve Muhtasar trc. s. 173-174; Ebû'l-Ferec, Tarih, II, s. 533.

71- İbn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufassal, s. 438-439 ve Muhtasar trc. s. 174; İbnü'l-Adîm, Zübdetü'l-Haleb, III, s. 218; Sibt, Mir'âtü'z-Zemân, II, s. 684; O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 380-381; Eyyûbî ordusu sefer esnasında Halep - Kayseri arasındaki büyük kervan yolunu izlemiştir. Bu yol güzergâhı hakkında bkz. Prof. F. Sümer, "Yabanlı Pazarı" Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, 87 (Ağustos 1985), s. 1-99.

Bu teklif, Selçuklu saldırılarından ve ortaya çıkan erzak sıkıntısından iyice bunalan el-Melikü'l-Kâmil için aradığı bir fırsat oldu. Gerçekte bütün bu sıkıntıların yanında Eyyûbî hanedan üyeleri arasında mevcut olan bazı anlaşmazlıklar da su yüzüne çıkmaya başlamıştı. Diğer Eyyûbî melikleri, el-Kâmil Muhammed'in bu sefer sonucunda güçleneceğini ve kendi topraklarına göz dikeceğini düşünerek el-Eşref'in etrafında toplandılar. Kendi başlarına el-Kâmil'le başa çıkamayacaklarını bilen Eyyûbî melikleri, el-Eşref Musa başkanlığında, Keykubâd ile gizlice haberleşmeye başladılar. Fakat iki taraf arasında gönderilen mektuplardan bir kısmı el-Kâmil'in eline geçti. Bu ihanet üzerine el-Kâmil Harput Artuklu hükümdarının yaptığı teklifi derhal kabul ederek Harput istikametine doğru ordusunu harekete geçirdi. Yolu üzerinde bulunan ve kısa bir zaman önce Keykubâd tarafından zappedilen Adıyaman'ı kuşatarak ele geçirdi. Daha sonraları için bir tehlike arzemesin düşüncesiyle şehrin surlarını tahrip ettirdi. Buradan yoluna devam eden el-Kâmil, Fırat'ın doğusuna geçerek Siverek'e vardı. el-Melikü'l-Kâmil, kendisi burada kalarak ordusunun büyük bir kısmını oğlu es-Salih Necmeddin, yeğeni en-Nâsır Davud ve emir Şemseddin Savâb kumandasında Harput'a gönderdi (72).

Eyyûbî hükümdarının derbentleri terkederek geri çekildiğini haber alan Alâeddin Keykubâd da, Malatya'ya döndü. Burada bulunduğu sırada, Eyyûbî ordusunun Harput yolunu kullanarak Anadolu içlerine girmek için harekete geçtiği haberini aldı. Bunun üzerine derhal derbentleri

72- Ibn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufasssal, s. 439-440 ve Muhtasar trc. s. 176; Sıbt, Mir'âtü'z-Zemân, II, s. 684; Ebû'l-Ferec, Tarih, II, s. 534; Ebû'l-Fidâ, Harput istikametinde harekete geçen ve sayıları 2500 atlıdan oluşan bu orduya Hama meliki el-Muzaffer'in komuta ettiğini kaydeder (Ahbâru Beşer, III, s. 154-155); el-Makrizî, es-Sülûk, I, s. 288-289; O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 379-380.

muhafaza için görevlendirdiği kuvvetleri Harput istikametine doğru harekete geçirdi. Mübarizüddin Çavlı, Şemseddin Altunaba, Behramşâh gibi tecrübeli emirlerin kumandasındaki Selçuklu ordusu Harput yakınlarında Eyyûbîler ile savaşa tutuştu. Sonuçta yenilgiye uğrayan Eyyûbî ordusu dağıldı. Kaçanlar Harput kalesine sığınarak şehri müdafaya başladılar. Fakat, Selçuklu kuvvetleri karşısında 24 gün dayanabilen Harput, el-Kâmil'den de yardım gelmeyince H. Zilkâde 631 / M. Temmuz 1234 ayında teslim olmak zorunda kaldı. Keykubâd, Harput Artuklu hükümdarını affederek ona Akşehir'i ikta olarak verdi. Böylece Harput Artukluları Selçuklu idaresine girerek tarih sahnesinden çekilmiş oldu. Büyük âlicenaplık gösteren Selçuklu sultanı başta Şemseddin Savab olmak üzere esir düşen bütün Eyyûbî emirlerini de affederek onlara hilatler giydirdi. Daha sonra da değerli hediyelerle birlikte ülkelerine geri gönderdi (73).

Mısır Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'l-Kâmil ise durumdan habersiz hâla Siverek'te bulunuyor ve ordusunun zafer haberlerini bekliyordu. Fakat, gelen hezimet haberi üzerine büyük bir üzüntü içerisinde Mısır'a dönmeye mecbur kaldı (74). Anadolu'yu ele geçirmek için yola çıkan el-Kâmil'in, Selçuklu ordusu üzerine değil de niçin Mısır'a döndüğü sorusu akla gelebilir. el-Melikü'l-Kâmil Muhammed, bu sefere çıkarken yanında yaklaşık on beldenin

73- İbn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufassal, s. 440-445 ve Muhtasar trc., s. 176-179; Anonim Selçuknâme, yakalanan Eyyûbî esirlerinin kılıçtan geçirildiğini kaydederek bir yanlışlığa düşer (s. 30); İbnü'l-Adîm, Zübdetü'l-Haleb, III, s. 218; Sibt, Mir'âtü'z-Zemân, II, s. 684; Ebû'l-Ferec, Harput'u ele geçiren Keykubâd'ın, Harput Artuklu hükümdarına ikta vererek gönderdiği sahîl beldesinde bir kaç yıl sonra gizlice öldürtüğünü kaydeder (Tarih, II, s. 534); Ebû'l-Fidâ, Ahbâru Beşer, III, s. 155; O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 381.

74- İbn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufassal, s. 445-446 ve Muhtasar trc., s.179; Sibt, Mir'âtü'z-Zemân, II, s. 684; Ebû'l-Ferec, Tarih, II, s. 534-535; Ebû'l-Fidâ, Ahbâru Beşer, III, s. 155; el-Makrizî, es-Sülûk, I, s. 290;

Eyyûbî hükümdarları toplanmış ve ona yardımcı olacaklarını bildirmişlerdi. Fakat daha sonra, Ahlat, Meyyafarıkın (Silvan), Amid (eski Diyarbakır) gibi doğu beldelerine karşı el-Kâmil'in gizli emeller beslediğine ve bu belde-leri ele geçirerek bölgedeki diğer Eyyûbî hükümdarlarını berteraf edeceğine inanan el-Eşref Musa, derhal bu itti-faktan ayrıldı. El-Eşref, bu hususta diğer bölge hüküm-darlarını da ikna ederek onların da el-Kâmil'e karşı cephe almalarını sağlayarak Selçuklu sultanı Keykubâd'la anlaştılar. İşte bu muhaberati öğrenen el-Kâmil, Anadolu içlerine girdiği zaman Eyyûbî hükümdarlarının ihanetine uğramaktan çekindiği için Mısır'a dönmeyi tercih etti.

Alâeddin Keykubâd, Harput'un fethinden sonra ordusu-nu Sümeysat üzerine gönderdi. Bir süre şehri kuşatan Selçuklu ordusu kış mevsiminin yaklaşması üzerine kuşatmayı kaldırmak zorunda kaldı. Selçuklu sultanı her yıl adeti olduğu üzere kışı geçirmek için Alâiye'deki kışlığına hareket etti (75).

Alâeddin Keykubâd, bir yıl önce Eyyûbîlere karşı aldığı başarılar dolayısıyla, Mısır Eyyûbî hükümdarı el-Kâmil'in bölgede tesis etmeye çalıştığı nüfuzu tamamen kırmak istiyordu. Bu amaçla 632 / 1235 yılı baharında, Güneydoğu-Anadolu üzerine tekrar harekete geçti. Ordusunu Kayseri'deki Meşhed Ovasında toplayan Keykubâd, Malatya'ya doğru yola çıktı. Kendisi Malatya'da kalan Selçuklu sultanı, emir Kemâleddin Kâmyarı kumandan tayin ederek Urfa, Harran, Amid ve çevresinin fethine gönderdi. Bu bölgeler daha kısa bir zaman önce Eyyûbî hükümdarı tarafından ele geçirilmişti. Harran, Siverek ve Rakka büyük bir süratle ele geçirildi. Fakat Urfa'nın fethinde

75- İbn-i Bîbî, *el-Evâmir*, Mufasssal, s. 446 ve Muhtasar trc. s. 179 - 180; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, III, s. 220; Ebû'l-Ferec, *Tarih*, II, s. 535; O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 381.

aynı başarı gösterilemedi. Uzun süren kuşatmadan sonra şehir ancak ele geçirilebildi. Urfa'nın fethinin uzun sürmesi Amid'in ele geçirilmesine de mani oldu. Amid surlarının çok sağlam olması ve kış mevsiminin de yaklaşması üzerine fethedilen kale ve şehirlere muhafızlar tayin eden Selçuklu sultanı, Kayseri'ye döndü. Bu sefer esnasında büyük başarı gösteren emirlere çeşitli ihsanlar verdi. Bunlardan ordu kumandanı Kemâleddin Kâmyar'ı, 632 yılı başlarında verdiği bir menşurla dönemin en yüksek makamlarından olan Kayseri sübaşılığına tayin etti (76).

Selçuklu ordusu karşısında aldığı ağır yenilgi ile Anadolu seferi hüsrana uğrayan el-Melikü'l-Kâmil, bunun intikamını almak için ertesi yıl (1235) tekrar harekete geçti. el-Kâmil, önce Urfa'yı daha sonra'da Harran'ı kuşatarak ele geçirdi. Eyyübî hükümdarı geçen yıl aldığı yenilgiden dolayı intikam hırsı ile yanıp tutuşuyordu. Bu sebebeyle el-Kâmil, ele geçirdiği şehirleri yağma ve tahrip ettiği gibi yakalanan esirlere de işkence ederek hapsedilmeleri için Mısır'a gönderdi. Harran'dan sonra tekrar harekete geçen el-Kâmil, geçen yıl Selçuklular ile işbirliğinde bulunan Mardin Artuklu hükümdarı Aslan'ın topraklarına girdi. Aslan'a ait Duneysir (Koçhisarı) denilen şehirde, camii haricinde bütün evleri yakıp yıkarak halkının pek çoğunu katletti (77).

76- İbn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufassal, s. 446-450; Muhtasar trc. s. 180-181; İbnü'l-Adîm, Zübdetü'l-Haleb, III, s. 220; Sıbt, Mir'âtü'z-Zemân, II, s. 694; Ebü'l-Ferec, Tarih, 534-535; Ebü'l-Fidâ, Ahbâru Beşer, III, s. 157; Keykubâd, verdiği menşürde Kemâleddin Kâmyar'ı "... İnanç bilge Tuğrul-Tekin Uluğ sübaşı hâsbeğ Kemâleddin Kâmyar bin İshak, memleket ve saltanatın en yüksek mertebesi olan Kayseri sübaşılığını ona layık gördüm..." ifadelerini kullanmıştır. (O. Turan, Resmî Vesikalar, s. 74-75).

77- İbn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufassal, s. 449-450 ve Muhtasar trc. s. 181; İbn-i Vâsıl, Müferric el-Kürüb, s.296-297 ; İbnü'l-Adîm, Zübdetü'l-Haleb, III, s. 220 ; Sıbt, Mir'âtü'z-Zemân, II, s. 695; Ebü'l-Fidâ, Ahbâru Beşer, III, s.158; İbn Kesîr, daha önceki olaylardan bahsetmeden, Keykubâd'ın Güneydoğu-Anadolu'daki faaliyet-

Daha bir yıl önce Selçuklu sultanı'nın Eyyûbî esirlerine iyi muamelede bulunması, hatta onlara hilat giydirmesi hafızalarda taze bir halde duruken, Eyyûbî sultanının intikam ateşi ile gözü dönmüş bir halde Selçuklu esirlerine yaptığı kötü muamele bütün İslâm âleminde nefretle karşılandı (78).

el-Melikü'l-Kâmil'in müslümanlara karşı gerçekleştirdiği bu katliam sebebiyle başta el-Eşref Musa olmak üzere diğer Eyyûbî hükümdarları kendi topraklarının elden çıkacağı korkusuyla endişeye düştüler. Bu sebeble el-Eşref idaresinde birleşen Eyyûbî hükümdarları el-Kâmil'e karşı cephe aldılar. Bu sırada Moğol askerlerinin Kuzey - Suriye'de faaliyet gösterdikleri ve Sincar'a kadar sokuldukları haberleri geldi. Bunun üzerine el-Kâmil, bölgede durumun aleyhine gelişmekte olduğunu görerek yeni bir yenilgiye uğrama ihtimalinin verdiği korkuyla derhal Mısır'a döndü (79).

Mısır Eyyûbî hükümdarının gerçekleştirdiği yağma ve katliamı haber alan Alâeddin Keykubâd, derhal Taceddin Pervane kumandasında bir ordu hazırlıyarak Amid üzerine gönderdi. Selçuklu ordusunda Mardin Artuklu hükümdarı ile Selçuklu hizmetine yeni girmiş olan Kayır Han idaresindeki Harizmlî askerler de bulunuyorlardı. Büyük bir

lerine kısa bir atıf yaparak el-Kâmil'in Anadolu seferinden bahseder (el-Bidâye, XIII, s. 154); O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 383.

78- Ebû'l-Fidâ, el-Kâmil'in Selçuklu esirlerine kötü muamelede bulunmasını tenkid ederek, " Onun yaptıkları hiç güzel değildi " kaydını düşer (Ahbâru Beşer, III, s. 158); el-Makrizî, es-Sülûk, I, s. 291.

79- Sıbt, Mir'âtü'z-Zemân, II, s. 699 - 700; İbn-i Kesir, el-Eşref'in Rakka'yı el-Kâmil'den istemesi, bu taleb'in de reddedilmesi üzerine taraflar arasında anlaşmazlık çıktığını ve buna bölgedeki diğer hükümdarların da el-Eşref'in yanında yer alarak katıldığını kaydeder. Ayrıca İbn-i Kesir, İsmailîlerin, Moğollara haber göndererek Yassı Çemen harbinde Celaleddin'in yenildiğini ve kuvvetlerinin dağıldığını bildirdiklerini ve bu sebeble Moğolların Suriye ve Irak'a geri döndüklerini kaydeder (el-Bidâye, XIII, s. 138 ve 156); O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 383.

süratle el-Cezire bölgesine giren Selçuklu ordusu, Nusaybin ve Dâra'yı ele geçirerek Amid'i kuşatma altına aldı. Fakat surlarının sağlamlığı ile meşhur olan Amid'i ele geçirmek mümkün olmadı. Bunun üzerine Selçuklu sultanı, takviye kuvvetler ve malzeme göndererek Amid'in mutlak surette zappedilmesini istedi. Bunun üzerine saldırılar daha da şiddetlendi. Öyle ki, kuşatmadan iyice bunalan Amid Abbasi halifesinden yardım talebinde dahi bulundu. Fakat buna rağmen Amid'i ele geçirmek mümkün olmadı. Kış mevsiminde yaklaşması üzerine Keykubâd, gelecek yıl tekrar sefere çıkmak üzere orduyu geri çağırarak mecburiyetinde kaldı. İbn Bibi, Amid'in ele geçirilememesi üzerine Selçuklu ordusunda bulunan Harizmliler askerlerin, sultanları Celâleddin'e iltica hakkı vermeyen Mardin Artuklularına ait yerleri yağma ve tahrip ettiklerini kaydeder (80).

Selçuklu sultanının kışı geçirmek üzere Alâiye'de bulunduğu sırada Moğol hanı Ögedey'in elçileri geldi. Moğol hanı gönderdiği mektupta, Keykubâd'ı yaptığı fetihler ve adaletli davranması sebebiyle methederek kendisine tâbi olmaya davet ediyordu. Selçuklu sultanı daha önce Celâleddin Harezmsâh'a davet ettiği siyaseti şimdi kendisi uygulamaya koydu. O, Moğol hanına çeşitli hediyeler göndererek, vereceği yıllık bir miktar vergi karşılığında Moğol istilasını Selçuklu sınırlarından uzak tutmayı başardı (81).

80- İbn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufasssal, s. 450-452 ve Muhtasar trc. s. 181; Ebû'l-Ferec, Tarih, II, s. 535; İbnü'l-Adîm, Keykubâd'ın bu seferi hakkında bilgi vermez. Sadece Eyyûbî meliklerinin, Selçuklu sultanı ile ittifak teşebbüslerinden ve bunun hemen akabinde de Keykubâd'ın ölümünden bahseder (Zübdetü'l-Haleb, III, s. 227); Ebû'l-Fidâ, Ahbârü Beşer, III, s. 157.

81- İbn-i Bîbî, Moğol Hanı Ögedey'i, Keykubâd'a gönderdiği mektubun suretini tafsilatlı olarak kaydeder. Buna göre Moğol Hanı Selçuklu sultanını itaate davet etmekte ve bunun kabul edilmemesi halinde ordularının Anadolu'yu harab edeceği tehdidinde bulunmaktadır (el-Evâmir, Mufasssal, s. 454-456 ve Muhtasar trc. s. 183-186); Ahmed b. Mahmud, Selçuk-Nâme, II, s. 152; O. Turan, Selçuklular

Mısır Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'l-Kâmil'in Kuzey-Suriye üzerine gerçekleştirdiği sefer hakkında bazı endişeler taşıyan ve onun kendi topraklarına el koyacağından şüphelenen başta el-Eşref Musa ve el-Melikü'n-Nâsır, olmak üzere Humus hâkimi el-Melikü'l-Mücâhid, Hama sahibi el-Melikü'l-Muzaffer gibi Eyyûbî hükümdarları birleşerek el-Kâmil'e karşı cephe aldılar. Müttefikler, Haleb Eyyûbî melikesi Dayfa Hatun'a da bir elçi göndererek onu yanlarına çekmeye çalıştılsa da, Haleb ümerasasının ikâzı sonucunda, Dayfa Hatun çekimser davrandı. Müttefikler el-Kâmil'e karşı kendi başlarına karşı koyamayacaklarını bildikleri için derhal Alâeddin Keykubâd'a ayrı ayrı elçi heyetleri göndererek, onu el-Kâmil üzerine yapılacak bir sefere teşvik ettiler (82).

Elçilerin Kayseri'ye geldiği sırada Keykubâd, Amid üzerine yapacağı yeni bir sefere hazırlanmaktaydı. Keykubâd, Bu arada devlet işlerine ait bazı mühim kararlar da aldı. Sivas valisi Fahreddin Ayaz'ın ölümü ile boşalan bu makama Harezmlî Kayır Hân'ı tayin etti. Keykubâd'ın bu kararı Harezmlîlere ne kadar değer verdiğini gösteriyordu. Fakat devletin üst kademelerine Harezmlîlerin yerleştirilmesi, yıllardır devlete hizmet eden diğer beyler arasında hoşnutsuzluğa yol açtı. Ayrıca büyük oğlu II. Gıyâseddin Keyhüsrev'i Erzincan meliki

Zamanında Türkiye, s. 385-387.

82- İbn-i Bîbî'de bu konuda bir kayıt olmadığı gibi, bu olayın hemen akabinde el-Eşref ve el-Kâmil'in ölümleri üzerine haber veren müellif, el-Eşref'ten bahsederken " gizliden gizliye Rûm diyarını ele geçirmek istiyordu " sözleriyle onun hakkındaki kanaatinin müsbet olmadığını ortaya koyar (el-Evâmir, Mufassal, s. 462 ve Muhtasar trc. s. 188); İbnü'l-Adîm, bu ittifaktan bahsederken el-Eşref'in de bu ittifaka dahil olduğunu açıklamaz (Zübdetü'l-Haleb, III, s. 227); Sibt, el-Eşref ile en-Nâsır'ın Mısır hükümdarı el-Kâmil'e karşı ittifak oluşturdıklarından bahseder, ancak bunların Keykubâd ile temasa geçtiklerine dair bir bilgi vermez (Mir'âtü'z-Zemân, II, s. 699-700); O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 388.

tayin eden Keykubâd, küçük oğlu İzzeddin Kılıç Arslan'ı da kendisine veliahd tayin ederek bütün devlet erkanından veliahd sadık kalacaklarına dair yemin aldı (83).

Kaynaklar bu sırada Kayseri'de büyük bir sefaret trafiğinin yaşandığını, Moğol ve Eyyûbî hükümdarlarının gönderdiği elçilerden başka Avrupa Hristiyan devletlerden de gönderilen elçilerin aynı anda Kayseri'de bulduklarını kaydeder. Bu sefaret elçileri arasında en mühim yeri Abbâsî halifesinin elçisi alır. Halife gönderdiği elçi ile yaklaşmakta olan Moğol tehlikesine karşı Alâeddin Keykubâd ile el-Melikü'l-Kâmil'in sulh ve ittifak yapmalarını istemektedir. Fakat Keykubâd'ın , bir taraftan gelen elçileri ağırlarken diğer taraftan da Amid üzerine yapacağı seferin hazırlıkları ile meşgul olması halifenin teklifine itibar etmediğini göstermektedir. Ayrıca, bu maksatla hazırlanan orduda Selçuklu uc Türkmenleri ile Harezmlilerden başka, Ermeni, Rum, Gürcü, Frank, Rus ve Kıpçaklardan oluşan ücretli askerlerin de bulunması, Alâeddin Keykubâd'ın Amid'i ele geçirmek hususunda ne kadar kararlı olduğuna işaret etmekteydi (84).

Selçuklu sultanı Kayseri'ye gelen yabancı devlet elçilerini ağırlamak maksadıyla bir ziyafet tertipledi. Bu ziyafet esnasında birden rahatsızlanan Keykubâd, derhal Kubadiye sarayına götürüldü. Yapılan müdahaleler bir sonuç vermeyince Selçuklu sultanı Alâeddin Keykubâd, kısa bir süre sonra H. 4 Şevval 634 / M. 1 Haziran 1237

83- İbn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufassal, s. 458-459 ve Muhtasar trc. s. 186; O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 389.

84- İbn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufassal, s. 560 ve Muhtasar trc. s. 186; ; Ebû'l-Ferec, Tarih, II, s. 536; Anonim Selçuknâme'de , Keykubâd'ın Erzurum'a kadar gelen Moğollar ile sayısız savaşlar yaptığı ve bu savaşları kazandığı hatta Moğolları haraca dahi bağladığı kaydedilmektedir (s. 31). Böyle bir hadise vuku bulmamıştır. Aksine keykubad Moğollara haraca benzer çeşitli hediyeler sunarak, Moğol tehlikesini sınırlarından uzak tutmaya çalışmıştır. O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 388.

tarihinde vefat etti (85). Selçuklu sultanının yemek esnasında birden rahatsızlanması, akabinde götürüldüğü Kubâdiye sarayında şiddetli ağrılara tutularak ishal ve kan boşanması ve kısa zamanda ölümü suikast izlenimi vermektedir. Zira hastalığın bu işaretleri bir nevi zehirlenme vakası gibi görünmektedir. Nitekim buna benzer bir hadise Memluk sultanı ez-Zâhir Baybars'ın ölümünde de karşımıza çıkmıştır. Nitekim O. Turan da, bazı kaynakların Selçuklu sultanının zehirlendiğine işaret ederek, büyük evlat olmasına rağmen veliaht tayin edilmeyen Gıyâseddin Keyhüsrev'in bu işi yaptırmış olması ihtimalinde durduklarını kaydeder. Anonim Selçuknâme'deki "Gıyâseddin Keyhüsrev ahlaksız emirlerle birlikte meşveret yaparak sultanı zehirledi" ifadesi de bunu teyid etmektedir (86). Ayrıca Harizmlî beylerin ön plana çıkarılmasıyla eski itibarlarını kaybedecekleri endişesine kapılan bazı Selçuklu emirlerinin de bu işi yapmış olmaları ihtimali gözden uzak tutulmamalıdır.

Celâleddin Harezmsâh'tan sonra Alâeddin Keykubâd'ın da zamansız ölümü, Anadolu ve Suriye için adeta bir felaket oldu. Nitekim Keykubâd'ın ölümünden çok kısa bir süre sonra Moğol istilası Anadolu ve Suriye içlerine kadar uzanmıştır.

85- İbn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufassal, s. 462-463 ve Muhtasar trc. s. 187-188; Anonim Selçuknâme, s. 31; İbnü'l-Adîm, Zübdetü'l-Haleb, III, s. 227; Sibt İbnü'l-Cevzî, Keykubâd'ın ölümünden bahsederken, "yerine oğlu el-Melikü'n-Nâsır Yusuf geçti" kaydını düşer. Sibt'in böyle bir kayıt düşmesi Anadolu coğrafyasından uzak olması sebebiyle Keykubâd'ın oğulları hakkında yeterince bilgi sahibi olmamasından kaynaklanmaktadır (Mir'atü'z-Zemân, II, s. 703); Ebü'l-Ferec, Tarih, II, s. 536; Ebü'l-Fidâ, Ahbâru Beşer, III, s. 158; İbn Kesîr, el-Bidâye, XIII, s. 156.

86- Anonim Selçuknâme, s. 31; O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 389-390; İbn-i Bîbî'nin muhtasarını tercüme eden F.N. Üzlük, uzun süre bekletilmiş yiyeceklerde Botilismus adı verilen bir tür bakterinin oluşarak yiyecek zehirlenmesine sebep olduğunu anlatarak, Alâeddin Keykubâd'ın ölümünün de bu şekilde cereyan ettiğini açıklar (el-Evâmir, Muhtasar trc. s. 188/haşiye). Ancak Keykubâd gibi bir hükümdarın sofrasında taze et yerine bekletilmiş et pışırılması makûl olmasa gerektir.

V . B Ö L Ü M

II. GIYASEDDİN KEYHUSREV DEVRİ SELÇUKLU - EYYUBİ İLİŞKİLERİ

(1237 - 1246)

I. Alâeddin Keykubâd'ın ölümünden sonra tahta kimin geçeceğine dair büyük emirler arasında bir karışıklık baş gösterdi. Keykubâd'ın , Hıristiyan asıllı olup daha sonra ihtida eden Mahperi hatundan doğan Gıyâseddin Keyhüsrev'den başka, Eyyûbî melikesi el-Melikü'l-Adil'in kızından olma İzzeddin Kılıç Arslan ve Rûkneddin adında iki oğlu daha vardı. Gıyâseddin Keyhüsrev yaş itibarıyla bunların en büyükleri idi. Keykubâd, ölümünden kısa bir süre önce küçük oğlu İzzeddin Kılıç Arslan'ı kendisine veliahd tayin etmiş ve devlet ricalinden bu şehzâdeye sadık kalacaklarına dair yemin almıştı. Fakat bazı emirler tarafından hiç hoş karşılanmayan bu biat, sultanın ölümünden sonra Gıyâseddin Keyhüsrev'in adamları tarafından kısa zamanda geçerliliğini kaybetti (1).

1- O. Turan, Gıyâseddin'in annesi Mâhperi Hatun'un Alâiye hâkimi Hıristiyan Kırfard'ın kızı olduğunu ve daha sonra İslâmiyeti kabul ederek pek çok hayrât yaptırdığına işaret eder (Selçuklular Zamanında Türkiye, s.403).

Alâeddin Keykubâd'ın ölüm haberini alan II. Gıyâsed-din Keyhüsrev'in atabegi Şemseddin Altunaba, Gıyâseddine sıkı sıkıya bağlı olan Sadeddin Köpek, Gürcüoğlu Zahirü'd-Devle, Taceddin Pervane ve Cemaleddin Ferruh'u da yanına alarak derhal harekete geçti. Bunlar daha sultanın ölüm haberi açıklanmadan, Gıyâseddin Keyhüsrev'i Kubadiye sarayına götürerek tahta çıkardılar. Diğer taraftan da veliahd izzeddin Kılıç Arslan'a bağlı olan beylerin, muhtemel bir isyanına meydan vermemek için şehir kapılarını kapattılar. Bu oldu bitti karşısında önce karşı koymak isteyen Harezmlî emirlerden Kayır Hân ve Hüsameddin Kaymeri, bütün teşviklerine rağmen beğlerbeği Kemaleddin Kâmyar'ı kendilerine katılmaya ikna edemeyince diğer devlet ricali gibi Gıyâseddin Keyhüsrev'e biat etmek mecburiyetinde kaldılar (2).

Gıyâseddin Keyhüsrev'e bağlı emirler yaptıkları bu siyasî manevra ile kısa zamanda muhalefeti bastırdılar. Arkasından Keykubâd'ın diğer oğulları izzeddin ile Rükneddin'in muhtemel bir isyanda kullanılmalarını önlemek maksadıyla Borgulu kalesinde hapsedtiler. Gıyâseddin halka şirin görünmek maksadıyla saltanata cülusunu bahane ederek ülkede bulunan hapisanelerdeki bütün mahpusları serbest bıraktı. Bunlardan Mısır Eyyübîlerine ait esirleri, Eyyübîlerin elinde bulunan esirler ile mübadele etti (3).

2- İbn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufasssal, s. 464-465 ve Muhtasar trc., s. 188-189; İbnü'l-Adîm, Zübdetü'l-Haleb, III, s. 227; Ebü'l-Ferec, Tarih, II, s. 537; Ebü'l-Fidâ, Ahbâru Beser, II, s. 158-159; el-Makrîzî, Gıyâseddin Keyhüsrev'in babasının ölümünden üç gün sonra 7 Şevval 634 / 4 Haziran 1237 tarihinde tahta oturduğunu kaydeder (es-Sülûk, I/II, s. 295).

3- İbn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufasssal, s. 466-467 ve Muhtasar trc., s. 190; Ebü'l-Ferec, Keyhüsrev'in cülusu münasebetiyle salıverilen mahpus sayısını 12.000 olarak verir (Tarih, II, s. 537); O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 405.

Böylece kısa zamanda siyasi istikrarı sağlayan Gıyâseddin Keyhûsrev, artık saltanat işlerini ele aldı. Öncelikle Keykubâd'ın son günlerinde Kayseri'ye gelmiş olan elçilerin ülkelerine gönderilme işleri halledildi. Bunlardan Moğol Hanı Ögedey'in elçilerini babasının yaptığı anlaşmaya uygun olarak ülkelerine gönderdi (4).

Alâeddin Keykubâd'ın son günlerinde Kayseri'ye gelen elçiler arasında el-Melikü'l-Eşref, Humus hâkimi el-Melikü'l-Mücâhid, Hama hâkimi el-Melikü'l-Muzaffer ile Haleb sahibesi Dayfa Hatun'un elçileri büyük önem taşır. Mısır Eyyubî hükümdarı el-Melikü'l-Kâmil'in, Kuzey - Suriye bölgesinde faaliyette bulunması bu hükümdarları tedirgin etmiş ve el-Kâmil'in kendi beldelerine el koyacağı endişesine kapılmışlardı. Bunlar tek başlarına el-Kâmil Muhammed'e karşı koyamayacaklarının şuurunda olarak ittifak halinde hareket etmeye karar verdiler. Müttelikler, Selçuklu sultanı Alâeddin Keykubâd'ı da aralarına alarak bu ittifakı güçlendirmek istiyorlardı. Bu amaçla Selçuklu payitahtı Kayseri'ye ayrı ayrı elçiler göndererek durumu izah edip, Keykubâd'dan yardım istediler. Ne var ki, Keykubâd, Eyyübî elçileri ile görüşme fırsatı bulamadan vefat etti. Bu durum karşısında aralarında meşhur tarihçi İbnü'l-Adîm'in de bulunduğu elçi heyetleri Kayseri'de biraz daha bekleyerek durumu yeni Selçuklu sultanı Gıyâseddin Keyhûsrev'e ilettiler. Gıyâseddin elçi heyetinin tekliflerini memnuniyetle kabul etti. Zilkâde 634 / Temmuz-Ağustos 1237'de müttelikler arasında karşılıklı ahidnâmeler yazılarak elçiler ülkelerine geri gönderildi (5).

4- İbn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufasssal, s. 456 ve Muhtasar trc. s. 185.

5- İbnü'l-Adîm, olayları karışık bir kronoloji ile verdiği gibi bu ittifaka katılanlar arasında el-Eşref'in adını da zikretmez (Zübdetü'l-Haleb, III, s. 227 ve 232); Ebû'l-Fidâ, ise Hama sahibi el-Melikü'l-Muzaffer'in, el-Kâmil'den korkarak bu ittifaka dahil

Bu heyetler arasında Haleb Eyyübî hükümdarlığının da elçileri bulunmaktaydı. Küçük yaştaki oğlu el-Melikü'n-Nâsır Yusuf adına Haleb'i idare eden Dayfa Hatun, elçi gönderdiği meşhur tarihçi ibnü'l-Adîm vasıtasıyla bölgedeki bazı çapulcu Türkmenlerden şikayet ediyordu. Buna göre, Seyfeddin Kangar el-Tatarî idaresinde toplanan Türkmenler Haleb ve civarında yağma ve çapul hareketlerinde bulunuyorlardı. Haleb askeri ve halk, bu çapulcu Türkmenlerle başa çıkamamış, budurum karşısında Haleb sahibesi Dayfa Hatun çaresiz kalmıştı. Dayfa Hatun, Kangar el-Tatarî ve idaresindeki Türkmenlerin etkisiz hale getirilmeleri için Kayseri'ye bir elçi heyeti gönderdi ve yardım istedi. İbnü'l-Adîm, bölgedeki başıboş Türkmenlerin yaptıkları tecavülden şikayet ederek Selçuklu sultanından yardım istedi. Selçuklu sultanının Türkmenleri berteraf edeceğine dair söz vermesi üzerine taraflar arasında daha önceki yıllarda yapılmış olan antlaşmalar yenilenerek İbnü'l-Adîm, ülkesine yolcu edildi (6).

İbnü'l-Adîm eserinde, Selçuklu sultanının desteğini alan müttefiklerin derhal el-Kâmil'e bir haberci göndererek durumu izah ettiklerini ve sonu meçhul bir maceraya atılmaması konusunda onu uyardıklarını kaydeder. Nitekim el-Melikü'l-Kâmil Muhammed, bu durum karşısında müttefiklerin isteklerini kabul ederek geri adım atmak mecburiyetinde kaldı (7).

olmadığını kaydeder (Ahbâru Beşer, III, s. 158-159); el-Makrizî ise, Kayseri'ye elçi gönderilme işinin Keykubad'ın ölümünden sonra gerçekleştiğine işaret eder (es-Sülûk, I/II, s. 295); R. Şeşen, Eyyubiler Devleti, s. 368.

6- İbnü'l-Adîm, bu antlaşma ile, daha önceki yıllarda Keykubad ile Haleb Eyyübî hükümdarı el-Nâsır arasında el-Kâmil'e karşı yapılan ittifak antlaşmasının yenilendiğini kaydeder (Zübdetü'l-Haleb, III, s. 229-232); el-Makrizî, es-Sülûk, I, s. 269.

7- İbnü'l-Adîm, Zübdetü'l-Haleb, III, s. 228.

a) Selçuklularla - Haleb Eyyübîleri Arasında karşılıklı Evlilik Girişimi

Moğol istilasının Selçuklu sınırlarını zorlamaya başladığı bir zamanda idareyi ele alan Gıyâseddîn, öncelikle Eyyübîler ile aralarında mevcut olan düşmanlıklara son vererek dost olunması gerektiğine inanıyordu. Bu sebeble Tokat kadısı İzzeddîn başkanlığında bir elçi heyeti hazırlatarak Haleb Eyyübî hükümdarı el-Melikü'n-Nâsır Yusuf'a gönderen Gıyâseddîn Keyhüsrev, en-Nâsır'ın kızkardeşi Gaziye Hatun'u kendisine zevce olarak istedi. el-Melikü'n-Nâsır'a da kendi kız kardeşi Melike Hatun'u (8) zevce olarak vermeyi teklif ediyor ve bu evlilikler sayesinde iki devlet arasında sıkı bir dostluk sağlanacağını bildiriyordu. Bu teklifin en-Nâsır tarafından da kabul görmesi üzerine derhal karşılıklı olarak nikah hazırlıklarına başlandı. Önce Haleb'te Eyyübî melikesi, Gaziye Hatun için nikah akdi yapıldı. Daha sonra Selçuklu sultanının kız kardeşi Melike Hatun'un nikah akdini gerçekleştirmek üzere İbnü'l-Adîm tekrar Kayseri'ye geldi. Nikâh 28 Haziran 1238 tarihinde, Kayseri kadısı ve şahidler huzurunda kıyıldı. Her iki gelin için de 50.000 dinar mihir tayin edildi. Nikah merasiminin tamamlanmasından sonra İbnü'l-Adîm ve gelin alayı yanlarında Tokat kadısı İzzeddîn, Karaman valisi melik Ermen ve Kamereddîn Lala olduğu halde Haleb'e doğru yola çıktı. Bu karşılıklı izdivaç ve ittifak antlaşmalarından sonra Haleb Eyyübî hükümdarı el-Melikü'n-Nâsır, Selçuklu tâbiyetini kabul etti. Gelin alayı ile Haleb'e gelen Tokat kadısı İzzeddîn, burada Selçuklu sultanı Gıyâseddîn Keyhüsrev adına

8- Ebü'l-Fidâ, Melike Hatun'un, Keykûbad'ın Eyyübî Hükümdarı el-Adil'in kızından doğma çocuğu olduğuna ve bu esnada Selçuklu devletine gelin olarak gelen Gâziye Hatun'un da yaşının küçük olduğuna dikkat çekmektedir (Ahbârü Beşer, III, s. 162). Bundan taraflar arasında yapılan bu evliliğin tamamen siyasi amaçlı olduğu kesinlik kazanmaktadır.

ilk hutbeyi okudu. Ayrıca tâbi-metbû ilişkilerini gösteren alâmetlerden olarak paralarda Selçuklu sultanının da adı basıldı (9).

b) el-Melikü'l-Kâmil Muhammed'in, Selçuklu Tâbiyetindeki Haleb Üzerine Seferi ve ölümü

II. Gıyâseddin Keyhüsrev daha sonra, babasının son zamanlarında, Eyyûbî ailesi arasında ortaya çıkan ihtilaf sebebiyle, Selçuklu devletinden yardım isteyen bölge hükümdarlarının işlerini ele aldı. Mısır Eyyûbî hükümdarına karşı Kuzey-Suriye'deki Eyyûbî hükümdarları bir ittifak kurmuşlar ve Alâeddin Keykubâd'dan bu hususta yardım istemişlerdi (10). Bu yardım talebine olumlu cevap veren Keykubâd, Suriye seferine hazırlanırken vefat etti. Selçuklu sultanının ölümünü bir fırsat bilen el-Kâmil Muhammed, derhal Haleb üzerine yapacağı sefer için hazırlıklara girişti. Başta el-Eşref Musa olmak üzere, bunu haber alan diğer bölge hükümdarları, yeni Selçuklu sultanı Gıyâseddin'e birer haberci göndererek durumu açıkladılar. Bunlar, Selçuklu tâbiyetine girdiklerini ve el-Kâmil'e karşı kendilerini korumasını istediler. Haleb'e karşı babasının takip ettiği dostluk ve tarafsızlık siyasetini aynen takip eden Gıyâseddin, Güneydoğu - Anadolu'daki emâretlere karşı da babasının takip ettiği siyaseti esas aldı. Bu sebeple babasının sağlığında bu emâretlerle imzalanan ittifak antlaşmalarına bağlı kalan

9- Her iki nikâh merasiminde de hazır bulunan ve bizzat nikahları kendisi kıyan İbnü'l-Adîm, düğün merasimlerini eserinde gayet tafsilatlı bir şekilde nakletmiştir. (Zübdetü'l-Haleb, III, s. 237-240) ; Ebü'l-Fidâ, Ahbâru Beşer, III, s. 162 ; el-Makrizî, es-Sülûk, I/II, s. 272 ; O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 406.

10- İbn-i Vâsıl, Müferricü'l-Kürûb, III, s. 291 ; el-Makrizî, el-Sülûk, I, s. 248-249 ; Ebü'l-Fidâ, Ahbâru Beşer, s. 155.

Gıyâseddin derhal, vasallarının bu taleplerini kabul etti. Selçuklu sultanı, Eyyûbî saldırılarından korumaya söz verdiği vasallarına Güneydoğu - Anadolu'da yeni ıktalar dağıttı. Buna göre, Urfa ve Suruc'u Haleb Eyyûbî hükümdarına ıktâ olarak vererirken, el-Melikü'l-Muzaffer'e Harran'ı, Humus hâkimi el-Melikü'l-Mücâhid'e Habur'u , Mardin Artuklu hükümdarı Artuk Arslan'a da Nusaybîn ve Sincar'ı verdi. Bu hükümdarlar da, Selçuklu sultanının tâbiyetini kabul ederek hâkimiyetleri altında olan bölgelerde onun adına hutbe okutmayı ve para bastırmayı kabul ettiler (11). Bu durum Gıyâseddin Keyhüsrev'in 1246 yılında ölümüne kadar devam etti. Bu tarihten sonra Selçuklu devletinin Moğol istilası sebebiyle eski gücünü kaybetti. Bu durum karşısında Moğol istilasından kendilerini korumak isteyen, başta Haleb Eyyûbîleri olmak üzere bölge hükümdarları Selçuklu tâbiyetinden ayrılarak tekrar Mısır Eyyûbî devletine tâbi olmak zorunda kaldılar.

Kuzey - Suriye'de bölge hükümdarlarının, Gıyâseddin Keyhüsrev'e tâbi olarak bir ittifak cephesi oluşturmaları karşısında, Mısır Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'l-Kâmil telaşa düştü. Bu ittifakı bozarak Suriye sınırlarını emniyet altına almak isteyen el-Kâmil, Haleb Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'n-Nâsır Yusuf üzerine bir sefer hazırlığına başladı. el-Kâmil'in Kuzey-Suriye üzerine bir sefere hazırlandığını haber alan başta en-Nâsır olmak üzere, bölgedeki diğer Eyyûbî melîkleri ve Mardin Artuklu hükümdarı derhal metbûları olan Gıyâseddin'e haber göndererek yardım istediler. Aldığı haber üzerine harekete geçen Gıyâseddin, özel olarak seçilmiş bir askerî birliği Haleb'e gönderdi. Bu arada , bölgede yağma ve çapul ile geçimlerini sağlayan Kangar Bey de yakalanarak

11- İbnü'l-Adîm, Zübdetü'l-Haleb, III, s. 243 ; el-Makrizî, el-Sülûk, I, s. 270.

hapsedilmiş mallarında yağma edilmişti. Kangar idaresindeki Türkmenler de Gıyâseddin tarafından affedilerek Selçuklu hizmetine alınmış ve el-Kâmil'e karşı Haleb'in müdafaasında görevlendirilmişlerdi (12). Bununla birlikte el-Melikü'l-Kâmil ile bir savaşa girmek istemiyen Gıyâseddin Keyhüsrev, el-Kâmil'e bir elçi göndererek, onu Haleb üzerine yapacağı seferden vazgeçmesi yolunda uyardı. el-Kâmil, Gıyâseddin'in kendisinden korktuğu zannına kapılarak bu barış teklifine yanaşmadı ve hazırladığı ordu ile Mısır'dan harete geçti. Ne var ki, Haleb'i ele geçirmek üzere yola çıkan el-Kâmil, Dımaşk'a vardığı sırada hastalanarak H. 21 Receb 635 / M. 11 Mart 1238 tarihinde vefat etti. Bu durum üzerine Eyyûbî ordusu Mısır'a geri dönmek zorunda kaldı. Bu arada el-Kâmil, ölümünden hemen önce oğlu es-Sâlih Necmeddin idaresinde bir orduyu da Selçuklu devletine tabi olan Humus hâkimi el-Melikü'l-Mücâhid Şirküh üzerine göndermişti. Humus'a bağlı olan Rahbe'yi muhasara etmekle meşgul olduğu bir sırada babasının ölüm haberini alan es-Sâlih, Eyyûbî hanedanının içine düşeceği hâkimiyet mücadelelerini gözönünde tutarak Selçuklu sultanı Gıyâseddin ile bir sulh anlaşması imzalamak için harekete geçti. Bu gayesini temin etmek için Haleb Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'n-Nâsır'dan Selçuklu sultanı ile arasında sulh için arabulucu olmasını talep etti. Fakat Haleb idarecileri es-Sâlih'in bu talebini geri çevirdiler. İstediyine ulaşamayan es-Sâlih Necmeddin, bu durum karşısında Rahbe kuşatmasını kaldırarak Mısır'a dönmeye mecbur kaldı (13). es-Sâlih Necmeddin'in tavassut teklifini Haleblilerin

12- İbnü'l-Adım, Zübdetü'l-Haleb, III, s. 229-230 ve 236-237 ve 230 ; Ebû'l-Fidâ, Ahbâru Beşer, II, s. 158-159 ; el-Makrizî, el-Sülûk, I, s. 269.

13- İbnü'l-Adım, Zübdetü'l-Haleb, III, s. 238-241; Ebû'l-Ferec, Tarih, II, s. 538; Ebû'l-Fidâ, Ahbâru Beşer, III, s. 160 - 161; İbn Kesîr, el -Kâmil'in ölüm tarihini 22 Receb olarak verir (el-Bidâye, XIII, s. 159-160); el-Makrizî, es-Sülûk, I, s. 298-299; R. Şeşen, Eyyûbîler Devleti, s. 369.

geri çevirmesi, kısa bir süre önce el-Kâmil'in Haleb'e karşı yaptığı saldırı sebebiyle olsa gerektir.

el-Melikü'l-Kâmil Muhammed'in yerine oğlu II. el-Adil Ebubekir Mısır tahtına oturdu. el-Kâmil'in Haleb seferi ile gerginleşen Selçuklu Eyyûbî ilişkilerini yumuşatmak isteyen Gıyâseddin Keyhüsrev, bunu bir fırsat bilerek Mısır'a bir elçi heyeti gönderdi. Gıyâseddin bu elçi heyeti ile bir taraftan el-Kâmil'in vefatı dolayısıyla taziyelerini bildirirken, bir taraftan da yeni hükümdar olan II. el-Melikü'l-Adil Ebubekir'in cülusunu tebrik ediyor ve onunla dostluk münasebeti tesis etmek istediğini bildiriyordu (14).

B - SADEDDİN KÖPEK VE SELÇUKLU DEVLET ADAMLARININ ORTADAN KALDIRILMASI

II. Gıyâseddin Keyhüsrev, Sadeddin Köpek vasıtası ile tahtı ele geçirmişti. Fakat, kısa bir zaman sonra Sadeddin, mahirane bir siyasetle Gıyâseddin'i avucunun içine aldı. Devlet adamları arasında birinci adam olmak isteyen Sadeddin, bunu sağlamanın öncelikle Selçuklu devletine uzun yıllar hizmet vermiş beyleri ve emirleri berteraf etmekle mümkün olacağını biliyordu. Alâeddin Keykubâd'ın zamansız ölümü onun amacına ulaşması için zemini müsait bir hale getirmişti. Çünkü, Alâeddin Keykubâd'ın , ölümünden kısa bir zaman önce Harezmi beylere çeşitli ıktalar ve devlet kademesinde önemli

14- O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 407.

görevler vererek onları ön plana çıkarması, diğer Selçuklu ümerâsı arasında hoşnutsuzluğa sebep olmuştu. Bu hoşnutsuzluğu çok iyi değerlendiren Sadeddin, önce Harezmlî beyleri berteraf ederek işe başladı.

I. Alâeddin Keykubâd'ın huzurunda İzzeddin Kılıç Arslan'ı veliahd kabul ettiklerine dair yemin eden ve daha sonra bu yemine bağlı kalarak Gıyâseddin'in tahta geçmesine karşı çıkan Kayır Han, bu bahane ile yakalanarak Zamantı kalesinde hapsedildi. Durumu öğrenen diğer Harezmlîler devlet hizmetini terk ederek Kuzey Suriye'ye doğru kaçtılar. Buralarda uzun süre başıboş halde dolaşan ve çevrede yağma hareketlerinde bulunan Harezmlîler gerek Artukoğullarını, gerekse bölgedeki Eyyûbî hükümdarlarını uzun süre meşgul etmişlerdir (15).

Harezmlîlere karşı gerçekleştirilen bu siyasi manevra diğer Selçuklu emirlerini de memnun etmiş olmalı ki hiç kimse bu duruma müdahale etmedi. Bu durum ise Sadeddin Köpek'i iyice cesaretlendirdi. Siyasi planlarını uygulamaya devam eden Sadeddin Köpek, bu sefer Selçuklu ümerâsının nüfuzlu beylerini ortadan kaldırmaya başladı. Gıyâseddin Keyhüsrev'i bu beylerin tehlikeli olduklarına ve kendisini tahttan indirerek kardeşi İzzeddin Kılıç Arslan'ı sultan ilan edeceklerine inandıran Sadeddin Köpek, bu sayede başta Gıyâseddin'in üvey annesi Eyyûbî melikesi olmak üzere, Atabeg Altunaba, Kemaleddin Kâmyar

15- İbn-i Bîbî, *el-Evâmir, Mufassal*, s. 468-469 ve *Muhtasar* trc. s. 190-191; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, III, s. 241-243; Ebû'l-Fidâ, Harezmlî beylerinin ileri gelenlerinden Berke Hân'ın yakalanarak hapsedilmesi üzerine diğer Harezmlîlerin, Selçuklu devletinin zulmünden kaçtıklarını ve Eyyûbî sınırlarına yığıldıklarını kaydeder (*Ahbârü Beşer*, II, s. 159); el-Makrizî, *es-Sülûk*, I, s. 270-271; O.Turan, *Haleb Eyyûbî hükümdarı en-Nâsır'ın bu Harezmlî askerleri hizmetine alarak bir süre kontrol altında tutmayı başardığını fakat daha sonra Harezmlîlerin tekrar itaattan çıkarak bölgede yağma hareketlerine giriştiğini belirtir (Selçuklular Zamanında Türkiye, s.408). Halep civarında faaliyet gösteren Kangar Bey idaresindeki Türkmenler de bu hadise ile ilgili olmalıdır.*

ve Taceddin Pervane gibi uzun yıllar devlete canla başla hizmet etmiş tecrübeli devlet adamlarını ortadan kaldırdı (16).

a) Sâdeddin Köpek'in Güney - Doğu Anadolu'da Gerçekleştirdiği Askerî Faaliyetler

Gerçekleştirdiği kıyım ile gerek devlet ricali gerekse halk arasında büyük nefret kazanan Sadeddin, bu nefreti dağıtmak ve ayaklarının daha kuvvetle yere basmasını sağlamak için askerî bir başarı kazanması lâzım geldiğine inanıyordu. Bu sebeble harekete geçen Sadeddin, el-Melikü'l-Kâmil'in ölümünden sonra Eyyübî hanedanı arasında çıkan kargaşalıktan istifade ederek, Sumeysat üzerine bir sefer yapılması hususunda Gıyâseddin'i ikna etti. H. 635 / M. 1238 yazında harekete geçen Selçuklu ordusuna bizzat kumanda eden Sadeddin, zaten zayıf durumda bulunan Sumeysat'ı Temmuz ayında ele geçirdi. Sumeysat'ın fethi ülke içerisinde Sadeddin Köpek'e büyük bir nüfuz kazandırdı (17).

Sadeddin Köpek'in asıl amacı Selçuklu tahtına sahip olmaktı. O, bu isteğinin gerçekleşmesi için her şeyden önce Selçuklu hanedanına mensup olması lazım geldiğini

16- ibn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufassal, s. 470-479 ve Muhtasar trc. s. 191 - 197; O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 407-411.

17- ibn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufassal, s. 475-476 ve Muhtasar trc. s. 195; O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 410-411.

biliyordu. Emellerine ulaşmak için herşeyi yapmaya hazır olan Sadeddin, buna da bir çare buldu. Kendisini I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in gayr-ı meşrû oğlu olduğuna dair etrafta çeşitli dedikodular yaymağa başladı. Sadeddin'in devlet kademelerinde gerçekleştirdiği katliama uzun süre seyirci kalan Selçuklu sultanı II. Gıyâseddin, onun kendisini selçuklu hanedanına mensup göstermek istemesi üzerine gerçek niyetini anladı. Sadeddin'den derhal kurtulması lazım geldiğine inanan Gıyâseddin, 1238 yılında verdiği bir ziyafet esnasında Sadeddin'i öldürttü(18).

Ne var ki, Sadeddin'in kısa süren hâkimiyet devresinde gerçekleştirdiği kıtal ile devlet kademelerinde büyük bir boşluk vücuda gelmişti. Gıyâseddin, bu boşluğu doldurmak için devlet kademelerine yeni düzenlemelerde bulundu. Buna göre Vezirliğe Mühezzibüddin Ali, Naibliğe Şemseddin Muhammed İsfehani, Pervaneliğe Veliyyüddin Tercüman, hâzine-i hâssa emirliğine de Celâleddin Karatay tayin edildi (19). Bu tayinlerle devlet kademelerinde yeni görevler alan bu emirler daha sonraları bilhassa Moğol tahakkümü devresinde devletin içine düştüğü durumdan kurtarmak için büyük hizmetlerde bulunmuşlardır.

18- ibn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufassal, s. 479-482 ve Muhtasar trc. s. 197-198; O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, 412-413.

19- ibn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufassal, s. 482 ve Muhtasar trc. 199; O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 413-414.

b) Harezmlî Askerlerin Kuzey - Suriye'deki Askerî Faaliyetleri

Sadeddin Köpek'in ortadan kaldırılmasından sonra devlet kademelerinde gerçekleştirilen yeni düzenlemeler sonucu siyasî istikrar yeniden sağlanmıştı. Bir süre önce devlet hizmetinden ayrılarak Urfa, Harran ve civar belde-lerde yağmalarda bulunan Harezmlî askerler bölge hüküm-darlarını büyük sıkıntılara sokmuştu. Hemen hemen tamamı Gıyâseddin Keyhüsrev'in tabiyetini kabul eden bu hüküm-darlar, Selçuklu sultanına müracaat ederek Harezmlîlerden şikayetle bunların tedip edilmelerini istediler.

Gıyâseddin Keyhüsrev'in tahta çıkmasına karşı çık-tıkları gerekçesiyle sıkı bir takibata uğrayan Harezmlî-ler Kuzey-Suriye'ye gelerek bölgede başıboş bir halde yağma ve çapula başlamışlardı. Eyyûbî meliklerinden es-Sâlih Necmeddin bu başıboş Harezmlîleri H. 634 / M. 1237 yılında hizmetine alarak uzun süre onlardan askerî kuvvet olarak yararlanmayı başarmıştı (20). Nitekim el-Melikü'l-Kâmil'in H. 635 / M. 1238 yılında Kuzey-Sur-iyede Selçuklu devletine tabi olan bölge hükümdarları üzerine sefere çıktığı zaman, bölgede bulunan Harezmsahlılar es-Sâlih Necmeddin'in yanında olmak üzere Rahbe muhasarasına katılmışlardır. Bu sefer sırasında el-Kâmil'in aniden ölümü üzerine Mısır tahtını ele geçirmek isteyen es-Sâlih Necmeddin, Selçuklu devleti ve bölgedeki diğer emirlikler ile sulh antlaşması imzalayarak Sincar'a döndü. Onun bu hareketine kızan Harezmlîler bölgede yağma ve çapul hareketlerine girişerek es-Sâlih'in Rahbe

20- İbnü'l-Adîm, Zübdetü'l-Haleb, III, s. 232; Ebû'l-Fidâ, Selçuklu devletinin baskısından kaçan Harezmlî askerlerin, es-Sâlih Necmeddin tarafından hizmete alınarak Amid, Hısn-ı Keyfâ ve Harran taraflarında iskân edildiğini kaydeder (el-Ahbârü Beşer, II, s. 159); İbn Kesîr, el-Bidâye, XIII, s. 156.

muhasarasında geriden gelmek üzere bıraktığı hazine ve mallarını da ele geçirdiler. Çok güvendiği Harezmlilerin ihanetine uraması sebebiyle es-Sâlih'in zayıf düştüğünü gören Musul Hâkimi Bedreddin Lü'lü derhal harekete geçerek es-Sâlih'e ait Sincar'ı kuşatma altına aldı. Zor duruma düşen es-Sâlih, Harezmlileri tekrar kendi tarafına çekmek ve yardımlarını sağlamak için Sincar kadısı'nı bir anlaşma yapmak üzere gönderdi. Sincar Kadısı uzun müzakaralar sonucunda Harran, Ruha ve Sincar'ın Harezmlilere verilmesi karşılığında onları tekrar es-Sâlih'in hizmetine almayı başardı. Harezmlilerin yardımı gelmesi üzerine Musul hükümdarı Bedreddin Lü'lü, Sincar kuşatmasını kaldırarak geri dönmek mecburiyetinde kaldı (21).

c) Doğu - Anadolu ve Kuzey - Suriye'de Tehdit Unsuru Haline Gelen Harezmlilerin Etkisiz Hale Getirilmesi

Harezmlilerin gün geçtikçe bölgede bir tehdit unsuru olamaya başlaması üzerine harekete geçen Gıyâseddin, onları öncelikle Selçuklu hizmetine girmeye davet ederek bu işi sulh yoluyla halletmek istedi. Bunu temin için de, Mecdeddin Muhammed Tercüman'ı, Harezmlilere elçi olarak gönderdi. Berke Hân, Güçlü Hân, Saru Hân idaresindeki Harezmlî beyler Selçuklu sultanına itaatlerini arz ederek, sultanın gönderdiği hilatleri giydiler. Daha sonra da hâkim oldukları beldelerde Gıyâseddin Keyhüsrev adına hutbe okutarak, para bastırmayı kabul ettiler. Selçuklu elçisinin Sultanın huzuruna çıkarak özür dile-

21- Kaynaklarda Sincar Kadısı'nın adından bahsedilmemektedir. İbnü'l-Adîm, Zübdetü'l-Haleb, III, s. 241-243 ; Ebû'l-Ferec, Tarih, II, s. 538 ; Ebû'l-Fidâ, el-Ahbâru Beşer, II, s. 159 ; el-Makrizî, el-Sülûk, I, s. 269-272.

melerine dair isteğini ise bir hıyanete uğrama endişesi ile geri çevirdiler. Mecdeddin Muhammed, Harezmlileri itaat altına almış olmanın verdiği rahatlıkla Kayseri'ye döndü (22).

Ne var ki, elçinin ayrılmasından kısa bir süre sonra Harezmliler verdikleri söz ve ahidleri unutarak civar beldelerde bulunan diğer Türkmen kitleleri ile tekrar yağma ve çapul hareketlerine başladılar. Harezmlilerin H. 638 - 639 / M. 1240-1241 yıllarında cereyan eden bu yağma hareketleri başta Haleb Eyyûbi hükümdarı el-Melikü'n-Nâsir ve Artukoğulları olmak üzere Selçuklulara tabi hükümdarlarca şikayet mevzu oldu. Çünkü bu sırada Selçuklu devletine tabi olan bölge hükümdarları ve özellikle de Haleb Eyyûbi hükümdarlığı, Erzurum taraflarında görünen Moğollara karşı Selçuklu sultanına yardımcı kuvvet göndermişlerdi. Bu durum bölgedeki hükümdarların askeri gücünü zayıflatmış, bunun sonucunda da durumdan istifade eden Harezmliler, yağma hareketlerine başlamışlardı. Bunun üzerine harekete geçen Gıyâseddin Keyhüsrev, H. 638 Ramazan / M. Mart-Nisan 1241'de Malatya sübaşısı Tercüman Zahireddin Mansur kumandasında 3.000 kişilik bir süvari birliğini Harezmlileri berteraf etmesi için bölgeye gönderdi. Selçuklu kuvvetleri bölgedeki tabi hükümdarlardan başta Haleb hükümdarı el-Melikü'n-Nâsir, ve Humus hâkimi el-Melikü'l-Mansur'un da gönderdiği askerler ile Haleb'te buluştu. Müttefik kuvvetler H. 638 Ramazan / M. Nisan 1241 ayının sonlarına doğru Harran'da Harezmlileri yenilgiye uğrattılar. Harezmlilerin işgal etmiş oldukları Harran, Urfa, Siverek, Re'sulayn, Rakka ve Suruc gibi

22- ibn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufassal, s. 487-490 ve Muhtasar trc. s. 200-202; ibnü'l-Adîm, 638 yılı olaylarında Harezmlilerin yağmasından bahsederken yukarıda adı geçen beylerin isimlerini verir (Zübdetü'l-Haleb, III, s. 250); O.Turan, Harezmlilere elçi olarak gönderilen bu şahsın ana kaynaklarımızdan el-Evâmirü'l-Alâiyye'nin müellifi meşhur tarihçi İbn Bîbî'nin babası olduğunu kaydeder (Selçuklular Zamanında Türkiye, s.417).

beldeler tekrar ele geçirilerek tâbi Eyyûbi hükümdarlara verildi. Bağdat istikametine doğru kaçan Harezmliler ise , Abbasi Halifesine sığınarak yardım istediler. Halifenin tavassutu ile Selçuklu takibinden kurtulan Harezmliler, daha sonra Halifenin hizmetinde olmak üzere Bağdat yakınlarındaki Ane'de iskan edildiler (23).

d) Selçukluların Amid'i Fethi

Harezmlilerin bölgeden çekilmesi üzerine onların sahip oldukları bölgelerde Selçuklu otoritesini hâkim kılmak gerekiyordu. Bunu sağlamanın tek yolu da, bölgede stratejik bir ehemmiyet taşıyan Amid şehrinin ele geçirilmesiyle mümkün olacaktı. Alâeddin Keykubâd da bölge için ehemmiyetini takdir ettiği Amid'i ele geçirmek istediysede buna fırsat bulamadı. Şimdi uygun ortamın sağlanmış olması sebebiyle - ki, daha önce de söylediğimiz gibi el-Kâmil'in ölümüyle Eyyûbi hükümdarları arasında çıkan karışıklıklar - Malatya sübaşısı Zahiredin Mansur, gönderdiği bir haberci ile Gıyâseddin Keyhüsrev'e bölge hakkında rapor vererek Amid'i üzerine yürümenin uygun olacağını bildirdi. Bunun üzerine Gıyâseddin, Sivas sübaşısı Mübârizüddin Çavlı ve Nıksar sübaşısı Mübârizüddin Yavtaş kumadasında yardımcı kuvvetler göndererek Amid'in bir an önce fethedilmesini istedi (24).

23- ibn-i Bîbî, *el-Evâmir, Mufasssal*, 489-490 ve *Muhtasar* trc., s. 200-203; *ibnü'l-Adîm, Harezmlilerin bölgede gerçekleştirdikleri yağmayı teferruatlı bir şekilde kaydetmiştir (Zübdetü'l-Haleb, III, s. 248-259); Sıbt, Mir'âtü'z-Zemân, II, s. 734; Ebû'l-Ferec, Tarih, II, s. 541; Ebû'l-Fidâ, Ahbâru Beşer, III, s. 167-168; O. Turan, Halifenin hizmetine giren Harezmlilerin 639 / 1241 yılına kadar Ane'de kaldıklarını kaydeder (Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 416-418); R. Şeşen, " Eyyûbiler Devleti ", *Büyük İslâm Tarihi*, VI, s. 381.*

24- ibn-i Bîbî, Harezmlilerin berteraf edilmesinden sonra Har-

Artukluların elinde bulunan Amid, 1232 yılında Eyyübîler tarafından zappedilmiş, Artuklu hükümdarı da Mısır'da mecburî ikâmete tâbi tutulmuştu. Bu tarihten sonra Amid hükümdarı olan el-Melikü's-Sâlih de, tıpkı Artukoğulları gibi Amid'de oturmak yerine Hısn-ı Keyfâ'da oturmayı tercih etti. Amid'in idaresini oğlu Turanşâh'a bırakan el-Melikü's-Sâlih Necmeddin Eyyüb, Eyyübî Hanedanı arasındaki hâkimiyet mücadeleleri yüzünden Amid'in işleri ile hiç ilgilenmedi. Hatta, Amid şehrini muhafaza eden memurların maaşları, şehirdeki köşlerin ve evlerin kapı pencereleri sökülerek ödenmekteydi.

Kayseri'den gelen müsbet cevap üzerine , Selçuklu ordusu derhal şehri kuşatma altına alarak saldırıya geçti. Turanşâh ve şehir halkı ilk başlarda Selçuklu ordusuna karşı şiddetle mukavemet gösterdi. Fakat gerek erzak kıtlığı gerekse uzun zamandır muhafızların maaşlarının ödenmemesi kısa zamanda etkisini gösterdi. Şehir muhafızlarından kürt asıllı Fahreddin Dinari, 400.000 dirhem karşılığında, şehri Selçuklu sultanına teslim edeceğini bildirdi. Bu anlaşma üzerine geceleyin Selçuklu askerleri Fahreddin Dinari'nin adamları tarafından sarkıtılan iplerle sur üzerine alındılar. Durumdan haberdar olan Turanşâh, savaşa devam etmenin boşuna kan dökmek olacağını düşünerek kendisine Hısn-ı Keyfâ emirliğinin verilmesi karşılığında şehri teslim edeceğini bildirdi. Ertesi gün Selçuklu kumandanları ile Turanşâh ve şehir âyanı arasında yapılan bir antlaşma ile Amid Selçuklulara teslim edildi. Amid'in H. 638 / M. Mayıs-Haziran 1241 yılı sonlarında bu şekilde kolayca zabde-

ran'ın Selçuklu devletine verilmesi gerekirken Eyyübî hükümdarlarının bunun hilafına hareket etmeleri üzerine sefere katılan Selçuklu beylerinin Amid ele geçirme kararı aldıklarını kaydeder (el-Evâmir, Mufassal, s. 490-491 ve Muhtasar trc. s. 203-204).

dilmesi üzerine, civar beldelerde de askerî harekâta bulunan Selçuklu ordusu başta Süveyda, Ergani, Çermük gibi kaleleri de kolayca ele geçirdi (25).

Amid'in fetih haberini alan Gıyâseddin Keyhüsrev, Amid sübaşılığına Mübârizüddin İsa Candâr'ı tayin ederek, civar beldelere fetihnâmeler yazılmasını ve bütün ülkede şenlikler yapılmasını emretti. Amid'in fethi münasebetiyle Mardin, Meyyâfarîkin, Hısn-ı Keyfâ, Musul ve el-Cezîre hükümdarları birer elçi göndererek Selçuklu sultanını tebrik ettiler ve tâbiyet menşurlarının yenilenmesini istediler. Bu istek Acaba bölgede askerî faaliyetlerde bulunarak ağırlığını arttıran Gıyâseddin'in kendi ülkelerine de saldırmalarından korktukları için mi yapıldı? Yoksa, Moğol saldırılarının Suriye topraklarında iyice hissedilir olması sonucu, bölge hükümdarlarının kuvvetli bir hâmi arayışlarından mı kaynaklanmıştır bilinmez. Fakat, Gıyâseddin Keyhüsrev, Amid'in fethinden sonra hedefi Meyyâfarîkin olan bölgedeki Selçuklu ordusunu Erzuruma göndermesi ve Moğollara karşı müdafaa hazırlığı yapılmasını emretmesi, yukarıda ortaya çıkan sorulardan ikincisinin doğruluk payını arttırmaktadır. Nitekim Gıyâseddin'in bu kararı almasında Moğolların Gürcistan'ı istila ile, Erzurum yakınlarına sokularak bu bölgede yağma hareketlerinde bulunmaları etkili olmuştur (26).

25- İbn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufasssal, s. 491-498 ve Muhtasar trc., s. 203-206; İbnü'l-Adîm, Zübdetü'l-Haleb, III, s. 260; Sibt, Mir'atü'z-Zemân, II, s. 734; Ebû'l-Ferec, Tarih, II, s. 541; Ebû'l-Fidâ, Ahbârü Beşer, III, s. 168; R. Şeşen, "Eyyübiler Devleti", Büyük İslâm Tarihi, VI, s. 381-382.

26- Ebû'l-Ferec, Tarih, II, s. 539; O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 419; R. Şeşen, "Eyyübiler Devleti", Büyük İslâm Tarihi, VI, s. 382.

B- EL-MELİKÜ'S-SALİH NECMEDDİN EYYUB'UN MISIR EYYUBİ TAHTINI ELE GEÇİRMESİ

Selçuklu ordusu Amid şehrini muhasara ederken bu sırada Eyyübiler tarafında da mühim gelişmeler olmaktadır. el-Melikü'l-Kâmil ölmüş yerine oğlu II. el-Melikü'l-Adil Ebübekir'in Mısır Eyyübî tahtına geçmesine ve amcasının oğlu olan el-Cevâd Yunus b. Mevdûd'un ise onun nâibi olmasına karar verilmişti. 10 Mart 1238'de sultanlık makamına oturan II. el - Adil ve saltanat nâibi el-Cevâd, kısa zamanda gerçekleştirdikleri icraatla Eyyübî tahtına layık olmadıklarını ortaya koydular. Bunların eğlence ve sefahata dalmaları sonucu el-Kâmil'in dolu olarak bıraktığı hazine tamamiyle boşalmış, ileri gelen devlet adamları ile halkın mallarını müsadere etmeye başlamışlardı. Buna, el-Adil Ebubekir ile el-Cevâd'ın kısa süre sonra otorite için birbirlerine düşmeleri de eklenince durum tamamen karışık bir hal aldı. Halkın muhtemel bir isyanından korkan el-Cevâd, es-Sâlih'i Eyyübî tahtı için daha şanslı ve kuvvetli görüyordu. Bu sebeple Sincar ve Rakka şehirleri karşılığında sahibi bulunduğu Dımaşk'ı es-Sâlih Necmeddîn'e devretti ve onun adına hutbe okutarak para bastırdı (27).

Eyyübî devletinin idare merkezlerinden birisi olan Dımaşk'ı kolayca ele geçiren es-Salih Necmeddîn, bir anda beklediği bir güce kavuşmuş oldu. Bu sırada Mısır'da II. el-Adil'in iaresinden hoşnut olmayan emirler de, es-Salih Necmeddîn'e haber göndererek onun Mısır üzerine sefer yapmaya teşvik ettiler. Bu talep karşısında harekete geçen es-Salih, 5 Mayıs 1239 günü Dımaşk'tan

27- İbn-i Vâsıl, Müferricü'l-Kürûb, V, s. 191-205; R. Şeşen, Eyyübiler Devleti, Büyük İslâm Tarihi, VI, s. 374-376.

harekete geçti. Ancak, Moğol tehlikesinin kapıya dayandığı bir zamanda İslâm hükümdarlarının birbirleriyle savaşmalarını doğru bulmayan Abbasi halifesi ise taraflar arasında sulh temin etmek ve Moğollara karşı birlik sağlamak için devamlı elçiler gönderiyordu. Bu teşebbüs neticesinde taraflar birbirleriyle savaşmadan ülkelerine döndüler.

es-Sâlih, kendisini emniyette hissettiği bir sırada amcası Ba'albek hâkimi İmadeddîn İsmail ile Kerek sahibi en-Nâsır Davud birleşerek Dımaşk'a karşı harekete geçtiler. 1239 Eylül'ünde şehri ele geçirerek es-Salih Necmeddîn'i yanında karısı Şeceretü'd-Dür ve emir Baybars el-Bundukdârî olduğu halde yakalayarak Kerek kalesine hapsettiler (28). Bu beklenmedik durum karşısında es-Salih'in oğlu Turanşâh ve Harezmîler efendilerinin serbest bırakılması için Eyyûbî hükümdarları nezdinde kamuoyu sağlamaya çalışıyorlardı. Diğer Eyyûbî hükümdarları da, gerek Moğollar ve Haçlılar ile mücadele edecek gerekse Eyyûbî hanedanını birleştirecek birisi olarak gördükleri es-Salih'in salıverilmesini istiyorlardı. Bu arada Mısır'da cereyan eden hadiseler karşısında en-Nâsır bu isteklere boyun eğmek zorunda kaldı. II. el-Adil'in idaresinden iyice bunalan emirler - bunların başında Kıpçak asıllı Türk memlûkleri geliyordu- Mısır Eyyûbî sultanını yakalayarak hapsetmişlerdi. Bunun üzerine en-Nâsır Davud, Eyyûbî devletinin Şam ve doğu eyaletleri kendisinde kalmak şartıyla es-Salih'i hapisten çıkardı.

28- İbn-i Vâsıl, Müferricü'l-Kürûb, V, s. 208-241; Şeceretü'd-Dür, son Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'l-Muazzam Turanşâh'ın Memâlik-i Bahriyye tarafından katledilmesi üzerine 1250 yılında kısa bir süre için Mısır hükümdarlığına getirildi. Fakat bir kadının sultan olarak seçilmesi başta Abbasi halifesi olmak üzere İslâm âleminde tepki çekince, Şeceretü'd-Dür, Atabeg Aybeg et-Türkmânî lehine tahttan ferâgat etmek mecburiyetinde kaldı. Baybars el-Bundukdârî ise 1260-1277 yılları arasında el-Melikü'z-Zâhir ünvanıyla Türk Memlûk Devleti'nin 5. sultanı oldu (bilgi için bkz. S. Özbek, el-Melikü'z-Zâhir Rükne'd-Din Baybars el-Bundukdârî, Hayatı ve Faaliyetleri, Master Tezi, Ankara 1988).

Daha sona da, Kerek'te es-Sâlih adına hutbe okutarak para bastırdı. Mısır'da idareyi ele geçiren emirler es-Sâlih'i Mısır tahtına davet ettiler. 13 Mayıs 1240 tarihinde Kahire'ye gelen es-Sâlih, tahta çıktı. Kal'atü'l-Cebel'de mahpus bulunan II. Adil ise kısa bir süre sonra boğularak öldürüldü (29).

el-Melikü's-Sâlih Necmeddin devrinde Eyyübilerdeki merkezî idare tamamen koptu. Mısır sultanı olarak sadece el-Cezire ve Amid'de hâkim olan oğlu Turanşah ile Harezm-liler ve Hama hâkimi el-Muzaffer Takıyyuddîn, es-Salih adına hutbe okutuyordu. Haleb, Humus, Kerek gibi diğer Eyyübî hükümdarları ki, bunlardan bilhassa Haleb Eyyübîleri Kahire'den kopuk olarak tamamen müstakil bir siyaset takip etmeye başladılar (30). Buna bağlı olarak bir taraftan tâbi Eyyübî hükümdarları üzerinde merkezî otoriteyi tekrar tesis etmeye çalışırken diğer taraftan da Suriye'deki Haçlılar ile mücadele eden es-Salih Necmeddin Eyyüb'un Türkiye Selçukluları ile ilişkilerinin kesilmiş olması tabiidir.

C - MEYYAFARIKIN HAKİMİ ŞİHABÜDDİN GAZİ'NİN AMİD'E YÜRÜMESİ

I. Alâeddin Keykubâd'n ölümünden sonra tahta geçen ve kısa zamanda gerçekleştirdiği icraatla Selçuklu tahtı-

29- İbn-i Vâsıl, Müferricü'l-Kürûb, V, s. 208-241;

30- R. Şeşen, Eyyübiler Devleti, Büyük İslâm Tarihi, VI, s. 380; M. Hodgson, Eyyübî devletindeki merkezî idarenin bozulmasını, el-Kâmil'in 1238 yılındaki ölümüne bağlar (İslâmın Serüveni [trc. M. Karabaşoğlu], II, s. 292).

na layık olmadığını isbat eden II. Gıyâseddin Keyhusrev (31), başta Moğollar ve Eyyübiler olmak üzere devletin haricî düşmanlarına büyük cesaret vermiştir. Bunlardan Alâeddin Keykubâd zamanında Selçuklu tabiyetini kabul eden Meyyâfarîkin Eyyûbî hükümdarı Şehâbeddin Gâzi, Selçuklu devletinin Babailer isyanı sebebiyle içine düştüğü siyasî karışıklıktan istifade ederek Amid'i ele geçirmek üzere harekete geçti. Şehâbeddin Gâzi bir taraftan ordusunu hazırlarken diğer taraftan da Haleb Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'n-Nâsır Yusuf'a bir elçi göndererek, bölgede mevcut Selçuklu nüfuzunu kırmak için yardım ve ittifak teklifinde bulundu. Selçuklu devletinin bir vasalı olan Haleb hükümdarı en-Nâsır, red cevabı vererek elçiyi geri çevirdi. en-Nâsır, Şehâbeddin Gâzi'ye red cevabı verirken Eyyûbî hanedanının içinde bulunduğu karışık ortamı gözönünde bulundurarak Suriye ve Mısır 'da güçlü bir devletin olmadığını bunun yanısıra yakın Moğol tehlikesine karşı kendisini koruyacak güçlü bir müttefik olan Selçukluları ise kaybetmek istememiş olsa gerektir. Haleb'ten beklediği yardımı alamayan Şehâbeddin Gâzi, Celâleddin Harezşah'ın yeğeni Yağan Tayş'ının idaresi altında bölgede faaliyet gösteren Harezmlileri ve diğer Türkmen gruplarını çeşitli vaadlerle hizmetine alarak Amid üzerine saldırıya geçti (32).

Bu olaydan kısa bir süre önce Gıyâseddin Keyhüsrev, Amid'i ele geçirmenin verdiği zafer sarhoşluğu ile bu seferde yönünü Meyyâfarîkin üzerine çevirmişti. Bu amaçla bir taraftan ordusunu Kayseri'de toplarken diğer taraftan

31- Gıyâseddin Keyhüsrev, dönemi hakkında bilgi veren bütün kaynaklar tarafından zevkû sefâya düşkün, içki âlemlerinden ayrılmayan ve sefih insanlarla düşüp kalkan birisi olarak tavsif edilmektedir.

32- İbn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufasssal, s. 504-505 ve Muhtasar trc. s. 210-211; İbnü'l-Adîm, Zübdetü'l-Haleb, III, s. 260; Sibt, Mir'âtü'z-Zemân, II, s. 737-738; el-Makrizî, es-Sülûk, I, s. 309.

da vasalları olan Haleb, Musul, Mardin hâkimlerine haberci göndererek sefere katılmaları bildirdi. İşte Gıyâseddin bu hazırlıkları yaparken, Şehâbeddin Gâzi'nin Amid üzerine yürüdüğü haberi geldi. Bunun üzerine Gıyâseddin, Eyyûbî ordusunu karşılamak üzere derhal Mübârizüddin Çavlı idaresinde bir ordu teşkil ederek bölgeye gönderdi. Selçuklu ordusunda Türklerden başka, Gürcüoğlu Zahirüddevele kumandasında ücretli Frank askerleri de bulunuyordu. Ayrıca Selçuklu vasallarından olan Şam Eyyûbî hükümdarı el-Melikü's-Sâlih, tâbi devlet olmanın icabı olarak el-Melikü'l-Muazzam idaresinde mühim bir miktar askeri Selçuklu ordusuna yardıma göndermişti (33). İki ordu Amid yakınlarında savaşa tutuştu. İki taraf arasında çarpışmaların şiddetle cereyan ettiği sıralarda Moğollar da, Bağdat yakınlarına kadar sokularak İslâm beldelerindeki baskılarını iyice arttırmışlardı. Moğol tehlikesinin hilafet merkezi Bağdat'ı tehdit ettiğini gören Abbâsî halifesi el-Mustansır Billah, Selçuklu sultanı Gıyâseddin ile Meyyâfarıkîn hükümdarı Şehâbeddin Gâzi'ye birer elçi göndererek, onlardan Moğol tehlikesinin İslâm âlemini tehdit ettiği bir sırada aralarındaki savaşı terk ederek sulh yapmalarını ve diğer İslâm hükümdarları ile ittifak halinde Moğollara karşı savaşmalarını istedi (34).

Halifenin sulh tavassutunda bulunduğu bir sırada Moğol Hânı Tulu'dan Şehâbeddin Gâzi'ye bir elçi geldi. Moğol Hânı, Şehâbeddin Gâzi'yi itaata davet ediyor ve bunun bir göstergesi olarak da ondan, ülkesi dahilindeki

33- Şam hükümdarı olan el-Melikü's-Salih, 638 yılında Gıyâseddin Keyhusrev'e tâbi olmuştu (bkz. O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 428).

34- İbn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufassal, s. 507-508 ve Muhtasar trc. s. 211-212; İbnü'l-Adîm, Zübdetü'l-Haleb, III, s. 261; Ebü'l-Ferec, Tarih, II, s. 541; Ebü'l-Fidâ, Ahbâru Beşer, III, s. 169.

şehirlerin surlarını yıkmasını istiyordu (35). Moğol Hânı'nın bu talebi karşısında durumunu yeniden gözden geçiren Şehâbeddîn Gâzi, böyle bir zamanda Selçuklu devletinin düşmanlığını kazanmanın hiçte akıllıca bir davranış olmadığını düşünerek, hazır halifenin tavassutta bulunmasından da istifadeyle Gıyâseddîn Keyhüsrev'e Meyyâfarîkîn kadısı başkanlığında bir elçi heyeti gönderdi. Bu elçi heyeti ile daha önce Alâeddîn Keykubâd zamanında olduğu gibi Selçuklu devletinin bir vasalı olmayı kabul ediyor ve tâbilik şartlarını yerine getirmeyi de taahhüd ediyordu. Selçuklu ordusuna yardım için gelen Şam hükümdarı el-Melikü'l-Muazzam da, hem Moğol tehlikesi gibi aynı gerekçe, hem de Şehâbeddîn ile akraba olması sebebiyle sulh yapılması yolunda bir tavır ortaya koyunca Selçuklu sultanı ister istemez sulh teklifini kabul etmek mecburiyetinde kaldı. Sefere katılan ordu kumandanları daha önce kararlaştırılan şekilde antlaşmayı imzaladılar. Daha sonra Şehâbeddîn Gâzi'ye Selçuklu sultanı adına vasallık alameti olan hil'at giydirildi. Bölgede asayişin sağlanması üzerine ordu Meyyafarîkîn seferini bırakarak Diyarbekir'e döndü. Burada, sefere iştirak etmek için Selçuklu ordusuna iltihak eden Haleb kuvvetleri ile Şam Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'l-Muazzam ve askerlerini memleketlerine uğurlayan Selçuklu kumandanları ordu ile birlikte Malatya'ya gelerek durumu Selçuklu sultanına bildirdiler. Gıyâseddîn Keyhüsrev'in durumdan memnun olması ve askerlerine geri dönmeleri için emir vermesi üzerine de, Selçuklu ordusu Konya'ya geri dönmek üzere hareket etti (36).

35- Sıbt, Mir'atü'z-Zemân, II, s. 733; Moğol Hanı, Şehâbeddîn Gâzi'ye gönderdiği mektubuna " Gök Tanrı'nın şarkta ve garbta, bütün dünyada naibi bulunan Kaan'dan..." ibareleri ile başlıyordu (İbnü'l-Kesir, el-Bidâye, XIII, s. 156 ; Makrizî, es-Sülûk, I, s. 308). Buna benzer mağrurane ifadeler daha sonraları Memlûk sultanları Kutuz ve Baybars'a elçi gönderen Abaka tarafından da kullanılmıştır (Makrizî, a.g.e., I, s.573-574).

36- İbn-i Bibî, el-Evâmir, Mufasssal, s. 508-510 ve Muhtasar

D - ANADOLU'YA İLK MOĞOL SALDIRILARI VE BUNUN SELÇUKLU - EYYUBİ MÜNASEBETLERİNE ETKİSİ

Selçuklu ordusu Diyarbekir ve havalisinde meşgul olduğu bir sırada payitaht Konya'ya gelen bir haber Selçuklu sultanını büyük endişeye sevketti. Buna göre Moğollar, 1239 yılında Gürcistan'ı işgal ederek Kars ve Ani şehirlerini ele geçirmişlerdi. Bu durum karşısında Moğolların Selçuklu sınırlarına da tecavüz edebileceği ihtimalini gözönünde bulunduran Gıyâseddin Keyhûsrev, emir Sinaneddin Yakut'u Erzurum sübaşılığına tayin ederek, emrine verdiği mühim sayıda askeri kuvvetle Erzurum'a gönderdi. Alınan bütün bu tedbirler sayesinde Moğol kumandanları Selçuklu sınırlarına bir saldırıda bulunmaktan çekinerek beklemeye geçmişlerdi. Ne var ki kısa bir süre sonra Selçuklu devletinde ortaya çıkan Babai isyanı ve devletin bu isyanı bastırmada aciz kalması Moğolları büyük ölçüde cesaretlendirdi. Arkasından Moğol saldırılarını önlemek amacıyla Erzurum'da bulunan Sinaneddin Yakut kumandasındaki kuvvetlerin de babai isyanını bastırmak için merkeze çağırılması üzerine Moğollar derhal Erzurum ve civarına saldırıya geçtiler. 1242 sonbaharında Gürcü ve Ermeni kuvvetlerinin de desteğiyle harekete geçen Baycu Noyan kumandasındaki 30.000 kişilik Moğol ordusu, Anadolu'nun kapısı durumunda olan Erzurum önlerine gelerek şehri kuşatma altına aldı. Erzurum sübaşısı olan Sinaneddin Yakut'un başarılı müdafası sebebiyle Moğollar şehri ele geçirmeye muvaffak olamadılar. Kış mevsiminin de yaklaşmakta olması sebebiyle Baycu Noyan kuşatmanın kaldırılmasını karar ver-

trc. s. 211-212; ibnü'l-Adim, Zübdetü'l-Haleb, III, s. 261 ; Sıbt, Mir'âtü'z-Zemân, II, s. 738-739; el-Makrizî, es-Sülûk, I, s. 309-310; O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 428-429.

eceği sırada Erzurum şihnesi olan Şerefeddin Duvini bir haberci göndererek bazı menfaatler karşılığında şehrin Moğollara teslimini sağlamayı teklif etti. Baycu Noyan tarafından isteklerinin kabul edilmesi üzerine bir gece gizlice Moğol askerlerinin şehire girmelerini temin etti. Durumdan haberdar olan Sübaşu Sinaneddin Yakut, yine de teslim olmayarak şehir içerisinde savaşa devam etti. Fakat Payitahttan gelecek yardımın gecikmesi üzerine şehir Moğollar tarafından zappedildi. Şehirde büyük bir yağma ve katliam gerçekleştiren Moğollar kış mevsiminin bastırması üzerine Erzurum'u terkederek kışlık beldeleri olan Mugan'a çekildiler (37).

a) Moğol istilasına Karşı ittifak Arayışları

Erzurum ve havalisinde Moğolların gerçekleştirdiği bu istila hareketi Selçuklu devletinde büyük bir korkuya sebep oldu. Devlet adamları yağma hareketinin ilk ve son olmadığı arkasının geleceği kanaatindeydi. Bu sebeble Gıyâseddin Keyhüsrev, büyük bir meşveret meclisi toplayarak Moğol saldırıları karşısında ne yapılması lazım geldiğini devlet ricalı ile istişare etti. Bu istişare sonucunda Moğollara karşı çevre İslâm ve Hristiyan hükümdarlarına elçiler gönderilerek Moğol tehlikesi karşısında ittifak teklif edilmesi kararlaştırıldı. Nitekim Selçuklu devletinin Moğollar karşısında yenilgiye uğraması sonu-

37- İbn-i Bibi, el-Evâmir, Mufasssal, s. 514-517 ve Muhtasar trc. 212-214; Anonim Selçuknâme, s. 31; İbnü'l-Adim, Zübdetü'l-Haleb, III, s. 263; Ebü'l-Ferec, Tarih, II, s. 541 ; Ö. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 429-430.

cunda istila sırasının diğer devletlere de gelmesi kaçınılmaz olacaktı.

II. Gıyâseddîn Keyhûsrev istişare meclisinde alınan bu karar muvacehesinde saltanat naibi olan Şemseddîn İsfehânî'yi askerî destek sağlaması için külliyetli miktarda para ve değerli hediyelerle birlikte H. Şevval 641 / M. Mart-Nisan 1244 tarihinde başta Eyyûbîler olmak üzere bölge hükümdarlarına gönderdi. Gıyâseddîn Keyhûsrev, daha kısa bir zaman önce aralarında anlaşmazlık vuku bulmuş olan Meyyâfarıkîn hükümdarı Şehâbeddîn Gâzi ile bir dostluk tesis etmesinin daha doğru olacağını düşünerek Şemseddîn İsfehânî'yi ilk ona gönderdi. Selçuklu elçisi yanında Şihabüddîn Gâzi'ye sunulmak üzere 100.000 altın ve 100.000 dirhem gümüş para ile değerli hediyeler getirmişti. Ayrıca elçi, Selçukluların Eyyûbî meliki el-Eşref Musa'dan aldıkları Ahlat'ın da Gıyâseddîn Keyhûsrev'e tâbi olması şartı ile Şehâbeddîn Gâzi'ye verileceğini vaad etti. Buna benzer bir vaat ise Mardin Artuklu hükümdarı Melik Said ile bölgede başıboş halde dolayan Harezmi emirlerine yapıldı. Selçuklu elçisi Moğollara karşı kurulacak ordu için katkıda bulunması karşılığında Artuklu hükümdarına Re'sü'l-Ayn'ın Harezmlilere de Harput'un iktâda olarak verileceğini bildirdi. Buradan Haleb'e geçen Selçuklu elçisi zaten Selçuklu vasalı olan el-Melikü'n-Nâsır Yusuf'a da aynı şekilde 100.000 dinar ve değerli hediyeler sundu (38). Selçuklu devletinin tâbilerinden olan Ermeni kralı Hetum ise, kendisinden askerî yardım talebinde bulunulmak için Kayseri'ye davet edildi. Ermeni kralı Kayseri'ye babası Baron Konstantin'i gönderdi. Selçuklu ricali ile yapılan görüşmeler sonucunda tâbilik şartları gereği Ermeni

38- İbn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufasssal, 517-518 ve Muhtasar trc., s. 214-215; İbnü'l-Adîm, Zübdetü'l-Haleb, III, s. 267-268; Ebû'l-Ferec, Tarih, II, s. 541; O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 431-432.

krallığının Moğollara karşı kurulacak ordu için 3.000 kişilik bir kuvvet göndermesi kararlaştırıldı. Baron Konstantin'e, dönüşünde bu ordunun teşkil edilmesine destek olması amacıyla yüklü miktarda para gönderildi (39).

Moğolların diğer memleketlerde gerçekleştirdikleri tahribatı Anadolu'da da gerçekleştirmelerinden korkan ve bunu önlemek amacıyla büyük faaliyetlere ve mali harcamalara girişen Selçuklu sultanı ne yazık ki bu teşebbüslerinde başarılı netice alamadı. Kendisine askerî yardım sözü verenlerden sadece Haleb Eyyûbî hükümdarı Sivas'ta bulunan Selçuklu ordusuna 2.000 kişilik bir kuvvet gönderdi. Ermeni kralı ise savaşın sonucundan pek emin olmadığı ve askerî yardımda bulunacağı Selçuklu kuvvetlerinin yenilmesi halinde Moğolların açık saldırısına maruz kalacağı düşüncesiyle tereddüt içerisindeydi. Arka arkaya gelen Selçuklu elçilerini Ermeni ve Franklardan müteşekkil 3.000 kişilik bir kuvvet göndereceği sözleriyle uzun süre oyalayan Ermeni kralı, daha sonra taahhüd ettiği askerî kuvvetleri göndermiş fakat bunlar ancak Köseadağ savaşından sonra Selçuklu ülkesine varmışlardı. Bu esnada da Moğolların Kayseri'yi kuşatma altına aldığı gören Ermeni kuvvetleri savaşa girmeden gizlice ülkelerine dönmüşlerdir (40).

39- İbn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufassal, s. 518 ve Muhtasar trc. s. 214; Ebû'l-Ferec, Tarih, II, s. 541.

40- Ebû'l-Ferec, Tarih, II, s. 541-542 ; O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 432.

b) Köseadağ Savaşı

Beklediği yardımcı kuvvetlerden sadece 2.000 kişilik Halep kuvveti kendisine katılan Selçuklu sultanı Gıyâsed-din, toplam 80.000 kişilik ordu ile Moğolları karşılamak üzere Sivas'tan hareket etti. Tecrübeli devlet ricali, Moğol ordusunun Sivas yakınlarında karşılanmasını, çünkü buraya kadar uzun bir mesafe katedecek olan düşmanın yorgun düşeceğini ve yenilmesinin kolay olacağını ileri sürdüler. Fakat başlarını Nizâmeddin Suhrab'ın çektiği tecrübesiz devlet adamları Gıyâseddin Keyhüsrev'i Moğolları Selçuklu sınırlarının dışında karşılamamanın doğru olacağına ikna ettiler. Ne var ki, bu arada gelen bir haberci Moğol ordusunun Erzincan'ı geçerek Sivas'a doğru yaklaştığı haberlerini getirdi. Bunun üzerine harekete geçen Selçuklu ordusu Zara ve Susehri arasında bulunan Köseadağ'da Moğolları karşılanmak üzere yerleşti. Moğol ordusu da Akşehir yakınlarındaki ovaya yerleşti. Gıyâseddin Keyhüsrev, sayıları 20.000'e varan bir öncü birliği teşkil ederek Veliyyüddin Pervane, Nizameddin Suhrab, Gürcüoğlu Zahiruddevle ve Nasihüddin Faris gibi Selçuklu emirlerinin kumandasında Moğollar üzerine gönderdi. Bu öncü kuvvetleri arasında Halep Eyyûbi hükümdarı el-Melikü'l-Nâsır Yusuf'un gönderdiği kuvvetlerden başka, uc Türkmenleri, ücretli Frank ve Gürcü askerleri bulunuyordu. Yapılan kısa bir çarpışmadan sonra Selçuklu öncüleri bozguna uğradı. Öncü birliğine komuta eden emirler bu bozgun karşısında paniğe kapılarak ordunun asıl kısmını beklemeden savaş alanını terketmeye başladılar. Bunlardan Nasihüddin Faris, Gıyâseddin'in huzuruna çıkarak aldığı yanlış kararlar sebebiyle onu eleştirdi ve Selçuklu ordusunun perişan olduğunu ifade ederek askerleri ile Haleb'e doğru yola çıktı. Nasihüddin'in bu perişan halinden etkilenen Gıyâseddin savaşa girmekte tereddüt gösterirken diğer Selçuklu emirleri de gelerek durumun vehametini arzettiler. Bu durum karşısında Gıyâseddin ailesini

ve hazinelerini yanına alarak maiyyeti ile birlikte Tokat'a kaçtı (41).

Selçuklu ordusunun savaşa girmeden bu şekilde geri çekilmesine bir anlam veremeyen Moğollar ilk önce bunun bir savaş hilesi olduğunu düşündülürse de daha sonra gerçeği anlayarak boş bir halde duran Selçuklu ordugahını yağma ettiler. Selçuklu ordusu bütün ağırlıklarını ordugahta bırakarak kaçmıştı. Sultanın muhteşem otağında ve emirlerin çadırlarında başta altın ve gümüşler olmak üzere pek çok binek hayvanı, değerli kumaşlar silah ve zırhlardan sayısız ganimet ele geçiren Moğollar daha sonra Sivas üzerine yürüdüler. Sivas kadısı Kırşehirli Necmeddin'in şefaati ile halkın canına dokunmayan Baycu, şehiri üç gün süre ile yağmaya tabi tuttu. Daha sonra Kayseri üzerine yürüyen Baycu, şehri uzun süre kuşattı. Muvaffakiyet emelleri sona ermek üzereyken şehirde bulunan Hajuk oğlu Husam adlı bir Ermeni mühtedisi tarafından gece şehir kapılarının açılması suretiyle Moğollar Kayseri'ye girdiler. Şehirde büyük bir yağma ve katliam gerçekleştiren Moğollar Azarbaycan'a dönmek üzere yola çıktılar. Moğolların gerçekleştirdiği bu yağma ve katliâmdan yolları üzerinde bulunan Erzincan da nasibini aldı (42).

41- ibn-i Bibî, el-Evâmir, Mufasssal, s. 520-528 ve Muhtasar trc. s. 214-219; Anonim Selçuknâme, s. 32; ibnü'l-Adîm, Zübdetü'l-Haleb, III, s. 268-269; Sibt, Mir'âtü'z-Zemân, II, s. 742; Ebû'l-Ferec, Tarih, II, s. 541-542; Ebû'l-Fidâ, Ahbâru Beşer, III, s. 171-172; el-Makrizî, es-Sülûk, I, s. 313; Kaynaklar Selçuklu öncü kuvvetlerinin sayısı hakkında çelişkili bilgi verirken, bilhassa Arap kaynakları, Gıyaseddin'e yardım için gelen Haleb kuvvetlerinin canla başla savaştıklarının kaydederler; O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s.431-437.

42- ibn-i Bibî, el-Evâmir, Mufasssal, s. 428-431 ve Muhtasar trc. s. 219-220; ibnü'l-Adîm, Zübdetü'l-Haleb, III, s. 268-269; Ebû'l-Ferec, Tarih, II, s. 541-542; Aknerli Grigor, Moğolların Köseadağ sonrası Konya'yı da ele geçirdiklerini kaydeder ki, bu doğru değildir (Moğol Tarihi, trc. H. Andreasyan, ist. 1954, s. 15-17); Ebû'l-Fidâ, Ahbâru Beşer, III, s. 171-172; el-Makrizî, es-Sülûk, I, s. 313; Bizans kaynakları için bkz. M. Eren, " Theodar I. Laskaris 1204-22 ve I. Gıyâseddin Keyhüsrev " , SAD, III, s. 600-601; O.

Ebu'l-Ferec, Selçuklu devletinin vasalı durumunda olan Ermeni kralının Köseadağ Savaşı için yardımcı kuvvet gönderdiğini fakat bunların ancak savaştan sonra Selçuklu ülkesine vardıklarını ve Selçukluların yenilgisini haber alınca geri döndüklerini kaydeder. Ermeni kaynaklarından Aknerli Grigor ise bu bilginin aksine olarak ilginç bir kayıt düşer. Grigor, Ermeni kuvvetlerinin Selçuklu ordusu saflarına katılmadığını, tam aksine Gürcülerle birlikte, Moğolların yanında Selçuklu ordusuna karşı savaşa girdiklerini kaydeder. Ermeni müellifine göre, Selçuklu ordusu sağ kolda yer alan Moğol ve Gürcü kuvvetlerini bozguna uğratarak geri püskürtmüş, fakat sol kolda bulunan Ermeni kuvvetlerinin sebat ve azimle savaşa devam etmeleri sonucu savaş Selçuklu ordusunun aleyhine sonuçlanmıştır (43). Köseadağı savaşından hemen sonra asayişli sağlayan Gıyâseddin Keyhüsrev'in, ilk iş olarak Ermeni krallığı üzerine bir sefer tertiplemesi de, bize göre metbuuna ihanette bulunan bir vasal devleti cezalandırmaya yönelik bir harekât olarak Aknerli Grigor'u teyit etmektedir.

c) Köseadağ Savaşı Sonrasında Anadolu'dan Suriye'ye Göç Hareketleri

Anadolu Köseadağ savaşı sonrasında gerek Devlet ricali gerekse halk arasında Moğol istilasının dehşeti sebebiyle büyük bir panik başgösterdi. Anadolu şehirlerinden pek çok kimse Suriye'deki Eyyûbi emirliklerine sığınmak için evlerini baskılarını terkederek göçe başladılar. Yollar Moğol istilasından kaçan insanlarla

Turan, Selçuklular Zamanı Türkiye, s. 431-437.

43- Aknerli Grigor, Moğol Tarihi, (trc. H. Andreasyan), s. 15.

dolmuş daha kısa bir süre önce Alâeddin Keykubâd devrinin bütün haşmetini yaşayan Selçuklu şehirleri harap ve viran hale dönmüştü. Kaçanların başını bizzat sultan Gıyâseddin Keyhüsrev çekiyordu. O, Köseadağı'nda savaş alanını terkederek büyük bir süratle önce Tokat'a oradan Ankara'ya geçmiş fakat burada kendisini emniyette hissetmeyerek Antalya taraflarına çekilmişti. Gıyâseddin ancak Moğollar ile sulh yapıldığı ve Baycu'nun Anadolu'dan ayrıldığını kesin olarak haber alınca Konya'ya dönebilmiştir. Kayseri'de bulunan Gıyâseddin Keyhüsrev'in annesi Mah-peri Hatun ise, beklenmedik bu bozgun karşısında kızını ve maiyyetini yanına alarak büyük bir süratle Haleb Eyyübîlerine sığınmak üzere yola çıktı. Mah-peri Hatun Haleb'e giderken kendilerini emniyet altına almak için yol güzergahı olarak Selçuklu devletinin bir vasalı olan Ermeni krallığı arazisini tercih etmişti. Ancak Ermeni kralı Hetum, Moğolların ülkesini istila etmelerini önlemek ve onlara şirin görünmek için mültecileri Çukurova'ya geldikleri esnada yakalatarak Moğollara teslim etti. Ayrıca Ermeniler, Moğol istilası sebebiyle Suriye'ye kaçan Türk kabilelerine de saldırılarda bulunarak mallarını yağma ederek esir aldıkları kadın ve kızları da Moğollara gönderdiler. Ermeniler Selçuklulara karşı gerçekleştirdikleri bu hareketleri sebebiyle daha sonraları da Moğollar tarafından daima himaye ve destek görmüşlerdir (44).

Köseadağ Savaşı'ndan sonra Anadolu'yu terkederek Haleb Eyyübîlerine sığınanlar arasında Malatya idareci-

44- ibnü'l-Adim, Zübdetü'l-Haleb, III, s. 269; Ebü'l-Ferec, Tarih, II, s. 543 ; Ermenilerin buna benzer davranışları bize yabancı değildir. İstiklal savaşı esnasında da Osmanlı devletinin doğu sınırlarına saldırıda bulunan Rus askerlerine de aynı şekilde yardımcı oldukları ve bölgede bir katliam gerçekleştirdikleri tarihi vesikalar ile sabittir(Bu hususta bkz. Esat Uras, Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, Ank. 1950 ; Fahreddin Kırzioğlu, Kars İli ve Çevresinde Ermeni Mezâlimi (1918-1920), Ank. 1970 ; Azmi Süslü, Ruslara Göre Ermenilerin Türklere Yaptıkları Mezâlim, Ank. 1987).

leri de başta gelmekteydi. Bunlardan sübaşı Reşidüddin, Moğolların şehre saldıracağı korkusuyla maiyyetini ve hazinesini yanına alarak Haleb'e gitmek üzere bir gece gizlice şehri terketti. Yine Malatya ayanından Hüsameddin Çoban da şehri terkederek Haleb'e kaçanlardan idi. Gerek Reşidüddin gerekse Çoban, Moğollar ile ulh yapıldığı ve Moğolların Azarbaycana geri döndükleri haberini alınca tekrar Malatya'ya dönerek eski görevlerine devam ettiler (45).

Kösedağ savaşı'nın kaybedilmesi ve ülkenin geçici de olsa bir Moğol istilasına uğraması halk üzerinde kötü tesir bıraktı. Şehir ve köyleri boşaltarak daha emin gördükleri Suriye'ye göç eden halk yolda Moğol süvarileri ve Ermeni eşkiyaları tarafından saldırıya uğruyordu. Buna bağlı olarak Yasavur Noyan kumandasındaki bir Moğol birliği Meyyafarikin, Mardin ve Urfa bölgelerinde yağma hareketlerinde bulunmuştu. Hatta bu yağma hareketini Haleb önlerine kadar uzatan Yasavur Noyan, Haleb Eyyûbî meliki en-Nasır Yusuf'tan aldığı para karşılığında Anadolu'ya geri dönmüştür. Yine Elbistan ve havalisinde büyük bir Türkmen kitlesi de Moğol saldırısına uğrayarak kılıçtan geçirildi. Moğolların Anadolu ve Kuzey Suriye'de gerçekleştirdikleri bu yağma ve katliam hareketine hiç bir devlet ve emirlik doğrudan müdahale etme cesaretini gösteremedi. Ancak Güney Anadolu'da Duduoğlu adlı bir bey idaresi altında bulunan 70.000 kişilik bir Türkmen kuvveti ile Meyyafarikin hükümdarının da desteğiyle bölgede yağma yapan küçük Moğol birliklerine mukavemet göstermeye çalıştıysa da başarılı bir sonuç alamadı. İşte Anadolu 'da ortaya çıkan bu istila sebebiyle zaten durmuş olan tarım ve ziraatin yanında bir de Anadolu - Suriye arasında işleyen ticaret sekteye uğramış, bu ise tabii

45- Ebû'l-Ferec, Tarih, II, s. 343.

olarak büyük bir kıtlığın doğmasına sebebiyet vermiştir (46).

Moğol istilasının yaklaşımakta olduğu bir sırada yardım getirmesi için Suriye'deki Eyyûbî emirlerine gönderilen Şemseddin İsfehanî, henüz kendisine tevdi edilen vazifeyi ikmal ile uğraşırken hadiseler büyük bir süratle gelişmiş ve vezir temin ettiği kuvvetlerle Anadolu'ya geldiği zaman herşey olup bitmişti. Devletin içine düştüğü durumu Malatya'ya geldiği sırada öğrenen vezir Şemseddin İsfehanî, yanında getirdiği Eyyûbî askerlerini gerek kalmadığı gerekçesiyle ülkelerine geri gönderdi. Bu arada Selçuklu vezire Mühezzibüddin Ali, Köseadağ yenilgisinin hemen ardından yanına aldığı külliyetli miktarda para ve değerli eşyalarla birlikte Baycu Noyan'ın arkasından giderek onu bir sulh anlaşması yapmaya ikna etti. Böylece Selçuklu devleti uğradığı bu yenilgiden ve dolayısıyla ortaya çıkan bu korkunç depremin yaralarını kapatmak ve istikrarı tekrar sağlamak için bir fırsat yakalamış oldu (47).

d) Çukurova Ermeni Krallığı Üzerine Sefer Düzenlenmesi

Selçuklu veziri Mühezzibüddin Ali'nin Baycu Noyan ile yaptığı barış, her ne kadar Selçuklu devletine rahat bir nefes aldirmişsa da, bunun geçerlilik açısından bir

46- İbn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufassal, s. 535-538 ve Muhtasar trc., s. 223-224, İbnü'l-Adîm, Zübdetü'l-Haleb, III, s. 269; Ebü'l-Ferec, Tarih, II, s. 543; O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 442-443.

47- İbn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufassal, s. 531-535 ve Muhtasar trc. s. 221-224; Ebü'l-Ferec, Tarih, II, s. 544; Ebü'l-Fidâ, Ahbâru Beşer, III, s. 172; el-Makrizî, es-Sülûk, I, s. 313.

Moğol hanı tarafından teyid edilmesinin zarureti gayet açıktı. Bu sebeble Selçuklu devlet ricalı bir istişare yaparak kendilerine daha yakın hissettikleri Batu Han'a Şemseddin isfehâni başkanlığında bir elçi göndererek ona tabiyet sunmaya karar verdiler. Moğol hanına Selçuklu devletinin tabiyetini sunan Şemseddin isfehâni , Batu Han tarafından büyük bir iltifatla karşılandı. Batu Han, dönüşlerinde Gıyâseddin Keyhûsrev'e Türk devletlerinde bir hâkimiyet alameti olan yay, ok ve çeşitli hediyeler gönderdi. Böylece Selçuklu devleti Baycu ile yapılan anlaşmayı Batu Han ile de teyid etmiş oluyordu (48).

O. Turan, ibn-i Şeddâd'dan naklen, Selçuklu veziri Şemseddin isfehâni'nin, Batu Han ile yaptığı bu görüşmede Selçuklu sınırlarına tecavüzde ve hıyanetlikte bulunan Çukurova Ermeni krallığı üzerine yapılacak bir sefer için Moğol Hanından müsaade aldığını kaydeder (49). Sefâret heyetinin dönüşünden hemen sonra Ermeniler üzerine bir sefer yapılması da bunu teyid etmektedir. Ancak, Aknerli Grigor'un verdiği bilgilere dayanarak, Selçuklu devletine hıyanetlikte bulunan Ermenilerin mutlaka cezalandırılması gerektiği de bir gerçektir. Ne var ki, Moğol korkusu iliklerine kadar işlemiş ve bu sebeble yurtlarını dahi terketme korkaklığını gösteren Selçuklu sultanı ve devlet ricalı için Moğollar tarafından destek ve himaye gören Ermenileri yine onlardan izinsiz cezalandırmak pek mümkün olmasa gerektir.

Ermeni krallığı Selçuklu devletine tabi bir devlet olarak Moğollar ile yapılacak savaş için 3.000 kişilik askerî bir kuvvet göndermeyi taahhüt etmiş ve bunun için

48- İbn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufassal, s. 540-544 ve Muhtasar trc. s. 225-226, O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 450 - 451.

49- O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 451.

de Selçuklu sultanından pek çok para ve mal almıştı. Ne var ki, Ermeni kralı Hetum'un gönderdiği kuvvetler Kayseri'ye keder gelmişlerse de, savaşa girmeyerek büyük bir süratle geri dönmüşlerdi. Bundan başka kral Hetum, bölgeye gönderdiği kuvvetlerle başta Selçuklu sultanı Gıyâseddin Keyhüsrev'in annesi Mah-peri Hatun, karısı ve kızları olmak üzere Moğol istilasından kaçan Türkmenleri yakalatarak ya Moğollara teslim etmiş ya da mallarını yağmalatarak katletmiştir (50). Selçuklu devletinin uğradığı bu felaket Ermenileri okadar cesaretlendirmiştir ki, Kral Hetum, Gıyâseddin adına para bastırmayı terkederek, bazı Selçuklu kalelerini işgal etmiş ve islâmi değerlere açık saldırılarda bulunmaya başlamıştır.

Moğollar ile sulhun sağlanmasından sonra memleket meselelerine dönen Selçuklu sultanı ülke dahilinde asayiş sağladıktan hemen sonra Ermeni kralı Hetum'a bir elçi göndererek daha önce sultanın asker tedâriki için gönderdiği hazinenin ve ellerindeki Selçuklu esirlerinin iade edilmesini istedi. Hetum, herhalde Moğollara olan itimadı sebebiyle olsa gerek, Selçuklu sultanının bu talebine hiç aldırmadığı gibi böyle bir iadenin de mümkün olmayacağını bildirdi. Zaten Lampron Ermeni Kontu Konstantin'de Hetum ile aralarının açık olması sebebiyle tabii olduğu Selçuklu sultanını Ermeni kralı üzerine sefer yapmaya teşvik ediyordu. Bu durum karşısında muhtemel bir Ermeni seferi için Moğol hanı Batu'dan izin alan Selçuklu sultanı Gıyâseddin, derhal Ermeni krallığına yapacağı seferin hazırlıklarına girişti (51).

50- Ermeni kralı Hetum'un Selçuklu hanedan ailesini Baycu'ya teslim etmesini islâm kaynaklarının tenkid etmesi gibi Ebû'l-Ferec ve V. de Beauvais gibi Hristiyan kaynakları da şiddetle tenkit etmişlerdir (Ebû'l-Ferec, Tarih, II, s. 543-545; Beauvais için bkz., O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 452 / hasiye dipnot 84).

51- ibn-i Bibi, el-Evâmir, Mufassal, s. 545-546 ve Muhtasar trc. s. 226-227; Ebû'l-Ferec, Tarih, II, s. 545.

Selçuklu ordusunu Konya'da toplayan Gıyâseddin, ordu kumandanlarından Şemseddin İsfehani, Şerefeddin Mahmud, Seyfeddin Torumtay ve Siraceddin Sarıca idaresinde 1245 yılı yazında Ermeni krallığına karşı harekete geçirdi. Ermeniler, Lampron Kontu Konstantin'in rehberliğinde ilerleyen Selçuklu ordusuna hiç bir mukavemet göstermediler. Kral Hetum ve Adana'ya, babası Konstantin ile Senyör Sempat ise Tarsus'a sığınarak müdafaa tedbirleri almaya başladılar. Bu arada Şemseddin İsfehani idaresindeki büyük bir hızla ilerleyen Selçuklu ordusu, Çukurova'nın büyük bir kısmını istila ederek yağmaladı. Daha sonra da Tarsus önlerine gelerek şehri kuşatma altına aldı. Uzun süren kuşatma sonucunda Tarsus şehiri düşmek üzereyken Alaiye'de bulunan sultan Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölüm haberi geldi. Bu durum karşısında kumandanlar ile istişare eden Şemseddin İsfehani, köşeye sıkıştırdıkları Ermeni kralının sultanın öldüğünü öğrenmeden onunla bir sulh anlaşması yapmak lazım geldiğini ifade ederek, böyle bir durumda Kral Hetum'a her istediğimizi kabul ettirebiliriz dedi. Diğer kumandanlar tarafından da kabul edilen bu görüş çerçevesinde Ermenilere sulh teklifinde bulunuldu. Zaten Selçuklu saldırılarından ve kuşatmasından bıkmış olan Ermeniler sulh teklifini büyük sevinçle kabul ettiler. 643 Receb / 1245 Kasım ayında imzalanan antlaşmaya göre Ermeni kralı Hetum Selçuklu tabiyetini tekrar kabul edecek, ayrıca Selçuklu devletine de harp tazminatı ödeyecekti (52).

52- İbn-i Bibi, Gıyâseddin'in ölüm tarihini vermeden Ermeni seferi tamamlandıktan sonra ordu Konya'ya dönünce vefat ettiğini kaydeder (el-Evâmir, Mufasssal, s. 548 ve Muhtasar trc. s. 227-228); Ebu'l-Ferec, Tarih, II, s. 545; Anonim Selçuknâme, Gıyâseddin'in Ermeni seferine katıldığını daha sonra hastalanarak Konyaya geri dönmek zorunda kaldığını kaydeder (s.32); O. Turan da, Ermeni tarihçi Sempad'a istinaden, Gıyâseddin'in ordu Ermeni seferi esnasındayken vefat ettiğini kaydeder ve bunu kabul eder (Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 452-453). Bize göre de makul olanı budur. Zira başarı ile devam eden Ermeni seferinin yarıda bırakılarak geri dönülmesi de bunu teyid etmektedir.

Selçuklu ordusunun Ermeni krallığını bu şekilde köşeye sıkıştırarak ortadan kaldırma imkanı varken hadiselerin beklenmedik şekilde cerayan etmesi, Çukurova Ermeni Krallığının ömrünü biraz daha uzatmıştır. Nitekim Ermeni Krallığı, Moğolların Anadolu'yu işgal ile Selçuklu devletini tahakküm altına almaları esasında Moğolların Anadolu'da birinci derecede yardımcıları olmuştur.

1246 yılında, Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölümü üzerine Anadolu'da yeni ve sıkıntılı bir dönem daha başladı. Onun tahta namzet olarak, izzeddin Keykâvus, Rükneddin Kılıç Arslan ve Alâeddin Keykubâd adlarında küçük yaşta üç erkek evlat bırakması ve bunlardan hangisinin sultan olacağı hususu, devlet ricali arasında karışıklığa sebep oldu. Selçuklu ümerâsı başta Celâleddin Karatay, Has Oğuz, Esedüddin Ruzbe, Pervane Fahreddin Ebubekir olmak üzere bu üç şehzadeden hangisinin sultan ilan edilmesi konusunda istişareye başladılar. Uzun tartışmalar sonucunda, ümerâ üç kardeşten en büyüğü olan izzeddin Keykâvus'un Selçuklu sultanı ilan edilmesine karar verdi. Bu karar üzerine Akşehir'de biat merasimi yapıldıktan sonra yeni Selçuklu sultanı Konya'ya getirilerek Tahta oturtuldu (53).

Ne var ki, II. izzeddin Keykâvus'un sultan ilan edilmesi ile Anadolu'da istikrar sağlanmış olmadı. Tam aksine Selçuklu devleti karışıklık ortamına daha yeni yeni adım atıyordu. Nitekim, diğer şehzadelerin etrafında yer alan devlet ricali, kendi şehzadelerini sultan ilan ettirmek için amansız bir yarışa girdiler. İdarede söz sahibi olmak isteyen Selçuklu vezirleri, Moğol idareci-

53- İbn-i Bîbî, el-Evâmir, Mufassal, s. 548-549 ve Muhtasar trc. s. 228; Sibt, Gıyâseddin Keyhüsrev'i, "es-Sâlih sahib-i Rûm.." diye tavsif eder. Daha önce de, Keykubâd'ın ölümü vesilesiyle Sibt, aynı hataya tekrar düşerek, Gıyâseddin'i "el-Melik el-Nâsir Yusuf" diye tesmiye etmişti (Mir'atü'z-Zemân, II, s. 703 ve 742).

lerine sundukları hediyelerle istedikleri ferman ve menşuru alıyorlardı. Selçuklu ricali arasındaki bu nüfuz mücadeleleri, Anadolu'daki Moğol tahakkümünün iyice artmasına sebep oluyordu.

Selçuklu devletindeki bu taht mücadelesi bir süre sonra, Moğol hanının üç kardeşi birden sultan ilan etmesiyle kısa bir dönem için son buldu. Fakat, uzun sürmeyen bu sükun devresi, küçük kardeş Alaeddin Keykubad'ın, Moğol hanına arz-ı tâbiyet için giderken, yolda zehirlenerek öldürülmesiyle bozuldu. Saltanat ortaklarından birinin ortadan kalkması üzerine harekete geçen II. İzzeddin Keykâvus, diğer kardeşi Rükneddin Kılıç Arslan'ı bertaraf ederek tek başına Selçuklu tahtına oturdu (54).

Selçuklu devlet ricali, Moğollar karşısında 1243'te alınan Köseadağ yenilgisi ile devleti içine düştüğü kaos ortamından kurtararak Anadolu'da bozulan birliği ve istikrarı sağlamak yerine, kendi aralarında hâkimiyet ve nüfuz mücadelelerine girmeleri ve bunu sağlamak için de Moğolları kullanmaları kısa zamanda devletin çöküşünü sağladı. Bunun sonucunda Selçuklu devleti tamamen iç işlerine dönerek dış politikayı ve gerçekleştirdiği fetihleri kısa zamanda unuttu. Buna bağlı olarak Selçuklu - Eyyûbî ilişkileri de Eyyûbî Devletinin 1250 tarihinde yıkılarak yerine Türk Memlûk devletinin kuruluşuna kadar uzun bir süre kesintiye uğradı.

Selçuklu devleti bu şekilde taht kavgaları ve devlet ricali arasındaki entrikalarla sarsılırken dışarıda da büyük güç ve nüfuz kaybına uğruyordu. Nitekim daha kısa bir süre önce Mısır Eyyûbî hükümdarlığının tabilik teklifini Selçuklu devletine bağlılığını ifade ederek geri

54- O.Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s.475.

çeviren Haleb Eyyûbî hükümdarı, şimdi ise Selçuklu devletinin içine düştüğü karışıklık sebebiyle kendisini koruyamayacağını düşünüyordu. Bu sebeble Haleb Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'n-Nâsır Yusuf, Mısır Eyyûbî hükümdarı el-Melikü's-Sâlih Necmeddin'in yaptığı teklif karşısında onun vasalı olmayı kabul etti. Bundan sonra da Haleb'te Selçuklu sultanı adına okutulan hutbe kesilerek es-Salih Necmeddin Eyyûb adına okunmaya başlandı. Yine aynı şekilde Dımaşk ve Musul'da da Selçuklu tabiliği terk edilerek Eyyûbî hükümdarı el-Melikü's-Sâlih Necmeddin adına hutbe okunmaya başladı(55).

II. İzzeddin Keykâvus'un Anadolu'yu Moğol tahakkümünden kurtarmak için 1256 yılında Sultanhanı önünde Moğollar ile yaptığı ikinci savaşta da Selçuklu ordusu yenilgiye uğradı. Bu tarihten sonra tamamen Moğollara teslim olan Selçuklu sultanları ve devlet ricali, zaman zaman Moğolların Kuzey - Suriye bölgesindeki Memluk devletine bağlı emirlikler üzerine yaptıkları seferlere vasal devlet olarak asker göndermek mecburiyetinde kalıyorlardı (56).

Eyyûbî Devleti'nin 1250 yılında yıkılarak yerini Türk Memlûk devletini bırakmasıyla, Selçuklu - Eyyûbî ilişkileri'de son devresini tamamlamış ve bu tarihten sonra Moğol İlhanlı devleti gölgesinde Selçuklu - Memlûk ilişkileri başlamıştır.

55- el-Makrizi, es-Sülûk, I, s. 310.

56- Moğolların 1275 ve 1277 yıllarında Kuzey - Suriye üzerine gerçekleştirdikleri saldırılarda Selçuklu kuvvetlerinin de yer aldığını kesin olarak biliyoruz (bkz. İbn-i Bibi, el-Evâmir, Muhtasar trc. s. 285; Ebu'l-Ferec, Tarih, II, s. 599; İbn Şeddâd, Baybars Tarihi, (trc. Ş. Yalçın), İst. 1941, s. 59; Kalkaşandî, Subhu'l-Aşâ fî Sina'âtil-İnşâ, Kahire, 1913-1919, XIV, s. 144-145).

S O N U Ç

Türkiye Selçukluları ile Eyyûbiler arasında cereyan eden münasebetler, her iki devletin de taşıdığı benzer yönlerle bağlı olarak gelişme göstermiştir. İki devlet arasında münasebetlerin başladığı 1175-1176 yıllarına kadar Selçuklular Bizans ile mücadele halindeydiler. 1176 Miryakefalon savaşında Bizans'ı kesin yenilgiye uğratan II. Kılıçarslan, bu tarihten itibaren yönünü ülkesinin şark sınırlarına çevirdi. İlk olarak Malatya merkezli Danışmendiler devletini ortadan kaldırarak Anadolu birliğini sağlama yolunda büyük bir adım attı. Bu sırada Nureddin Zengi vefat etmiş, Selahaddin Eyyûbi Mısır'da istiklalini ilân etmişti. Kendisini Nureddin'in halefi olarak kabul eden Selahaddin, bir taraftan Zengi hanedanına karşı hakimiyet mücadelesi verirken, diğer taraftan da Suriye'deki Haçlı kontlukları ile savaş halindeydi. 1176 Miryakefalon savaşı sonrasında, Kılıç Arslan'ın Güneydoğu Anadolu'da gerçekleştirdiği askeri faaliyetlerden rahatsız olan Selahaddin Eyyûbi duruma müdahale etmek mecburiyetinde kalınca iki devlet arasındaki münasebetlerde böylece başlamış oldu. İki devlet arasındaki münasebetleri bir kaç başlık altında toplamak mümkündür.

Araştırma konumuzu kapsayan zaman dilimi içerisinde doğrudan denebilecek Selçuklu - Eyyûbi münasebetleri yok denecek kadar az olmuştur. İki devlet arasındaki münasebetler genellikle tâbi devletlere ve ortak düşmanlara bağlı olarak ittifak ve ortak askeri harekât şeklinde gelişme göstermiştir. Doğrudan münasebetlere örnek olacak ilk gelişme 1179 yılında II. Kılıç Arslan ile Selâhaddin Eyyubi arasında cereyan eden Ra'bân kalesi hadisesinde yaşanmıştır. Ra'bân kalesinin Selçuklulara ait olduğunu iddia eden Kılıç Arslan, bu amaçla kaleyi ele geçirmek

için askeri bir sefer düzenlemişse de, Selâhaddin'in kardeşi Takıyyuddin Ömer karşısında yenilerek bu isteğinden vazgeçmek zorunda kalmıştır.

iki devlet arasında cereyan eden doğrudan ikinci çatışma I. İzzeddin Keykâvus zamanında yaşandı. Haleb Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'z-Zâhir'in ölümü üzerine, şehri ele geçirmek isteyen İzzeddin, 1210 yılında Sümeysat meliki el-Melikü'l-Efdal Nureddin Ali ile bir ittifak yaparak harekete geçti. Ancak Selçuklu ordusu, el-Melikü'l-Eşref Musa komutasındaki Eyyûbîler karşısında tutunamadı. Yenilginin faturasını komutanlarına kesen İzzeddin Keykâvus, suçlu gördüğü emirleri bir eve hapsederek diri diri yaktı.

iki hanedan arasındaki doğrudan münasebetlerde Moğollara karşı ülkesinin doğu ve güneydoğu sınırlarını güvenlik altına almak isteyen I. Alâeddin Keykubâd'ın Eyyûbîlere karşı Amid, Kâhta ve Ahlat gibi stratejik önem taşıyan kaleleri ele geçirmeye yönelik askeri faaliyetleri önem taşır.

İttifak ve yardım antlaşmaları da, iki hanedan arasındaki münasebetlerde önemli bir yer tutar. İttifak ve karşılıklı yardım antlaşmaları çerçevesinde ele alacağımız ilk olay, II. Kılıç Arslan ile Selâhaddin arasında gerçekleşti. 1180 yılında Artuklu hükümdarı Nureddin Muhammed ile anlaşmazlığa düşen ve Selâhaddin'in araya girmesi ile sıcak savaşın eşiğinden dönen Kılıç Arslan, bu tarihte Eyyûbî sultanı ile gayr-ı müslim devletlere karşı ortak hareket etme hususunda bir antlaşma imzaladı. Bu antlaşma çerçevesinde harekete geçen taraflar 1180 Eylül-Ekim aylarında Çukurova Ermeni Krallığına karşı ortak bir askeri sefer düzenlediler.

Ermeni krallığı üzerine yapılan bir başka ortak

harekât 1209 yılında gerçekleşti. Bu tarihlerde Selçuklu sultanı Rükneddin Süleymanşah'ın ölümünü fırsat bilen Ermeni kralı Leon, Haleb civarlarına kadar olan bölgelerde yağma hareketlerinde bulunmuştu. Bunun üzerine I. Gıyaseddin Keyhusrev ile Haleb Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'z-Zâhir ittifak ederek Ermenilere karşı ortak bir sefere çıktılar. Müttefikler karşısında tutunamayan Ermeni kralı Mısır Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'l-Adil'e müracaatla barışın temin edilmesi için tavassutçu olmasını istedi. El-Adil'in girişimleri sonucunda taraflar arasında barış sağlandı.

Ermeniler üzerine yapılan bir başka ortak harekât I. İzzeddin Keykâvus zamanında oldu. İzzeddin, kendisine karşı saltanat mücadelesine giren kardeşi I. Alâeddin Keykûbad'ı berteraf ettikten sonra, bu mücadelede kardeşi ile beraber hareket eden Çukurova Ermenileri üzerine bir sefere çıktı. Bu sefer sırasında Haleb Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'z-Zâhir'e bir elçi göndererek yardımcı olmasını istedi. 1216 yılında ittifak halinde hareket eden Selçuklu - Eyyûbî orduları Çukurova bölgesini tamamen yağma ve tahrip ettiler.

Selâhaddin Eyyûbî'nin 1189 tarihinde Kudüsü ele geçirmesi üzerine Avrupa'da Alman imparatoru Fredrick Barberossa komutasında yaklaşık 600 bin kişilik yeni bir Haçlı ordusu kara yolu ile İslâm âlemine karşı harekete geçmişti. Bu Haçlı ordusunun harekete geçtiğini haber alan Selâhaddin Eyyûbî, derhal komşu İslâm hükümdarlarına elçiler göndererek onlardan askerî yardımda bulunmalarını rica etmiştir. İşte bu çerçevede Eyyûbî hükümdarı bir elçide II. Kılıç Arslan'a göndererek Haçlı ordularına karşı mücadele hususunda onu teşvik etmiş, hatta Selçuklu sultanına asker temin etmesi için Eyyûbîler tarafından yüklü miktarda para yardımı dahi yapılmıştır. II. Kılıç Arslan o dönemde ülkesini oğulları arasında paylaşmış

olması sebebiyle Haçlılar ile gereği gibi ilgilenememiş ve Alman imparatoru Selçuklu ülkesini geçmeye muvaffak olmuştu. Bu durum karşısında Kılıç Arslan, Eyyûbî sultanına bir elçi göndererek durumu haber verdiği gibi başarılı olamadığı için özürlerini de beyan etmiştir.

Selçuklu Eyyûbî münasebetlerinde saltanat mücadeleleri sebebiyle karşılıklı yardım talepleri de önemli yer tutar. Bunlar arasında II. Kılıçarslan'ın çocukları arasında ortaya çıkan mücadeleler iki devlet arasında yardım istekleri ile beraber karşılıklı sığınma konusunu da gündeme getirmiştir. Bu çerçevede ilk hadise 1191 yılında Malatya meliki olan Muizzeddin Kayserşah'ın Selâhaddin Eyyûbî'ye sığınması ile başladı. II. Kılıçarslan yaşının ilerlemesi sebebiyle ülke topraklarını oğulları arasında paylaşmış bu ise kardeşler arasında büyük bir mücadelenin başlamasına sebep olmuştu. Bu mücadele sırasında diğer kardeşleri üzerinde hakimiyet kurmak isteyen Kutbeddin Melikşah, Malatya maliki olan kardeşi Muizzeddin Kayserşah üzerine yürüyerek onu ülkesin terketmek mecburiyetinde bırakmıştır. Bu durum karşısında Kayserşah, Selâhaddin Eyyûbî'ye sığınarak Kutbeddin Melikşah'a karşı yardımını talep etmiştir. Kayserşah'ı himayesine alan Selâhaddin, onu kardeşi el-Melikü'l-Adil Seyfeddin Ebûbekir'in kızı ile evlendirerek ülkesine geri gönderdi. Kayserşah'ın Selâhaddin'in himayesinde olarak Malatya'ya geri döndüğünü öğrenen Kutbeddin ve diğer kardeşleri, Eyyûbî hükümdarından çekindikleri için Malatya üzerine bir daha saldırıda bulunamadılar.

Selçuklu tarafından Eyyûbîlere yapılan ikinci iltica hareketi ise I. Gıyâseddin Keyhüsrev ile Rükneddin Süleymanşah arasında cereyan eden taht mücadelesinde gerçekleşti. Bu mücadeleler sırasında Süleymanşah karşısında tutunayan Gıyâseddin Keyhüsrev, Ankara'yı

terkederek Çukurova-Malatya yolunu izleyerek güneye yönelmiştir. Gıyâseddin'in bundan amacı daha önce Süleymanşah'a karşı mücadelesi esnasında Eyyûbîlere sığınarak ülkesini koruyan Malatya Meliki Kayserşah gibi Eyyûbîlerden yardım sağlamaya yönelikti. Gıyâseddin bu amaçla önce Kilikya Ermeni kralı Leon'un yanına giderek ondan yardım talebinde bulunduysa da aldığı menfi cevap üzerine Haleb Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'z-Zâhir'in yanına gitti. Ancak Melikü'z-Zâhir de tıpkı Leon gibi, Süleymanşah'tan çekindiği için Gıyâseddin'e herhangi bir yardımda bulunmadı . Bunun üzerine Gıyâseddin çaresizlik içerisinde Bizans yolunu tuttu.

iki devlet arasındaki yardımlaşmanın bir diğer örneğini I. İzzeddin Keykâvus ile I. Alâaddin Keykûbad mücadelesinde görmekteyiz. İzzeddin Keykâvus'un Konya'da tahta çıkarılması üzerine isyan eden Keykûbad, Erzurum meliki Mugiseddin Tuğrulşah ve Çukurova Ermeni Kralı ile birlikte hareket ederek ağabeyini Konya'da kuşatma altına aldı. Bu üçlü ittifak karşısında zor duruma düşen İzzeddin Haleb Eyyubî hükümdarı el-Melikü'z-Zâhir'e haber göndererek kardeşi ile arasında barışın sağlanması için tavassutçu olmasını istedi. Bu istek doğrultusunda hareket eden ez-Zâhir, Keykûbâd'a elçi göndererek onu sulh yapmaya teşvik ettiyse de başarılı olamadı. Daha sonra Keykûbâd'ı berteraf eden İzzeddin, bu mücadelede yardımını gördüğü ez-Zâhir ile bir ittifak ve dostluk antlaşması yaparak onunla Çukurova Ermenileri üzerine ortak askerî hareket düzenledi.

Selçuklu canibinden Eyyûbîlere yapılan son iltica hareketi ise 1243 Köseadağı Savaşı'ndan hemen sonra yaşandı. Savaşta büyük bir bozguna uğrayan Selçuklu ordusu başta Selçuklu sultanı Gıyâseddin Keyhüsrev olmak üzere panik halinde Anadolu'nun batı ve sahil kısımlarına kaçmaya başladı. Diğer taraftan Selçuklu hanedan

üyeleri de bu panikten etkilenerek Moğol katliamından kurtulmak amacıyla Haleb Eyyûbî hükümdarlığına sığınmak üzere Konya'yı terkettiler. Ancak yol güzergahı üzerinde bulunan Çukurova Ermeni kiralılığına vardıklarında, Kral Hetum, başta II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesi Mah-Peri Hatun olmak üzere bu Selçuklu mültecilerini Moğollara teslim etti. Ermeni kralının bu vefasız tutumu daha sonraları Selçuklu sultanı tarafından Ermeniler üzerine bir sefere sebep oldu. Köseadağı sonrasında Anadolu'dan Eyyubîlere yapılan iltica girişimlerine şehir idareci-leri de katılmıştır. Bunlar arasında Malatya Sübaşısı Reşidüddin ile âyânlardan Hüsameddin Çoban'ın şehiri tamamiyle savunmasız bırakarak Haleb'e sığınması önemli yer tutar. Mülteciler, Moğolların Azarbaycan'a geri dönmeleri ile memleketlerine dönebilmişlerdir.

Kaynaklarda karşılıklı sığınma ve yardım talebi konusunda, Eyyûbî cephesinden Selçuklulara yapılan fiili bir iltica hadisesine rastlanmaz. Selçuklularda olduğu gibi Eyyûbî hanedanı arasında da cereyan eden saltanat mücadelelerinde bazen taraflar Selçuklu sultanlarından yardım istemek zorunda kalmışlardır. Hatta bu istekler çoğu zaman rakip Eyyûbî hükümdarına karşı Selçuklu tabiyetini kabul etmeye kadar varmıştır. el-Melikü'l-Efdal Nureddin Ali ile el-Melikü'l-Adil Ebûbekir'in 1202 yılındaki anlaşmazlığı bu konudaki ilk örneği teşkil eder. Amcası el-Adil karşısında başarılı olamayan el-Efdal, sahip olduğu diğer beldelerin de elinden çıkacağı korkusu ile Selçuklu sultanı Rükneddin Süleymanşah'tan yardım istemiş ve bu tarihten itibaren amcası adına okutmakta olduğu hutbeyi keserek Selçuklu sultanı adına okutmaya başlamıştır.

Bu olaydan kısa bir süre sonra 1209 - 1210 yıllarında el-Adil'in Güney-Doğu Anadolu'da askeri faaliyetlere başlayarak bölgede önemli bir mevki durumunda olan Sin-

car'ı kuşattı. Durumdan oldukça rahatsız olan başta Haleb hakimi ez-Zâhir olmak üzere bölge hükümdarları, Gıyâseddin Keyhüsrev'e müracaat ederek ondan yardım istediler. el-Adil, kendisine karşı kurulan ittifaka Selçuklu sultanınınından katıldığını haber alınca Sincar kuşatmasını kaldırarak Mısır'a döndü.

I. Alâaddin Keykûbad döneminde ortaya çıkan Harezmşah sultanı Celâleddin Mengüberti tehlikesine karşı Selçuklu ve Eyyûbi devletleri arasında bir ittifak anlaşması gerçekleşmiştir. Bu ittifaka önceleri el-Melikü'l-Kâmil Muhammed de dahil olmakla birlikte, Suriye ve Filistin'e Haçlı saldırılarının vuku bulması üzerine sadece el-Melikü'l-Eşref Musa katılmak mecburiyetinde kalmıştır. Müttifik Selçuklu ve Eyyûbi kuvvetleri Yassı Çemen'de Celâleddin'i yenilgiye uğratmışlar ve arkasından da Erzurum ve Ahlat' ele geçirmişlerdir. Ne var ki, Moğollara karşı birlik halinde hareket etmeleri gereken islâm hükümdarları birbirleri ile savaşarak Moğol istilasına zemin hazırlamışlardır. Moğollar ile islâm devletleri arasında bir tampon vazifesi gören Celâleddin'in ortadan kalkması Orta-Doğu'yu Moğol istilasına açık bir hale getirmiştir. Nitekim Celâleddin'in ölümü üzerine el-Eşref'in, " Moğollar ile aramızdaki set yıkıldı. Şimdi Moğollar islâm memleketlerine saldıracaklardır " sözleri zamanın idarecilerinin tehlikenin farkında olmalarına rağmen ittifak yerine savaşı tercih ettiklerini de göstermesi açısından önem taşımaktadır.

iki hanedan arasında cereyan eden münasebetlerde, tâbi devletlerin sebebiyet verdiği olaylar da gözardı edilmemelidir. Bu gruba dahil olan hadiseleri karşılıklı ittifak ve sığınmalar bahsinde zikrettiğimiz için burada tekrar etmek istmiyoruz. Ancak, 1180 yılında, Artuklu hükümdarı Nureddin Muhammed'in sebebiyle ortaya çıkan bir hadise bunlardan farklıdır. II. Kılıç Arslan, kızına

kötü muamelede bulunan Nureddin üzerine sefer kararı alınması, Nureddin'in metbûu olan Selahaddin Eyyûbî'yi harekete geçirmiş ve bunun sonucunda Selçuklu - Eyyûbî orduları karşı karşıya gelmişlerdir. Ancak, tecrübeli devlet adamlarının olaya müdahalesi ile taraflar aralarında anlaşarak savaşmadan ülkelerine dönmüşlerdir.

iki hanedan arasında cereyan eden münasebetlerde karşılıklı olarak yapılan evlilik girişimleri de önemli yer tutar. Bu konuda tesbit edebildiğimiz ilk evlilik teşebbüsü II. Kılıç Arslan tarafından yapılmıştır. Çocukları arasında ülkeyi paylaşmasını karışıklığa sebep olunca Kılıç Arslan, idareyi büyük oğlu Kutbeddin Melikşah'ın şahsında toplamaya karar vermiştir. Bu amaçla oğlu Kutbeddin'i Eyyûbî hanedanından bir kızla evlendirmeyi düşündüyse de bu teşebbüs gerçekleşmemiştir.

ikinci evlilik teşebbüsü ise, yine Kılıç Arslan zamanında gerçekleşmiştir. Kardeşlerine karşı hakimiyet mücadelesine giren ve babasının da kısmen siyasi desteğini kazanan Kutbeddin, 1191 yılında Malatya meliki olan kardeşi Muizzeddin Kayserşah üzerine yürüdü. Kutbeddin karşısında tutunamaya, Kayserşah, Malatya'yı terk ederek Eyyûbî hükümdarı Selâhaddin'e sığındı. Burada bulunduğu süre zarfında el-Melikü'l-Adil'in kızı ile evlenen Kayserşah, Eyyûbîlerden aldığı siyasi destek sayesinde daha önce hakim olduğu beldelere tekrar sahip oldu. Selahaddin ise bu evlilik ile Kuzey-Suriye'de Selçuklular ile kendisi arasına bir tampon bölge koymuş oluyordu.

I. Alâaddin Keykûbad ile el-Melikü'l-Adil Ebubekir'in kızı arasında gerçekleşen nikâh akdi iki devlet arasındaki evliliklerde önemli bir yer tutar. Yaklaşmakta olan Moğol tehlikesi karşısında iki devlet arasında cereyan eden düşmanlığın sona erdirilmesinin

daha akıllıca olacağını düşünen Keykûbad, Melikü'l-Muaz-zam İsa'nın tavassutuyla el-Adil'in kızı ile evlendi. Ancak Melikü'l-Adil'in ölümünden sonra Eyyûbî hanedanı arasında ortaya çıkan saltanat mücadeleleri ve bundan yararlanmak isteyen Selçukluların Güney-Anadolu'da faaliyetinde bulunması sebebiyle iki devlet arasında tesis edilen bu dostluk fazla uzun sürmedi.

Taraflar arasındaki son evlilik girişimi II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında gerçekleşti. Ancak bu evlilik girişimi diğerlerinden farklı bir şekilde gelişti. Önceki evlilikler tek taraflı gerçekleşirken, bu son evlilik hadisesi karşılıklı kız alma şeklinde oldu. Buna göre II. Gıyaseddin Keyhürev, Haleb Eyyûbî hükümdarı Melikü'n-Nâsır Yusuf'un kız kardeşini almış buna karşılık kendi kız kardeşini de Melikü'n-Nâsır'a vermişti. Bu minval üzere yapılan nikah merasiminde tarafların nikahları Tokat Kadısı ile meşhur tarihçi İbnü'l-Adîm tarafından kıyılmıştır. Bu evliliklerin bir başka önemli sonucu da, Mısır Eyyûbî hükümdarlığının artık eski nüfuzunu kaybetmesi üzerine Selçuklu - Eyyûbî münasebetlerinde Haleb Eyyûbîlerinin ön plana çıkmasıdır.

R E S U M E

Assurément l'Anatolie que l'on nomme comme intermédiaire entre l'Europe et l'Asie est censée d'avoir des relations économiques, sociales et culturelles avec ses voisins. C'est ainsi que depuis l'antiquité, le sud - Anatolie et le nord de la Syrie furent le berceau des querelles des peuples dominant l'Ancienne-Egypte et la Mezopotamie. Ces luttes qui commencèrent entre les Ittites, L' Ancienne Egypte et la Mezopotamie continuèrent avec les Bizantins-Seldjoukides-Eyyubis, et les Ottomans-Mamelouks. Ces relations ne prendront pas fin avec la conquêtes de ces pays par les Ottomans, même aujourd'hui le pétrol du Moyen-Orient valorise l'Anatolie.

Les relations entre l'Anatolie avec la Syrie et l'Egypte sont aussi importantes pour la souveraineté Turque pour les éléments de la culture Turque qui s'allongeront de l'Egypte jusqu'à Diyarbekir et à Damas.

On peut grouper ces dialogues brièvement en quelques

parties. Premièrement on peut parler des relations directes des deux pays. Il n'y a pas eu de querelles directes à part l'évènement de la citadelle Ra'ban sous Kılıç Arslan II, l'expédition d'Izzeddin Keykâvus I sur les Eyyubis d'Alep et les combats d'el-Melikü'l-Kâmil en Anatolie.

La relation entre ces deux pays commença avec les dégâts posés des pays comme les Artukoğlu, la Royauté Arménienne de Çukurova, et les petits émirats Eyyubiens.

Il y a eu de temps en temps des liaisons bilatérales, politiques et l'entreprise de l'union contre la III. Croisade fût plus influencée contre les Harzemşahs.

Après la défaite de Köseadağ des Seldjoukides de Turquie envers les Mongols, l'Anatolie est tombée sous soumission de ceux-ci. C'est ensuite que les contacts Seldjoukides - Eyyubis se terminèrent et la relation entre l'Anatolie et l'Egypte laissa sa place au triangle Mongols-Eyyubis et Mamelouks.

B İ B L İ Y O G R A F Y A

ABDÜLMECİD, Ebû'l-Fütuh, el-Alakâtu Beyne Selâcıkâti'r-Rûm ve'l-Eyyûbiyyîn, Kahire Üni. Edebiyat Fak.(Basılmamış Y. Lisans Tezi 1977).

AHMED b. Mahmud, Selçuknâme, I - II (Haz. E. Mercil), İstanbul, 1977.

AHMED eş-Şâmi, Tarihu'l-Alâkâtı Beyne's-Şark ve'l-Garb fi'l-Usûri'l-Vustâ, Kahire, 1985.

AHMED Tevhid, " Antalya Surları Kitâbeleri " TOEM, 86 (1341), s. 165 - 176.

AKDAĞ, Mustafa, Türkiyenin İktisadi ve İctimai Tarihi, C. I, 3. baskı, Ankara, 1979.

AKNERLİ GRİGOR, Moğol Tarihi (çev. H. D. Andreasyan), İstanbul, 1954.

AKOZAN, Ferudun, " Türk Hanları ve Kervansarayları", TSA, I (1963), s. 133 - 167.

AKSARAYI, Kerimüddin Mahmud, Müsâmeretü'l-Ahbâr ve Müsâyeretü'l-Ahyâr, (Nşr. O. Turan) Ankara, 1944; Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi (Trc. F. N. Uzluğ), Ankara, 1952.

ALİ İbrahim Hasan, Mısır Fî Usûri'l-Vustâ, Kahire, 1949.

ALPTEKİN, Coşkun, Dımaşk Atabeğliği (Tog - Teginliler), İstanbul, 1985.

-----, " Selçuklu Paraları " , SAD, III (1971), s.435-591.

-----, " Selçuklu Devleti'nin Askerî Teşkilâtının Eyyûbi Devleti Askerî Teşkilâtına Tesiri " , Belleten, LIV / 209 (Ankara, 1990), s. 117-120.

ANDREASYAN, H. D., " Türk Tarihine Ait Ermeni Kaynakları " , Tarih Dergisi, I, s. 11-118.

-----, " Ermeni Müverrihlerine Nazaran Moğollar " , Türkiyat Mecmuası, II

(1926), s. 139-207.

ANNA COMMENA, Alexiade, (Fr. Trc. B. Leibe), I-III, Paris, 1943.

ANONİM, Selçuknâme, (Nşr. F.N.Uzluk), Ankara, 1952.

ARNOLD, T. W., The Caliphate, Oxford, 1924.

ARTUK, İbrahim, " Alaaddin Keykubad'ın Meliklik Devri Sikkeleri ", Belleten, XLIV (1980), s. 265-271.

ASLANAPA, Oktay, Türk Sanatı, II, İstanbul, 1974.

AŞUR, S. A., Mısır fi'l-Usûri'l-Vustâ, Kahire, 1970.

-----, el-Eyyûbiyyin ve'l-Memâlik fi Mısır ve's-Şâm, Kahire, 1990.

-----, Kıbrıs ve'l-Hurûbü's-Salibiyye, Kahire, 1957.

-----, el-Hareketü's-Salibiyye, Kahire, 1963.

ATAOĞLU, Remzi, Hısn-ı Keyfa Artuklu Devleti, basılmamış Doktora tezi, Ankara, 1989.

-----, " Selçuklu - Artuklu Münasebetlerine Toplu Bir Bakış ", Prof. Dr. Fikret İşıltan'a 80. Doğum Yılı Armağanı, İstanbul, 1995, s. 143-176.

ATIYA, A. S., Curusade, Commerce and Culture, Bloomington, London, 1962.

AYNİ, Bedreddin Mahmûd, İkdu'l-Cumân fi Tarih-i Ehli'z-Zamân, Yazma nüsha, Topkapı Sarayı Müzesi, III. Ahmed Küt. No: 2911 / 19 ; Veliyüddin Efendi Küt. No: 2396; Memlûk Sultanları Devri IV cilt, nşr. M. Muhammed Emin, Kahire, 1987-1992; I. cilt H. 648-664 ; II. cilt H. 665-688; III. cilt 689-698; IV. cilt 699-707

BAİLLY, A., Bizans Tarihi, I - II (Trc. H. Şaman), İstanbul, 1975.

BARTHOLD, W., İslâm Medeniyeti Tarihi, (trc. İzah ve Düzeltmeler F. Köprülü), 5. bsk. Ankara, 1973.

-----, " Azerbaycan ve Ermenistan " (Trc. İ. Aka), TAD, VII / 3-4 (1970-1974), s. 77-87.

BAYKARA, Tuncer, Türkiye Selçukluları Devrinde Konya, Ankara, 1985.

-----, " Türkiye Selçukluları'nda İdari Birim ve Bununla İlgili Meseleler ", Vakıflar Dergisi, XIX (1985), s. 49-60.

BAYRAM, Mikâil, " Ahi Evren Kimdir (Gerçek Şahsiyeti ve Eserleri) ", Türk Kültürü, 191 (Eylül 1978).

-----, " Anadolu Selçukluları Devrinde Anadolu Bacıları (Bâciyân-ı Rûm) Örgütünün Kurucusu Fatma Bacı Kimdir ? ", Bellekten, XLV-2 / 180 (Ekim 1981), s.457-472.

BAYSUN, M. Cavid, i.A., " Bağdad " mad.

BECKER, C. H., i.A., " Adil " mad.

-----, i.A., " Aziz " mad.

-----, i.A., " Efdal " mad.

-----, i.A., " Eşref " mad.

-----, i.A., " Eyyübiler " mad.

-----, i.A., " Kahire " mad.

BEYYUMİ, Ali, Kıyâmu'd-Devleti'l-Eyyûbiyye fi Mısır, Kahire, 1952.

BOSWORTH, C. E., İslâm Devletleri Tarihi (Trc. E. Merçil-M. İpşirli), İstanbul, 1980.

BREIHER, L., La vie et La Mort de Byzance, Paris, 1948.

BROCKELMANN, C. , Geschichte der Arabischen Litteratur, 3 cilt, Leyden, 1937 - 1949 (Arapça Trc. Abdulhalim Neccâr), Târihu'l-Edebi'l-Arabî, 6 cilt, 5. bsk., Kahire, 1983.

-----, İslam Milletleri ve Devletleri Tarihi (trc. N. Çağatay), Ankara, 1964.

-----, i.A., " Ebü Şâme " mad.

-----, i.A., " İbnü'l-İbrî " mad.

BROSSET, M., Histoire de La Georgie I, St. Petersburg, 1879.

BUNDARI, Zübdetü'n-Nüsrâ, nşr. Th. Houtsma, Leiden 1889; Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi (trc. K. Burslan) , İstanbul, 1943.

BUTAK, Behzat, Gıyaseddin Keyhusrev'in Görülmemiş İki Sikkesi, İst. 1950.

CAHEN, Claude, La Syrie du Nord à l'Epoque des Croisades et la Principauté Franque d'Antioche, Paris, 1940.

-----, Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler (Trc. Y. Moran) İstanbul, 1979.

-----, " Monetary Circulation in Egypt at The Time of The Crusades and The Reform of el-Kâmil " The Islamic Middle East, 700-1900, Studies in Economic and Social History, 1981, s. 315-333.

-----, " Seljukides, Turcomans et Allemands au Temps de la Troisieme Croisade ", WZKM., 56 (1960).

CUVEYİNİ, Alaeddin Ata Melik, Tarih-i Cihangüşâ I-III (trc. M. Öztürk), Ankara, 1989-1990.

ÇAĞATAY, Neşet, Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, Ankara, 1974.

ÇAY, Abdulhalûk, II. Kılıçarslan , Ankara, 1987.

ÇETİN, Osman, Selçuklu Müesseseleri ve Anadolu'da İslamiyetin Yayılışı, İstanbul, 1981.

ÇETİNTAŞ, Sedat, Sivas Daruşşifası Vakfiyesi ve Tercümesi 614 / 1217, İstanbul, 1953.

DARKOT, Besim, i.A., " Alâiye " mad.

-----, i.A., " Antalya " mad.

-----, i.A., " Harput " mad.

-----, i.A., " Konya " mad.

-----, i.A., " Musul " mad.

DEMİRKENT, Işın, Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118), I. Cilt, İstanbul 1974 ; (1118-1146) II. Cilt, Ankara, 1987.

-----, " Haçlı Seferleri Düşüncesinin

Doğuşu ve Hedefleri ", i.Ü. Edeb. Fak. Tarih Dergisi Sayı: 35'den ayrı basım

DIÉHL, Charles, Bizans İmparatorluğu Tarihi (Trc. T. Bıyıklıoğlu), İstanbul, 1938.

D'OHSSON, M., Histoire des Mongols, La Haye, 1834.

DULAURIER, M., " Ermeni Müverrihine (Vartan) Göre Moğollar (Vartan'ın Umumi Tarihinden Müstahrec) " , Türkiyat Mecmuası, V (1935), s. 27 - 48.

EBU'L FEREC, Bar Hebraeus, Ebu'l-Ferec Tarihi (Trc. Ö.Rıza Doğrul), I - II Ankara, 1945-1950; Muhtasar trc. Ş. Yaltkaya, İstanbul, 1941.

EBU'L-FİDA, İsmail b. Ali, el-Muhtasar Fi Tarihi'l-Beşer, IV Cilt, İstanbul, 1286.

EBU ŞAME, Abdurrahman b. İsmail, Kitabu'r-Ravzateyn fi Ahbârı'd-Devleteyn, Kahire 1288; (Tahkikli nşr. M. Hilmi Muhammed Ahmed), Kahire, 1956-1962.

EFLAKİ, Ahmed, Menakıbu'l - Arifin, (trc. T. Yazıcı), Ariflerin Menkıbeleri, II cilt, 3. bsk. Ankara, 1973.

EHRENKREUTZ, A.S., "Arabic Dinars Struck by the Crusaders, a Case of ignorance or of Economic Subversion", JESCO, VIII (1964)

EHRENKREUTZ, A.S. " The Crisis of the Egypt of Saladin", JAOS, LXIV (1954)

EICKHOFF, Ekkehard, " Friedrich Barbarossa Anadolu'da " , VII. Türk Tarih Kongresi (1972), s. 269-280.

EREN, Mihin, " Theodor Laskaris I. (1204-1222) and Gıyaseddin Keyhusrev I. " SAD., III (1971), s. 593-610.

ERÖZ, Mehmet, Hıristiyanlaşan Türkler, Ankara, 1983

ESTERABADİ, Aziz, Bem u Rezm (Trc. M. Öztürk), Ankara, 1990

GENCELİ KIRAGOS, " Okçu Milletin Tarihi " , Trc. H. Andreasyan, TM., II (1926)' dan ayrı basım.

GENÇ, Reşat, Karahanlı Devlet Teşkilâtı, Ankara, 1981.

GORDLEVSKY, Vladimir, Anadolu Selçuklu Devleti (Trc. A. Yaran), Ankara, 1988.

GOTTSCHALK, H. L., el-Malik al-Kâmil Von Egypten Und Seine Zeit, Wiesbaden, 1958.

GRABLER, Franz, Byzantinische Geschichtsschreiber, Graz-Wien-Köln, 1958.

GROUSSET, R., Histoire des Croisades, Paris, 1934-1936.

HABEŞİ, Hasan, Nureddin ve's-Salibiyyûn, Hareketü'l-ifâka ve't-Tecemmu'l-İslâmî fi'l-Karnı's-Sâdisu'l-Hicrî, Bağdad, 1948.

HALİL Edhem (Eldem), Kayseriye Şehri, İstanbul, 1334.

-----, " Anadolu'da İslami Kitabeler ", TOEM., V, s. 135.

HAMMADE, Muhammed Mahir, Vesâiku'l - Hurûbi's - Salibiyye ve Gazvi'l-Moğolıyyeti li'l-Alemi'l-İslâmî, III. bsk., Beyrut, 1986.

HARTMAN, R., i.A., " Şam " mad.

HEYD, W., Yakın Doğu Ticaret Tarihi (Trc. E.Z. Karal), Ankara, 1975.

HİNRICHS, J. C., " Erzurum Selçuklularının Sikkeleri ", Atatürk Ün. Edeb. Fak. Araştırma Dergisi, 6 (Nisan 1973)'ten ayrı basım.

HİTTİ, P. K., Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi (trc. S. Tuğ), İstanbul, 1980.

HODGSON, M. G. S., The Venture of İslam, 3 Cilt, Londra 1974; İslâm'ın Serüveni (trc. M. Karabaşoğlu, A. Varlı, A. Eker...), 3 Cilt, İstanbul, 1993.

HONIGMANN, Ernest, Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı (Trc. F. Işıltan), İstanbul, 1970.

HUART, C. L., i.A., " Aksaray " mad.

İBN-İ BATUTA, Seyahatname, , Trc., M. Şerif Paşa, İstanbul, 1325; İbn Batuta Seyahatnâmesinden Seçmeler (Kısım neşri, İ. Parmaksızoğlu, Ankara, 1981.

İBN-İ BİBİ, Hüseyin b. Muhammed Ali el-Caferî er-Rügedî, el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umuri'l-Alâ'iyye (Tıpkı basım nşr. A. Erzi), Ankara, 1956; Keykubâd'ın tahta çıktığı zamana kadar olan kısımların neşri A. Erzi, N. Lugal, Ankara, 1957; Muhtasar Trc. N. Gençosman,

Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi, Ankara, 1941.

İBN-İ KESİR, el-Bidâye ve'n-Nihâye, (Nşr. Ahmed Ebû Mülhim , Ali Necib Atavî, Ali Abdü's-Şâtır) XIV cilt + Fihrist, 4. bsk, Beyrut, 1988.

İBN-İ ŞAHİN, Abdulbâsıt b. Halil, Nüzhetü'l-Esâtin fî men - Velâ Mısır mine's-Selâtin (nşr. M. Kemaleddin İzzeddin Ali), Kahire, 1987.

İBN-İ ŞEDDAD, Kitâbu Nevâdiru's-Sultaniyye ve'l-Mehâsinu'l-Yusufiyye (nşr. Cemaleddin eş-Şeyyal), Kahire, 1964.

İBN-İ TAGRİBİRDİ, en-Nücümü'z-Zâhire fî Mülûki Mısır ve'l-Kahire, 1-12. ciltler, Nşr. Daru'l-Kütübi'l-Mısriyye, Kahire, 1929-1956; 13. cilt, nşr. Fehim Muhammed Şaltut, Kahire, 1970; 14. cilt, nşr. Cemal Muharrız ve Fehim M. Şaltut, Kahire, 1972; 15. cilt, nşr. İbrahim Ali Tarhan, Kahire, 1972; 16. cilt, nşr. F. M. Şaltut, Kahire, 1972.

-----, el-Menhelü's-Sâfi ve'l-Mustavfi ba'de'l-Vâfi, 1-2. ciltler, nşr. M. Muhammed Emin, Kahire, 1984; 3. cilt, nşr. Nebil Muhammed Abdulaziz, Kahire, 1985; 4. cilt, nşr. M. Muhammed Emin, Kahire, 1986; 5. cilt, nşr. Celâl b. Ahmed b. Yusuf ve Saîd b. Ali b. Reşid, Kahire, 1988; 6. cilt, nşr. Sâlâr b. Abdullah el-Mansûrî ve Talha el-Mağribî, Kahire, 1990; 7. Cilt, nşr. Tâhâ b. İbrahim b. Ahmed ve Osman b. Yakûb b. Abdulhak, Kahire, 1994.

İBN-İ VASIL, Muhammed b. Salim el-Hamevî, Müferri-cü'l-Kürûb fî Ahbârı Benî Eyyûb, I -III. Ciltler Nşr. Cemâleddin Şeyyal, Kahire, 1953- 1960; IV-V. Ciltler, nşr. Hasaneyn Rabie - S. Abdülfettah Aşur, Kahire, 1972-1977.

İBNÜ'L-ADİM, Kemaleddin, Zübdetü'l-Haleb min Tarih-i Haleb, III Cilt, Nşr. Sami ed-Dehhân, Dımaşk, 1951-1968.

İBNÜ'L-ESİR, el-Kâmil fî't-Tarih , (Nşr. C. eş-Şeyyal), Kahire, 1953-1960 ; İslâm Tarihi, İbnü'l-Esir el-Kâmil fî't-Tarih Tercümesi (Türkçe trc. A. Ağırakça, A. Özaydın), 12 cilt, İstanbul, 1987.

-----, et-Târihu'l-Bâhir fî'd-Devleti'l-Atabekiyye bi'l-Mevsıl (Nşr. Abdulkâdir Ahmed Tuleymât) Kahire, 1963.

İBNÜ'L-KALANİSİ, Tarihu Dımaşk H. 360 - 555 (nşr. Süheyl Zekkâr), Dımaşk, 1983.

İNAN, Abdülkadir, Makaleler ve İncelemeler, 2. bsk. Ankara, 1987.

el-İSFEHANI, İmadüddin el-Katib, el-fethu'l-Kussi, nşr. C. de Landberg, Leiden 1186; ayrıca Kahire, 1904.

-----, İmadeddin el-Katib, el-Barku's-Şâmi, 5. cilt (Nşr. R. Şeşen), İstanbul, 1979.

-----, Nusretü'l-Fitre ve Usretü'l-Fitre (Nşr.M.H. Houtsma), Leiden, 1889; Türkçe Trc. K. Burslan, Irak ve Horasan Selçukluları, İstanbul, 1943.

İTANI, Kozo, " Jalâ al-Din Khwarazmshâh In West Asia", The Toyo Bunko (1989), s. 145-164.

JANSKY, H., " Selçuklu Sultanlarından Birinci Alaaddin Keykubâd'ın Emniyet Politikası " , Z . Velidi Togan'a Armağan, (İstanbul, 1950-1955), s. 117-126.

KAFESOĞLU, İbrahim, Selçuklu Tarihi, İstanbul, 1972.

-----, Harzemşahlar Devleti Tarihi (485-618 / 1092-1221), II. bsk., Ankara, 1984.

-----, Türk Milli Kültürü, Ankara, 1973.

-----, Kutad-gu Bilig ve Kültür Tarihimizdeki Yeri, İstanbul, 1980.

-----, " Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu ? " , Tarih Enstitüsü Dergisi, I / 10-11 (İstanbul, 1979-1980), s. 1-28.

-----, i.A., " Kök Böri " mad.

-----, i.A., " Selçuklular " mad.

KALKASANDİ, Ahmed b. Ali, Subhu'l-Aşâ Fi Sınâ'ati'l-İnşâ (Nşr. M. Hüseyin Şemseddin), XIV Cilt + Fihrist, Beyrut, 1987-1988; 1-4. Ciltler Muhammed Hüseyin Şemseddin; 5. VCilt nşr. Nebil Halid Hatib; 6. Cilt nşr. Yusuf Ali Tavi; 7. Cilt M. nşr. Hüseyin Şemseddin; 8-9. Ciltler Yusuf Ali Tavi; 10-14. Ciltler + Fihrist nşr. Muhammed Hüseyin Şemseddin.

KASIM, Abdullah Kâsım, Mâhiyetü'l-Hurûbi's-Salibiyye, Küveyt, 1990

KAŞGARLI, M. Aktok, Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi, Ankara, 1990.

KAYAOĞLU, ismet, "Turumtay Vakfiyesi", Vakıflar Dergisi, XII (1978)'den ayrı basım.

KAYAOĞLU, ismet, " Rahatoğlu Vakfiyesi", Vakıflar Dergisi, XIII (1980)'den ayrı basım.

KAYMAZ, Nejat, Pervane Muineddin Süleyman, Ankara, 1970.

-----, " Anadolu Selçuklularının inhitatında idare Mekanizmasının Rolü I " TAD., II / 2-3 (1964), s. 91-156; ve " Anadolu Selçuklularının inhitatında idare Mekanizmasının Rolü II " TAD, III/ 4-5 (1965), s. 23-62.

KAZVİNİ, Hamdullah, Târih-i Güzide (Nşr. A. Hüseyin Nevâî) Tahran, 1339.

KİENİTZ, F. Karl, " Osmanlılar'dan Önceki Anadolu Türkleri'nin Politik ve Kültür Bakımından Dünya Tarihindeki Önemi " (Trc. M. San) , Belleten L (1986), s. 279-289.

KINAL, Füzuzan, " Hitit Devletleri için Kuzey Suriye'nin Önemi " , Atatürk Konferansları IV (1970), s.3-13,

KOCA, Salim , Sultan I. İzzeddin Keykâvus Zamanında Türkiye Selçuklu Devleti (1211-1220) , Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1989.

-----, " Selçuklular'da Hakimiyet ve Kültür Mücadeleleri " , Milli Kültür, 59 (1987), s. 58-63.

KONYALI, İ. Hakkı, Konya Tarihi , Konya, 1964.

KOPRAMAN, Kâzım Yaşar, Mısır Memlûkleri Tarihi, Sultan al-Malik al-Mu'ayyad Şeyh al-Mahmûdî Devri (1412-1421), Ankara, 1991.

-----, " Mısır Memlukleri " , Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, C. VI-VII, İstanbul, 1987.

-----, Aynı'nin İkdu'l-Cumân'ında Anadolu Tarihi ile İlgili Kayıtlar, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1972.

KÖPRÜLÜ, Fuad, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu, İstanbul, 1981.

----- , Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri, İstanbul, 1981.

----- , " Anadolu Selçuklu tarihinin Yerli Kaynakları " , Belleten VII / 27 (1943), s. 379-521.

----- , " Orta Zaman İslam Feodalizmi " , Belleten V/19 (1941), s. 319-334.

----- , " Türk - Moğol Sülalelerinde Hanedan Azasının Kan Dökme Memnuiyeti " Türk Hukuk Tarihi Der., I (1944).

----- , i.A., "Artukoğulları" mad.

----- , i.A., " Cüveynî " mad.

----- , i.A., " Harımşahlar " mad.

KÖYMEN, M. Altay, Selçuklu Devri Türk Tarihi, Ankara, 1963.

----- , Tuğrul Bey ve Zamanı, Ankara, 1976.

----- , Alp Arslan ve Zamanı II, Ankara, 1983.

----- , " Türkiye Selçuklu Devletinin Ekonomik Politikası " , Belleten L / 198 (1986), s. 613-620.

----- , " Selçuklu Devrinin Özellikleri " , Atsız Armağanı, (İstanbul, 1976), s. 355 - 369.

----- , " Miryakefalon Meydan Muharebesi " , Millî Kültür, Sayı 3 ve 4 (1977), s. 8-12 / 13 - 16.

----- , " Selçuklu Hükümdarı Büyük Alâeddin Keykübâd ve Anadolu Savunması " , Belleten, LII, 205 (Ankara 1988)'den ayrı basım.

KURAT, A. Nimet, IV - XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri, Ankara, 1972.

LEHMANN, B., Die Nachrichten des Nicketas Choniates, Georgios Akropolites und Pachymeres über die Seldsucken, 1939.

LEWIS, Bernard, Tarihte Araplar (Trc. H. D.Yıldız), İstanbul, 1979.

el - MAKRİZİ, Takiyüddin Ahmed b. Ali, Kitabu's-Sülük li Marifeti Düveli'l-Mülük, I ve II. ciltler (Nşr. M.M. Ziyade), Kahire, 1934 -1958; III ve IV. Ciltler nşr., S. A. Aşûr, Kahire, 1970-1973.

MATEOS, Urfalı, Urfalı Mateos Vekayinâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162), Trc. H. Andreasyan, Ankara, 1962.

Matériaux Pour un Corpus Inscriptionum Arabicarum [CIA]. Birinci kısım: Egypte, 2 Cilt. I. Cilt, M. van Berchem, Le Caire, Mémoires de la Mission Archéologique Française au Caire, XIX (1894-1903).II. Cilt, G. Wiet, Le Caire (Suite), Mémoires de l'Institute Français d'Archéologie Orientale (MIFAO), LII (1930).İkinci Kısım: Syrie du Nord, 2 Cilt. I.Cilt, M. Sobernheim, Akkâr, Hısn al-Akrâd, Tripoli, MIFAO, XXV (1909)II. Cilt, E. Herzfeld, Inscriptions et Monuments d'Alep, 2 c.lt, MIFAO, LXXVI - LXXVIII (1954 - 1956).M. van Berchem, Syrie du Sud, Jerusalem, 3 cild, MIFAO, XLVIII-XLV (1922-1949). Üçüncü Kısım: Asie Mineure. I. Cilt, M. van Berchem - Halil Edhem, Sivas et Divrigi, MIFAO, XXIX (1917).

MERÇİL, Erdoğan, Müslüman Türk Devletleri, İstanbul, 1985.

-----, Fars Atabegleri Salgurlular, Ankara, 1975.

-----, Kirman Selçukluları, İstanbul, 1980.

-----, " Selahaddin Eyyûbi'nin Anadolu'daki Türk Devletleriyle Münasebetleri ", Belleten, LIV / 209 (Ankara 1990), s. 417-426.

Meskûkât-ı Kadime-i İslâmiye Kataloğu, I. Kısım, Meskûkât-ı Türkmâniyye Kataloğu (Benî Artuk, Benî Zengî, Furu'u Atabekiyye, Mulûku Eyyubiyye-i Meyyafârîkîn Meskûkâtı) İstanbul, 1311; II. Kısım, (Hulefâ-i Râşidîn Zamanında Sâsâniyân ve Bizantiyân tarzındaki sikkeler, Hulefâ-i Emeviyye ve Abbasiyye ve Furu'u Abbasiyeden Benî Tolun, Benî İhşîd, Ali Sâmân, Benû Hamdân, Ali Büveyh ve Benî Mervan Meskûkâtı) İstanbul, 1312; III. Kısım, (Mulûk-u Cengiziyye ve İlhaniyye ve Celâiriyye ve Kırım Hanları Meskûkâtı), İstanbul, 1318; IV. Kısım, (Türkistan Hakanları, Ali Sebüktekin, Horasan ve Irak Selçukluları, Benî Saltuk, Benî Mengüç, Danışmendîler, Rum Selçukluları, Karaman, Aydın, Saruhan, Menteşe, Germiyan, İsfendiyyar Oğulları, Benî Eretna, Kara Koyunlu, Ak Koyunlu Meskûkâtı), İstanbul, 1321; V. Kısım, (Fatımiyyûn, Eyyûbiyyun ve Memâlik-i Mısır Meskûkâtı), İstanbul, 1334.

MEVLANA, Celaleddin Rumi, Mesnevi (Trc. V. izbudak), İstanbul, 1991.

-----, Fîhi Mâfih (Trc. M.Ü. Anbarcioğlu), İstanbul, 1990.

-----, Mektubât, (nşr. F.N. Uzluk) Ankara 1937; trc. A. Gölpınarlı, İstanbul, 1963.

MICHAUD, M., Histoire des Croisades, Paris, 1840

MUNECCIMBAŞI, Şeyh Ahmed Dede Efendi, Sahâifu'l-Ahbâr fi Vekâyi'l-Asâr, III Cilt, İstanbul, 1235; Anadolu Selçukluları kısmı, çev., H. F. Turgal, İstanbul, 1939, Karahanlılar kısmı, N. Lugal, İstanbul, 1940.

NAZİR, Hasan Sa'davî, Tarih el-Harbi'l-Mısri Fi Ahdi Selahaddin el-Eyyubî, Kahire, 1957.

NESEVİ, Siretu Celaleddin Mengubirti, Nşr. O. Houdas, Paris, 1891; Türkçe trc. Necip Asım, ist. 1934; Arapça trc. ve tahkikli nşr., H. Ahmed Hamdi, Siretü Sultan Celaleddin Mengübirti, Kahire, 1953.

NİZAMÜLMÜLK, Siyasetnâme (Trc. M. Altay Köymen), Ankara, 1982.

OSTROGORSKY, Georg, Bizans Devleti Tarihi (Trc. F. Işıltan) II. bsk., Ankara, 1986.

ÖGEL, Bahaeddin, Türk Kültür Tarihine Giriş, 9 Cilt, Ankara, 1978-1990.

-----, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, Ankara, 1972.

-----, Türklerde Devlet Anlayışı, (XIII. Yüzyılın Sonlarına Kadar), Ankara, 1980.

ÖGÜN, Gülay, " Kıbrıs'ta İslam Hakimiyeti ve Selçuklular Zamanında Kıbrıs ile Ticaret İlişkileri ", Kıbrıs'ın Dünü- Bugünü Uluslararası Sempozyumu, Gazi Magosa, 1991,

ÖZBEK, Süleyman, " Kahire Üniversitesi Edebiyat ve Dar el-Ulûm Fakültelerinde Türkoloji Sahasında Yapılmış Master-Doktora Tezleri I " TAD, XV/26 (1990-1991), s.359-380.

-----, " Mısır Arap Cumhuriyeti Ayn-ı Şems Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Türkoloji Sahasında Yapılmış Master - Doktora Tezleri ", TAD, XVI/27 (1992-1994), s. 291-304.

ÖZERGİN, M. K. , " Anadolu'da Selçuklu Kervansaray-
ları ", Tarih Dergisi, XV/20 (1965), s. 141-170.

QUATREMERE, E., Histoire des Mongols de La Perse,
Paris, 1936.

RABİE, H. M., en-Nuzûmu'l-Maliyye fi Mısır Zemâni'l-
Eyyûbiyyin, Kahire, 1964.

-----, The Financial System of Egypt
(564-741 / 1169-1341), London, 1972.

RAMSAY, W. , Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası, (Trc. M.
Pektaş), İstanbul, 1961.

RASONYI, Laszlo, Tarihte Türklük, Ankara, 1988.

RAVENDİ, Râhatu's-Südûr ve Ayetü's-Sürûr, (Nşr. M.
İqbal), London, 1921 ; Trc. A. Ateş, Ankara, 1957.

REŞİDUDDİN, Câmiu't-Tevârih, Nşr. B. Kerimi, Tah-
ran, 1338 ; Selçuklular Kısmı Neşri, A. Ateş, Ankara,
1960.

RICE, T. Talbot, The Seljuks in Asia Minor, London,
1961.

RUNCIMAN, S., Haçlı Seferleri Tarihi I
(Birinci Haçlı Seferi ve Kudüs Krallığının Kuruluşu),
trc. F. Işıltan, Ankara, 1986; II. cilt (Kudüs Krallığı
ve Frank Doğu 1100-1187) trc. F. Işıltan Ankara 1987;
III. cilt (Akka Krallığı ve Daha Sonraki Haçlı Seferleri)
trc. F. Işıltan, Ankara, 1987.

SADREDDİN EL-HÜSEYNİ, Ahbâru'd-Devleti's-
Selçûkiyye, nşr. M. İkbâl, Lahor, 1933; trc. N. Lugal,
Ankara, 1943.

SAKAOĞLU, N., Türk Anadolu'da Mengücek Oğulları,
İstanbul, 1971.

SAUVAGET, J., i.A., " Haleb " mad.

SETTON, M. K. , " Nureddin'in Faaliyetleri " (Trc.
K.Y. Kopruman), TAD., IV / 6-7 (1966)'dan ayrı basım.

SEVİM, Ali, Biyoğrafilerle Selçuklular Tarihi,
İbnü'l-Adîm, Buğyetü't-taleb fi Tarihi Haleb, Çeviri,
Notlar ve Açıklamalar, Ankara, 1982.

-----, Genel Çizgileriyle Selçuklu
Ermeni ilişkileri, Ankara, 1983.

-----, Suriye ve Filistin Selçuklu-
ları Tarihi, 2. bsk., Ankara, 1989.

-----, Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi, genişletilmiş 2. bsk. Ankara, 1993.

-----, " Cimri Vak'ası ", Belleten, XXV / 97 (1961), s. 63-74.

-----, " Suriye ve Filistin'de Selçuklu Fetihleri ve Sonuçları " , Atatürk Konferansları V, (1971-1972), s. 25-38, Ankara, 1975.

-----, " Artukoğlu Sökmen'in Siyasi Faaliyetleri ", Belleten XXVI, S. 103, (Temmuz 1962), s. 501-520, Ankara, 1962.

SİBT İBNÜ'L-CEVZİ, Mira'tü'z-zeman fi Tarihi'l-Ayan, II Cilt, Haydarabad, 1951; Selçuklularla İlgili Kısımlar, Yay., Ali Sevim, Ankara, 1968.

SOBERNHEIM, M., İ.A., " Hama " mad.

-----, İ.A., " Humus " mad.

-----, İ.A., " Melikü'l-Muazzam " mad.

-----, İ.A., " Salah ad-Din Eyyubi " mad.

SPULER, Bertold, İnan Moğolları, Siyaset İdare ve Kültür, İlhanlılar Devri (1221-1350), (Trc. C. Köprülü), Ankara, 1957.

STRECK, İ.A., " Ahlat " mad.

SUYUTİ, Hüsnü'l-Muhadara fi Ahbâarı Mısır ve'l-Kahire (Nşr. M. Mahmud Ahmed Bedevî) Kahire, 1960.

SÜMER, Faruk, Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri, Boy Teşkilâtları, Destanları, 2. bsk., Ankara, 1980.

-----, Kara Koyunlular, I. Cilt, 2. bsk., Ankara, 1984.

----- " Yabanlu Pazarı (Kadı Muhyiddin İbn-i Abdizzâhir'in Eserinden Anadolu Risalesi'nin Tercümesi) Türk Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, 37 (Ağustos 1985), s. 1-99.

-----, " Türkiye Kültür Tarihine

Umumî Bir Bakış ", A.Ü. DTCFD., XX / 3-4 (1962), s. 213-244.

-----, " Anadolu'da Moğollar ", SAD., I (1969), s. 1-147.

-----, " Çukurova tarihine Dair Araştırmalar (Fetihden XVI. Yüzyılın ikinci yarısına kadar) " TAD., I (1963), s. 1-113.

-----, " Saltuklular, SAD, III (1971), s.391-433.

SURYANİ MIHAEL, Chronique de Michel le Syrien Patriarche Jacobite d'Antioche (1166-1199), Fransızca trc. J. B. Chabot IV cilt, 1899-1924; Türkçe trc. H. D. Andreasyan, TTK. Kütüphanesi daktilo nüsha.

ŞEŞEN, Ramazan, Selahaddin Devrinde Eyyubiler Devleti, İstanbul, 1983.

-----, " İmadeddin Katip el-İsfehâni'nin Eserlerindeki Anadolu Tarihi ile ilgili Bahisler ", SAD., Sayı III (1971), s. 249-369.

-----, " Eyyûbiler Devleti " , Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, VI, (İstanbul 1987), s. 305-424.

-----, " Selçuklu Devletinin Askerî Teşkilatının Eyyubî Devleti Teşkilatına Tesiri " Belleten, LIV, Sayı 209 (1990), s. 117-120.

TAESCHNER, F., " İslâm Ortaçağında Fütûvve", İktisad Fak. Mec. XV / 1-4 (1954), s. 3 - 32.

TANERİ, Aydın, Celâlu'd-Dîn Harizmsâh ve Zamanı, Ankara, 1977.

-----, Mevlana Ailesinde Türk Milleti ve Devleti Fikri, Ankara, 1987.

-----, Türk Devlet Geleneği, 2. bsk., Ankara, 1981.

-----, " Müsameretü'l-Ahbâr'ın Türkiye Selçukluları Devlet Teşkilatı Bakımından Değeri " , TAD, IV (1966), s. 127 -171.

-----, " Büyük Selçuklu İmparatorluğunda Vezirlik " , TAD, V / 8-9 (1967)'den ayrı basım.

Tarihte Türk Devletleri I - II , Ankara, 1987.

TEKİNDAG, Ş., i.A., " el- Melikü's-Salih " mad.

----- , i.A., " el- Melikü'z-Zâhir " mad.

TEMİR, Ahmed, Kırşehir Emiri Cacaoğlu Nureddin'in Arapça-Moğolca Vakfiyesi, Ankara, 1959.

TIESENHAUSEN, Altınorda Tarihine Ait Metinler I (Trc. İ. H. İzmirli), İstanbul, 1941.

TOGAN, Z. Velidi, Tarihte Usul, İstanbul, 1969.

----- , Umumi Türk Tarihine Giriş, İstanbul, 1970.

----- , " Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisâdî Vaziyeti " , THİTM. I.

TURAN, Osman , Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi, İstanbul, 1971.

----- , Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar, Ankara, 1958.

----- , Türk Cihan Hakimiyeti Mefkûresi Tarihi, İstanbul, 1969.

----- , Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti, 4. bsk., İstanbul, 1980.

----- , Selçuklular ve İslâmiyet, İstanbul, 1971.

----- , Doğu Anadolu Türk devletleri Tarihi, İstanbul, 1973.

----- , " Orta Çağ Türkiyesinde İktisâdî ve İctimâî Yükselişin Esasları " , Tarihi Akış İçinde Din ve Medeniyet, İstanbul, 1960.

----- , " Selçuklular Zamanında Sivas Şehri", AÜ. DTCFD., IX / 4 (1951), s. 444-447.

----- , "Selçuklu Kervansarayları", Belleten, X / 39 (1946), s. 471-496.

-----, "Mübârizü'd-Din Ertokuş ve Vakfiyesi", Belleten, XI/43 (1947), s. 415-429.

-----, "Şemseddin Altun-Aba ve Vakfiyesi" Belleten, XI/42 (1947), s. 197-235.

-----, "Celaleddin Karatay Vakfiyesi" Belleten, XII/45 (1948), s. 17-171.

-----, "Orta Çağlarda Türkiye Kıbrıs Münasebetleri", Belleten, XXVII/110 (1964), s. 209-227.

-----, "Selçuklu Türkiyesi ve Dünya Ticareti", Türk Yurdu 50 / 10 (1960), s. 4-6.

-----, "II. İzzeddin Keykâvus'a ait bir Temliknâme", Z. V. Togan Armağanı, İst. 1955.

-----, i.A., "Kılıç Arslan II" mad.

-----, i.A., "Keyhusrev I" mad.

-----, i.A., "Keyhusrev II" mad

-----, i.A., "Keykâvus I" mad.

-----, i.A., "Keykubâd I" mad.

UZUNÇARŞILI, İ. H., Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri, Ankara, 1969.

-----, Osmanlı Devleti teşkilatına Medhal, 2. bsk., Ankara, 1970.

-----, Osmanlı Tarihi, C. I, 3. bsk., Ankara, 1972.

UZUNÇARŞILI, İ.H. ve R. NAFİZ, Sivas Şehri, İstanbul, 1928.

UNVER, S., "Anadolu'da Selçuklu Devleti, Beylikleri Resmî Daireleri ve Toplantı Yerlerine Dair", Vakıflar Dergisi, VIII (1969), s. 323-327.

WIET, G., L'Egypte Arabe, Paris, 1937.

WITTEK, P., Menteşe Beyliği (Trc. O.Ş. Gökyay), II. bsk. Ankara, 1986.

-----, "Bizanslılardan Türklere Geçen Yer Adları", Selçuklu Araştırmaları Der., I (1969), s. 193-240.

YAKUBOVSKY, A., Altınorda ve Çöküşü (Trc. H. Eren) II. bsk., Ankara, 1976.

-----, " İbn Bîbî'nin XIII. Asır Başında Anadolu Türkleri'nin Sudak, Polovest (Kıpçak) ve Ruslara Karşı Yaptıkları Seferin Hikâyesi " trc. İ. Kaynak, A.Ü. DTCF. Der., XII (1954)'den ayrı basım.

YILDIZ, H. Dursun, İslamiyet ve Türkler, İstanbul, 1976.

YİNANÇ, M. Halil, Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri I, Anadolu'nun Fethi, İstanbul, 1944.

-----, " Anadolu selçukluları tarihine Ait Bazı Kaynaklar " , III. Türk tarih Kongresi (1943), Ankara, 1948, s. 95-103.

-----, i.A., " Diyarbekir " mad.

YİNANÇ, Refet, İlk Selçuklu Vakfiyeleri, Ankara 1980.

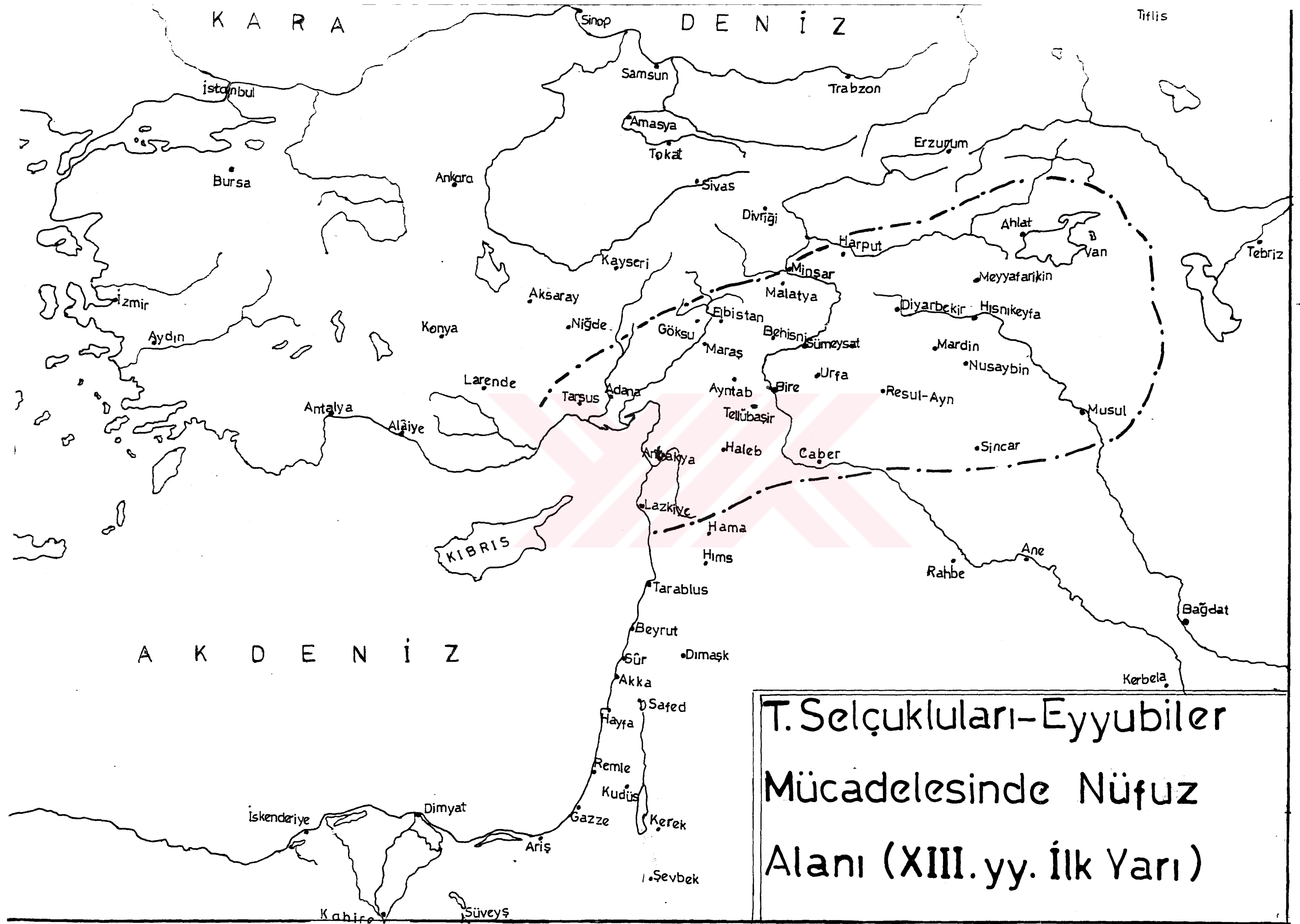
YİNANÇ, Refet, " Selçuklu Medreselerinden Amasya Halifet Gâzi Medresesi ve Vakıfları ", Vakıflar Dergisi, XV (1982)'den ayrı basım.

YUNUNİ, Zeylu Mir'ati'z-Zemân, Haydarabad, 1955.

YUVALI, Abdulkadir, " Yakındoğu Tarihi Üzerindeki Moğol Tesirleri (XIII. yüzyıl) ", Ondokuzmayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Aralık 1988, Sayı 3, s. 63-74.

ZETTERSTEEN, K.V., i.A. " Abbasiler " mad.

ZEYDAN, C., Medeniyet-i İslâmiyye Tarihi, V cilt, trc. Z. Megamiz, İstanbul, 1971.

T. Selçukluları-Eyyubiler
Mücadelesinde Nüfuz
Alanı (XIII. yy. İlk Yarı)